

DET KONGELIGE KOMMUNAL-
OG MODERNISERINGSDEPARTEMENT

Meld. St. 40

(2020–2021)

Melding til Stortinget

Mål med mening

Norges handlingsplan for å nå bærekraftsmålene innen 2030

DET KONGELIGE KOMMUNAL-
OG MODERNISERINGSDEPARTEMENT

Meld. St. 40

(2020–2021)

Melding til Stortinget

Mål med mening

Norges handlingsplan for å nå bærekraftsmålene innen 2030

Innhold

1	Innledning	5	4.4	God utdanning	47
1.1	Verdens felles mål	5	4.4.1	Globale utviklingstrekk	47
1.2	Veien til bærekraftsmålene	5	4.4.2	Norsk perspektiv	48
1.3	En ny tilnærming til utvikling	6	4.4.3	Norske målepunkter for	
1.4	Alle må bidra	8		bærekraftsmål 4	49
1.5	Store muligheter	8	4.4.4	Overordnede tiltak og strategier	
1.6	Ingen skal utelates	8		for Norges bidrag globalt	52
1.7	Norges handlingsplan for		4.4.5	Overordnede tiltak og strategier	
	arbeidet med bærekrafts-			nasjonalt	52
	målene	9	4.4.6	Regjeringen vil	56
			4.5	Likestilling mellom kjønnene	57
2	Måloppnåelse over tid	10	4.5.1	Globale utviklingstrekk	57
2.1	Globale indikatorer	10	4.5.2	Norsk perspektiv	57
2.2	Nasjonale målepunkter	10	4.5.3	Norske målepunkter for	
2.3	Målepunkter som utgangspunkt			bærekraftsmål 5	59
	for rapportering	11	4.5.4	Overordnede tiltak og strategier	
				for Norges bidrag globalt	62
3	Norge har et godt		4.5.5	Overordnede tiltak og strategier	
	utgangspunkt	13		nasjonalt	62
			4.5.6	Regjeringen vil	64
4	Strategier for å nå		4.6	Rent vann og gode	
	bærekraftsmålene	16		sanitærforhold	65
4.1	Utrydde fattigdom	16	4.6.1	Globale utviklingstrekk	65
4.1.1	Globale utviklingstrekk	16	4.6.2	Norsk perspektiv	66
4.1.2	Norsk perspektiv	16	4.6.3	Norske målepunkter for	
4.1.3	Norske målepunkter for			bærekraftsmål 6	66
4.1.4	bærekraftsmål 1	17	4.6.4	Overordnede tiltak og strategier	
4.1.5	Overordnede tiltak og strategier			for Norges bidrag globalt	69
	for Norges bidrag globalt	20	4.6.5	Overordnede tiltak og strategier	
4.1.6	Overordnede tiltak og strategier			nasjonalt	69
	nasjonalt	21	4.6.6	Regjeringen vil	71
4.2	Regjeringen vil	23	4.7	Ren energi til alle	72
4.2.1	Utrydde sult	24	4.7.1	Globale utviklingstrekk	72
4.2.2	Globale utviklingstrekk	24	4.7.2	Norsk perspektiv	72
4.2.3	Norsk perspektiv	25	4.7.3	Norske målepunkter for	
4.2.4	Norske målepunkter for			bærekraftsmål 7	73
4.2.5	bærekraftsmål 2	26	4.7.4	Overordnede tiltak og strategier	
4.2.6	Overordnede tiltak og strategier			for Norges bidrag globalt	74
	for Norges bidrag globalt	29	4.7.5	Overordnede tiltak og strategier	
4.3	Overordnede tiltak og strategier			nasjonalt	74
	nasjonalt	30	4.7.6	Regjeringen vil	76
4.3.1	Regjeringen vil	33	4.8	Anstendig arbeid og økonomisk	
4.3.2	God helse og livskvalitet	34		vekst	77
4.3.3	Globale utviklingstrekk	34	4.8.1	Globale utviklingstrekk	77
4.3.4	Norsk perspektiv	35	4.8.2	Norsk perspektiv	77
4.3.5	Norske målepunkter for		4.8.3	Norske målepunkter for	
4.3.6	bærekraftsmål 3	36		bærekraftsmål 8	79
	Overordnede tiltak og strategier		4.8.4	Overordnede tiltak og strategier	
	for Norges bidrag globalt	41		for Norges bidrag globalt	82
	Overordnede tiltak og strategier		4.8.5	Overordnede tiltak og strategier	
	nasjonalt	41		nasjonalt	82
	Regjeringen vil	46	4.8.6	Regjeringen vil	86

4.9	Innovasjon, industrialisering og infrastruktur	87	4.14	Livet i havet	139
4.9.1	Globale utviklingstrekk	87	4.14.1	Globale utviklingstrekk	139
4.9.2	Norsk perspektiv	87	4.14.2	Norsk perspektiv	139
4.9.3	Norske målepunkter for bærekraftsmål 9	88	4.14.3	Norske målepunkter for bærekraftsmål 14	140
4.9.4	Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt	91	4.14.4	Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt	143
4.9.5	Overordnede tiltak og strategier nasjonalt	91	4.14.5	Overordnede tiltak og strategier nasjonalt	144
4.9.6	Regjeringen vil	95	4.14.6	Regjeringen vil	148
4.10	Mindre ulikhet	96	4.15	Livet på land	148
4.10.1	Globale utviklingstrekk	96	4.15.1	Globale utviklingstrekk	148
4.10.2	Norsk perspektiv	96	4.15.2	Norsk perspektiv	149
4.10.3	Norske målepunkter for bærekraftsmål 10	97	4.15.3	Norske målepunkter for bærekraftsmål 15	150
4.10.4	Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt	100	4.15.4	Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt	154
4.10.5	Overordnede tiltak og strategier nasjonalt	100	4.15.5	Overordnede tiltak og strategier nasjonalt	154
4.10.6	Regjeringen vil	103	4.15.6	Regjeringen vil	162
4.11	Bærekraftige byer og lokalsamfunn	104	4.16	Fred, rettferdighet og velfungerende institusjoner	163
4.11.1	Globale utviklingstrekk	104	4.16.1	Globale utviklingstrekk	163
4.11.2	Norsk perspektiv	104	4.16.2	Norsk perspektiv	163
4.11.3	Norske målepunkter for bærekraftsmål 11	106	4.16.3	Norske målepunkter for bærekraftsmål 16	164
4.11.4	Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt	109	4.16.4	Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt	168
4.11.5	Overordnede tiltak og strategier nasjonalt	110	4.16.5	Overordnede tiltak og strategier nasjonalt	169
4.11.6	Regjeringen vil	117	4.16.6	Regjeringen vil	173
4.12	Ansvarlig forbruk og produksjon	117	4.17	Samarbeid for å nå målene	174
4.12.1	Globale utviklingstrekk	117	4.17.1	Globale utviklingstrekk	174
4.12.2	Norsk perspektiv	118	4.17.2	Norsk perspektiv	174
4.12.3	Norske målepunkter for bærekraftsmål 12	119	4.17.3	Norske målepunkter for bærekraftsmål 17	175
4.12.4	Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt	122	4.17.4	Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt	180
4.12.5	Overordnede tiltak og strategier nasjonalt	122	4.17.5	Overordnede tiltak og strategier nasjonalt	182
4.12.6	Regjeringen vil	129	4.17.6	Regjeringen vil	186
4.13	Stoppe klimaendringene	130	5	Helhetlig oppfølging mot 2030	188
4.13.1	Globale utviklingstrekk	130	5.1	Alle skal bidra	188
4.13.2	Norsk perspektiv	130	5.2	Innovasjon og nye arbeidsformer	190
4.13.3	Norske målepunkter for bærekraftsmål 13	131	5.3	Samordne innsatsen i offentlig sektor	196
4.13.4	Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt	133	5.4	Regjeringen vil	200
4.13.5	Overordnede tiltak og strategier nasjonalt	134	6	Økonomiske og administrative konsekvenser	202
4.13.6	Regjeringen vil	138			

DET KONGELIGE KOMMUNAL-
OG MODERNISERINGSDEPARTEMENT

Meld. St. 40

(2020–2021)

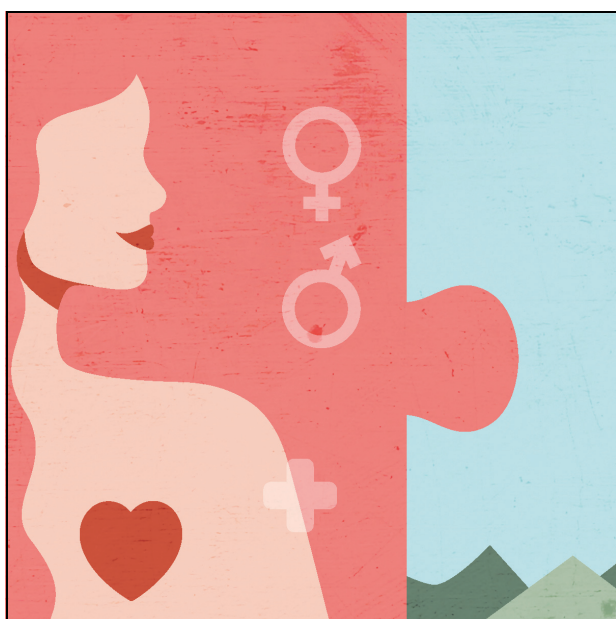
Melding til Stortinget

Mål med mening

Norges handlingsplan for å nå bærekraftsmålene innen 2030

*Tilråding fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet 23. juni 2021,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

1 Innledning

Figur 1.1

1.1 Verdens felles mål

2030-agendaen er verdens handlingsplan for bærekraftig utvikling. 2030-agendaen er konkretisert gjennom 17 bærekraftsmål og 169 delmål, og handler om å oppnå bærekraftig utvikling langs tre dimensjoner: økonomisk, sosialt og miljømessig. Bærekraftsmålene ble vedtatt på FNs generalforsamling i 2015, med tilslutning fra alle de 193 medlemslandene. Norge var pådriver for å få målene vedtatt, og er forpliktet til å jobbe for at verden når målene innen 2030.

1.2 Veien til bærekraftsmålene

Utvikling og fattigdomsbekjempelse har vært en sentral oppgave for FN siden opprettelsen i 1946. På Stockholm-konferansen i 1972 ble miljø satt på den globale dagsorden. Basert på rapporten som Brundtlandkommisjonen la frem i 1987, ble *bærekraftig utvikling* satt på agendaen på Rio-topp-

Figur 1.2 De 17 bærekraftsmålene

møtet i 1992. Tusenårsmålene ble vedtatt i år 2000, med fattigdomsbekjempelse som det overordnede målet.

Oppfølgingen av tusenårsmålene viste hva man kunne få til ved å arbeide sammen, og for første gang i historien så det ut til å være mulig å utrydde sult og fattigdom. Tusenårsmålene gav lærdom og motivasjon til arbeidet med 2030-agendaen. FN-konferansen om bærekraftig utvikling i Rio de Janeiro i 2012 ble startskuddet for en omfattende involveringsprosess. Millioner av stemmer fra hele verden ble hørt i forhandlingene om 2030-agendaen frem til sluttdokumentet ble vedtatt i 2015.

Sammen med tre andre viktige initiativer fra 2015 – handlingsplanen fra toppmøtet i Addis Abeba for finansiering for utvikling, Parisavtalen om klimaendringer og Sendai-rammeverket for katastrofeforebygging – legger 2030-agendaen føringer for internasjonalt samarbeid og partnerskap.

1.3 En ny tilnærming til utvikling

2030-agendaen, med de 17 bærekraftsmålene som verden samlet seg om i 2015, gir et bedre utgangspunkt for globalt samarbeid for bærekraftig utvikling enn vi har hatt tidligere. Gjennom strategiske partnerskap skal verden blant annet jobbe for å utrydde fattigdom, feilernæring og sult, sikre god

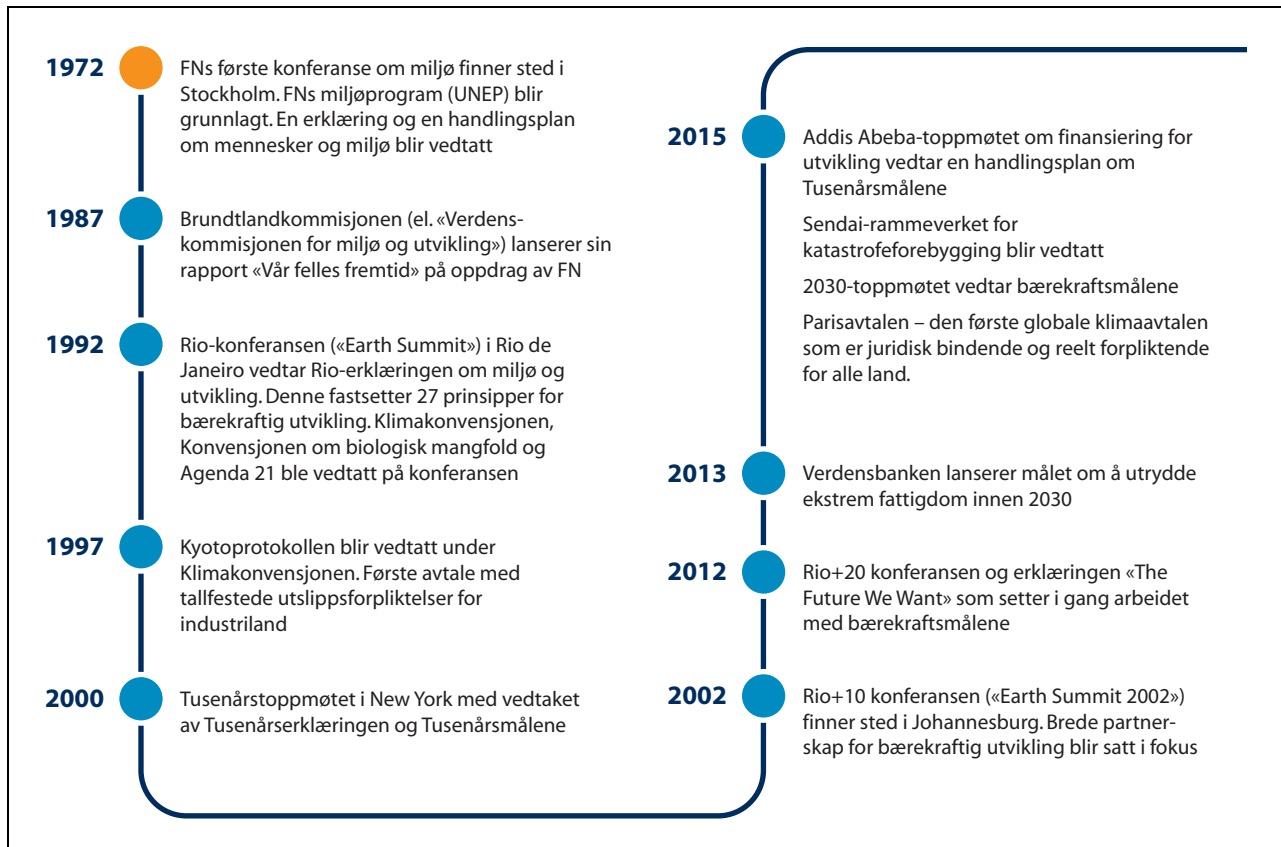
helse og utdanning til alle, og redusere klimaendringer og ulikhet i verden.

2030-agendaen legger vekt på at de enkelte bærekraftsmålene er gjensidig avhengige av hverandre. De henger tett sammen, og oppfyllelsen av målene på ett område er avhengig av oppfyllelsen av målene på andre områder. Det betyr at vi ikke kan løse ett og ett bærekraftsmål, men at målene må løses parallelt gjennom helhetlig arbeid.

Bærekraftsmålene representerer en ny og helhetlig tilnærming til utvikling. De omfatter alle land og berører alle deler av samfunnet. De er et brudd med den tradisjonelle tankegangen om at å arbeide for global utvikling først og fremst er et spørsmål om bistand. Skal bærekraftsmålene nås, kreves det nasjonal innsats og et bredt tilfang av ressurser. Alle land må ta eierskap til sine utfordringer og prioritere sine ressurser.

I 2030-agendaen ligger det dermed en erkjennelse av at det er i landenes egeninteresse å nå bærekraftsmålene. Det gjelder utviklingsland, og det gjelder utviklede land som Norge.

I en globalisert verden er landene gjensidig avhengige av hverandre. Konflikt og fattigdom i ett område kan for eksempel ha konsekvenser for resten av verden gjennom påvirkning på handel, migrasjon og helse. Det er i Norges interesse å bidra til å stabilisere og forebygge konflikter i regioner som er truet av konflikt, og bidra til at mennesker andre steder får bedre levekår og fremtidsutsikter. Koronapandemien og klima-

Figur 1.3 Viktige milepæler

Boks 1.1 Norsk lederskap

Bærekraftsmålene har sine røtter i Brundtlandkommisjonens rapport «Our Common Future» fra 1987 der begrepet bærekraftig utvikling ble lansert. Rapporten var grunnlaget for den første konferansen i Rio de Janeiro om temaet. Norge var pådriver for å få 2030-agendaen vedtatt i 2015, og for at målene skulle bli så ambisiøse som de ble. I dag er statsminister Erna Solberg og Ghanas president, Nana Addo Dankwa Akufo-Addo, ledere for FNs generalsekretærs pådrivergruppe for bærekraftsmålene.

Figur 1.4 Statsminister Erna Solberg og president Nana Addo Dankwa Akufo-Addo sammen med medlemmer av FNs pådrivergruppe og partnere som driver Svalbard globale frøhvelv, februar 2020.

Foto: Svalbard globale frøhvelv.

endringene er påminnelser om at globale utfordringer ikke kjenner landegrenser, og at en samlet og helhetlig tilnærming er nødvendig.

Det danske instituttet for menneskerettigheter har dokumentert at mer enn 90 prosent av bærekraftsagendaens mål og delmål er relatert direkte til internasjonale menneskerettigheter og arbeidslivsstandarder.¹ Bærekraftsmålene og menneskerettighetene komplementerer hverandre, og våre muligheter til å realisere begge øker når de sees i sammenheng.

Mens tusenårsmålene først og fremst la vekt på global solidaritet og bistand, vektlegger bærekraftsmålene gjensidig avhengighet og felles ansvar. Globale og lokale utfordringer krever felles løsninger og nye partnerskap mellom organisasjoner, myndigheter, akademia, privat sektor og sivilsamfunn.

1.4 Alle må bidra

For at verden skal nå bærekraftsmålene innen 2030, må alle deler av samfunnet bidra. I praksis betyr det at man som innbygger, politiker, bedriftsleder eller beslutningstaker hele tiden må spørre seg om de aktivitetene, beslutningene, prosjektene og produksjonene man vil iverksette, bidrar til sosial, miljømessig og økonomisk bærekraft. Alle de tre dimensjonene er like viktige.

Agendaen trekker frem nasjonale parlamenter, regionale og lokale myndigheter og lokalsamfunn som viktige partnere i arbeidet med bærekraftsmålene, og oppfordrer til samarbeid mellom sivilsamfunnet, privat sektor, akademia og myndigheter for å tenke nytt, mobilisere ressurser og levere løsninger på felles utfordringer. Dette er konkretisert i bærekraftsmål 17, som handler om at samarbeid er avgjørende for å kunne nå de 16 andre målene.

Regionale og lokale myndigheter har et særskilt ansvar i oppfølgingen av 2030-agendaen. Ifølge FN kan to tredjedeler av delmålene kun nås gjennom lokal innsats.² Lokale myndigheter er nærmest befolkningen, bedriftene og organisasjonene. Lokale og regionale myndigheter er ansvarlige for mye av den sosiale og fysiske infrastrukturen som påvirker befolkningens levekår og utviklingsmuligheter.

1.5 Store muligheter

Ifølge rapporten *Better Business, Better World*³ kan bærekraftsmålene utløse et marked på 12 tusen milliarder dollar og skape 380 millioner nye jobber frem mot 2030. OECD har nylig beregnet at det vil kreves opp mot 4 200 milliarder dollar i investeringer i utviklingsland for å nå bærekraftsmålene innen 2030, blant annet fordi finansieringsgapet har økt som følge av koronapandemien.⁴

Det betyr at et bærekraftig samfunn forutsetter økonomisk vekst og verdiskaping. Regjeringen mener derfor at en av hovedstrategiene for å nå bærekraftsmålene innen 2030 må være å skape flere arbeidsplasser, inkludere flere i arbeidslivet og gjøre det vi kan for å sikre økonomisk vekst i årene som kommer.

Stadig flere bedrifter legger bærekraftsmålene til grunn for sitt arbeid, og stadig flere virksomheter ser potensialet i å tenke bærekraftig. Ved hjelp av kapitalen, innovasjonsevnen og kompetansen i privat sektor ser vi at det stadig utvikles nye bærekraftige løsninger for fremtiden.

Regjeringen har som ambisjon at norske virksomheter skal ta sin del av det markedet som bærekraftsmålene utløser. Derfor vil vi legge til rette for et marked der det lønner seg å tenke bærekraftig – gjennom reguleringer og krav som ivaretar bærekraftig utvikling, og ikke minst ved å etterspørre grønne, innovative og bærekraftige løsninger.

1.6 Ingen skal utelates

Et grunnprinsipp bak 2030-agendaen er at ingen skal utelates – *leave no one behind*. Det betyr at den utviklingen vi oppnår i årene som kommer, ikke skal gå på bekostning av enkeltpersoner, grupper eller land – og spesielt komme de mest sårbare og marginaliserte til gode.

At ingen skal utelates er ikke mindre viktig i et rikt og velutviklet land som opplever rask og positiv utvikling. I norsk sammenheng er det nødvendig å sørge for at hele befolkningen får tilgang på god helse og utdanning og kommer i arbeid.

Et utviklet land som Norge har dessuten et stort ansvar for å bidra til utvikling i resten av

¹ The Human Rights Guide to the Sustainable Development Goals. Institutt for menneskerettigheter. København, 2019.

² Getting Started with the SDGs in Cities. A guide for Stakeholders. Sustainable Development Solutions Network, 2016.

³ Better Business, Better World. The report of the Business & Sustainable Development Commission. London, 2017.

⁴ OECD (2020), Global Outlook on Financing for Sustainable Development 2021: A New Way to Invest for People and Planet. OECD Publishing, Paris.

verden, slik at forskjellene mellom land blir mindre og de fattige delene av verden får reelle muligheter til bærekraftig utvikling.

Ved å fremme respekt for menneskerettighetene og rettsstatsprinsippene bidrar vi til at minoriteters og sårbare gruppers rettigheter ikke blir utelatt. Et sentralt mål for norsk utenriks- og utviklingspolitikk er å støtte opp om forpliktende internasjonalt samarbeid og det multilaterale systemet, slik at vi kan styrke vår evne til å håndtere felles utfordringer og ivareta norske og globale interesser.

1.7 Norges handlingsplan for arbeidet med bærekraftsmålene

Regjeringen har bestemt at 2030-agendaen med bærekraftsmålene skal være det politiske hovedsporet for å ta tak i vår tids største utfordringer. Det betyr at bærekraftsmålene utgjør en overbygning for regjeringens politikk, både nasjonalt og internasjonalt.

Regjeringens utviklingspolitiske prioriteringer er forankret i 2030-agendaen, se Meld. St. 24 (2016–2017) *Felles ansvar for felles fremtid – Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*. Norge spiller også en sentral og aktiv rolle i oppfølgingen av målene gjennom utenrikspolitikken, der vi støtter opp om forpliktende internasjonalt samarbeid og det multilaterale systemet, slik at vi kan styrke vår evne til å håndtere og ivareta felles utfordringer og interesser.

FNs medlemsland skal, med utgangspunkt i sine egne politiske mål, vurdere hvor de står og

hva som må gjøres for å innfri bærekraftsmålene nasjonalt.

Alle 169 delmål er imidlertid ikke like relevante i en norsk sammenheng. Dels fordi utfordringene i et utviklet land skiller seg fra utfordringene i et utviklingsland, og dels fordi vi har et svært godt utgangspunkt gjennom vår økonomi og vårt velstandsnivå. Det fører til at bærekraftsmålene kan virke lite håndgripelige for bedrifter, kommuner og andre aktører i Norge.

Målet med denne meldingen er å sette de globale målene inn i en norsk kontekst og presentere mulige nasjonale målepunkter for måloppnåelse som norske virksomheter, organisasjoner og offentlige myndigheter kan bruke som verktøy i arbeidet med bærekraftsmålene.

Meldingen skal også peke ut retningen for arbeidet med bærekraftsmålene frem mot 2030. Meldingen skal ikke erstatte eksisterende meldinger og strategier eller politikk som skal utvikles på de enkelte departementers områder fremover.

Mange har bidratt til arbeidet med meldingen. Høsten 2020 arrangerte Kommunal- og moderniseringsdepartementet ni innspillmøter med til sammen over 300 deltagere. Departementet inviterte også til skriftlige innspill og fikk 184 svar. Den 2. juni 2021 arrangerte regjeringen en nasjonal konferanse om bærekraftsmålene for å mobilisere til felles innsats og legge til rette for deling av beste praksis. Over 3 900 personer deltok. I forkant ble det avholdt åtte webinarer i regi av ulike offentlige og private virksomheter.

2 Måloppnåelse over tid

Figur 2.1

2.1 Globale indikatorer

Bærekraftsmålene er sammensatte og mange av delmålene er komplekse. For å følge med på måloppnåelsen over tid brukes derfor et sett indikatorer. For de 17 bærekraftsmålene og de 169 delmålene er det gjennom FN-systemet fremforhandlet 231 globale indikatorer. FN-landene bes rapportere inn sine data, slik at det blir mulig å vurdere utviklingen over tid.

I noen tilfeller er det godt samsvar mellom mål og foreslått indikator, andre ganger fanger indikatorene en begrenset del av innholdet i et delmål. Norske myndigheter benytter seg av flere av disse globale indikatorene som målepunkter for nasjonal måloppnåelse, men ikke alle. Dette fordi regjeringen på noen områder har et høyere ambisjonsnivå enn det disse indikatorene skal måle, og fordi vi mangler data eller statistikk innenfor enkelte av de globale indikatorene.

I juli 2020 var det 123 indikatorer der metoden og standardene var avklart, og det fantes data i mer enn halvparten av FN-landene. Det pågår et

omfattende arbeid for å definere indikatorer og forbedre datagrunnlaget.

En rekke fagetater og faginstusjoner samler data og informasjon som er relevant for å måle progresjon i arbeidet med bærekraftsmålene. Statistisk sentralbyrå (SSB) er det norske kontaktpunktet for dette. Arbeidet inngår i det nasjonale programmet for offisiell statistikk 2021–2023. Norske tallserier for de globale indikatorene finnes på SSBs portal for bærekraftsmålene. Norske data finnes for om lag 80 indikatorer.

2.2 Nasjonale målepunkter

FN oppfordrer medlemslandene til å utvikle nasjonale indikatorer som et supplement til de globale indikatorene. Dette gjør det mulig å vurdere måloppnåelse ut fra nasjonale forhold.

Indikatorer er basert på statistikk, miljøovervåkning eller andre data som gir tidsserier. De bør bygge på det samme kunnskapsgrunnlaget som brukes ved rapportering til FN-organisasjoner, EU og OECD. Der de globale indikatorene passer for norske forhold, skal de brukes. Men på flere områder er disse indikatorene mindre treffsikre. Norge skårer godt på svært mange av de globale indikatorene, men regjeringen har mål og ambisjoner som går ut over disse. På noen områder er de nasjonale utfordringene annerledes enn det som måles gjennom globale indikatorer. For eksempel handler ernæringsutfordringene i Norge mer om overvekt enn om underernæring, og utdanningsutfordringene handler blant annet om andelen elever som fullfører videregående skole, ikke om vi bygger nok skoler slik at alle barn får mulighet til å begynne på skolen.

Det er derfor hensiktsmessig å supplere de globale indikatorene med nasjonale målepunkter for å følge måloppnåelsen her i Norge. Gjennom nasjonale målepunkter kan utviklingen følges over tid og for ulike deler av landet, og innsatsen for å nå målene kan korrigeres. Dette gjelder for enkeltpersoner, bedrifter, organisasjoner, forskningsinstitusjoner og for offentlige virksomheter.

Boks 2.1 Nasjonale indikatorer for klima og miljø

Norge har 24 nasjonale mål for miljøet på områdene naturmangfold, kulturminner og kulturmiljø, friluftsliv, forurensning, klima og polarområdene. De nasjonale målene er fastsatt av Klima- og miljødepartementet og forankret gjennom ulike stortingsmeldinger, proposisjoner og forskrifter. De nasjonale målene forteller hva Norge ønsker å oppnå på hvert av de seks områdene. Utviklingen følges ved hjelp av 83 indikatorer. Vurdering av status og utvikling finnes på Miljøstatus.no.

Kilde: www.miljostatus.no/miljomal/miljoindikatorer

Å avklare mål- og interessekonflikter er politiske valg. Dette gjelder både for staten, fylkeskommunene, kommunene, næringslivet, akademia og frivilligheten. Målepunktene skal bidra til at prioriteringer kan baseres på et godt faktagrunnlag. Bruk av nasjonale målepunkter skal ikke legge begrensninger på kommunesektorens eller næringslivets mulighet til å gjøre lokale tilpasninger.

På noen områder har regjeringen satt kvantitative mål for utviklingen. Eksempler på dette finnes på miljøområdet og helseområdet, der Miljødirektoratet og Folkehelseinstituttet legger frem data som belyser graden av måloppnåelse på sine respektive ansvarsområder, se boksene 2.1 og 2.2. Andre mål er kvalitative og kan ledsages av kvalitative målepunkter.

Teknologiutvikling og digitalisering gjør det mulig å innhente og bruke nye typer data i stor skala. Dette vil bidra til å effektivisere rapporteringen og til å redusere dagens mangel på data i FN. Økt tilgjengeliggjøring av data for gjenbruk og videre bruk vil også øke muligheten for bruk av indikatorer på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Satellittdata åpner for eksempel nye muligheter. Copernicus-programmet, som Norge er medlem av, er nyttig for å måle status og trender for liv på land og i hav, og gir stort potensial blant annet for jordobservasjon.¹

¹ Eurostat, Sustainable development in the European Union Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context, 2020.

Boks 2.2 Indikatorer for ikke-smittsomme sykdommer

Verdens helseorganisasjon (WHO) vedtok i 2012 mål om å redusere for tidlig død av ikke-smittsomme sykdommer, (non-communicable diseases, NCD) definert som kreft, hjerte- og karsykdom, diabetes og kronisk lunge sykdom, med 25 prosent innen 2025. Målet er senere endret til 33 prosent innen 2030, se bærekraftsmål 3.4. Tiltakene rettes mot risikofaktorer som tobakk, usunt kosthold, fysisk inaktivitet og skadelig alkoholbruk. WHO definerte i alt ni mål og 25 indikatorer for å følge utviklingen. Folkehelseinstituttet har identifisert indikatorer for å følge utviklingen på nasjonalt nivå. For seks av de ni målene er utviklingen positiv, for ett mål finnes det ikke data og for to mål går det feil vei. I 2018 ble FN-landene enige om å legge til psykiske lidelser som en femte sykdomsgruppe og luftforurensning som en femte risikofaktor. Norge har sluttet seg til dette og har i tillegg besluttet å legge til muskel- og skjelettlidelser i det pågående arbeidet med å utvikle en ny NCD-strategi.

Kilde: Indikatorer for ikke-smittsomme sykdommer, Folkehelseinstituttet, januar 2020.

2.3 Målepunkter som utgangspunkt for rapportering

Stadig flere kommuner, fylkeskommuner, organisasjoner og bedrifter ønsker å rapportere på bærekraftsmålene.

I denne meldingen presenterer regjeringen mulige nasjonale målepunkter for bærekraftsmålene. Disse skal utvikles til felles referansepunkt for både offentlig, privat og frivillig sektor. SSB og nasjonale kunnskapsprodusenter vil få i oppdrag å videreutvikle målepunktene og utvikle statistikk og data til disse. Målepunktene skal suppleres og videreutvikles over tid. De skal bygge på etterrettelig dokumentasjon og benytte det etablerte offentlig-private samarbeidet for datadeling der det er mulig.

Boks 2.3 Danmark: Gør verdensmål til vores mål

Høsten 2020 la det danske 2030-panelet frem rapporten *Gør verdensmål til vores mål. 197 danske målepunkter for en mere bæredygtig verden*. Utgangspunktet er at det er nødvendig med data som viser hvor man står i forhold til målene og hvor man ønsker å være. I rapporten gjennomgås de globale FN-indikatorene. I tillegg fremmes forslag til indikatorer for nasjonal politikk. Til sammen er det 197 målepunkter.

Rapporten er resultat av en omfattende prosess der et stort antall forslag til indikatorer ble diskutert. Panelet har valgt ut indikatorer som er relevante og avspeiler problemstillingen i en dansk sammenheng, de er målbare, det finnes data, metodene er godt dokumentert, indikatorene er aksepterte og data kan fremskaffes med en rimelig ressursbruk.

For hvert målepunkt presenteres tallserier som viser utviklingen over tid. Dermed etableres en statusbeskrivelse som viser hvor man

står. Tallene er ment brukt som et ledelses- og styringsverktøy for beslutningstakere. Utgangspunktet er en forståelse av hva målene betyr nasjonalt, det vil si en oversettelse til danske forhold, på samme måte som regjeringen i denne meldingen har oversatt bærekraftsmålene til norske forhold.

2030-panelet sier ikke noe om hvor man skal, dvs. hvilken tilstand som er ønskelig for den enkelte indikator. Dette er et spørsmål for politikken. Målepunktene er tenkt som et ledelses- og styringsinstrument, som skal brukes for å treffe bedre beslutninger og for å klargjøre om utviklingen går i ønsket retning. 2030-panelet har overlevert sin rapport til Finansministeriet til bruk i det danske arbeidet med en nasjonal plan for bærekraftsmålene.

Kilde: Vores Mål. 2030-panelet, Fredriksberg, september 2020

Boks 2.4 Indikatorer for bærekraftig byutvikling

United for Smart and Sustainable Cities (U4SSC) er FNs første globale indikatorsett for måling av smart og bærekraftig byutvikling. U4SSC ledes av FNs Telekommunikasjonsunion (ITU), FNs økonomiske kommisjon for Europa (UNECE) og FNs bosettingsprogram (UN Habitat). Programmet støttes av 16 FN-organisasjoner.

U4SSC-standarden brukes i dag av mer enn 30 kommuner og fylkeskommuner i Norge, fra Kristiansand og Larvik i sør til Bodø, Rana og Narvik i nord. Møre og Romsdal og Trøndelag var de første fylkeskommunene som besluttet å ta i bruk målingene for en hel region, og Møre

og Romsdal fullførte evalueringen av alle kommunene i regionen vinteren 2020.

U4SSC måler bærekraftig byutvikling ved hjelp av 92 indikatorer langs tre dimensjoner: miljø, økonomi, og kultur og samfunn. Målingen har særlig vekt på bærekraftsmål 11 og muligheter for å koble lokale behov til eksisterende kunnskap og løsninger. Bærekraftssenteret i Trondheim fungerer som en forlenget arm av U4SSCs implementeringsprogram i Norge. En styrke ved U4SSC er at målingene gjør det mulig med internasjonale sammenligninger.

Kilde: Bærekraftssenteret, Trondheim kommune.

3 Norge har et godt utgangspunkt

Figur 3.1

Norge har gode forutsetninger for å nå bærekraftsmålene. Vi har demokratiske institusjoner, et velfungerende rettsvesen, høyt inntektsnivå, gode offentlige tjenester og små forskjeller mellom folk og regioner. Tilliten i befolkningen er høy sammenlignet med mange andre land. I årene fremover står Norge likevel overfor en rekke sosiale, klima- og miljømessige og økonomiske utfordringer. Flere av de største utfordringene er knyttet til bærekraftsmålene om klimagassutslipp, natur, ressursbruk og forbruk.

Norges posisjon gjenspeiles i ulike internasjonale sammenligninger. I de årlige rapportene om menneskelig utvikling som utarbeides for FNs utviklingsprogram, er Norge rangert med høyeste skår på *Human Development Index* (HDI) basert på dimensjoner av menneskelig utvikling, herunder et langt og sunt liv, å være kunnskapsrik og å ha en anstendig levestandard. Helsedimensjonen vurderes ut fra forventet levealder ved fødsel, utdanningsdimensjonen måles med gjennomsnitt av år med skolegang for voksne i alderen over 25 år og forventet skolegang for barn. Levestandarddimensjonen måles ved BNP per innbygger.

Norge har vært rangert på førsteplass på hele 2000-tallet, se figur 3.2. Våre nordiske naboer, nordeuropeiske land som Sveits, Irland, Tyskland og Nederland, samt andre OECD-land som Canada, Australia og New Zealand, skårer også høyt.

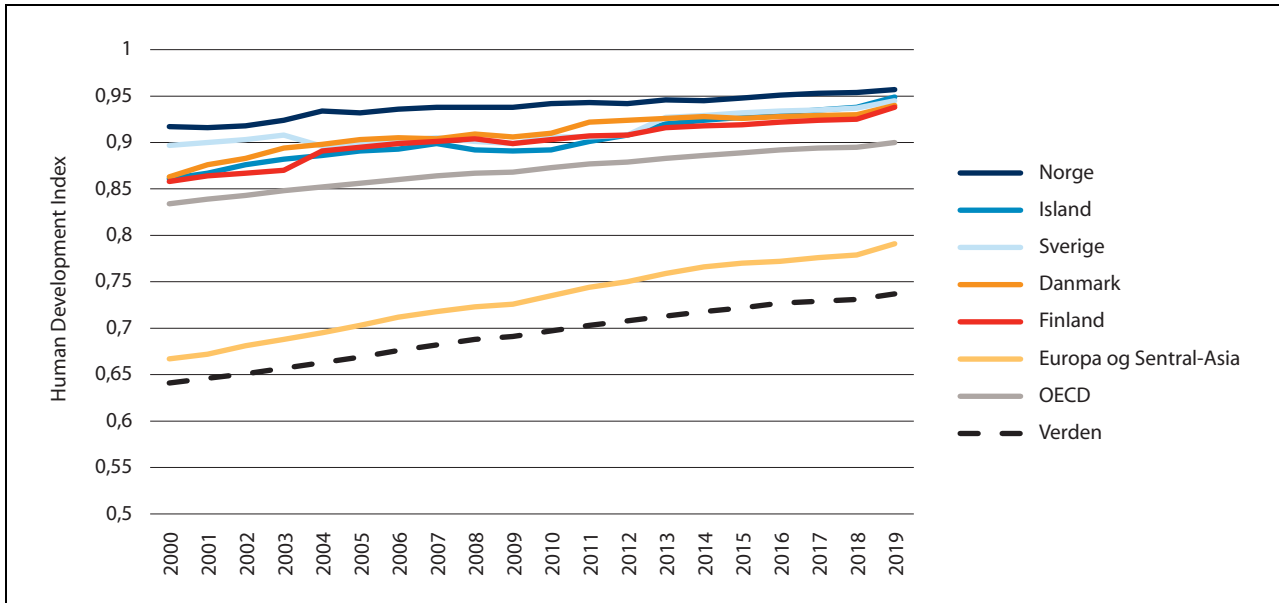
I 2020 ble det, i tillegg til HDI-indeksen, også utarbeidet en indeks der landenes klimagassutslipp og materielle fotavtrykk er tatt med, kalt PHDI (*Planetary Pressures-adjusted HDI*). Også i denne indeksen ligger de vestlige landene på topp, men Norge får her 16. plass. Årsaken til at vi ikke er helt i toppen er vårt høye materielle forbruk og høyt klimagassutslipp per innbygger. Norge har den sjette høyeste verdien av materielt fotavtrykk blant 169 land. Det norske CO₂-utslippet er, når vi ikke tar med vårt store opptak i skog, på 8,3¹ tonn per innbygger, som er blant de 30 største verdiene totalt. Figur 3.3 sammenligner resultatene for de to indeksene. Alle nordiske land får redusert skår på PHDI-indeksen.

Det er flere som overvåker status for bærekraftsmålene og hvordan verden beveger seg mot 2030. En av disse er *Sustainable Development Report* (SDR) fra *United Nations Sustainable Development Solutions Network* (SDSN) og deres *Sustainable Development Goal Index*. SDG Index er utgitt årlig siden 2016 av SDSN og Bertelsmann Stiftung. Underliggende data finnes på www.sdgindex.org. Indeksen bygger på egendefinerte indikatorer som det ikke alltid er faglig enighet om, og ulike indekser gir forskjellige svar.

SDG Index presenterer data for utviklingen på bærekraftsmålene i 166 land. Her gis alle 17 mål samme vekt. Indeksen indikerer et lands posisjon mellom å være lengst ifra (0 poeng) eller tilnærmet oppfylt (100 poeng) måloppnåelse, se figur 3.4.

Som for tidligere år finner man i SDG-indeksen for 2020 de nordiske landene og andre vestlige land på topp. De fleste av landene på topp 20

¹ Når man inkluderer andre klimagasser i tillegg til CO₂, men ikke tar med netto-opptaket i skog og andre arealer, er norske utslipp 9,4 tonn CO₂-ekvivalenter per capita.

Figur 3.2 Human Development Index for Norge og Norden, Europa og Sentral-Asia, OECD og Verden. 2000–2019.

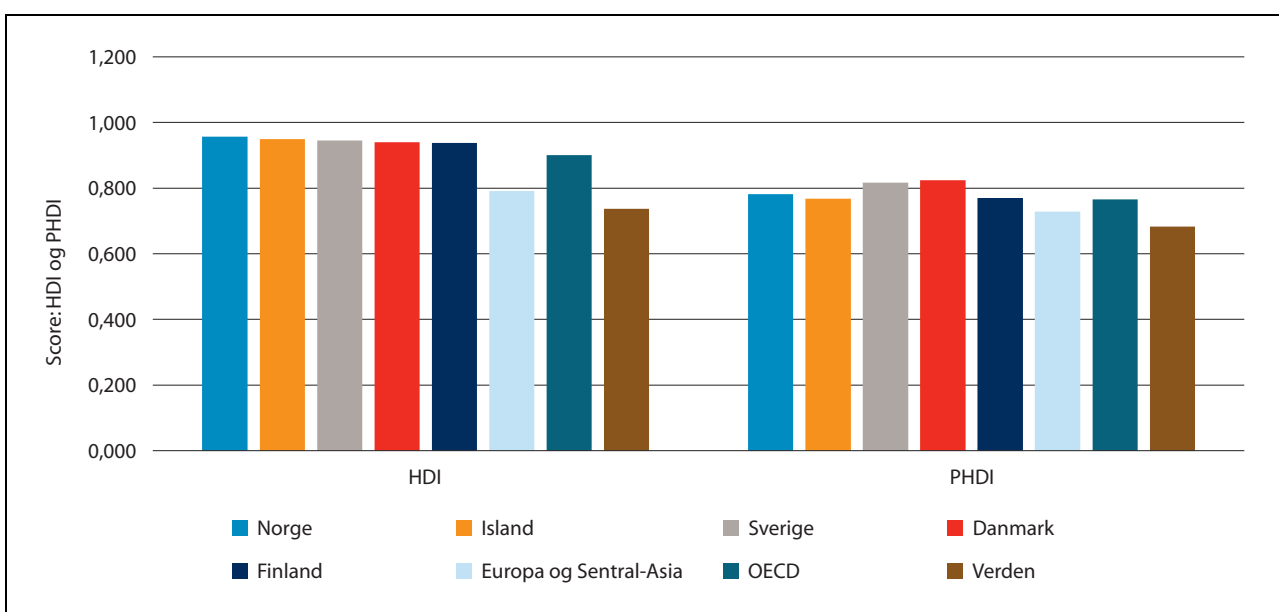
Kilde: HDRO calculations based on data from UNDESA (2019b), UNESCO Institute for Statistics (2019), United Nations Statistics Division (2019b), World Bank (2019a), Barro and Lee (2018) and IMF (2019). Visualisering: KMD.

er OECD-medlemmer. Norge er rangert som nr. 6, med en SDG-skår på 80,8.

Internasjonale sammenligninger viser noe forskjellige resultater, avhengig av målemetodene, men generelt får Norge høyeste skår på bærekraftsmål 1 om å utrydde fattigdom, mål 3 om god helse, mål 5 om likestilling mellom kjønn, mål 7

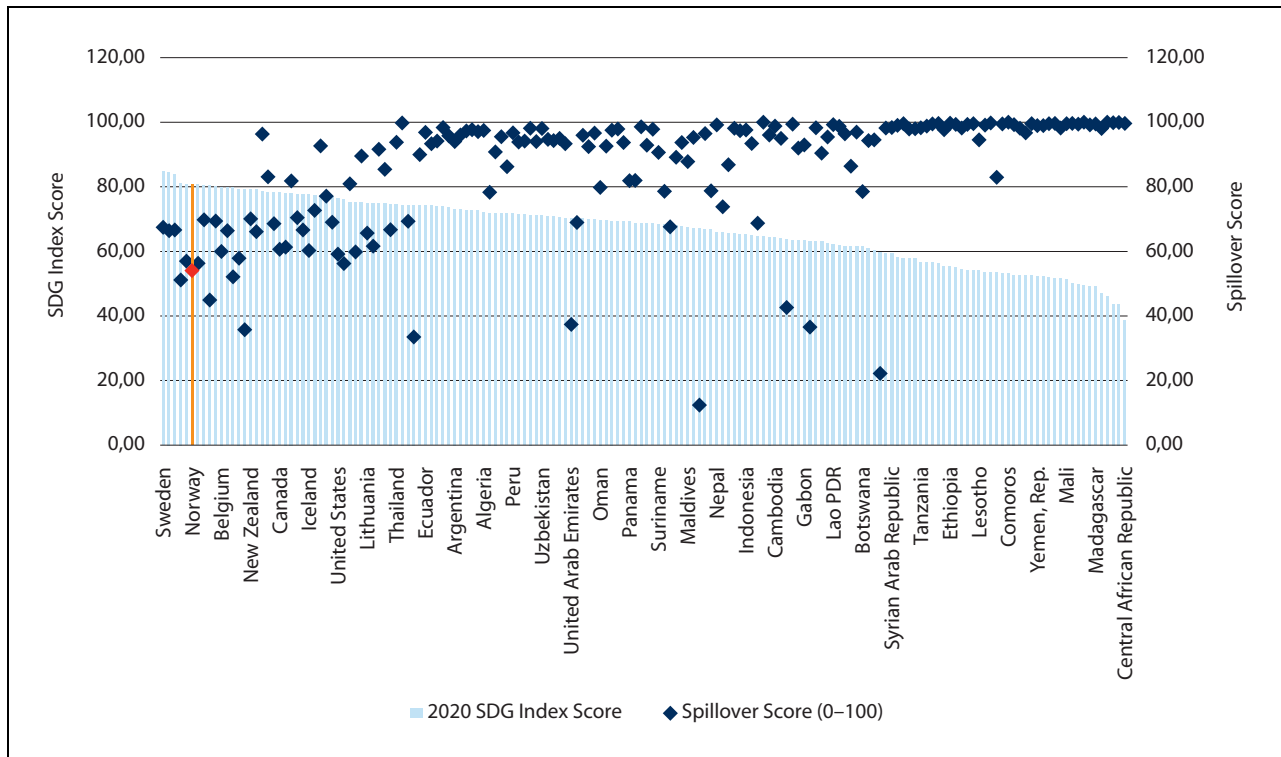
om ren energi, mål 10 om reduserte forskjeller og mål 17 om samarbeid.

Høyt materielt forbruk og betydelige CO₂-utslipp betyr imidlertid at Norge skårer lavere på bærekraftsmål 12 om ansvarlig forbruk og produksjon og bærekraftsmål 13 om å stoppe klimaendringene.

Figur 3.3 Planetary pressures – justert HDI for Norden og Europa og Sentral-Asia, OECD og Verden. 2020

Kilde: United Nations Development Programme. Visualisering: KMD

Figur 3.4 SDG Index Score og SDG Spillover Score, 166 land, 2020

Kilde: Sachs, J., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G., Woelm, F. 2020. *The Sustainable Development Goals and COVID-19. Sustainable Development Report 2020*. Cambridge: Cambridge University Press. Visualisering: KMD.

Indeksen viser også at Norge og andre lignende land får lavere skår for påvirkningen på andre (de såkalte «spillover»-indikatorerne). Hvert lands handlinger kan ha positive eller negative effekter på andre lands evne til å oppnå bærekraftsmålene, og i *spillover-indeksen* vurderes økonomiske effekter, miljømessige og sosiale påvirkninger i handel, forbruk, sikkerhet og utviklings-samarbeid.

Bistand er et eksempel på en positiv *spillover*, mens for eksempel våpeneksport trekker ned. Indeksens poengsum tolkes på samme måte som SDG-indeksen, der 0 indikerer betydelig negativ *spillover*, og 100 ingen signifikant negativ *spillover*. Norge har en *spillover*-skår, dvs. negativ påvirk-

ning på andre lands bærekraft, på 54,1 i 2020. Det negative bidraget skyldes hovedsakelig klima- og miljøeffekter av å produsere varene vi importerer.

Slike indekser gir ingen objektive svar, da resultatene avhenger av hvilke data som brukes og de vurderinger som gjøres. Hovedbildet er likevel gyldig, at land som skårer høyt på SDG-indeksen – som Norge og andre OECD-land – skårer lavt på *spillover*-indeksen og på visse områder bidrar negativt til andre lands evne til å oppnå bærekraftsmålene. Årsaken er at vestlige land har gode levevilkår, men et høyt materielt forbruk.

Indeksen for 2020 viser ikke hva som har skjedd som konsekvens av koronapandemien.

4 Strategier for å nå bærekraftsmålene

Figur 4.1 Bærekraftsmål 1: Utrydde alle former for fattigdom i hele verden

4.1 Utrydde fattigdom

4.1.1 Globale utviklingstrekk

Verden har gjort store fremskritt i kampen mot fattigdom. I 1960 levde om lag 50 prosent av verdens befolkning i ekstrem fattigdom, nå definert som mindre enn 18 kroner dagen å leve av. Tallet var 36 prosent i 1990, 16 prosent i 2010 og 8 prosent i 2019.¹ Til tross for befolkningsveksten, er totalt antall ekstremt fattige halvert. Prognoser fra Verdensbanken viser at det er mulig å avskaffe ekstrem fattigdom hvis vi fortsetter arbeidet med å få til inkluderende økonomisk vekst. Utviklingen de siste tiårene viser at markedsøkonomi og internasjonal handel er viktige forutsetninger for bekjempelse av fattigdom. Forutsetninger for bærekraftige velferdssamfunn er solide samfunnsinstitusjoner, økonomisk og politisk åpenhet, sterke sivilsamfunn, maktspredning, en vel fungerende rettsstat og et privat næringsliv med

høy verdiskaping. På tross av den positive utviklingen, står verden fremdeles overfor utfordringer frem mot 2030. Om lag 700 millioner mennesker lever i dag i ekstrem fattigdom. Koronapandemien har alvorlige økonomiske og sosiale konsekvenser for mange land, blant annet i form av økonomisk tilbakegang, økende fattigdom, arbeidsløshet og sult. Kvinner er i mange situasjoner spesielt utsatt. Konsekvensene er særlig store i konfliktområder der menneskerettigheter står svakt. Koronapandemien fører til at vi for første gang på 20 år ser at fattigdommen i verden igjen øker. Verdensbanken frykter at om lag 150 millioner mennesker lever i ekstrem fattigdom ved utgangen av 2021.

4.1.2 Norsk perspektiv

Bærekraftsmål 1 om å utrydde fattigdom handler om mer enn en minimumsgrense for beløpet man daglig kan råde over. Fattigdom handler også om muligheten man har til å påvirke sin egen økonomiske situasjon, den hjelpen man kan få dersom man blir syk eller utsatt for en ulykke, og om eierskap og kontroll over naturressursene. Særlig i Norge, hvor ingen lever i ekstrem fattigdom slik det er definert av FN, er det viktig å ha en nyanisert tilnærming til fattigdomsbegrepet.

Delmål 1.1 handler om å utrydde ekstrem fattigdom, og delmål 1.2 handler om å halvere andelen som lever i fattigdom (etter nasjonale definisjoner). Norge er blant landene i verden med minst inntektsulikhet og lavest andel fattige. Det store flertallet i befolkningen har høy levestandard og gode levekår.

Samtidig vet vi at lav inntekt, dårlige boforhold og utenforskap også forekommer i Norge, og det kan begrense den enkeltes muligheter til å delta i samfunnet på lik linje med andre. En rekke levekårsutfordringer og helseutfordringer er dessuten forbundet med å ha vedvarende lavinntekt. Barn som vokser opp i familier med svak økonomi, har dårligere psykisk og fysisk helse enn andre barn. De presterer også dårligere på skolen og har større risiko for frafall fra videregående opplæring. Barn fra familier med vedvarende lavinntekt

¹ World Bank, Development Research Group.

har økt risiko for å få svak tilknytning til arbeidslivet og lav inntekt som voksne. Andelen barn som tilhører lavinntektshusholdninger har økt de siste 20 årene. Det har vært en stor økning blant barn med innvandrerbakgrunn. Forekomsten av lavinntekt er høy blant innvandrere, og særlig blant flyktninger fra lavinntektsland.

Delmål 1.3 handler om å innføre nasjonalt tilpassede sosiale velferdsordninger og tiltak for alle, og delmål 1.4 handler om å sikre at alle har lik rett til blant annet grunnleggende tjenester. Norge har universelle velferdsordninger og gode offentlige velferdstjenester.

Stønadordninger gir inntekt ved sykdom, arbeidsledighet, uførhet, tap av forsørger og ved oppnådd pensjonsalder. Sammen med tilgang til gratis eller sterkt subsidierte offentlige tjenester som barnehage, skole og helsevesen, bidrar dette til at situasjonen til personer med lavinntekt er bedre i Norge enn i mange andre land. Samtidig vet vi at den økonomiske bærekraften i velferdsordningene vil bli utfordret fremover. Andelen eldre øker, og en for stor andel personer i yrkesaktiv alder står utenfor arbeidslivet. Dersom vi ikke lykkes med å inkludere flere i arbeidslivet, vil vi ikke ha tilstrekkelig økonomisk grunnlag til å finansiere velferdsordningene.

Delmål 1.5 handler om å bygge opp motstandskraften til fattige og personer i utsatte situasjoner, slik at de blir mindre sårbare for klimarelaterte ekstremhendelser og andre økonomiske, sosiale og miljømessige påkjenninger og katastrofer. Koronapandemien har vist at noen grupper er mer utsatte enn andre, for eksempel eldre og enkelte innvandrergupper som bor i levekårsutsatte områder.

Delmål 1.A handler om å mobilisere til samarbeid for å utrydde fattigdom i utviklingslandene. Norge har et aktivt sivilsamfunn og en rekke bistandsaktører som mobiliserer til slikt samarbeid.

Delmål 1.B handler om å ha gode politiske rammeverk på nasjonalt, regionalt og internasjonalt nivå for å bekjempe fattigdom. Det politiske rammeverket i Norge, med en godt utbygd velferdsstat som sikrer alle tilgang til gratis utdanning og helsetjenester, samt stønadordninger ved bortfall av arbeidsinntekt, gir et godt rammeverk for å bekjempe fattigdom.

4.1.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 1

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 1.1: Innen 2030 utrydde all ekstrem fattigdom

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som lever under den internasjonale fattigdomsgrensen, fordelt på kjønn, alder, sysselsettingsstatus og geografisk plassering (urbant/ruralt) 	<ul style="list-style-type: none"> antall bostedsløse antall personer uten inntekt

Delmål 1.2: Innen 2030 minst halvere andelen menn, kvinner og barn i alle aldre som lever i fattigdom, i henhold til nasjonale definisjoner

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som lever under den nasjonale fattigdomsgrensen, fordelt på kjønn og alder andel av menn, kvinner og barn i alle aldre som lever i fattigdom, i samsvar med nasjonale definisjoner 	<ul style="list-style-type: none"> andel personer med vedvarende lavinntekt* andel barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt* andel i befolkningen med årlig lavinntekt (EU-60) der en låser lavinntektsgrensen til kjøpekraftsnivået et gitt år, f.eks. år 2005 andel personer i risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon iht. EU-indikator (lavinntekt, materielle mangler og lav arbeidsintensitet) andel barn i risiko for fattigdom eller sosial eksklusjon iht. EU-indikator (lavinntekt, materielle mangler og lav arbeidsintensitet) andel innvandrere i husholdninger med vedvarende lavinntekt etter landbakgrunn andel barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt, etter landbakgrunn personer med fattigdomsproblemer ihht. levekårsundersøkelsen

Delmål 1.3: Innføre nasjonalt tilpassede sosiale velferdsordninger og tiltak for alle, inkludert minstepandarder, og innen 2030 oppnå en vesentlig dekning av fattige og sårbare

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som er omfattet av sosiale velferdsordninger/minstepandarder, fordelt på kjønn og med vekt på barn, arbeidsledige, eldre, personer med nedsatt funksjonsevne, gravide, nyfødte, personer utsatt for arbeidsulykker, fattige og sårbare personer 	<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen, 67-74 år, som får alderspensjon* andel av befolkningen, 75 år og eldre, som får alderspensjon* økonomiske overføringer til personer bosatt i Norge andel av befolkningen som mottar økonomisk sosialhjelp andelen arbeidsledige som mottar dagpenger andel av befolkningen i arbeidsfør alder på offentlige ytelser andel av befolkningen på langvarige offentlige ytelser

Delmål 1.4: Innen 2030 sikre at alle menn og kvinner, særlig fattige og sårbare, har lik rett til økonomiske ressurser og tilgang til grunnleggende tjenester, til å eie og kontrollere jord og andre former for eiendom, og til arv, naturressurser, ny teknologi og finansielle tjenester, inkludert mikrofinansiering

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som bor i husholdninger med tilgang til grunnleggende tjenester andel av den samlede voksne befolkningen som har sikre og juridisk anerkjente landrettigheter og selv oppfatter sine landrettigheter som sikre, fordelt på kjønn og på type landrettighet 	<ul style="list-style-type: none"> inntektsfordelingen belyst ved ulikhetsmålet ginikoeffisient beregnet nettoformue belyst ved ulikhetsmålet ginikoeffisient andel som bor i eid bolig andel av befolkningen i aldersgruppen 16-79 år som bruker internett andel av befolkningen i aldersgruppen 80+ år som bruker internett

Delmål 1.5: Innen 2030 bygge opp motstandskraften til fattige og personer i utsatte situasjoner, slik at de blir mindre utsatt for og mindre sårbare for klimarelaterte ekstremhendelser og andre økonomiske, sosiale og miljømessige påkjenninger og katastrofer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> antall personer direkte rammet av og antall dødsfall og savnede personer som følge av katastrofer, angitt i antall tilfeller per 100 000 innbyggere direkte økonomisk tap som følge av katastrofer, sett i forhold til verdens samlede bruttonasjonalprodukt (BNP) antall land som vedtar og gjennomfører nasjonale strategier for katastrofeberedskap i tråd med Sendai-rammeverket for katastrofeberedskap 2015–2030 andel av lokale myndigheter som vedtar og gjennomfører lokale strategier for katastrofeberedskap i tråd med tilsvarende nasjonale strategier 	<ul style="list-style-type: none"> Implementering av nasjonale strategier for reduksjon av katastroferisiko i tråd med Sendai-rammeverket* Andel av lokale myndigheter som vedtar og gjennomfører lokale strategier for katastrofeberedskap i tråd med tilsvarende nasjonale strategier* Andel huseiere med forsikring Antall døde, savnede og berørte av krise og katastrofer per 100 000 innbyggere Økonomiske tap knyttet til kriser og katastrofer, i forhold til BNP andel kommuner med utførte eller planlagte klimasikringssystemer

Delmål 1.A: Sikre en betydelig mobilisering av ressurser fra ulike kilder, blant annet gjennom økt utviklingssamarbeid, for å gi utviklingslandene, særlig de minst utviklede landene, tilstrekkelige og forutsigbare midler til å gjennomføre programmer og politikk for å utrydde alle former for fattigdom

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av nasjonalt genererte ressurser som regjeringen har avsatt direkte til programmer for fattigdomsbekjempelse andel av samlede offentlige utgifter til grunnleggende tjenester (utdanning, helse og sosial velferd) 	<ul style="list-style-type: none"> andel av offentlig forvaltnings totale utgifter til viktige tjenester, utdanning, helse og sosial beskyttelse*

Delmål 1.B: Opprette gode politiske rammeverk på nasjonalt, regionalt og internasjonalt nivå basert på utviklingsstrategier som gagnar de fattige og ivaretar kjønnspektivet, med sikte på å øke investeringer i tiltak som bekjemper fattigdom

Globale indikatorer:

- andel av offentlige drifts- og kapitalutgifter i sektorer som særlig gagnar kvinner, fattige og sårbare grupper

Mulige norske målepunkter:

4.1.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

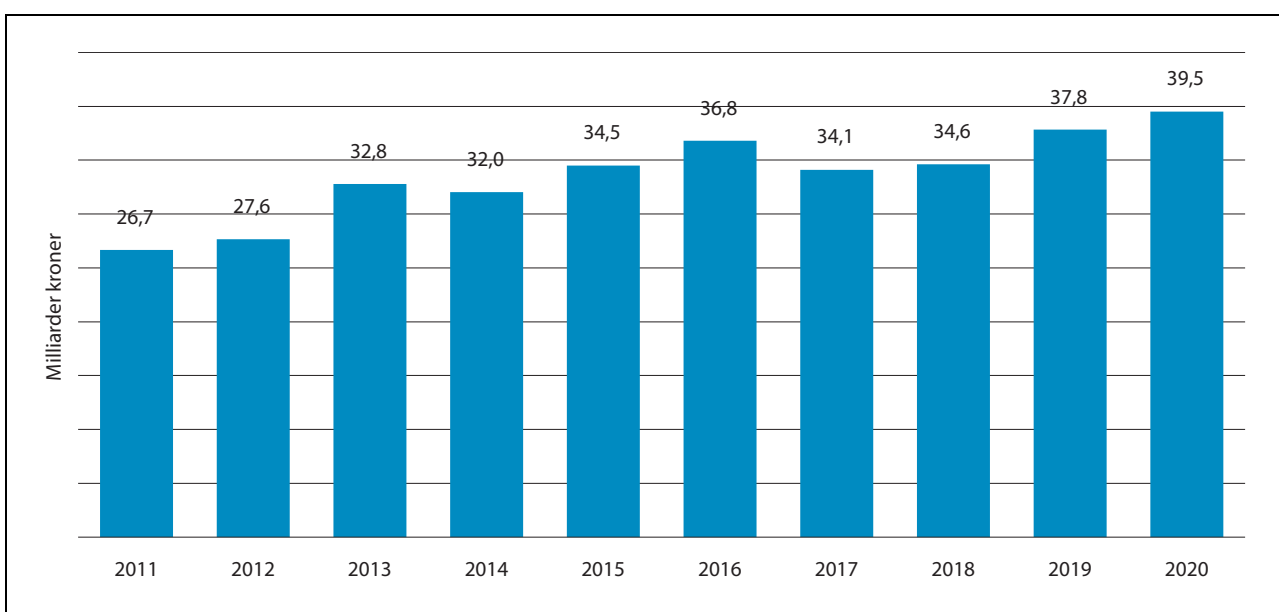
Regjeringens hovedmål i utviklingspolitikken er å bekjempe fattigdom og fremme økonomisk utvikling og velferd i utviklingsland. Regjeringen vil bidra til å nå FNs bærekraftsmål innen 2030 og støtte opp om utviklingslandenes mål om å bli uavhengige av bistand. Fem tematiske områder er prioritert: 1. utdanning, 2. helse, 3. klima, miljø og hav, 4. næringsutvikling, landbruk og fornybar energi og 5. humanitær bistand. I tillegg har regjeringen valgt fire tverrgående hensyn som vurderes i alle de utviklingspolitiske tiltakene: Antikorrupsjon, likestilling, klima/miljø og menneskerettigheter.

Den samlede norske bistandsinnsatsen skal gi redusert fattigdom gjennom å bidra til økonomisk utvikling, fred og forsoning, helsetjenester og utdanning for alle, universelle velferdssystemer og systemiske endringer for redusert ulikhet samt forebygging av og tilpasning til klima-

endringer. I tillegg til den langsiktige innsatsen for en bærekraftig samfunnsutvikling, er det nødvendig med mer målrettet innsats for å nå de mest marginaliserte og sårbare gruppene.

De globale, humanitære behovene har økt med om lag 40 prosent fra 2020 til 2021. Fra 2013 til 2021 har regjeringen økt det humanitære budsjettet med over 90 prosent. Norge bidrar til rask og effektiv respons på akutte og langvarige kriser i overensstemmelse med Den humanitære strategien for perioden 2019–2023. Kriserammede områder er ofte samtidig rammet av væpnet konflikt, klimarelaterte kriser og flyktningkriser, og disse konfliktene og krisene forsterker hverandre. Derfor kreves det en særlig innsats for å unngå at menneskene i disse områdene faller utenfor i arbeidet med å nå bærekraftsmålene. Vi må se hele vårt virkemiddelapparat i sammenheng for å oppnå best mulig samlet effekt av innsatsen på ulike områder.

Inkludering av marginaliserte og sårbare grupper står sentralt i regjeringens rettighets-

Figur 4.2 Norsk bistand 2011–2020, milliarder kroner

Kilde: Norad

baserte utviklingspolitikk. Regjeringen har fremmet en rekke initiativ:

- Strategi mot skadelige skikker (2019) styrker innsatsen mot kjønnslemlestelse, barneekteskap og preferanser for sønner.
- Styrket innsats mot moderne slaveri, herunder tvangsarbeid, de verste formene for barnearbeid, menneskehandel og tvangsekteskap.
- En strategi for inkludering av personer med funksjonsnedsettelse er under arbeid.
- Økt innsats for sosiale sikkerhetsnett.

4.1.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Redusere fattigdom

Regjeringens mål er et samfunn med små forskjeller. Regjeringens førsteprioritet i sosialpolitikken er derfor å bekjempe fattigdom, særlig blant barnefamilier. Trygg og god omsorg og gode barnehager og skoler er grunnleggende for å sikre like muligheter og gode levekår for alle. De viktigste tiltakene for å nå bærekraftsmål 1 i Norge er utdanning, arbeidsrettede tiltak, god integrering, trygge og gode boforhold, gode helsetjenester og inkludering i fritidsaktiviteter.

Det er en vanlig oppfatning at fattigdom handler om mangel på tilgang til det aller mest nødvendige, som mat, klær og tak over hodet. I Norge har de aller fleste gode levekår. Velferdsstaten sikrer tilgang til velferdsgoder som gratis skole og helsetjenester, og gir økonomisk sikkerhet ved sykdom, arbeidsledighet og alderdom. Velferdsordningene verner mot den type nød man finner andre steder i verden.

I norsk sammenheng snakker man om relativ fattigdom. Det finnes ikke en offisiell definisjon eller ett enkelt mål på fattigdom i Norge, eller en offisiell fattigdomsgrense. Fattigdom kan måles på mange måter, enten som mangel på goder, manglende mulighet til å skaffe seg goder, eller ved den enkeltes opplevelse av å være fattig. I Norge brukes lav inntekt som indikator på relativ fattigdom.

Inntekt er en forenklet indikator på fattigdom, som ikke fanger opp andre faktorer av betydning for levekårene til den enkelte. Inntektsbegrepet, slik det defineres i den offisielle inntektsstatistikken, inkluderer kontantinntekter og stønader, men ikke verdien av offentlige tjenester. Det er stor forskjell på å ha en gitt inntekt i et land der sentrale velferdstjenester er gratis eller subsidierte, og å ha den samme inntekten i et land der

Boks 4.1 Norsk humanitær politikk og innsats

Det overordnede målet for Norges humanitære politikk og innsats er å redde liv, lindre nød og beskytte menneskers verdighet, i tråd med de humanitære prinsippene om humanitet, nøytralitet, upartiskhet og uavhengighet. De humanitære midlene kanaliseres hovedsakelig gjennom FN, Røde Kors-bevegelsen og norske humanitære organisasjoner. Den humanitære innsatsen er behovsbasert, rettet inn mot de mest sårbare. I Norges humanitære strategi (2019–2023) gis det særlig prioritet til beskyttelse, innovasjon og en helhetlig innsats som bidrar til å redusere humanitære behov gjennom økt samspill i arbeidet med humanitær respons, utviklingssamarbeid og fredsbygging. Innen innovasjon er Norge pådriver for økt bruk av fornybar energi og andre løsninger som kan bidra til en grønnere humanitær respons.

Mer helhetlig innsats er en forutsetning for å gjennomføre 2030-agendaen og innfri bærekraftsmålene. Gjennom 2030-agendaen har stater forpliktet seg til målbar fremgang på

områder som er avgjørende for enkeltmenneskers rett til å få dekket sine grunnleggende behov. Prinsippet om at ingen skal utelates, krever økt og bedre koordinert innsats for å nå de mest sårbare. En slik helhetlig innsats bidrar til å bekjempe ekstrem fattigdom og legge grunnlaget for en bærekraftig utvikling. Særlig viktige områder er helse, utdanning, matsikkerhet og forebygging av klimarelaterte katastrofer. Norge vil bidra til å bryte den nedadgående spiralen som gjør at langvarige, komplekse kriser er blitt normalsituasjonen i flere regioner. Ofte er de samme områdene rammet av væpnet konflikt, klimarelaterte kriser og flyktningkriser, og disse konfliktene og krisene forsterker hverandre. Derfor kreves det en særlig innsats for å unngå at menneskene i disse områdene faller utenfor i arbeidet med å nå bærekraftsmålene. Vi må se hele vårt virkemiddelapparat i sammenheng for å oppnå best mulig samlet effekt av innsatsen på ulike områder.

slike tjenester må kjøpes i det private markedet. Situasjonen til personer med lavinntekt kan derfor være enklere i Norge og andre land med godt utbygde offentlige tjenester, enn i land uten slike. Som følge av et generelt høyt inntektsnivå i Norge vil lavinntektsgruppen ofte ha en høyere levestandard enn i land med et lavere gjennomsnittlig inntektsnivå.

Arbeid og opplæring

Regjeringen vil redusere fattigdom og redusere risikoen for at levkårsutfordringer går i arv ved å inkludere flere i arbeidslivet. Kompetanse og utdanning øker mulighetene på arbeidsmarkedet. Arbeid gir både inntekt og forutsetninger for bedre helse, og bedrer levekårene og livsmulighetene til enkeltpersoner og familier.

Høy sysselsetting og et omstillingsdyktig arbeidsliv er sentrale mål i norsk politikk, og er sentralt for å oppnå bærekraftsmålene. Arbeid er viktig for den enkeltes velferd og helse, og bidrar til verdiskaping, som igjen legger grunnlaget for finansieringen av våre velferdsordninger. Deltaelse i arbeidslivet er dessuten en viktig arena for å bidra til mindre inntektsforskjeller, og bidrar også til inkludering, tilhørighet og mening, sosial mobilitet, bedre helse, læring og mestring. En stor og kompetent arbeidsstyrke er vår viktigste ressurs.

Alle som kan jobbe, må få muligheten til det. Det må legges til rette for opplæringstilbud som bidrar til at flere får den kompetansen som morgendagens arbeids- og næringsliv trenger.

På vei ut av koronakrisen er jobb nummer én å få flere tilbake i arbeid. Regjeringen foreslår derfor nye regler som skal gjøre det enklere for arbeidsledige og permitterte å kombinere dagpenger med opplæring og utdanning. Spesielt skal det bli enklere for dagpengemottakere å ta grunnopplæring og fagskole.

Innpass i arbeidslivet

Enkelte grupper opplever særlige utfordringer med å få innpass i arbeidslivet, og har behov for bistand som styrker deres muligheter til å komme i jobb. Inkluderingsdugnaden er et felles samfunnsoppdrag for offentlig og privat sektor for å få flere av de som står utenfor arbeidslivet over i ordinære jobber. Innsatsen skal bidra til å senke terskelen inn i arbeidslivet og gjøre det lettere for arbeidsgivere å ansette personer med nedsatt funksjonsevne eller hull i CV-en. Inkluderingsdugnaden handler også om å videreutvikle og styrke

Boks 4.2 Utradisjonelle ansettelser

Arbeid er sentralt i menneskers liv, både fordi det oppleves som meningsfullt og viktig for å skape en følelse av egenverdi, og fordi arbeidsløshet skaper økonomiske utfordringer både for individene det gjelder og samfunnet for øvrig. Stormberg har siden starten i 1998 rekruttert medarbeidere fra grupper som er utsatt for utenforskap. De ser på mangfold som et konkurransefortrinn og en styrke for virksomheten, siden mangfold gir virksomheter et bredere perspektiv og flere strenger å spille på. Målet er at 25 prosent av medarbeiderne skal ha hatt problemer med å komme ut i arbeidslivet. Årsakene til at personer har hull i CV-en som gjør det vanskelig å komme i jobb kan være kompliserte og sammensatte. For eksempel rusproblemer, mangelfull skolegang eller straffedommer hindrer mange fra å få arbeid. Samtidig gjør psykiske og fysiske helseplager det vanskelig for mange. Stormberg samarbeider med NAV og arbeidsmarkedsbedrifter for å nå dette målet, og mener at dette har gitt dem mange dyktige og lojale medarbeidere som er viktige for bedriften.

Kilde: Stormberg.

tilbudet for arbeidssøkere med psykiske helseplager eller rusproblemer, slik at flere kan delta i arbeidslivet. Her er samarbeidet mellom Arbeids- og velferdsetaten og helse- og omsorgstjenestene i kommunene viktig for å se behandlingen og arbeidsut prøvingen blant personer med rus- og psykiske helseproblemer mer i sammenheng. I tillegg styrkes mulighetene for opplæring slik at flere kvalifiseres til arbeid.

Alle trenger et trygt hjem

Regjeringen vil at flere skal få mulighet til å eie sin egen bolig. Det å eie bolig gir ofte lavere boutgifter enn ved leie. De som eier, opparbeider seg også ofte egenkapital gjennom å betale ned på boliglånet. Det å eie bolig kan derfor bidra til å redusere fattigdom og forhindre at fattigdom går i arv.

Regjeringen er opptatt av at også dem med langvarige finansieringsutfordringer skal kunne eie egen bolig. I 2020 lanserte regjeringen derfor

Boks 4.3 En ny sjanse

Hogst AS er en virksomhet som hjelper tidligere straffedømte i arbeid, ved å tilby dem opplæring og fast arbeid. Gjennom manuelt fysisk skogsarbeid får mange en ny start i arbeidslivet og i eget liv. Hogst vektlegger betydningen av motivasjon for et liv uten kriminalitet og rus som nøkkelen for å lykkes. Med denne motivasjonen og en mulighet til å prøve seg i arbeidslivet igjen åpnes døren tilbake til samfunnet. Hogst AS eies av Røde Kors og TrønderEnergi. Arbeidet som utføres bidrar også til at mindre skog gror igjen som en følge av færre beitedyr, nedlagte gårdsbruk og færre som har kompetanse på skogsarbeid.

Kilde: Hogst

en ny nasjonal strategi for sosial boligpolitikk, *Alle trenger et trygt hjem*. I strategien varsler regjeringen at startlån og bostøtte fortsatt vil være prioriterte virkemidler i årene fremover. Barnefamilier som leier bolig er en prioritert målgruppe for startlån. I tillegg vil regjeringen stimulere til flere offentlige og private leie-til-eie-modeller og andre kjøpsmodeller for å hjelpe flere inn på boligmarkedet, og bidra til bedre sammenheng mellom de boligsosiale virkemidlene og andre tjenester som f.eks. rusomsorg, psykisk helsehjelp og sosialhjelp.

Barn i lavinntektsfamilier

Barn og unge i lavinntektsfamilier har økt risiko for å falle utenfor viktige samfunnsarenaer sammenlignet med andre barn. Høsten 2020 la regjeringen frem en strategi for perioden 2020–2023 som skal fremme deltakelse og styrke mulighetene til barn og ungdom i lavinntektsfamilier. Strategien tar utgangspunkt i at en oppvekst i en familie med lav inntekt kan innebære sammenlagte utfordringer og levekårsproblemer på flere områder. Ofte vil levekårsproblemene forsterke hverandre. Foreldrenes situasjon kan påvirke barns psykiske og fysiske helse. For å møte disse utfordringene er det nødvendig med en bred og samordnet innsats på flere politikkområder og fra flere aktører. Strategien legger vekt på økt deltakelse for barn, unge og foreldre i familier med lav inntekt på arenaer som barnehage, skole, skolefritidsordning (SFO), fritidsaktiviteter og i

arbeidslivet. Dette vil bidra til å forebygge at lavinntekt, utenforskap og dårlig helse går i arv. Det er også et mål å samordne innsatsen i offentlig sektor bedre, og utvikle samarbeidet med frivilligheten, næringslivet og sosiale entreprenører.

Viktige tiltak for å nå bærekraftsmål 1 er å utrede og prøve ut en nasjonal fritidskortordning, tilskuddordninger for å inkludere barn og unge i kultur- og fritidsaktiviteter, redusere foreldrebetaling i SFO og tiltak for å redusere frafall i videregående opplæring.

Regjeringen har også økt barnetrygden for de yngste barna og engangsstøtten for foreldre uten rett på foreldrepenger for å gi familiene økt økonomisk trygghet og bedre muligheter for godt foreldreskap.

Utsatte barn og unge og deres familier behøver tett oppfølging fra flere tjenester. Derfor har regjeringen opprettet 0–24-samarbeidet. Gjennom bedre samordnede tjenester skal utsatte barn og unge under 24 år og deres familier få tilpasset, tidlig og helhetlig hjelp. Dette skal bidra til at barn og unge får den støtten og hjelpen de har behov for. Regjeringen arbeider med å utvikle varige strukturer for tverrsektorielt samarbeid mellom, og på tvers av, forvaltningsnivåer.

4.1.6 Regjeringen vil*Globalt*

- Legge bærekraftsmålene til grunn for utviklings- og utenrikspolitikken, der fattigdomsbekjempelse er et overordnet mål.
- Ha en pådriverrolle internasjonalt for oppfølging av bærekraftsmålene.
- Opprettholde et høyt nivå på bistanden tilsvarende én prosent av Norges bruttonasjonalinntekt.
- Prioritere partnerland og Afrika sør for Sahara i utviklingspolitikken.
- Videreføre den tematiske konsentrasjonen av bistanden innenfor fem prioriterte områder: 1. Helse, 2. Utdanning, 3. Næringsutvikling, landbruk og fornybar energi, 4. Klima, miljø og hav, og 5. Humanitær bistand.
- Videreføre de fire tverrgående hensynene i norsk utviklingspolitikk: anti-korrupsjon, klima og miljø, likestilling og menneskerettigheter.
- Bidra til bedre samspill mellom humanitær innsats, forebygging og langsiktig utviklingsamarbeid.
- Øke innsatsen for å utvikle sosiale sikkerhetsnett i utviklingsland, bl.a. ved å samarbeide

med partnerland som viser politisk vilje til endring.

- Sørge for rask og effektiv respons på humanitære kriser.

Nasjonalt

- Sikre høyest mulig sysselsetting og størst mulig deltagelse i arbeidslivet, blant annet gjennom inkluderingsdugnaden, integreringsløftet og utdanningsløftet.
- At staten skal gå foran i inkluderingsdugnaden med mål om at minst fem prosent av de nyansatte i staten skal ha hull i CV-en eller funksjonsnedsettelse.
- Oppfordre næringslivet til å ta et større ansvar for å ansette personer med funksjonsnedsettelse og andre som har utfordringer med å komme inn på arbeidsmarkedet i tråd med inkluderingsdugnaden.
- Gjennomføre utdanningsløftet for å sikre at flest mulig har kompetansen som er nødvendig for å være en del av fremtidens arbeidsmarked.
- Prioritere tiltak mot arbeidsledighet og fattigdom på vei ut av koronakrisen.
- Styrke samarbeidet mellom NAV og helse- og omsorgstjenestene i kommunene for å bidra til bedre oppfølging av personer med problemer innen rus og psykisk helse.
- Motvirke at fattigdom går i arv ved å få flere unge i utdanning og arbeid, blant annet gjennom NAVs ungdomssatsing.
- Styrke innsatsen for å inkludere barn og unge på sosiale arenaer gjennom å utrede og prøve ut den nasjonale fritidskortordningen, og videreføre tilskudd til ferie- og fritidsaktiviteter.
- Legge til rette for at det blir lettere å kombinere trygd og arbeid og for at det alltid skal lønne seg å jobbe.
- Videreføre aktivitetsplikt for sosialhjelpsmottakere under 30 år, og norskopplæringsplikt og vurderingsplikt ved vedtak om økonomisk sosialhjelp for personer under 30 år.
- Sikre et velfungerende sosialt sikkerhetsnett for alle som av ulike grunner faller utenfor arbeidslivet.
- Legge til rette for et organisert arbeidsliv og styrke organisasjonsgraden ved å bygge opp under et effektivt og velfungerende treparts-samarbeid.
- Følge opp regjeringens samarbeidsstrategi for barn og ungdom i lavinntektsfamilier 2020–2023.
- Følge opp regjeringens strategi for sosial boligpolitikk 2021–2024 med mål om at ingen skal være bostedsløse.

- Følge opp tiltakene som er presentert i Meld. St. 32 (2020–2021) *Ingen utenfor – En helhetlig politikk for å inkludere flere i arbeids- og samfunnsliv*.
- Gjennomføre en levekårsundersøkelse blant studenter.
- Øke den øvre aldersgrensen i staten fra 70 til 72 år for at flere kan arbeide lenger, og sørge for at alderspensjon kan kombineres med arbeidsinntekt.
- Legge til rette for økt åpenhet om lønn, herunder lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.

4.2 Utrydde sult

Figur 4.3 Bærekraftsmål 2: Utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring, og fremme bærekraftig landbruk¹

¹ Begrepet landbruk brukes her i betydningen matproduksjon og inkluderer fiskeri og akvakultur.

4.2.1 Globale utviklingstrekk

Befolkningsveksten ventes å fortsette de neste 30 årene, og vil i 2050 resultere i to milliarder flere mennesker på jorden enn i dag. Om lag en fjerdedel av verdens befolkning opplevde moderat eller alvorlig matusikkerhet i 2019 – dette til tross for at det produseres nok mat til å brødfø dagens befolkning.² Om lag en tredjedel av maten som produse-

² The state of Food Security and Nutrition in the World 2020. Transforming food systems for affordable healthy diets. FAA, Roma, 2020.

res i verden går tapt, og globalt matsvinn står for nesten ti prosent av klimagassutslippene. For å være bærekraftige, må matsystemene ivareta hensyn til bl.a. klima, jordsmonn, vannmiljø og naturmangfold og være robuste i møte med klimaendringene. I tillegg må matsystemene bidra til et sunt, trygt og næringsrikt kosthold.

Matsikkerhet innebærer tilgang til nok og trygg mat som ivaretar ernæringsmessige behov og preferanser. Matsikkerhet handler om næringsutvikling, matproduksjon, rene naturmiljø, klima, naturmangfold, menneskerettigheter, likestilling, styresett, helse og ernæring. Antall mennesker som lider av sult, falt fra 1990-tallet og frem til 2014, men antallet har økt de siste årene. I 2019 var om lag 690 millioner mennesker underernærte, det vil si nesten 9 prosent av verdens befolkning.³

Sammen med krig og konflikter, klimaendringer og avlingssvikt, utgjør koronapandemien en trussel mot verdens matsystemer. Både kjøpekraften og kapasiteten til å produsere og fordele mat reduseres. De negative konsekvensene vil slå hardest ut for allerede utsatte grupper. Beregninger fra FN viser at ytterligere 132 millioner mennesker kan bli rammet av sult og underernæring som følge av pandemien.⁴

Hvert år dør tre millioner barn under fem år av sultrelaterte sykdommer og dårlig ernæring. Underernæring gjør også at barn kan dø av sykdommer de ellers ville ha overlevd.

Det er store regionale forskjeller. Risikoen for at et barn skal dø av sult er størst i Afrika, mer enn syv ganger større enn i Europa. Rundt 150 millioner barn under fem år lider av hemmet fysisk og kognitiv utvikling, såkalt *stunting*, fordi kroppen har fått for lite eller feil næring i løpet de tre første leveårene.

4.2.2 Norsk perspektiv

Bærekraftsmål 2 om å utrydde sult har flere dimensjoner. Vi skal oppnå matsikkerhet og bedre ernæring samt bærekraftig matproduksjon.

For Norge er det utfordringer knyttet til kosthold som risikofaktor for å utvikle ikke-smittsomme sykdommer, overvekt og fedme. I tillegg kommer utfordringer knyttet til å gjøre matproduksjonen mer bærekraftig, fra naturmiljø til konsument.

På produksjonssiden er utfordringene knyttet til lønnsomhet og klimagassutslipp.

Sjømat er en viktig bidragsyter til verdens matsikkerhet og ernæring. Norge er en av verdens største fiskerinasjoner. Havbruk er den raskest voksende matnæringen i verden, og utgjør også en vesentlig del av norsk matproduksjon.

Delmål 2.1 er å utrydde sult og sikre alle mennesker tilgang til nok, trygg og sunn mat hele året. Matsikkerheten i Norge er god, men vi har utfordringer knyttet til sunt kosthold i befolkningen og til sosiale ulikheter i kostholdet. Vi er avhengig av kontinuerlig produksjon av mat, å ivareta produksjonsgrunnlaget og et velfungerende handelssystem.

Delmål 2.2 handler om å utrydde alle former for feilernæring, dvs. overvekt, fedme, underernæring og mangel på eller for mye av enkelte næringsstoffer. Det er generelt god ernæringsstatus i Norge, samtidig som vi har utfordringer knyttet til et for høyt inntak av salt, sukker og mettet fett, og et for lavt inntak av frukt, bær, grønnsaker, grove kornprodukter og fisk. Videre er feil- og underernæring en utfordring for flere eldre personer. Det er også utfordringer hos noen grupper med for lavt inntak av vitamin D, jern, folat og jod. De to sistnevnte er særlig viktig hos unge kvinner og gravide. Usunt kosthold er en av de største risikofaktorene for sykdom og for tidlig død både i Norge og resten av verden.

Delmål 2.3 handler om å doble produktiviteten og inntektene til småskala matprodusenter, særlig kvinner, urfolk, familiebruk, husdyrnomader og fiskere, blant annet gjennom muligheter for verdiøkning samt sysselsetting utenfor landbruket. For Norges del forstås dette delmålet som at selvstendig næringsdrivende i jordbruk, akvakultur og fiske skal ha muligheter for samme inntektsutvikling som befolkningen ellers. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur i hele landet. En bærekraftig kostnadsutvikling, god markedstilpasning og produktivitet utvikling vil være en forutsetning for inntektsutviklingen. Reindriften er en viktig urfolksnæring og bærer av samisk kultur og språk. Reindriften utnytter marginale ressurser og er en sentral næringsaktør i enkelte områder av landet.

Delmål 2.4 handler om å sikre bærekraftige systemer for matproduksjon. Matproduksjonen må tilpasses endrede vekstforhold som følge av klima- og miljømessige utfordringer, samtidig som det skal produseres mat av høy ernæringsmessig kvalitet.

Arbeid med jordkartlegging og jordvern har bidratt til at vi i Norge har god kunnskap om jordressursene. Jordressursene må tas vare på for å sikre grunnlaget for matproduksjonen. En utford-

³ ibid

⁴ COVID-19 will almost double acute hunger by end of 2020. FAO, 2020.

ring er å bedre miljøstatusen spesielt når det gjelder jordbrukets påvirkning på vannmiljø, naturmangfold og utslipp av ammoniakk. Reduserte utslipp av klimagasser og økt karbonbinding er også viktige aspekter av delmålet for å sikre bærekraftige matsystemer.

Delmål 2.5 handler om forvaltning av det genetiske mangfoldet. Kulturplanter opprettholdes i en felles nordisk genbank og nasjonale klonarkiv, og bevaringsverdige husdyr gjennom bevaringsbesetninger og tilskuddsordninger. Norge har etablert Svalbard globale frøhvelv for sikkerhetslagring av frø, en samling som nå huser over en million frøvarianter fra rundt 90 genbanker fra hele verden.

Delmål 2.A handler om å forbedre produksjonskapasiteten i landbruket i utviklingsland, særlig i de minst utviklede landene.

Delmål 2.B handler om å korrigere og hindre handelsrestriksjoner og vridninger på verdens landbruksmarkeder, herunder bruk av eksportstøtte. Etter vedtak på Ministermøtet i WTO i 2015 er bruken av eksportsubsidier avviklet fra årsskiftet 2020/21.

Delmål 2.C handler om å sikre at råvare- og derivatmarkedene for matvarer er velfungerende. Norge deltar i internasjonalt samarbeid som gir åpenhet rundt nasjonale matmarkeder, herunder priser og produksjonsvolumer.

4.2.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 2

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 2.1: Innen 2030 utrydde sult og sikre alle mennesker, særlig fattige og personer i utsatte situasjoner, inkludert spedbarn, tilgang til nok, trygg og sunn mat hele året

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • forekomst av underernæring • forekomst av moderat eller alvorlig matusikkerhet hos befolkningen, basert på skalaen for måling av erfart matusikkerhet (FIES) 	<ul style="list-style-type: none"> • andel av utgifter per husholdning som brukes på matvarer og alkoholfrie drikkevarer • matbårne infeksjoner og forgiftninger: antall pasienter med campylobacteriose og salmonellose meldt til MSIS årlig

Delmål 2.2: Innen 2030 utrydde alle former for feilernæring, og innen 2025 nå de internasjonalt avtalte målene som omhandler veksthemming og avmagring hos barn under fem år, og ivareta ernæringsbehovene til unge jenter, gravide, ammende kvinner og eldre personer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • forekomst av veksthemming (høyde i forhold til alder med standardavvik <-2 fra Verdens helseorganisasjons (WHO) median vekststandard) blant barn under fem år • forekomst av feilernæring (vekt i forhold til høyde, med standardavvik >+2 eller <-2 fra Verdens helseorganisasjons (WHO) median vekststandard) blant barn under fem år, fordelt på type feilernæring (avmagring og overvekt) • utbredelse av anemi hos kvinner i alderen 15 til 49 år, etter graviditetsstatus (prosent) 	<ul style="list-style-type: none"> • andel barn som full-ammes ved 4 mnd. alder • andel av voksne kvinner og menn med overvekt og fedme • andel 15-årige gutter og jenter som spiser frokost daglig • endringer i forbruket av sunne matvarer

Delmål 2.3: Innen 2030 doble produktiviteten og inntektene til småskala matprodusenter, særlig kvinner, urfolk, familiebruk, husdyrnomader og fiskere, blant annet gjennom sikker og lik tilgang til jord, andre produksjonsressurser og innsatsmidler, kunnskap, finansielle tjenester, markeder og muligheter for verdiøkning og for sysselsetting utenfor landbruket

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> produksjonsmengde per arbeidstidsenhet, fordelt på jordbruk/husdyrhold/skogbruk og enhetens størrelse gjennomsnittsinntekt for småskalaprodusenter i landbruket, fordelt på kjønn og status som urbefolkning 	<ul style="list-style-type: none"> produktivitet i fiske og oppdrett utvikling i antall registrerte fiskere og fiskefartøy utvikling i antall sysselsatte innenfor akvakultur fangstdata fiskeri (landet kvantum og førstehandsverdi) per registrert fisker produksjonsdata akvakultur (solgt mengde og salgsverdi) per sysselsatt produktivitet i reindriften produktivitet i jordbruket utvikling i jordbruksareal

Delmål 2.4: Innen 2030 sikre at det finnes bærekraftige systemer for matproduksjon, og innføre robuste metoder som gir økt produktivitet og produksjon, som bidrar til å opprettholde økosystemene, som styrker evnen til tilpasning til klimaendringer, ekstremvær, tørke, oversvømmelse og andre katastrofer, og som gradvis bedrer arealenes og jordas kvalitet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av landbruksområde som drives på en produktiv og bærekraftig måte 	<ul style="list-style-type: none"> fiskebestander som er bærekraftig høstet årlig omdisponert dyrket mark helse- og miljørisiko ved bruk av plantevernmidler bruk av antibiotika i matproduksjonen (delt på landdyr og akvakultur) klimagassutslipp og -opptak i jordbruket andel jordbruksforetak som har gjennomført miljøtiltak og klimarådgivning endringer i kulturlandskap bruk av utmarksbeite

Delmål 2.5: Innen 2020 opprettholde det genetiske mangfoldet av frø, kulturplanter, husdyr og beslektede ville arter, blant annet gjennom veldrevne og rikholdige frø- og plantesamlinger nasjonalt, regionalt og internasjonalt, og fremme tilgang til og en rettferdig og likeverdig fordeling av de goder som følger av bruk av genressurser og tilhørende tradisjonell kunnskap, i tråd med internasjonal enighet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall genressurser av planter og dyr beregnet på matproduksjon og landbruk som er sikret i lagringsanlegg, enten på mellomlang eller lang sikt • andel av lokale raser som er klassifisert som utrydningstruet 	<ul style="list-style-type: none"> • antall aksesjoner av norske kulturplanter lagret i genbanker* • andel nasjonale husdyrraser sikret i genbanker eller bevaringsbesetninger* • andel av lokale arter klassifisert som utrydningstruet, ikke utrydningstruet eller der faren for utrydning ikke er kjent* • antall bevaringsverdige kulturplanter og deres ville slektninger som bevares i Norge • antall bevaringsverdige kulturplanter og deres ville slektninger som Norge, sammen med de øvrige nordiske land, forvalter i fellesskap • antall frøduplikater som sikres i Svalbard globale frøhvelv • antall truede nasjonale husdyrraser

Delmål 2.A: Blant annet gjennom bedre internasjonalt samarbeid øke investeringene i infrastruktur på landsbygda, i forskning og veiledningstjenester innenfor landbruket, i teknologiutvikling og i genbanker for planter og husdyr, med sikte på å forbedre produksjonskapasiteten i landbruket i utviklingsland, særlig i de minst utviklede landene

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • Agriculture Orientation Index (indeks over totale offentlige utgifter til jordbruk) • samlede offentlige midler (offentlig utviklingsbistand samt andre offentlige midler) til landbrukssektoren 	<ul style="list-style-type: none"> • norsk utviklingsbistand til landbruk og mat-sikkerhet

Delmål 2.B: Korrigerer og hindrer handelsrestriksjoner og vridninger på verdens landbruksmarkeder, blant annet gjennom en parallell avvikling av alle former for eksportsubsidier på landbruksvarer og alle eksporttiltak med tilsvarende effekt, i samsvar med mandatet for Doha-runden

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • eksportsubsidier på landbruksvarer 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>(Eksportsubsidier er faset ut.)</i>

Delmål 2.C: Vedta tiltak for å sikre at råvare- og derivatmarkedene for matvarer er velfungerende og legge til rette for rask tilgang til markedsinformasjon, blant annet om matreserver, for å begrense ekstreme svingninger i matvareprisene

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • indikator for avvik i matvareprisene 	

4.2.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Norsk innsats for matsikkerhet er bredt anlagt og bygger på samarbeid med internasjonale aktører, det sivile samfunn, næringslivet og forskningsinstitusjoner. Regjeringen har de siste årene styrket innsatsen for økt bærekraftig matproduksjon og god ernæring. Handlingsplanen for bærekraftige matsystemer skal bidra til sultbekjempelse og økt matsikkerhet: matproduksjon, verdiskaping og markeder, ernæring og kosthold, politikk og styresett.⁵ Et særlig mål er å nå småskalaprodusenter i de minst utviklede landene og Afrika sør for Sahara. Gjennom *Strategi for klimatilpasning, forebygging av klimarelaterte katastrofer og sultbekjempelse* (lansert i april 2021) styrkes innsatsen for klimatilpasset matproduksjon. Mat fra havet vil også være en viktig prioritering fremover.

Norge har sterke kompetansemiljøer innen bærekraftig høsting og produksjon av sunn og trygg sjømat og klimatilpasset jordbruk og utstrakt faglig samarbeid med en rekke utviklingsland. Støtte til kunnskapsbasert landbruksutvikling gjennom bl.a. Den konsultative gruppen for internasjonal landbruksforskning (CGIAR) gir gode resultater.

Norge bidrar aktivt i FN-organisasjonene med mandat innen matsikkerhet, ernæring og lang-

⁵ Mat, mennesker og miljø – Regjeringens handlingsplan for bærekraftige matsystemer i norsk utenriks- og utviklingspolitikk, 2019–2023.

siktig utvikling av landbruk og fiskeri. Dette gjelder blant annet FNs matsikkerhetskomité (CFS), Verdens matvareprogram (WFP), FNs ernærings- og landbruksorganisasjon (FAO) og Det internasjonale fondet for jordbruksutvikling (IFAD).

Norge prioriterer sammenhengen mellom plantehelse, dyrehelse, fiskehelse, folkehelse og miljø (Én Helse), hvor det utvidede trepartssamarbeidet mellom Verdens helseorganisasjon (WHO), FAO og Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) og FNs miljøprogram (UNEP) er sentralt.

Et viktig tiltak for genetisk mangfold og matsikkerhet er Svalbard globale frøhvelv. Dette sikrer langtidsbevaring av over 1 million frøvarianter fra om lag 5 000 plantearter for fremtiden. Norge etablerte frøhvelvet i 2008 og drifter dette i samarbeid med nordisk genressurssenter og Global Crop Diversity Trust.

Koronapandemien har styrket forståelsen av at verdens matsystemer og verdikjeder fra produksjon til konsum av mat, må være robuste og bærekraftige for å ivareta matsikkerheten. FN holder sitt toppmøte om bærekraftige matsystemer i 2021. Målet er å redusere alle former for feilernæring og sult og bidra til at verden produserer og konsumerer mat på en mer bærekraftig måte. Norge arbeider aktivt for at toppmøtet skal bidra til å styrke den globale innsatsen mot sult, for bedre ernæring og for styrket matsikkerhet innenfor klodens bæreevne. På toppmøtet vil regjeringen også fremme mat fra havet som en løsning i kampen mot sult.

Boks 4.4 Matnasjonen Norge

Strategien for å bygge Matnasjonen Norge er utgangspunktet for regjeringens arbeid med å se verdikjeden for mat i sammenheng med helse. Visjonen er at mat skal være en kilde til matglede, stolthet, god helse og fellesskap i hele befolkningen, og et synlig element i turistlandet Norge. Strategien favner flere sektorer og næringer og skal inspirere til samlet innsats blant offentlige og private aktører. Ved å ta et systemperspektiv, kobler man verdikjeden for mat sammen med tilgrensende politikkområder og sektorer som påvirker og påvirkes av denne verdikjeden.

I strategien har regjeringen prioritert fire innsatsområder som skal bidra til å oppnå visjonen for Matnasjonen Norge:

- Produksjon av – og tilbud om – bærekraftig, trygg og sunn mat av høy kvalitet
- Skape grunnlag for vekst og verdiskaping i hele landet
- Innovasjon og mangfold
- Kompetanse, rekruttering og omdømmebygging

4.2.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

God matsikkerhet gjennom matproduksjon på land og i hav

Matsikkerhet innebærer å ha tilgang til nok, trygg og sunn mat som ivaretar ernæringsmessige behov. Nasjonal matsikkerhet bygger på tre pilarer: Ivaretagelse av produksjonsgrunnlaget, kontinuerlig produksjon av mat og et velfungerende handelssystem. Et variert utvalg av matvarer fra hav og land danner grunnlag for et sunt og variert kosthold. Et bærekraftig matsystem knytter faktorer som klima, miljø, mattrygghet, helse, infrastruktur og institusjoner sammen med verdikjeden for mat. Det omfatter matproduksjon, videreforedling, distribusjon, salg og konsum, i tillegg til den sosioøkonomiske og miljømessige effekten systemet har på omgivelsene.

En mangfoldig matproduksjon fra hav og land er viktig for å opprettholde matsikkerhet, verdiskaping, sysselsetting, bosetting og kulturlandskap i hele landet. Bærekraftig bruk og forvaltning av ressursene på land og i havet danner grunnlaget for en effektiv nasjonal produksjon. Med utgangspunkt i ressursgrunnlaget vil regjeringen legge til rette for å øke produksjonen innenfor bærekraftige økonomiske og miljømessige rammer, i tråd med etterspørselen. Norsk mat er kjent for å være trygg, sunn og av høy kvalitet. Dyrevelferden er i hovedsak god. Det brukes mindre antibiotika i norsk matproduksjon enn i andre land. Arbeidet mot antibiotikaresistens er forankret i en tverrsektoriell nasjonal strategi mot antibiotikaresistens for perioden 2015–2020. Et

arbeid som tar sikte på å videreføre og fornye den tverrsektorielle strategien fra 2021 er i gang.

Å arbeide for å opprettholde en høy grad av forbrukerbeskyttelse og alltid produsere trygg mat er viktig for tilliten og troverdigheten til norsk matproduksjon.

Ernæring og kosthold

Et plantebasert kosthold, med et økt inntak av fisk, og begrenset inntak av bearbeidet og rødt kjøtt i tråd med Helsedirektoratets kostråd, vil bidra til å nå både helsepolitiske og klimapolitiske mål (se mål 3), jf. omtale i Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017–2023)⁶ og Folkehelsemeldingen.⁷

Arbeidet med å fremme et bærekraftig kosthold er også forankret i Meld. St. 13 (2020–2021) *Klimaplan for 2021–2030*. Det er en økende interesse for å spise bærekraftig blant forbrukere. Data fra den nasjonale folkehelseundersøkelsen (2020) viser at 62 prosent av de spurte i større eller mindre grad har endret kostholdet sitt de siste tre årene for å få et mer bærekraftig kosthold med lavere miljøbelastning. For å gi råd om bærekraftig kosthold er det viktig at kunnskap fra fagmiljøene innen matproduksjon og miljøpåvirkning settes sammen med kunnskap fra fagmiljøene innen mat og helse.

Politikken på kostholdsområdet er bygget på vitenskapelig dokumenterte ernæringsanbefalinger.

⁶ Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017–2023) – Sunt kosthold, måltidsglede og god helse for alle.

⁷ Meld. St. 19 (2018–2019) *Folkehelsemeldinga – Gode liv i eit tygt samfunn*.

Boks 4.5 Mat fra havet og havet som matfat

Regjeringen vil bidra til at mat fra havet får en sterkere rolle i et matsikkerhets- og ernæringsperspektiv, både nasjonalt og globalt. Norge har ledende kompetanse om bærekraftig produksjon av sunn og trygg mat fra havet og kunnskap om sammenhengen mellom sjømat og helse. Dette er relevant i flere pågående prosesser, herunder FNs toppmøte om matsystemer i 2021. Gjennom kunnskapsprogrammet *Fisk for utvikling (FfU)* deler Norge kompetanse og erfaringer for å bidra til bærekraftig fiske i utviklingsland. God fiskeriforvaltning kan gi store gevinster for matsikkerheten.

På oppfordring fra Verdens helseorganisasjon (WHO) og FNs ernæring- og landbruksorganisasjon (FAO), og som oppfølging av bærekraftsmålene, har Norge etablert et globalt handlingsnettverk for bærekraftig mat fra hav og innlandsvann for matsikkerhet og ernæring under FNs ernæringstiår (2016–2025). Arbeidet ledes av Nærings- og fiskeridepartementet sammen med Havforskningsinstituttet, og i samarbeid med relevante departementer og direktorater. Nettverket skal fremme akvatisk mat som en forutsetning for matsikkerhet og ernæring.

ger og kunnskap om kostholdets sammensetning i ulike befolkningsgrupper. De nordiske landene har samarbeidet om dette siden 1980-tallet. De nordiske ernæringsanbefalingene er nå under revisjon. Hovedfokus er fortsatt helseperspektivet, men sammenhengen mellom kosthold og bærekraft vil bli inkludert. De reviderte ernæringsanbefalingene vil være ferdige i 2022.

I arbeidet for sunnere kosthold er det avgjørende å samarbeide med hele matvarebransjen. Derfor etablerte Helse- og omsorgsministeren i 2014 en høynivågruppe på matområdet med toppledere fra de ulike delene av matbransjen; næringsmiddelindustrien, dagligvarehandelen, servicenæringen mv. Målet er å arbeide sammen for et sunnere kosthold. Arbeidet ble i 2016 formalisert gjennom en intensjonsavtale om sunnere kosthold (2017–2021) mellom helsemyndighetene og bransjen. I Folkehelsemeldingen ble det varslet et ønske om å videreføre intensjonsavtalen. Avtalen er nå revidert og fornyet fram til 2025. Tilrettelegging for sunne valg følges også opp gjennom Helsedirektoratets veileder for ernæringshensyn i offentlige anskaffelser av mat og drikke.

Det er et mål å øke andelen spedbarn som ammes og sikre god ernæringsstatus hos unge. Helsestasjonene og skolehelsetjenesten har en viktig rolle i kostholdsarbeidet, herunder å følge opp med veiledning om amming og spedbarns ernæring. Denne tjenesten er betraktelig styrket de senere årene.

Innsats for gode mat- og måltidsvaner i barnehage, skole og SFO følges opp gjennom støtte til implementering av rammeplan for barnehage, ny rammeplan for SFO og nasjonal faglig retningslinje for mat og måltid i barnehage, skole og SFO, herunder programmet Matjungelen, se mål 4. Ernæringsprogrammet *Fiskesprell*, som skal bidra til økt sjømatkonsum blant barn og unge, skal nå også integrere klima og bærekraftaspektet sammen med ernæring i sitt arbeid.

Økt produksjon og konsum av bærekraftig mat fra havet kan bidra til bærekraftsmålene fordi det både er sunt og klimavennlig, i tillegg er det ifølge Havpanelets rapport rom for økt produksjon innenfor planetens bæreevne.

Regjeringen har i 2021 lagt frem *Nasjonal strategi for godt kosthold og ernæring hos eldre i sykehjem og som mottar hjemmetjenester*. Strategien skal blant annet bidra til å redusere feil- og underernæring hos eldre i tråd med kvalitetsreformen for eldre, *Leve hele livet*.

Regjeringen arbeider for å styrke mat fra havet sin rolle i et matsikkerhets- og ernæringsperspektiv både nasjonalt og globalt.

Norsk matproduksjon generelt

God dyre- og plantehelse er nødvendig. Forebygging og tiltak i produksjonskjeden der helsefare eller forurensning kan oppstå, er bedre enn korrigerende tiltak som retter seg mot sluttproduktet. Dette fører til mindre behov for medisiner til dyr, desinfeksjonsmidler og tilsetningsstoffer. Sykdom hos planter, dyr og fisk utgjør en betydelig risiko og kan gi store økonomiske tap. Klimagassutslipp fra produksjonsdyr påvirkes i stor grad av hvor friske dyrene er. Når dyr rammes av sykdom, trengs flere dyr for å opprettholde produksjonen, og utslippene går opp.

Kunnskap og kompetanse er blant de viktigste konkurransefaktorene Norge har, og en kunnskapsbasert tilnærming er vesentlig for blant annet å videreutvikle matproduksjonen til grønn vekst tilpasset fremtidige klimaendringer. De genetiske ressursene hos husdyr, fisk og matvekster er en vesentlig del av det biologiske grunnlaget for økt matproduksjon, god ernæring og klimatilpasning av matproduksjonen. Hovedmålet i den nasjonale strategien for genetiske ressurser (2019) er å sikre det genetiske forrådet for fremtidig matproduksjon. Strategien følges opp med en tiltaksplan i 2021. Fortsatt satsing på avl (husdyr og fisk) og planteforedling vil være viktig grunnlag både for tilpassing til endrede produksjonsforhold som følge av klimaendringer, og for å legge til rette for en bærekraftig produksjon basert på lokale ressurser.

Arbeidet med redusert matsvinn skal settes i sammenheng med økt utnyttning av råstoff som høstes, inkludert økt bruk av restråstoff. Bærekraftig utnyttelse av naturressursene skal også gi positive ringvirkninger for lokalsamfunnene

Jordbruk og reindrift

Landbrukspolitikken har fire overordnede mål som til sammen skal bidra til en bærekraftig landbruksnæring: matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser. Tett dialog mellom jordbrukets organisasjoner og myndighetene om hvordan målene i landbrukspolitikken kan nås, bidrar til felles kunnskapsbygging og forståelse for utfordringer og utviklingsmuligheter i næringen.

En aktiv bruk av og et sterkt vern om arealressursene er en forutsetning for å nå produksjonsmålet. Oppdatert nasjonal jordvernstrategi legger til grunn at jordvern betyr vern av arealer med dyrket og dyrkbar mark, og av jordsmonnet

som substans. En rekke tiltak skal bidra til å nå jordvernmålet om at årlig omdisponering av dyrka jord ikke skal overstige 3 000 dekar innen 2025.

Jordbruk og reindrift bygger på stedbundne ressurser som må utnyttes der de ligger fra naturens side. Dette er bakgrunnen for mål i landbrukspolitikken om landbruk over hele landet. Selv om de samlede jordbruksarealene i drift er nokså stabile, er det også en utfordring at arealer går ut av drift og ressursene ikke lenger holdes i hevd. Husdyrhold er en bærebjelke for å opprettholde landbruk over hele landet, og økt bruk av norske fôrressurser er et satsingsområde i jordbruksavtalen.

Matjorden i Norge er ikke preget av forringelse som i andre deler av verden, men utfordringer finnes også her. I 2019 utarbeidet en arbeidsgruppe i regi av Landbruksdirektoratet *Nasjonalt program for jordhelse* med tiltak for å svare på disse utfordringene. Å bedre kunnskapen og praksisen for opp-taket av karbon i jord, jordhelse og bærekraftig bruk av jordbruksarealene, er viktig for matsikkerhet og for flere andre bærekraftsmål.

Norge er i verdenstoppen i utvikling av plante- og dyremateriale, noe som har bidratt til økt ytelse per dyr, større avlinger per arealenheter og bedre utnyttelse av fôr. Effektivisering av produksjonen i norsk jordbruk har bidratt til vekst i det samlede produksjonsvolumet. Klimautslipp er redusert, samtidig som effektiviteten i matproduksjonen har økt vesentlig. God produktivitet vil fortsatt være viktig for å ivareta sosiale og økonomiske interesser hos produsenter og forbrukere.

Jordbruk og annen matproduksjon bygger på kretsløp der ressurser fra ett ledd brukes som innsatsfaktor i det neste. Ikke alle ressurser utnyttes godt nok, derfor oppstår også svinn og utslipp. Som ledd i arbeidet med bioøkonomi og sirkulær økonomi jobber regjeringen med å sikre gode kretsløp og at jordbruket kan bidra ved å gjenvinne overskudd fra andre deler av samfunnet, jf. også mål 12.

Jordbruk og reindrift er blant næringene som er særlig eksponert for endringer i klima. Satsing på landbruk over hele landet, fellestiltak for å utvikle blant annet dyre- og plantemateriale, og investeringer i drenering av arealer som trenger det, gjør at samfunnet har flere ben å stå på i møte med endringer som vil komme. Jordbruksarealer i god hevd bidrar også til at man på landskapsnivå er bedre rustet til å motstå ekstremvær.

Miljø- og klimasatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å opprettholde kulturlandskapet og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, herunder utslipp til luft og vann. Disse

Boks 4.6 Bærekraftige matsystemer i Norden

Satsingen for mer bærekraftige matsystemer i Norden er et samarbeid mellom nordiske organisasjoner innenfor innovasjon, forskning og design med mål om å koordinere offentlige investeringer i bærekraftige matsystemer. Forskningsrådet, Innovasjon Norge og DOGA deltar fra Norge, Nordic Food Policy Lab har deltatt fra Nordisk Ministerråd og EU er involvert ved EIT- Climate-KIC. Utgangspunktet er en utfordringsdrevet tilnærming til mer bærekraftige matsystemer. Det er nylig lansert en «kokebok» for systemendring¹ fra Nordic Food Policy Lab fra Nordisk ministerråd, Stockholm Resilience Centre og EAT. Kokeboken peker på at de nordiske landenes viktigste bidrag til å nå bærekraftsmålene kanskje ikke er en spesifikk teknologi, forretningsmodell eller politisk innovasjon, men et sterkt offentlig økosystem for innovasjon. Kokeboken inneholder en metode for bevisst transformasjon av matsystemet med en utfordringsdrevet tilnærming.

¹ Cookbook for Systems Change – Nordic innovation strategies for sustainable food systems. Climate-KIC, Eat, Stockholm Resilience Centre og Nordisk Ministerråd, 2021.

ordningene er samlet i nasjonalt miljøprogram. I jordbruksavtalene de siste årene har miljøsatsingen hatt prioritet. Tiltak mot avrenning og klimagassutslipp er viktig for å nå norske forpliktelser for vannmiljø og klima.

I 2019 inngikk regjeringen en intensjonsavtale med jordbruket om å øke karbonopptaket og redusere klimagassutslippene, tilsvarende en reduksjon på 5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i perioden 2021–2030. Denne avtalen er omtalt under mål 13.

I jordbrukslandskapet er det store verdier knyttet til biologisk mangfold og kulturmiljø. Disse verdiene har utviklet seg i takt med utviklingen i jordbruket, og jordbruket har et eget ansvar for å ta vare på dem. 24 prosent av alle de truede artene i Norge lever i jordbrukets kulturlandskap. Prioriterte tema er bruk gjennom slått og beite, pollinerende insekter og genetiske ressurser som er avgjørende for en robust og klimatilpasset matproduksjon også fremover i tid.

Regjeringen vil legge til rette for en bærekraftig reindriftsnæring. Reindriften representerer ressursutnyttelse i marginale fjell- og utmarksområder, bidrar til næringsmessig mangfold og er en sentral bærer av samisk kultur.

Det har vært arbeidet systematisk over mange år for en bærekraftig bruk av plantevernmidler, blant annet gjennom nasjonale handlingsplaner og regelverk. Det er behov for et kontinuerlig arbeid på området, blant annet gjenfinnes plantevernmidler i uønskede konsentrasjoner i miljøet. Klimaendringer kan føre til større problemer med skadegjørere, noe som vil gi økt behov for plantevern tiltak. Klimaendringer kan også føre til endringer i avrenning og nedbrytning av plantevernmidler, og dermed påvirke risikoen for miljøeffekter av slike midler. Skadegjørere som er resistente mot kjemiske plantevernmidler er et problem i enkelte kulturer. Fortsatt arbeid for å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler og redusere risiko for negative helse- og miljøeffekter ved bruk av plantevernmidler vil være viktig fremover. Mål og tiltak på området er forankret i handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler. Planen er under revidering.

Fiskeri og havbruk

Mat fra havet er viktig for å dekke matbehovet til en voksende verdensbefolkning. Helhetlig fiskeri- og havbruksforvaltning innebærer hele kjeden fra forskning, overvåking, rådgivning og ressursuttak i havet til kontroll og etterlevelse av regler. Dette omfatter blant annet de arter som skal fanges, bifangst og økosystemeffekter av fiske. Dette fordrer en god nasjonal ressurskontroll og tiltak mot blant annet fiskerikriminalitet. Det fastsettes nye reguleringsforskrifter for fiskeri hvert år. En rekke arealverktøy anvendes i fiskerireguleringene, for eksempel forbud mot å fiske med visse redskap, tidsavgrenset fiske, åpning og lukking av fiskefelt og arealbaserte reguleringer som korallvern og forbud mot bunnfiske. Til sammen medvirker tiltakene til en bærekraftig forvaltning av sårbare marine områder og økosystem. I 2011 hadde halvparten av norske havområder en form for arealbasert beskyttelse eller annen regulering etter fiskerilovgivningen. Nylig ble det arealbaserte forvaltningsregimet i områdene rundt Svalbard utvidet, og over 400 000 km² ble stengt for vanlig fiske.

Havbruk er den raskest voksende matnæringen i verden, og utgjør også en vesentlig del av vår produksjon av mat fra havet. Havbruk har vokst til å bli en betydelig næring. Norge er verdens største produsent og eksportør av atlantisk

laks. Næringen kan bli enda viktigere i fremtiden. Regjeringen tar sikte på å legge frem en havbruksstrategi i 2021. Målet er å legge til rette for å utløse havbruksnæringens potensial for vekst innenfor bærekraftige rammer. Strategien vil ta opp viktige utfordringer som blant annet gjelder fiskehelse og fiskevelferd, klimapåvirkning, bærekraftige fôrressurser og tilgangen til godt og egnet areal. Hvordan vi kan utnytte ressurser i en mer sirkulær økonomi, blir også et tema.

Sjømaten vi spiser skal være trygg og sunn. Derfor overvåker Norge innholdet av uønskede stoffer i villfisk, oppdrettsfisk, skjell og skalldyr. I tillegg analyseres uønskede stoffer i fiskefôr. Innholdet av næringsstoffer analyseres også, og dette er et område hvor vi får stadig mer kunnskap. Norsk sjømatforskning utvikler kunnskap langs hele verdikjeden: fra høsting til produksjon og forbruk. Slik kunnskap bidrar til konkurransevne, mer bearbeiding og produktutvikling. Forskningen gir økt kunnskap om sjømatens plass i et sunt kosthold med basis i bærekraftig produksjon.

4.2.6 Regjeringen vil

Globalt

- Fremme bærekraftige matsystemer som ivaretar matsikkerhet og ernæring innenfor rammen av klodens bæreevne i Norges multilaterale arbeid.
- Styrke innsatsen for økt bærekraftig matproduksjon og god ernæring, med særlig fokus på å nå småskala-produsenter i de minst utviklede landene og i Afrika sør for Sahara.
- Bidra til mer klimarobuste landbruks- og matsystemer og rene og rike hav gjennom økt innsats for klimatilpasning.
- Fortsette arbeidet med å fremme havet som matfat og sjømatens rolle for matsikkerhet, ernæring, klima og miljø.
- Bidra til bærekraftig fiske i utviklingsland ved å dele norsk kunnskap og kompetanse gjennom utviklingsprogrammet *Fisk for utvikling*.

Nasjonalt

- Sikre befolkningen nok, trygg og sunn mat for et kosthold som dekker ernæringsmessige behov og matpreferanser.
- Videreføre samarbeidet med matvarebransjen gjennom fornyet intensjonsavtale som gjelder til 2025.
- Legge til rette for at norsk landbruk og fiskeri, innenfor bærekraftige rammer, produserer

mer av de matvarene vi har forutsetninger for å produsere og som forbrukerne etterspør.

- Fortsette arbeidet med å målrette og utvikle landbrukspolitikken slik at den bidrar til matproduksjon med lavt miljø- og klimaavtrykk per produsert enhet og tilpasning til et klima i endring.
- Legge vekt på teknologi- og produktutvikling som grunnlag for bærekraftig matproduksjon og konkurransevne i jordbruk, havbruk, fiskeri og matindustri.
- Legge til rette for en bærekraftig, mer sirkulær produksjon og verdiskaping i bionæringene.
- Fortsette arbeidet for et sunnere kosthold i tråd med Helsedirektoratets kostråd og *Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017–2023)*.
- Legge frem reviderte ernæringsanbefalinger i samarbeid med de andre nordiske landene i 2022.
- Redusere feil- og underernæring hos eldre ved å følge opp *Nasjonal strategi for godt kosthold og ernæring hos eldre i sykehjem og som mottar hjemmetjenester*.
- Styrke klimatilpasning av matproduksjonen ved å bevare genetisk mangfold, fremme planteforedling og husdyravl og beskytte matjorda.
- Styrke arbeidet med jordkvalitet, jordhelse og bærekraftig bruk av jordbruksarealene.
- Følge opp nasjonal jordvernstrategi med mål om at årlig omdisponering av dyrket jord ikke skal overstige 3 000 dekar innen 2025.
- Arbeide for å redusere risiko for negative helse- og miljøeffekter ved bruk av plantevernmidler, og redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler.
- Legge til rette for bærekraftig reindrift.
- Sørge for god kunnskap, god forvaltning og overvåkingsprogrammer for å ivareta mat-sikkerhet, sikre verdiskaping og bærekraftig bruk av havets ressurser.
- Legge frem en havbruksstrategi for å øke veksten i havbruksnæringen innenfor bærekraftige rammer.
- Bedre kompetansen innenfor agronomi- og plantefag og styrke rekrutteringen til mat- og måltidsbransjen.
- Styrke det tverrsektorielle samarbeidet om bærekraftige matsystemer, herunder vurdere en nasjonal plan for bærekraftige matsystemer.
- Styrke kunnskap og tverrsektoriell innsats i kampen mot antibiotikaresistens, og kunnskapen om den nære sammenhengen mellom plantehelse, dyrehelse, folkehelse og miljø (*Én Helse*).

4.3 God helse og livskvalitet

Figur 4.4 Bærekraftsmål 3: Sikre god helse og fremme livskvalitet for alle, uansett alder

4.3.1 Globale utviklingstrekk

Å nå bærekraftsmål 3 om god helse og livskvalitet til alle krever et godt forebyggende og helsefremmende arbeid, utvikling av gode helsesystemer, kvalifisert helsepersonell og store investeringer i utstyr og medisiner over hele verden. Koronapandemien har ført til sykdom og død, og har satt helsesystemer over hele verden på prøve.

Den forventede levealderen har steget fra 47 år i 1950 til 73 år i 2020.⁸ Gjennomsnittstallene skjuler imidlertid store forskjeller. Et barn født i Japan kan for eksempel forvente å leve 30 år lenger enn et barn født i Lesotho i Afrika.

Det er gjort store fremskritt siden starten av dette årtuset når det gjelder god helse og livskvalitet. Mødredødeligheten er redusert med 38 prosent siden år 2000. Andelen barn som dør før fylte fem år, er halvert. Mennesker dør sjeldnere enn før av smittsomme sykdommer som malaria, tuberkulose, polio og hiv/aids. Samtidig har nye utfordringer kommet til. For de som dør før de fyller 70 år, er hjerte- og karsykdommer, kreft, luftveissykdommer, diabetes og psykiske lidelser de viktigste årsakene. I dag står de ikke-smittsomme sykdommene for over 70 prosent av dødsfallene i verden.

⁸ Life Expectancy of the World Population. Worldometer, 2020.

4.3.2 Norsk perspektiv

Norge skårer høyt på nesten alle de globale indikatorene vi har data for. Forventet levealder er blant de høyeste i verden. Levealderen i Norge har hatt en kraftig økning siden begynnelsen av 1900-tallet. For de som ble født i 2019, var forventet levealder 85 år for kvinner og 81 år for menn. Andelen eldre over 80 år vil fordobles frem mot 2040. Befolkningens helse og livskvalitet påvirkes av levekår, levevaner, miljømessige og psykososiale forhold, og flere av bærekraftsmålene har derfor betydning for målet om god helse.

Samtidig er det utfordringer med ulikhet i helse mellom enkeltpersoner og befolkningsgrupper. Dette kommer blant annet til uttrykk i ulik forventet levealder etter utdanning, inntekt og andre sosioøkonomiske kjennetegn. Kvinner og menn med bare grunnskole kan forvente å leve mellom fem og seks år kortere enn de med høyere utdanning, og disse forskjellene gjelder alle aldersgrupper.⁹ Det er også geografiske forskjeller, med kortest forventet levealder i Finnmark.

Delmål 3.1. og 3.2 handler om å redusere mødre- og spedbarnsdødelighet. Dette er i liten grad utfordringer i Norge.

Delmål 3.3 handler om å stanse smittsomme sykdommer. Smittsomme sykdommer gir generelt en lav sykdomsbyrde i Norge. Sykdommene begrenses i stor grad av høy vaksinasjonsdekning og andre forebyggende tiltak. Koronapandemien har imidlertid aktualisert dette delmålet og synliggjort vår sårbarhet under en global pandemi. Andre utfordringer er sykehusinfeksjoner, hepatitt B og C, og antibiotikaresistens. Det har vært en økning i seksuelt overførbare infeksjoner, som klamydia blant unge voksne og HIV-smitte blant risikoutsatte grupper.

Delmål 3.4 handler om å redusere prematur dødelighet forårsaket av ikke-smittsomme sykdommer innen 2030. Dette gjelder kreft, hjerte- og karsykdommer, diabetes og kronisk lungesykdom. Her er Norge på god vei, og det har vært en betydelig nedgang i antall dødsfall før 70-års alder – som følge av reduksjoner i disse sykdommene. Psykiske lidelser er nå inkludert i gruppen av ikke-smittsomme sykdommer. Arbeidet med å redusere for tidlig død av ikke-smittsomme sykdommer er i stor grad rettet mot de viktigste risikofaktorene: tobakk (delmål 3.A), alkohol (delmål 3.5), usunt kosthold (delmål 2.2) og fysisk

inaktivitet (delmål 11.7). God tilgang på medisinsk behandling for høyt blodtrykk har også vært viktig for å forebygge og behandle hjerte- og karsykdommer.

Det er sosiale forskjeller i levevaner, der de med kort utdanning eller lav inntekt også har mest usunne levevaner. Det er utfordringer knyttet til usunt kosthold, overvekt og fedme og for lite fysisk aktivitet. Undersøkelser viser at syv av ti har tillit til kostrådene, men det er for eksempel bare en av fem voksne som spiser anbefalt mengde frukt og grønnsaker. Mens tre av ti voksne følger faglige anbefalinger om fysisk aktivitet, gjelder det samme for halvparten av 15-åringene. Aktivitetsnivået er generelt lavt, det synker med alderen, og vi ser nå at nedgangen starter tidligere enn før – allerede ved niårsalderen. Foreløpige undersøkelser viser at restriktive smitteverntiltak som følge av koronapandemien kan ha påvirket aktivitetsnivået negativt.

Fysisk inaktivitet og overvekt bidrar også til økt forekomst av muskel- og skjelettsykdommer. Disse står for en viktig del av sykdomsbyrden, særlig blant middelaldrende. I Norge har andelen daglige røykere sunket med 73 prosent på 25 år. Nedgangen har vært særlig sterk siden årtusenskiftet, men røyking er fortsatt den enkeltfaktoren som bidrar mest til sykdom og for tidlig død. Hvert år dør rundt 6 000 personer av røykerelaterte sykdommer.

Delmål 3.4 handler også om å fremme psykisk helse og livskvalitet. Psykiske lidelser og rusmiddel-lidelser er blant de vanligste årsakene til sykefravær og tidlig uføretrygd. Det er en betydelig overdødelighet blant personer med psykiske lidelser og rusmiddellidelser, med en redusert forventet levetid på mellom fem og 15 år – avhengig av diagnose. I tillegg er ensomhet et økende samfunnsproblem som kan gi dårligere helse og livskvalitet. Dette rammer unge og de eldste sterkest. Selvmordstallene er relativt stabile. Selvmord er en viktig dødsårsak blant unge og middelaldrende menn.

Delmål 3.5 handler om å styrke forebygging og behandling av skadelig bruk av alkohol og narkotiske stoffer. Alkoholbruk er en av de viktigste risikofaktorene for å få færre friske leveår.¹⁰ Narkotikautløste dødsfall er den tredje hyppigste dødsårsaken blant personer under 50 år.¹¹ I tillegg til for tidlig død, fører rusmiddellidelser også til utenforskap og somatiske og psykiske lidelser.

⁹ Meld. St. 19 (2018–2019) *Folkehelsemeldinga – Gode liv i eit trygt samfunn*

¹⁰ Ti store folkehelseutfordringer. Folkehelseinstituttet, 2019

¹¹ Narkotikautløste dødsfall 2019. Folkehelseinstituttet, 2020.

Delmål 3.6 handler om trafikksikkerhet. Norge har de siste årene vært det landet i verden som har færrest drepte og hardt skadde i trafikkulykker per innbygger.¹² I 2020 var det for første gang siden 1947 færre enn 100 drepte på norske veier i løpet av et kalenderår. Siden 2013 er antall drepte i trafikken halvert. Antall hardt skadde er også redusert, men ikke i like stor grad.

Delmål 3.7 er å sikre allmenn tilgang til tjenester knyttet til seksuell og reproduktiv helse innen 2030. Lovverk som sikrer likeverdig tilgang til tjenester for alle er på plass, men det er variasjoner i bruken av helsetjenestene. Antall svangerskapsavbrudd har sunket de siste ti årene, slik at Norge er på god vei til å nå regjeringens mål om å redusere aborttallene med en tredjedel i 2024 – sammenlignet med 2014.¹³

Delmål 3.8 er å oppnå allmenn dekning av helsetjenester. Norge har et velfungerende helse-system, der reglene for egenbetaling gjør de fleste helsetjenestene økonomisk tilgjengelige for alle. Pasient- og brukerrettigheter og faglige standarder bidrar til likeverdige behandlingstilbud. Tannhelsetjenester krever større egenbetaling for mange, og er ikke omfattet av disse ordningene i samme grad. Norge har en god primærhelsetjeneste i kommunene med fastleger, helsestasjoner og tverrfaglige primærhelsetjenester, og en desentralisert sykehusstruktur – samtidig som høyspesialiserte tjenester ved regionsykehusene er tilgjengelig for alle. Ambulansetjenestene er godt utbygget. Spesialiserte tjenester er mange steder samlokaliserte med de kommunale tjenestene, og kommuner og sykehus utvikler digitale tjenester slik at reiser kan unngås.

Sammen med et voksende antall personer med demens bidrar en aldrende befolkning til at behovet for helse- og omsorgstjenester vil øke. Det gir økt behov for ansatte innenfor helse- og omsorgssektoren, og derfor et behov for å tenke nytt rundt utformingen av tjenestene, større vektlegging av

¹² European Transport Safety Council, 2020.

¹³ Strategi for seksuell helse 2017–2022: Snakk om det!

aktiv og sunn aldring, forebygging og tidlig innsats.

Delmål 3.9 handler om å redusere antall dødsfall og sykdomstilfeller forårsaket av farlige kjemikalier og forurenset luft, vann og jord innen 2030. Mennesker kan utsettes for miljøgifter via produkter vi omgir oss med, drikkevann og mat, eller fra byluft, støv og inneluft. Høye enkeltdoser av kjemiske stoffer kan gi effekter akutt, som enten kan være forbigående eller varige. Det er bekymring for at eksponering også for lave doser miljøgifter over lang tid kan gi langtidseffekter som kreft og reproduksjonsskader, eller forstyrre hormonbalansen hos mennesker og dyr.

Delmål 3.A handler om å forebygge tobakkskader ved å styrke gjennomføringen av WHO's tobakkskonvensjon i alle land. Norge bidrar gjennom en aktiv og langsiktig tobakkspolitikk og løpende gjennomføring av tobakkskonvensjonen. Norge bidrar også med årlig økonomisk støtte til sekretariatet for tobakkskonvensjonen for å styrke gjennomføringen av konvensjonen i lav- og mellominntektsland.

Delmål 3.B handler om forskning, utvikling og tilgang på vaksiner og medisiner mot smittsomme og ikke-smittsomme sykdommer som primært rammer utviklingsland. Delmål 3.C handler om finansiering og rekruttering til helsetjenester i utviklingsland, og delmål 3.D om å håndtere nasjonale og globale helserisikoer. Internasjonalt bidrar Norge aktivt i oppfølgingen av de helserelaterte delmålene, blant annet gjennom støtte til FN-organisasjoner som arbeider med problemstillinger knyttet til helse. Erkjennelsen av hvor viktig helse er for både nasjonal og internasjonal utvikling i vid forstand, gjør at universell helsedekning er vår fremste prioritet internasjonalt.

4.3.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 3

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 3.1: Innen 2030 redusere mødredødeligheten i verden til under 70 per 100 000 levendefødte

Globale indikatorer:

- mødredødelighet
- andel fødsler med faglært helsepersonell til stede

Mulige norske målepunkter:

- mødredødelighet
- andel fødsler med helsepersonell tilstede
- andel undervektige, normalvektige og overvektige gravide
- risikopasienter blant fødende

Delmål 3.2: Innen 2030 få slutt på dødsfall som kan forhindres blant nyfødte og barn under fem år, med et felles mål for alle land om å redusere dødeligheten blant nyfødte til høyst 12 per 1 000 levendefødte og til høyst 25 per 1 000 levendefødte blant barn under fem år

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> dødelighet blant barn under fem år dødelighet blant nyfødte 	<ul style="list-style-type: none"> dødelighet blant jenter under fem år* dødelighet blant gutter under fem år* dødelighet blant nyfødte fødselsvekt hos nyfødte andel gravide som røyker under svangerskapet andel med medfødte misdannelser andel barn som full-ammes ved 4 mnd. alder antall konsultasjoner på helsestasjons- og skolehelsetjenesten

Delmål 3.3: Innen 2030 stanse epidemiene av aids, tuberkulose, malaria og neglisjerte tropiske sykdommer, og bekjempe hepatitt, vannbårne sykdommer og andre smittsomme sykdommer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> antall nye tilfeller av hiv-smittede per 1 000 ikke-smittede innbyggere, fordelt på kjønn, alder og spesielt utsatte grupper forekomst av tuberkulose per 100 000 innbyggere forekomst av malaria per 1 000 innbyggere forekomst av hepatitt B per 100 000 innbyggere antall personer som trenger behandling av neglisjerte tropiske sykdommer 	<ul style="list-style-type: none"> nye smittede av HIV per 1 000 ikke-smittede* meldte tuberkulosepasienter* andel vaksinerte for difteri, stivkrampe, pneumokokk, meslinger, kikhoste, HPV (jenter) influensavaksine andel hos innbyggere 65+ antall døde forårsaket av influensa andel helsetjenesteassosierte infeksjoner i sykehus antibiotikabruk andel av befolkningen som ikke får vann fra vannverk som har tilfredsstillende kontrollrutiner meldte næringsmiddelbårne utbrudd

Delmål 3.4: Innen 2030 redusere prematur dødelighet forårsaket av ikke-smittsomme sykdommer med en tredjedel gjennom forebygging og behandling, og fremme mental helse og livskvalitet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • dødelighet knyttet til hjerte- og karsykdommer, kreft, diabetes eller kroniske luftveissykdommer • dødelighet som følge av selvmord 	<ul style="list-style-type: none"> • antall dødsfall (menn 30–69 år) med dødsårsak kreft, diabetes, hjerte- og karsykdommer samt kroniske luftveissykdommer* • antall dødsfall (kvinner 30–69 år) med dødsårsak kreft, diabetes, hjerte- og karsykdommer samt kroniske luftveissykdommer* • selvmord, kvinner og menn* • andel av befolkningen blant voksne og eldre, og barn og unge som følger anbefalinger om fysisk aktivitet • andel som er fysisk inaktive, barn og unge mindre enn 60 min daglig, voksne mindre enn 150 min ukentlig. • andel 18–74 år med lavt inntak (under 3 enheter) av frukt og grønnsaker daglig, etter kjønn • andel ensomme • andel som bruker psykofarmaka • andel dagligrøykere, kvinner 16–74* • andel dagligrøykere, menn 16–74* • andel av krefttrammede som overlever kreft • andel av nordmenns transport som skjer med sykkel eller gange • andel barn og unge som går eller sykler til skolen • andel som er diagnostisert med kroniske sykdommer som diabetes, demens, astma og lignende • andel pasienter som får blodtrykksbehandling etter hjerneslag • antall henvisninger til psykolog • konsultasjoner helsestasjon- og skolehelse-tjeneste for psykiske problemer • antall kommuner med kommuneansatte psykologer • antall kommuner med frisklivstilbud

Delmål 3.5: Styrke forebygging og behandling av rusmiddelmisbruk, blant annet misbruk av narkotiske stoffer og skadelig bruk av alkohol

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • dekning av behandlingstiltak (farmakologiske og psykososiale tjenester, rehabilitering og ettervern) som følge av stoffmisbruk • alkoholforbruk per innbygger (15 år og eldre) per kalenderår i liter ren alkohol 	<ul style="list-style-type: none"> • alkoholomsetning per innbygger 15 år og eldre, i alkoholliter per år • andel av unge som rapporterer bruk av narkotika/illegale stoffer • antall personer i tverrfaglig spesialisert rusbehandling • andel av befolkningen med skadelig alkoholforbruk • antall kommuner med rusmiddelpolitiske planer

Delmål 3.6: Innen 2030 halvere antall dødsfall og skader i verden forårsaket av trafikkkulykker

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • dødelighet som følge av trafikkkulykker 	<ul style="list-style-type: none"> • drepte og hardt skadde i trafikkkulykker*

Delmål 3.7: Innen 2030 sikre allmenn tilgang til tjenester knyttet til seksuell og reproduktiv helse, inkludert familieplanlegging og tilhørende informasjon og opplæring, og sikre at reproduktiv helse innarbeides i nasjonale strategier og programmer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel av kvinner i reproduktiv alder (15–49 år) som bruker moderne metoder for familieplanlegging • fødselstall blant unge jenter (10–14 år, 15–19 år) per 1 000 kvinner i den aktuelle aldersgruppen 	<ul style="list-style-type: none"> • fødselstall blant unge jenter (15–19 år) per 1 000 kvinner i den aktuelle aldersgruppen* • antall aborter under 20 år og 35+ • antall diagnostiserte seksuelt overførbare sykdommer etter alder og kjønn • antall tillatelser til å endre juridisk kjønn • alder på førstegangsfødende • fertilitetsbehandling

Delmål 3.8: Oppnå allmenn dekning av helsetjenester, inkludert ordninger som beskytter mot økonomiske konsekvenser, og allmenn tilgang til grunnleggende og gode helsetjenester og trygge, virksomme og nødvendige medisiner og vaksiner av god kvalitet og til en overkommelig pris

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • dekning av grunnleggende helsetjenester • andel av befolkningen som bruker en forholdsvis stor andel av sine samlede husholdningsutgifter eller inntekter på helse 	<ul style="list-style-type: none"> • andel personer 16 år+ som ikke har gått til tannlege pga. økonomi • helsepersonell per capita • antall leger per 100 000 innbyggere • antibiotikabruk • levealder etter utdanning • overlevelsrate ved kreft • gjennomførte organtransplantasjoner

Delmål 3.9: Innen 2030 betydelig redusere antall dødsfall og sykdomstilfeller forårsaket av farlige kjemikalier og forurenset luft, vann og jord

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> dødelighet forårsaket av forurenset luft i hjemmet eller omgivelsene dødelighet forårsaket av urent vann, dårlige sanitærforhold og manglende hygiene (eksponering for urent vann, dårlige sanitærforhold og hygienetjenester for alle (WASH)) dødelighet forårsaket av utilsiktet forgiftning 	<ul style="list-style-type: none"> antall arbeidsskader som følge av forgiftning/kjemikalier målte svevestøv-verdier for døgnmiddel og årsmiddel av PM10 og MP2,5 vannbårne infeksjoner (Msis)

Delmål 3.A: Styrke gjennomføringen av Verdens helseorganisasjons rammekonvensjon om forebygging av tobakkskader i alle land

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> forekomst av alminnelig tobakksbruk blant personer 15 år og eldre, standardisert etter alder 	<ul style="list-style-type: none"> andel dagligrøykere, kvinner 16–74* andel dagligrøykere, menn 16–74* andel av befolkningen som snuser gjennomsnittlig debutalder for tobakk

Delmål 3.B: Støtte forskning på – og utvikling av – vaksiner og medisiner mot smittsomme og ikke-smittsomme sykdommer som primært rammer utviklingsland, sørge for tilgang til nødvendige medisiner og vaksiner til en overkommelig pris, i samsvar med Doha-erklæringen om TRIPS-avtalen og folkehelse, som bekrefter utviklingslandenes rett til fullt ut å anvende bestemmelsene som gjelder adgangen til å verne om folkehelsen og særlig sørge for tilgang til medisiner for alle, i avtalen om handelsrelaterte aspekter ved immaterielle rettigheter

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av målbefolkningen med tilgang til samtlige vaksiner som inngår i det nasjonale vaksinasjonsprogrammet samlet nettobeløp av offentlig utviklingsbistand som går til medisinsk forskning og til grunnleggende helsesektorer 	<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som er vaksinert mot difteri, kikhoste, pneumokokk, stivkrampe, HPV-infeksjon og meslinger*

Delmål 3.C: Oppnå betydelig økt finansiering av helsetjenester og rekruttering, utvikling og opplæring av helsepersonell i utviklingsland, særlig i de minst utviklede landene og små utviklingsøystater, og arbeide for at slikt personell blir værende i landene

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> tetthet og fordeling av helsearbeidere 	

Delmål 3.D: Styrke kapasiteten i alle land, særlig i utviklingsland, for tidligvarsling, risikoredusering og håndtering av nasjonale og globale helserisikoer

Globale indikatorer:

Mulige norske målepunkter:

- kapasitet innenfor det internasjonale helse-reglementet (IHR-forskriften) og helseberedskap

4.3.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Regjeringen prioriterer bærekraftsmål 3 om helse og livskvalitet som en av hovedsatsingene i utviklingssamarbeidet og annet internasjonalt samarbeid. Norge har i lang tid prioritert å bekjempe smittsomme sykdommer og fremme mødre- og barnehelse. Det arbeides først og fremst gjennom multilaterale kanaler, der Norge blant annet støtter styrking av landenes helsesystemer, vaksineprogrammer og opplæring av helsearbeidere. Norge bidrar til å styrke forskning, høyere utdanning og kapasitetsbygging gjennom ulike globale partnerskap. Universell helsedekning er et prioritert delmål.

Regjeringen vedtok en strategi for bekjempelse av ikke-smittsomme sykdommer i lavinntektsland for perioden 2020–2024¹⁴, hvor også psykisk helse er gitt betydelig oppmerksomhet. Norge arbeider for å sikre at universell helsedekning, ikke-smittsomme sykdommer og tilgang til legemidler settes på dagsorden i globale helsefora. Vår globale innsats understøttes av et tett samarbeid i Norden og med øvrige europeiske land. Norge arbeider for å sikre at Verdens helseorganisasjon kan ta lederskap i internasjonale kriser og i den globale helsearkitekturen.

En viktig del av beredskapen mot smittsomme sykdommer er bidrag til forskning og nye vaksiner. I forbindelse med koronapandemien har Norge økt bistandsbudsjettet på helse med om lag 1,9 milliarder kroner i 2020 til om lag 5,3 milliarder kroner. Norge har tatt en ledende rolle i arbeidet for å mobilisere finansiering og støtte for et globalt system for likeverdig og kriteriebasert fordeling av covid-19-vaksiner, testutstyr og behandling gjennom den globale koordineringsmekanismen for covid-19-bekjempelse (ACT-A). Norge har blant annet støttet vaksinekoalisjonen CEPI, Verdens helseorganisasjon, og vaksinealliansen Gavi som tok initiativet til å utvikle COVAX-fasiliteten,

vaksinepilaren i ACT-A, som skal komme utviklingsland til gode. Vi har også støttet ACT-As arbeid med testutstyr, behandling og styrking av helsesystemer gjennom andre partnere.

Vår nasjonale helseberedskap er avhengig av en velfungerende internasjonal helseberedskap. Arbeidet med å bedre global helseberedskap, styrke WHO, bedre evnen til å oppdage og håndtere smittsomme sykdommer og arbeidet med å utvikle og produsere legemidler, herunder vaksiner, diagnostiske tester og smittevernutstyr, er en del av dette. Styrking av den globale helse-situasjonen vil ha direkte positive konsekvenser både for Norge og for andre land. Globalt, regionalt og i Europa er Norge en sentral aktør i arbeidet for å hindre helseskadelig forurensing av luft, vann og jord samt eksponering for helse- og miljøfarlige stoffer.

4.3.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt*God folkehelse*

Folkehelsearbeid er en viktig del av den sosiale dimensjonen i arbeidet med bærekraftsmålene. Sosialt bærekraftige samfunn kjennetegnes av tilitt, trygghet, deltakelse og tilhørighet, samt likeverdig tilgang til velferds- og helsetjenester, tilgang til arbeid, utdanning og gode oppvekstforhold og nærmiljøer. Dette er forhold som også står sentralt i den norske folkehelsepolitikken.

God helse og livskvalitet har en egenverdi og er viktig for hver enkelt av oss, og for å kunne delta i arbeidslivet og bidra i samfunnet. En god og jevnt fordelt helse i befolkningen er derfor en av samfunnets viktigste ressurser. Folkehelsepolitikken retter seg mot et bredt sett av sosiale, miljømessige og strukturelle forhold som påvirker helse og livskvalitet. Det er nødvendig at alle samfunnets sektorer bidrar med de virkemidlene og ressursene de har til rådighet.

Det er et folkehelsepolitisk mål at Norge skal være blant de tre landene i verden med høyest levealder, og at befolkningen skal oppleve flere

¹⁴ Bedre helse, bedre liv. Innsats i norsk utviklingspolitikk for å bekjempe ikke-smittsomme sykdommer (2020–2024)

Boks 4.7 Datasystem for helseinformasjon fra UiO

Helsemyndighetene trenger informasjon om sykdomsbyrde og helseutfordringer i landet for å kunne planlegge innretning på og omfang av helsetjenester. Det er derfor viktig at land utvikler og bruker nasjonale helseinformasjonssystemer som digitalt verktøy.

Health Information Systems Programme (HISP) er et globalt samarbeid om helseinformasjonssystemer, ledet av UiO. Målet er å styrke helse-systemer i utviklingsland, og bidra til at de oppfyller bærekraftsmål 3. Samarbeidet har utviklet District Health Information System (DHIS2) som er en gratis og åpen plattform for helseinformasjon. Innhold og teknologi deles fritt og er dermed et digitalt fellesgode. DHIS2 har fått støtte fra Norad siden 1994, og er verdens mest kjente helseinformasjonssystem. HISP bidrar til implementering og drift av DHIS2, og

utvikler nye funksjoner og løsninger som deles med alle. DHIS2 er i tatt bruk i over 100 land av offentlige helsemyndigheter og organisasjoner. Disse landene har en befolkning på over 2,2 milliarder mennesker.

HISP-UiO samarbeider med WHO om bruk av DHIS2 mot alvorlige sykdommer som hiv, tuberkulose, og malaria, og det planlegges for bruk for ikke-smittsomme sykdommer. HISP-UiOs samarbeidspartnere på Sri Lanka utviklet en tilleggsapplikasjon tidlig i koronapandemien for smittesporing og -overvåking. Denne applikasjonen er nå i bruk i 57 land. DHIS2 skal også tas i bruk i forbindelse med logistikk knyttet til distribusjon av vaksiner mot covid-19.

Kilde: Norad

leveår med god helse og trivsel og mindre sosiale helseforskjeller. Vi har ikke nådd målet om å være blant de tre landene med høyest levealder, og det er fortsatt en utfordring med sosiale helseforskjeller i befolkningen, der de med høy sosioøkonomisk status gjennomgående har bedre helse og livskvalitet og lever lenger enn de med lavere sosioøkonomisk status. Regjeringen ønsker derfor at statlige tiltak i større grad vurderes med hensyn til virkninger på befolkningens helse og livskvalitet. Helsedirektoratet utarbeider en veileder om dette, som også inkluderer helseeffekter i samfunnsøkonomiske analyser.

Regjeringens folkehelsepolitikk er forankret i Meld. St. 19 (2018–2019) *Folkehelsemeldinga – Gode liv i eit trygt samfunn*. Der legger regjeringen vekt på sektorovergripende samarbeid og et systematisk arbeid nasjonalt, regionalt og i kommunene, samt et godt samarbeid med frivillig sektor. Innsats skal baseres på kunnskap. En viktig del av folkehelsepolitikken er å skape trygge og sosialt bærekraftige lokalsamfunn og å fremme helsevennlige valg, i tillegg til en forsterket innsats for å forebygge ensomhet, redusere sosial ulikhet i helse, tidlig innsats for barn og unge og et aldersvennlig samfunn.

I 2015 besluttet regjeringen å inkludere psykisk helse som en likeverdig del av folkehelsearbeidet. Dette er fulgt opp i folkehelsemeldingen fra 2019, i regjeringens strategi for god psykisk

helse (2017–2023) og i opptrappingsplanen for barn og unges psykiske helse (2019–2024).

Program for folkehelsearbeid i kommunene er et tiårig samarbeid (2017–2027) mellom Helse- og omsorgsdepartementet og KS, der Helsedirektoratet forvalter en tilskuddsordning og samarbeider med Folkehelseinstituttet om å yte kompetansestøtte til fylker og kommuner. Målet er å fremme helse og livskvalitet i befolkningen, integrere psykisk helse i det lokale folkehelsearbeidet, og styrke det rusforebyggende arbeidet i kommunene. Barn og unge er en prioritert målgruppe, og utjevning av sosiale helseforskjeller er en viktig ambisjon.

Å måle befolkningens livskvalitet og synliggjøre resultatene for ulike samfunnssektorer har vært et viktig satsingsområde. I 2020 gjennomførte SSB på oppdrag fra Helsedirektoratet og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet for første gang en nasjonal undersøkelse av livskvalitet i den norske befolkningen. Resultatene er publisert i rapporten *Livskvalitet i Norge 2020*. Arbeidet med livskvalitet skal videreføres og videreutvikles.

Regjeringen vil at flere eldre skal være aktive og selvstendige lenger. Det er bra for livskvaliteten samtidig som det bra for samfunnet. Derfor vil vi legge til rette for et mer aldersvennlig samfunn der flere eldre kan være aktive i arbeidsliv og lokalsamfunn, og der flere kan bo hjemme lenger. Arbeidet for et aldersvennlig Norge krever innsats på tvers av sektorer, og samarbeid med de eldre selv, fri-

villige organisasjoner, næringsliv, boligbransjen, kommunesektoren og academia. Arbeidet ledes av Senteret for et aldersvennlig Norge i Ålesund, og inngår i kvalitetsreformen *Leve hele livet*.¹⁵

Regjeringen har også etablert Eldreombudet i Ålesund, som skal fremme eldres interesser på alle samfunnsarenaer, være et talerør og pådriver for endring.¹⁶

Koronapandemien har rammet både storsamfunn, små og store fellesskap og enkeltindivider.¹⁷ I tiden fremover blir utfordringen både å ta vare på befolkningen som helhet og de som har det vanskeligst, for eksempel barn og unge uten et godt fungerende nettverk rundt seg, eldre som er mye alene og syke og deres pårørende. Mennesker med psykiske lidelser og rusmiddellidelser er også særlig utsatt. Et godt folkehelsearbeid, et robust tjenesteapparat, god tilgjengelighet, kapasitet og samordning av tjenester, i tillegg til godt samarbeid mellom offentlige, frivillige og private tjenester, legger grunnlaget for en god oppfølging.

Levevaner og ikke-smittsomme sykdommer

I folkehelsemeldingen i 2019 varslet regjeringen en ny strategi for arbeidet med ikke-smittsomme sykdommer. Arbeidet med en ny strategi er igangsatt. I tillegg til hjerte- og karsykdommer, diabetes, kreft og kols, skal strategien også inkludere psykiske lidelser og rusmiddellidelser, muskel- og skjelettlidelser og legge særlig vekt på overvekt og fedme, samt inkludere luftforurensing som risikofaktor. De ikke-smittsomme sykdommene er de viktigste årsakene til for tidlig død, og de utgjør en stor del av sykdomsbyrden både for dem som rammes og for samfunnet. Innsatser skal rettes mot de påvirkbare risikofaktorene tobakk, alkohol, usunt kosthold og fysisk inaktivitet, i tillegg til luftforurensing. Koronapandemien har også tydeliggjort sammenhenger mellom smittsomme og ikke-smittsomme sykdommer, og det er sannsynlig at strenge smitteverntiltak over tid kan ha påvirket våre levevaner negativt. Dette vil vi få mer kunnskap om fremover.

Røyking er den viktigste enkeltårsaken til sykdom og tidlig død. I Nasjonal tobakksstrategi 2019–2021 lanserte regjeringen en rekke tiltak for

å gjøre tobakksvarer mindre tiltrekkende for unge og for å bedre vernet mot passiv røyking. Fremover har regjeringen som mål å øke oppmerksomheten rundt miljøkonsekvensene av tobakksproduksjon og tobakksbruk.

Usunt kosthold og fysisk inaktivitet er blant de største risikofaktorene. Et kosthold i tråd med Helsedirektoratets råd er bra for å opprettholde god helse og forbygge sykdommer, og er også et bærekraftig kosthold (se bærekraftsmål 2). *Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017–2023)* er utarbeidet av flere departementer og skal bidra til et sunt og variert kosthold i hele befolkningen og forebygge kostholdsrelaterte sykdommer. For å nå målene i handlingsplanen må befolkningen øke inntaket av frukt, bær, grønnsaker, grove kornprodukter og fisk, og samtidig begrense inntaket av rødt kjøtt og bearbeidet kjøtt, og redusere inntaket av salt og tilsatt sukker. Videre synliggjør handlingsplanen innsatser for å styrke mat-, måltids og ernæringsarbeidet i helse- og omsorgstjenesten.

Regjeringen la våren 2020 frem *Handlingsplan for fysisk aktivitet (2020–2029) – Sammen om aktive liv*. Et hovedmål er å skape et mer aktivtetsvennlig samfunn der alle, uavhengig av alder, kjønn, funksjonsnivå og sosial bakgrunn, gis mulighet til bevegelse og fysisk aktivitet, og med et mål om å øke andelen i befolkningen som er tilstrekkelig fysisk aktiv med 15 prosent innen 2030. Det må være enkelt for alle å bevege seg og være aktive i fritid, dagligliv og i bo- og nærmiljøene. Fysisk aktivitet er derfor løftet frem som et nasjonalt hensyn som skal ivaretas i samfunns- og arealplanleggingen. Handlingsplanen omfatter virkemidler og tiltak i flere departementer og følges opp som del av det systematiske folkehelsearbeidet gjennom universelle tiltak som favner alle – med vekt på tidlig innsats og like muligheter for alle. Samtidig legges det til rette for målrettet innsats mot grupper med behov for tilpasset oppfølging, herunder fysisk aktivitet i forebygging, behandling og rehabilitering.

Regjeringen vil styrke det rusforebyggende arbeidet som er rettet mot ungdom, og samarbeide med idretten og partene i arbeidslivet om holdning til alkohol og verdien av alkoholfrie arenaer. Det vil også være viktig å støtte kommunene i deres alkoholpolitiske arbeid og legge til rette for en systematisk og kunnskapsbasert tilnærming til lokal alkoholforebygging. Regjeringen har lagt frem *Nasjonal alkoholstrategi (2021–2025)*, der målet er å redusere skadelig bruk av alkohol med minst 10 prosent innen 2025 sammenlignet med 2010. Regjeringen viderefører

¹⁵ Meld. St. 15 (2017–2018) *Leve hele livet – En kvalitetsreform for eldre (2019–2023)*.

¹⁶ Prop. 64 L (2019–2020) *Lov om eldreombudet*.

¹⁷ Livskvalitet, psykisk helse og rusmiddelbruk under covid-19 pandemien. Utfordringsbilde og anbefalte tiltak. Rapport fra regjeringsoppnevnt ekspertgruppe 2021.

hovedlinjene i alkoholpolitikken, og strategien inneholder flere nye tiltak for å nå målet om reduksjon av det skadelige alkoholforbruket.

Videre har regjeringen lagt frem forslag til en rusreform der det blant annet foreslås at reaksjoner mot personer som tas for bruk og besittelse av narkotika til egen bruk skal endres fra straff til hjelp, behandling og oppfølging, og det skal sikres kunnskapsbasert informasjon om mulige skadevirkninger ved narkotikabruk.¹⁸ For å ytterligere styrke det rusforebyggende arbeidet er det satt av til sammen 1,6 millioner kroner til FNs kontor for narkotika og kriminalitet (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC) til utvikling av en modell for evaluering av forebyggingsinnsatsen med utgangspunkt i de internasjonale forebyggingsstandardene. UNODC ønsker å pilotere en slik modell i Norge. Dette vil kunne gi et godt kunnskapsgrunnlag for utvikling av rusmiddelpolitikken fremover.

Psykisk helse

Psykiske lidelser er en viktig årsak til helsetap gjennom livet. Regjeringens strategi for god psykisk helse, *Mestre hele livet (2017–2022)*, omhandler hvordan psykisk helse skal inngå i folkehelsearbeidet, fange opp de som trenger hjelp, sikre tilgjengelige, gode og koordinerte tjenester, og yte effektiv behandling. Regjeringen har også lagt frem en opptrappingsplan for barn

¹⁸ Prop. 92 L (2020–2021) *Endringer i helse- og omsorgstjenesteloven og straffeloven m.m.*

og unges psykiske helse (2019–2024), og handlingsplan for forebygging av selvmord (2020–2025), hvor det innføres en nullvisjon for selvmord i Norge. Tiltakene skal bidra til bedre forebygging og mer systematikk i arbeidet med selvmord, tidlig og god hjelp for personer i selvmordsrisiko, bedre hjelp til etterlatte etter selvmord, og økt forskning, kunnskap og kompetanse om selvmordsforebygging.

Helse- og omsorgstjenester

Regjeringens mål er å skape pasientens helse- og omsorgstjeneste, der alle har tilgang til gode og likeverdige helsetjenester. Alle skal ha trygghet for at gode offentlige finansierte helse- og omsorgstjenester finnes for seg og familien når man trenger det. Utgangspunktet er pasientenes og brukernes behov.

Tjenestene skal utvikles gjennom bedre brukervedvirkning og kontinuerlig kompetanseutvikling. For å bidra til å styrke brukernes egne forutsetninger for å treffe kunnskapsbaserte beslutninger om sin egen helse, har regjeringen lagt frem *Strategi for å øke helsekompetansen i befolkningen (2019–2023)*. Her legger regjeringen vekt på åpenhet og systematisk arbeid med kvalitetsforbedring og pasientsikkerhet og gjennom blant annet forskrift om ledelse og kvalitetsforbedring og Nasjonal handlingsplan for pasientsikkerhet og kvalitetsforbedring. Statens undersøkelseskommissjon for helse- og omsorgstjenesten er etablert for å lære av og forebygge alvorlige hendelser.

Boks 4.8 Helsedirektoratets kostråd

- Ha et variert kosthold med mye grønnsaker, frukt og bær, grove kornprodukter og fisk, og begrensede mengder bearbeidet kjøtt, rødt kjøtt, salt og sukker
- Ha en god balanse mellom hvor mye energi du får i deg gjennom mat og drikke, og hvor mye du forbruker gjennom aktivitet
- Spis minst fem porsjoner grønnsaker, frukt og bær hver dag
- Spis grove kornprodukter hver dag
- Spis fisk til middag to til tre ganger i uken. Bruk også gjerne fisk som pålegg
- Velg magert kjøtt og magre kjøttprodukter. Begrens mengden bearbeidet kjøtt og rødt kjøtt
- La magre meieriprodukter være en del av det daglige kostholdet.
- Velg matoljer, flytende margarin og myk margarin, fremfor hard margarin og smør
- Velg matvarer med lite salt, og begrens bruken av salt i matlagning og på maten
- Unngå mat og drikke med mye sukker til hverdags
- Velg vann som tørstedrikk
- Vær fysisk aktiv, minst 30 minutter per dag
- Se etter nøkkelhull når du handler

Kommunene skal tilby helsefremmende og forebyggende tjenester til sine innbyggere – noe som også har stor betydning for en bærekraftig helse- og omsorgstjeneste. Helsestasjons- og skolehelsetjenestens tilbud er sentralt i dette, og er en viktig tjeneste for at barn og unge har en lav terskel for hjelp. Tjenesten har svært høy oppslutning i befolkningen og når ut til de fleste i sin målgruppe. Det mangler imidlertid data av tilfredsstillende kvalitet for antall årsverk og sammensetningen av yrkesgrupper i de to deltjenestene. Helse- og omsorgstjenestene har inngått et samarbeid for å forbedre datakvaliteten, slik at vi får bedre kunnskap om rekrutteringsutfordringer i tjenesten og hvordan vi kan imøtekomme den for å ivareta en bærekraftig helsestasjons- og skolehelsetjeneste.

Mange kommuner har frisklivstilbud for å gi støtte til de som trenger å endre levevaner eller mestre livet med sykdom. Det gis tilskudd til kommunene for å etablere og utvikle frisklivs-, lærings- og mestringstilbud. Som en oppfølging av Nasjonal helse- og sykehusplan 2020–2023 er det gjennomført to forprosjekter som skal danne grunnlag for en videre utvikling av lærings- og mestringstilbud i spesialisthelsetjenesten og kommunene.

Regjeringen har fulgt opp arbeidet med å styrke seksuell og reproduktiv helse gjennom blant annet å gjøre tilgang til prevensjon enklere og til å gi bedre informasjon og veiledning om prevensjon. Nettstedet zanzu.no er opprettet hvor det gis informasjon på en rekke språk. Arbeidet for å redusere seksuelt overførbare sykdommer er betydelig styrket med innføring av vaksinasjonsprogram mot klamydia og målrettet HIV-forebygging for risikogrupper.

Nasjonal helse- og sykehusplan 2020–2023 setter retningen for utviklingen av spesialisthelsetjenesten og samarbeidet med kommunal helse- og omsorgstjeneste. Målet er å skape pasientens helsetjeneste på en bærekraftig måte. Et sentralt tiltak er avtalen mellom regjeringen og KS om innføring av 19 helsefelleskap mellom kommuner og helseforetak for å bidra til sammenhengende og bærekraftige helse- og omsorgstjenester. I helsefelleskapene møtes representanter fra helseforetak, kommuner, lokale fastleger og brukere for å sammen planlegge og utvikle tjenester for innbyggerne. For å gi likeverdige helsetjenester av god kvalitet til alle og redusere uønsket variasjon i behandling, utvikles pakkeforløp i behandling av diagnoser som kreft, rus- og psykiske lidelser og muskel- og skjelettlidelser. Det skal bidra til helhetlige og forutsigbare behandlingsløp uten unødvendig venting. Pakkeforløp for psykisk helse og rus skal også bidra til bedre oppfølging av pasien-

tenes somatiske helse. Andre områder er å sikre at vi også i fremtiden har tilstrekkelig med helse- og omsorgspersonell, riktig dimensjonering av tjenestene, og at tjenestene utnytter mulighetene som ligger i teknologi og digitalisering.

Bruk av velferdsteknologiske løsninger kan bidra til økt trygghet og bedre tjenester for brukere og pårørende. Erfaringer viser at velferdsteknologi kan gi mer effektiv bruk av ressurser i helse- og omsorgstjenestene i kommunene. Velferdsteknologi bidrar også til en mer bærekraftig utvikling samlet sett, gjennom å sette folk bedre i stand til å mestre eget liv, delta og bidra i samfunnet. Oppfølging av pasienter gjennom digital hjemmeoppfølging kan bidra til å redusere antall konsultasjoner som krever fysisk oppmøte. Pasienten sparer tid brukt på reising og fører til at pasienter som ellers måtte vært på sykehus, kan få tilbringe mer tid hjemme. Videre kan det bidra til at symptomer på forverring av sykdom fanges opp tidligere.

Regjeringen gjennomfører kvalitetsreformen for eldre, *Leve hele livet*. Reformen skal bidra til at kommunene lærer av hverandre og iverksetter gode løsninger. Kommunene følges opp av statsforvalteren med faglig støtte. Målet med reformen er at eldre kan mestre livet lenger og ha en trygg, aktiv og verdig alderdom. Reformen løfter frem fem innsatsområder: et aldersvennlig Norge, aktivitet og fellesskap, mat og måltider, helsehjelp og sammenheng. Gjennomføring av *Leve hele livet* er avhengig av en rekke nye strategier og planer, herunder *Kompetanseløft 2025*, *Demensplan 2025*, *Pårørendestrategien*, *Nasjonal strategi for godt kosthold og ernæring hos eldre i sykehjem og som mottar hjemmetjenester* og *Meld. St. 24 (2019–2020) Lindrende behandling og omsorg*. Disse satsingene skal sammen med de nye løsningene i reformen bidra til en ny og bærekraftig politikk som skal sikre innbyggerne et godt og trygt liv.

Kompetanseløft 2025 er regjeringens plan for rekruttering, kompetanse og fagutvikling i den kommunale helse- og omsorgstjenesten og den fylkeskommunale tannhelsetjenesten. Målet er å bidra til en faglig sterk tjeneste, og til å sikre at tjenestene har tilstrekkelig og kompetent bemanning. Det er behov for å videreutvikle kompetanse og arbeidsmåter for å møte behovene og øke bærekraften i tjenestene. *Kompetanseløft 2025* består av følgende fire strategiske områder med en rekke tiltak: rekruttere, beholde og utvikle personell; brukermidvirkning, tjenesteutvikling og tverrfaglig samarbeid; kommunal sektor som forskningsaktører, fagutviklings- og opplæringsarena; og ledelse, samhandling og planlegging. En bærekraftig helse- og omsorgstjeneste i kommu-

nesektoren forutsetter at vi utnytter mulighetene som ligger i teknologi, tjenesteutvikling og kompetansen hos de ansatte og brukere, og at vi tar i bruk samfunnets ressurser på nye måter.

Forekomsten av demens ventes å øke. Dette representerer en betydelig utfordring for helse- og omsorgstjenesten fremover, særlig i distriktskommuner med fallende folketall. Regjeringen la i november 2020 frem *Demensplan 2025* med fire innsatsområder; medbestemmelse og deltakelse, forebygging og folkehelse, gode og sammenhengende tjenester og planlegging, kompetanse og kunnskapsutvikling. Nettstedet *demenskartet.no* bidrar til at kommunene får oversikt over forekomsten av demens frem mot 2050.

Omsorg og hjelp som ytes av pårørende står sterkt, og anslås å være på størrelse med den profesjonelle omsorgen i kommunene. Pårørendestrategien¹⁹ er utarbeidet av flere departementer, og har som hovedmål å anerkjenne pårørende som en ressurs, ivareta alle pårørende slik at de kan leve gode egne liv, og at ingen barn skal måtte ta omsorgsoppgaver for familie eller andre.

Grensekryssende helseutfordringer og smittevern

Det er nødvendig å se helse, miljø og klima i sammenheng. Med koronapandemien har dette blitt aktualisert. Stadig bedre kunnskap om sammenhengen mellom plantehelse, dyrehelse, folkehelse og miljø (Én Helse) viser at tverrsektoriell innsats er en forutsetning for å sikre god folkehelse og rettferdige, sunne og bærekraftige matsystemer. Koronapandemien har vist at arbeidet med smittevern og eliminering av smittsomme sykdommer fortsatt må prioriteres. Slike helsetrusler er grensekryssende, og internasjonalt samarbeid og beredskap er nødvendig. Innsatsen mot smittsomme sykdommer videreføres gjennom et systematisk smittevernsarbeid. I tillegg er antibiotikaresistens en helseutfordring som også står høyt på den internasjonale agendaen.

Trafikksikkerhet

Regjeringen har en visjon om at ingen skal bli drept eller hardt skadd i trafikken. Nullvisjonen ble fastsatt av Stortinget i 2001, og den har bidratt med til et systematisk arbeid med sikkerhet i transportsektoren. Regjeringen legger i Meld. St. 20 (2020–2021) *Nasjonal transportplan 2022–2033* til grunn en ambisjon om at det innen 2030 maksimalt skal

være 350 drepte og hardt skadde i trafikken hvert år, hvorav maksimalt 50 drepte. Det innebærer om lag en halvering av antall drepte sammenlignet med 2020. I tillegg innfører regjeringen for første gang en tidfestet, langsiktig ambisjon om at ingen skal omkomme i veitrafikken i 2050. Det kreves fortsatt stor innsats for en ytterligere ulykkesreduksjon, i tråd med nullvisjonen.

4.3.6 Regjeringen vil

Globalt

- Arbeide for at alle land etterlever sine forpliktelser på helseområdet, herunder ved å støtte utviklingsland i utbyggingen av helsetjenester.
- Bidra til å redusere ulikhet i helse, med vekt på sårbare og marginaliserte grupper, blant annet gjennom å sikre tilgang til grunnleggende og gode helsetjenester, legemidler, herunder vaksiner, og medisinsk utstyr, til overkommelig pris.
- Øke innsatsen innen forebygging av og beredskap for helsekriser gjennom tverrsektorielt samarbeid og ved å styrke helsesystemer.
- Styrke innsatsen for å sikre universell helsedekning.
- Bidra til et sterkt WHO med økt og forutsigbar finansiering som kan levere på sitt mandat, samt arbeide for å styrke WHO's evne til å lede verden i helsekriser.
- Fortsette å støtte «*Global Action Plan for Healthy Lives and Well-Being for All*» i et samarbeid mellom WHO og tolv andre ledende internasjonale institusjoner, blant annet for å redusere skadevirkningene av koronapandemien.
- Følge opp strategien for ikke-smittsomme sykdommer i utviklingspolitikken og i annet internasjonalt samarbeid, herunder satsing på psykisk helse og folkehelse tiltak for å redusere negative helsekonsekvenser, og på risikofaktorer tilknyttet kosthold, fysisk aktivitet, luftforurensning, tobakk og alkohol.

Nasjonalt

- Fremme god helse og livskvalitet for alle hele livet gjennom en folkehelsepolitikk som bygger på bredt samarbeid, innsats i alle sektorer og tidlig innsats, herunder videreutvikle arbeidet med måling av livskvalitet.
- Fortsette arbeidet med å redusere forekomsten av ikke-smittsomme sykdommer og utarbeide en ny strategi for dette.
- Bidra til økt fysisk aktivitet i befolkningen ved å følge opp Nasjonal handlingsplan for fysisk

¹⁹ Vi – de pårørende. Regjeringens pårørendestrategi og handlingsplan (2021–2025)

aktivitet 2020–2029 med tiltak i flere departementer.

- Fremme god psykisk helse og livskvalitet og redusere psykiske helseutfordringer og ensomhet ved å følge opp strategi for god psykisk helse, opptrappingsplan for barn og unges psykiske helse og strategi for å motvirke ensomhet.
- Jobbe målrettet for å nå nullvisjonen for selvmord ved å følge opp handlingsplan for forebygging av selvmord (2020–2025).
- Legge til rette for et robust tjenesteapparat, herunder godt samarbeid mellom offentlige, frivillige og private tjenester for å ivareta grupper og individer som har fått svekket helse og livskvalitet av koronapandemien.
- Systematisk vurdere hvordan statlige tiltak påvirker befolkningens helse og livskvalitet og den sosiale fordelingen av dette, i tråd med kravene i utredningsinstruksen og folkehelse-loven.
- Legge til rette for mer bærekraftig kosthold i befolkningen ved å videreutvikle oppfølgingspunktene i *Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017–2023)*.
- Styrke det rusforebyggende arbeidet rettet mot ungdom og følge opp *Nasjonal alkoholstrategi (2021–2025)* og forslag til en rusreform, jf. Prop. 92 L (2020–2021).
- Følge prinsippet om at rusavhengige skal få hjelp fremfor straff, som foreslått i Prop. 92 L (2020–2021).
- Styrke kunnskap og tverrsektoriell innsats for et bærekraftig matsystem der den nære sammenhengen mellom plantehelse, dyrehelse, folkehelse og miljø (*Én Helse*) i kampen mot antibiotikaresistens inngår.
- Skape et aldersvennlig Norge ved å få frem mer aldersvennlige løsninger gjennom samarbeid mellom eldre selv, sivilsamfunn, offentlige og private aktører, og hvor forskning og innovasjon inngår.
- Følge opp arbeidet med å sikre likeverdige helse- og omsorgstjenester til alle, gjennom blant annet *Nasjonal helse- og sykehusplan* og eldrereformen *Leve hele livet*.
- Følge opp strategi for å øke helsekompetansen i befolkningen (2019–2023).
- Bidra til en mer bærekraftig helse- og omsorgstjeneste, bl.a. ved hjelp av digitalisering, ny teknologi og innovasjon i videreutviklingen av tjenestene.
- Legge til grunn en nullvisjon for drepte og hardt skadde i trafikken, med mål om å halvere antall drepte i trafikken innen 2030 sammenlignet med 2020.

4.4 God utdanning

Figur 4.5 Bærekraftsmål 4: Sikre inkluderende, rettferdig og god utdanning og fremme muligheter for livslang læring for alle

4.4.1 Globale utviklingstrekk

På verdensbasis har en økende andel barn fått tilgang til utdanning de siste årene. Av alle barn fullførte 84 prosent grunnskolen i 2018, sammenlignet med 74 prosent i 2000. I 2018 var fortsatt 258 millioner barn uten skolegang – over halvparten bor i Afrika sør for Sahara.²⁰ I tillegg anslår UNESCO at ytterligere 24 millioner barn og unge står i fare for å falle ut av skolen som følge av pandemien. I dag går like mange jenter og gutter i grunnskole, men fremdeles tar flere gutter videre skolegang etter grunnskolen. I de minst utviklede landene fullfører kun to prosent av de fattigste jentene videregående utdanning. Kvaliteten i utdanningen er ikke god nok mange steder. 53 prosent av barn i lav- og mellominntektsland kan ikke lese og forstå en enkel tekst innen utgangen av barne-skolen, ifølge Verdensbanken.²¹ Som følge av pandemien er det forventet at denne andelen vil øke betydelig.

UNESCO rapporterer at 800 millioner elever har opplevd stengte skoler som følge av koronapandemien. I 31 land har skolene vært helt stengt, mens det har vært delvis nedstengning i 48 land.²²

²⁰ UNESCO Fact Sheet no. 56, 2019.

²¹ Learning Poverty. Verdensbanken, Brief, 2019.

²² Two thirds of an academic year lost on average worldwide due to Covid-19 closures. UNESCO, 2021.

4.4.2 Norsk perspektiv

Utdanning har stor betydning for den enkeltes mulighet til å få et godt liv. Tilgang på relevant kompetanse vil være avgjørende for omstillings- evnen i samfunns-, nærings- og arbeidsliv. I tillegg er kunnskap grunnleggende for å oppnå alle FNs 17 bærekraftsmål.

Delmål 4.1 er å sikre at alle fullfører gratis og likeverdig grunnskole og videregående opplæring av høy kvalitet som kan gi relevant læringsutbytte. I Norge har alle barn rett og plikt til grunnskole- opplæring fra det året de fyller 6 år, og til de har fullført tiende trinn. 98 prosent gikk videre til videregående opplæring i 2020. I 2018 deltok 36 prosent av norske 20–24-åringer i høyere utdan- ning, sammenlignet med OECD-snittet på om lag 30 prosent.²³

Skolegang og studier er i hovedsak gratis. Derfor skårer Norge relativt høyt på de mål som gjelder *tilgang* til utdanning, slik som for delmål 4.3 som skal sikre kvinner og menn lik tilgang til yrkesfaglig opplæring og høyere utdanning. Når det gjelder *resultater*, presterer for eksempel nor- ske 15-åringer ifølge PISA-undersøkelsen i 2018 litt over OECD-snittet i lesing og matematikk, og likt med OECD-gjennomsnittet i naturfag. Resul- tatene fra PISA-undersøkelsene har vært stabile over tid. Norske elever på barnetrinnet presterer svært godt i matematikk og lesing.²⁴

Andelen som har gjennomført videregående utdanning ligger under gjennomsnittet i EU. Det er fremdeles for mange som ikke fullfører videre- gående opplæring, selv om det har vært en positiv utvikling de siste årene. Av elevene som startet i 2013, fikk 78,1 prosent studiekompetanse innen fem år eller yrkeskompetanse innen seks år. Fra- fallet er størst innen yrkesfaglige utdanningspro- grammer. Gutter er overrepresentert på frafalls- statistikken. Frafallet er størst i Troms og Finn- mark og i Nordland.

Fullføringsgraden er en utfordring også for høyere utdanning. Av dem som startet en høyere utdanning i 2011 hadde 60 prosent av mennene og 71 prosent av kvinnene fullført en grad etter åtte år.²⁵

Delmål 4.2 skal sikre alle jenter og gutter mulighet for en positiv tidlig utvikling, omsorg og tilgang til førskole, slik at de er forberedt på å begynne i grunnskolen. I 2019 gikk 98 prosent av alle norske 5-åringer i barnehage. Barnehagedek-

ningen er god, men kvaliteten varierer. Det er for- skjeller når det gjelder i hvilken grad barne- hagene bidrar til å støtte barns språk, lek og kognitive og emosjonelle utvikling.²⁶

Delmål 4.3 handler om å sikre kvinner og menn lik tilgang til yrkesfaglig opplæring og hø- yere utdanning. Skolegang og studier er i hovedsak gratis, derfor skårer Norge relativt høyt på de mål som gjelder tilgang til utdanning. Andelen som tar teknisk eller yrkesfaglig utdanning har sunket noe de siste årene.

Delmål 4.4 handler om å øke antall unge og voksne med kompetanse, blant annet i tekniske fag og yrkesfag, som har høy relevans for syssel- setting, anstendig arbeid og entreprenørskap. Forskjellene i yrkesdeltakelse mellom de med lav utdanning og personer med gjennomført videre- gående opplæring har økt de siste 15 årene.²⁷ I Norge har vi en obligatorisk grunnskoleutdan- ning, men det er stadig flere unge voksne med kun grunnskoleutdanning som ikke deltar i arbeidslivet.

Delmål 4.5 er å avskaffe kjønnsforskjeller i utdanning og opplæring. I Norge får jentene i snitt høyere karakterer enn guttene i de fleste fag, både til standpunkt og til eksamen. Guttene har også større frafall fra videregående opplæring. Guttene presterer litt bedre enn jentene på nasjonale prøver i regning, mens i lesing er det motsatt. På nasjonale prøver i engelsk presterer guttene og jentene mer jevnt. I PISA 2018 presterte norske jenter for første gang klart bedre enn gutter i alle de tre fagområdene lesing, matematikk og natur- fag. Karakternivået får direkte konsekvenser for de valgmuligheter gutter og jenter får til å søke og komme inn på utdanninger.²⁸ 58 prosent av kvinner i alderen 25–34 år hadde høyere utdan- ning eller høyere fagskoleutdanning i 2019, mot 40 prosent av menn.²⁹ Samtidig har kvinner lavere sysselsetting enn menn. Kvinner er fremdeles underrepresentert blant ledere, og det er betyde- lige lønnsforskjeller mellom menn og kvinner med høyere utdanning.

Delmål 4.5 dreier seg om å sikre lik tilgang til utdanning og yrkesfaglig opplæring for sårbare grupper. En studie fra 2013 konkluderte med at 64 prosent av elever med fysiske funksjonsnedsettel-

²³ Fra EAG 2020

²⁴ TIMSS 2018, PIRLS 2016

²⁵ SSB 2020: Gjennomføring ved universiteter og høyskoler

²⁶ Bjørnstad, E. og Os, E. (2018): Quality in Norwegian childcare for toddlers using ITERS-R. I: European Early Childhood Education Research Journal Vol 26 (1).

²⁷ NOU 2018: 13 *Voksne i grunnskole og videregående opplæring – Finansiering av livsopphold.*

²⁸ NOU 2020: 3 *Ny lov om universiteter og høyskoler.*

²⁹ «Norway», Education at a Glance 2020: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris.

ser ikke fullfører utdanningen.³⁰ Dette henger blant annet sammen med manglende universell utforming og individuell tilrettelegging, dårlige overganger og ekskluderende spesialundervisning i høyere utdanning. Denne gruppen ender derfor opp med dårligere yrkesutsikter.

Delmål 4.6 skal sikre at all ungdom og en betydelig andel voksne, både kvinner og menn, lærer å lese, skrive og regne innen 2030. Sammenlignet med andre land har den norske befolkningen gode grunnleggende ferdigheter. Likevel har over 10 prosent av den voksne befolkningen svake leseferdigheter og rundt 15 prosent har svak tallforståelse.³¹ Det er en tydelig sammenheng mellom gode grunnleggende ferdigheter og deltakelse i demokratiske prosesser og i samfunnslivet ellers. Gode grunnleggende ferdigheter er også en avgjørende faktor for å hindre utenforskap.

Delmål 4.7 handler om å sikre nødvendig kompetanse for å fremme bærekraftig utvikling, særlig blant elever og studenter. I Norge er bærekraftig utvikling en del av verdigrunnlaget i barnehagen og en del av barnehagenes innhold og oppgaver. I skolen er bærekraftig utvikling prioritert som ett av tre tverrfaglige temaer i læreplanverket, sammen med demokrati og medborgerskap og folkehelse og livsmestring. Gjennom arbeidet med bærekraftig utvikling skal elevene utvikle kompetanse som gjør dem i stand til å ta ansvar-

³⁰ Finnvold, J. E.: Funksjonsnedsettelse, grunnskoleerfaringer og levekår som voksen; Hva er sammenhengen? NOVA, 2013.

³¹ Voksnes basisferdigheter – resultater fra PIACC. SSB Rapport 2014/29.

lige valg og handle etisk og miljøbevisst. Temaet demokrati og medborgerskap skal gi elevene kunnskap om demokratiets forutsetninger, verdier og spilleregler – og gjøre dem i stand til å delta i demokratiske prosesser. Folkehelse og livsmestring skal gi elevene kompetanse som fremmer god psykisk og fysisk helse, og som gir muligheter til å ta ansvarlige livsvalg.

Delmål 4.A vil sikre trygge, ikke-voldelige, inkluderende og effektive læringsvilkår for alle. Det er nedfelt i formålsparagrafene i både barnehageloven og opplæringsloven at barnehagene og skolene skal motarbeide alle former for diskriminering. Barnehagene skal sikre at barna har et trygt og godt psykososialt barnehagemiljø. Alle elever har rett til et trygt og godt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring. De aller fleste elevene trives på skolen og opplever tilhørighet og vennskap. Ifølge Elevundersøkelsen trives 88 prosent av elevene godt eller svært godt på skolen. PISA-undersøkelsen for 2018 viste også at de fleste elever trives på skolen og opplever tilhørighet.³²

Delmål 4.B og 4.C handler om å øke antall stipend for studenter fra utviklingsland, og om å øke antall kvalifiserte lærere i utviklingsland.

4.4.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 4

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

³² Utdanningsdirektoratet. *Utdanningspeilet 2020*.

Delmål 4.1: Innen 2030 sikre at alle jenter og gutter fullfører gratis og likeverdig grunnskole og videregående opplæring av høy kvalitet som kan gi dem et relevant og reelt læringsutbytte

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av barn og unge som a) på skoletrinn 2/3, b) ved slutten av grunnskoletrinnet og c) ved slutten av ungdomsskoletrinnet minst har tilegnet seg grunnleggende kompetanse i i) lesing og ii) matematikk, fordelt på kjønn fullføringsgrad (grunnskole, videregående opplæring, videregående opplæring) 	<ul style="list-style-type: none"> andel barn som har oppnådd grunnleggende kompetanse i lesing* andel barn som har oppnådd grunnleggende kompetanse i regning* andel elever som fullfører videregående opplæring etter fem/seks år, yrkesfag og studieforberedende andel personer i gruppen 18–24 år i utdanning, arbeid, ledighet eller inaktivitet andel personer (innvandrere, norskfødte med innvandrerforeldre, øvrig befolkning) mellom 16 og 25 år som verken er i opplæring, arbeid eller har fullført og bestått videregående opplæring

Delmål 4.2: Innen 2030 sikre alle jenter og gutter mulighet for god tidlig utvikling og omsorg og tilgang til førskole, slik at de er forberedt på å begynne i grunnskolen

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel barn i alderen 24–59 måneder som følger normal utvikling innen helse, læring og psykososialt velvære, fordelt på kjønn andel barn i alderen 24–59 måneder som følger normal utvikling innen helse, læring og psykososialt velvære, fordelt på kjønn 	<ul style="list-style-type: none"> deltakelse i organisert utdanning ett år før obligatorisk skolestart* andel barn som går i barnehage andel barnehageansatte med pedagogisk utdanning

Delmål 4.3: Innen 2030 sikre kvinner og menn lik tilgang til god teknisk og yrkesfaglig opplæring og høyere utdanning, inkludert universitetsutdanning, til en overkommelig pris

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> deltakelse blant unge og voksne i formell og uformell utdanning og opplæring i løpet av de tolv siste månedene, fordelt på kjønn 	<ul style="list-style-type: none"> deltakelse i formell og uformell utdanning og opplæring i løpet av de tolv siste månedene, 15–66 år, fordelt på kjønn* deltakelse i høyere utdanning etter kjønn og alder* andel ungdommer (15–24 år) som tar teknisk eller yrkesfaglig utdanning, fordelt på kjønn* studenter i høyere utdanning, 19–29 år, fordelt på kjønn

Delmål 4.4: Innen 2030 oppnå en betydelig økning i antall unge og voksne som har kompetanse, blant annet i tekniske fag og yrkesfag, som er relevant for sysselsetting, anstendig arbeid og entreprenørskap

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av unge og voksne med kompetanse innenfor informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), fordelt på type kompetanse 	<ul style="list-style-type: none"> andel av unge og voksne med kompetanse innenfor informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), fordelt på type kompetanse* antall studenter som studerer realfag og teknologi (STEM; Science, Technology, Engineering og Mathematics) andel virksomheter som varsler utfordringer med å rekruttere relevant kompetanse

Delmål 4.5: Innen 2030 avskaffe kjønnsforskjeller i utdanning og opplæring og sikre lik tilgang til alle nivåer innenfor utdanning og yrkesfaglig opplæring for sårbare grupper, inkludert personer med nedsatt funksjonsevne, urfolk og barn i utsatte situasjoner

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • paritetsindekser (mann/kvinne, urbant/ruralt, laveste/høyeste formueskvintil og andre indekser, som for eksempel er basert på funksjonsevne, urbefolkning og konfliktområder, etter hvert som data blir tilgjengelige) for alle utdanningsindikatorer på denne listen som kan brytes ned og spesifiseres 	<ul style="list-style-type: none"> • andel kvinner i naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag • andel menn i helse-, sosial- og idrettsfag • resultater i PISA, fordelt på kjønn • andel elever med morsmålsopplæring, tospråklig fagopplæring og særskilt norsk-opplæring

Delmål 4.6: Innen 2030 sikre at all ungdom og en betydelig andel voksne, både kvinner og menn, lærer å lese, skrive og regne

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • Andel av befolkningen i en gitt aldersgruppe som minst når et fastsatt kompetansenivå for funksjonelle ferdigheter i a) lesing og skriving og b) regning, fordelt på kjønn 	<ul style="list-style-type: none"> • Andel barn som har oppnådd grunnleggende kompetanse i lesing, fordelt etter kjønn* • Andel barn som har oppnådd grunnleggende kompetanse i regning, fordelt etter kjønn*

Delmål 4.7: Innen 2030 sikre at alle elever og studenter tilegner seg den kompetansen som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling, blant annet gjennom utdanning i bærekraftig utvikling og livsstil, menneskerettigheter, likestilling, fremme av freds- og ikkevoldskultur, globalt borgerskap og verdsetting av kulturelt mangfold og kulturens bidrag til bærekraftig utvikling

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • grad av innarbeiding av i) utdanning for globalt borgerskap og ii) utdanning for bærekraftig utvikling i a) nasjonal utdanningspolitikk, b) læreplaner, c) lærerutdanning og d) evaluering av elever og studenter 	<ul style="list-style-type: none"> • resultater i PISA og TIMSS: naturfag • resultater i ICCS: Demokratiforståelse, kunnskap og engasjement

Delmål 4.A: Etablere og oppgradere utdanningstilbud som er barnevennlige, og som ivaretar hensynet til kjønnsforskjeller og til personer med nedsatt funksjonsevne og sikrer trygge, ikke-voldelige, inkluderende og effektive læringsmiljø for alle

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel skoler som tilbyr grunnleggende opplæring, fordelt på type opplæring 	<ul style="list-style-type: none"> • andel elever med spesialundervisning • resultater om læringsmiljø og trivsel i skolen fra Elevundersøkelsen

Delmål 4.B: Innen 2020 oppnå en vesentlig økning globalt i antall stipender for studenter fra utviklingsland, særlig de minst utviklede landene, små utviklingsøystater og afrikanske land, for å gi dem tilgang til høyere utdanning, blant annet yrkesfaglig opplæring og programmer for informasjons- og kommunikasjonsteknologi, teknikk, ingeniørfag og vitenskap, både i andre utviklingsland og i utviklede land

Globale indikatorer:

Mulige norske målepunkter:

- omfang av offentlig utviklingsbistand til stipender, fordelt på sektor og studieretning

Delmål 4.C: Innen 2030 oppnå en vesentlig økning i antall kvalifiserte lærere, blant annet gjennom internasjonalt samarbeid om lærerutdanning i utviklingsland, særlig i de minst utviklede landene og i små utviklingsøystater

Globale indikatorer:

Mulige norske målepunkter:

- andel lærere med minstekrav til kvalifikasjoner, etter utdanningsnivå

4.4.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Utdanning er en hovedprioritering i utviklingspolitikken. Bærekraftsmål 4 om god utdanning er et viktig mål i seg selv. God utdanning bidrar også til å fremme andre bærekraftsmål ved å understreke likestilling mellom kjønnene, god helse og inkluderende økonomisk vekst.

I Meld. St. 25 (2013–2014) *Utdanning for utvikling* omtales utdanning som grunnleggende for enkeltmennesket og samfunnets vekst og utvikling. I Meld. St. 11 (2019–2020) *Digital transformasjon og utviklingspolitikken* understrekes som eksempel nødvendigheten av å utdanne unge til et arbeidsliv i endring ved å øke de digitale ferdighetene.

Norsk støtte bidrar til å gi barn og unge tilgang til gratis og likeverdig undervisning. Det blir særlig lagt vekt på utdanning for jenter og marginaliserte grupper, som barn med nedsatt funksjonsevne. Norge prioriterer også utdanning av barn og unge i krise- og konfliktområder. Gjennom våre partnere bidrar Norge til fjernundervisning, hygienetiltak, psykososial støtte og erstatninger for skolemat i fattige land. Våre partnere jobber for å styrke skolesystemer, myndighetenes evne til planlegging og med å legge til rette for trygg gjenåpning av skoler etter koronapandemien. Økt innsats for seksualundervisning og digital kompetanse står også sentralt i norsk utviklingssamarbeid.

Yrkesopplæring av god kvalitet er viktig for å realisere sysselsetting og anstendig arbeid. I tråd

med opptrappingsplan for yrkesfaglig utdanning i utviklingsland i Prop. 85 S (2017–2018) bidrar Norge til å øke andelen unge og voksne med kompetanse i bl.a. tekniske fag og yrkesfag.

Norges program for kapasitetsutvikling i høyere utdanning og forskning (NORHED) og *Partnerskapsprogram for globalt akademisk samarbeid* (NORPART) bidrar til kapasitetsbygging av universiteter i utviklingsland i samarbeid med norsk akademia.

To tredjedeler av utdanningsbistanden kanaliseres gjennom Unicef, Det globale partnerskapet for utdanning (GPE), UNESCO og Education Cannot Wait. I tillegg er sivilsamfunnsorganisasjoner og samarbeid med myndigheter i partnerland viktige kanaler for norsk støtte til utdanning.

4.4.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Barnehager og skoler for alle

Gode barnehager og skoler som løfter alle barn og unge uavhengig av bakgrunn, er viktige bidrag for å skape et samfunn med små forskjeller og like muligheter for alle.

Barnehagen skal ivareta barnas behov for omsorg og lek og fremme læring og dannelse som grunnlag for allsidig utvikling. De fleste barn går i barnehage, men i mindre grad barn fra familier med lav inntekt. Regjeringen ønsker at alle skal få tilbud om barnehageplass, og har gitt barnehagepolitikken en tydeligere sosial profil gjennom nasjo-

Boks 4.9 Matjungelen

Matjungelen er et gratis aktivitetsprogram for barnehager og skolefritidsordningen (SFO), der barn kan utforske, leke og lære om mat som er bra for kroppen og kloden. Matjungelen har som formål å skape engasjement og nysgjerrighet rundt matens betydning for helse og miljø. Med lekbaserte og varierte aktiviteter skal barna få oppdage en jungel av mat, utforske matens reise fra jord og fjord til bord, få praktiske ferdigheter og økt engasjement for et næringsrikt og bærekraftig kosthold. Innholdet i Matjungelen er kunnskapsbasert og i tråd med Helsedirektoratets kostråd og Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skole og SFO Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i barnehagen. Programmet driftes av *Folkelig* i et partnerskap mellom ideell, privat og offentlig sektor.

nale moderasjonsordninger for barn fra familier med lav inntekt. Kompetansen til barnehageansatte har betydning for kvaliteten på tilbudet til barna, og dette er et viktig satsingsområde for regjeringen.

Gode lærere med solid og oppdatert kunnskap er nøkkelen til at elevene skal lære mer i skolen. Målet er at alle lærere skal ha fordypning i fagene de underviser i. Regjeringen vil fortsette satsingen på videreutdanning for lærere og skoleledere. Skolen fikk nye læreplaner som ble tatt i bruk høsten 2020. Læreplanene ble utviklet gjennom bred involvering og det har vært stor oppslutning rundt dem. De nye læreplanene definerer tre tverrfaglige temaer som skal være integrert i fagene: folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap og bærekraftig utvikling. Dette er samfunnsaktuelle temaer som bidrar til å oppfylle bærekraftsmålet om at alle elever skal tilegne seg kompetanse som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling.

Læringsmiljøet på skolene er generelt godt og de aller fleste elevene trives og har venner. Likevel er det dessverre fortsatt elever som opplever mobbing. Opplæringslovens kapittel 9 A sier at alle elever har rett til et trygt og godt skolemiljø. Skolene skal ha nulltoleranse mot krenkelser som mobbing, vold, diskriminering og trakassering. Skolene har plikt til å følge med og gripe inn, varsle, undersøke og sette inn tiltak dersom de har

mistanke om eller har fått kjennskap til at en elev ikke har det trygt og godt på skolen. Fra 1. januar 2021 fikk barnehageloven et nytt regelverk for barnehagemiljø. De nye reglene skal sørge for at alle barn får en trygg og god barnehagehverdag. I tillegg er det tydeliggjort i rammeplanene for lærerutdanningene at lærerstudentene skal lære om vold og overgrep.

God utdanning gjelder for alle, også barn med behov for særskilt tilrettelegging. God allmennpedagogisk og spesialpedagogisk kompetanse er grunnleggende for å kunne oppdage, følge opp og legge til rette for disse barna. I Meld. St. 6 (2019–2020) *Tett på – tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO* foreslår regjeringen over 60 tiltak som skal bidra til et mer inkluderende og tilpasset pedagogisk tilbud til alle barn og elever.

Tidlig innsats og inkluderende fellesskap er viktig for å motvirke kjønnsforskjellene i skolen. God kompetanse hos lærere vil være et viktig bidrag for å tilpasse opplæringen til hver enkelt elev ut fra deres egne forutsetninger. Denne satsingen vil bidra til å nå bærekraftsmål 4.5 om å avskaffe kjønnsforskjeller i utdanningen. Kompetanse om likestilling og kjønn er en viktig del av hva elevene skal lære i fagene. Skoler skal innredes slik at de tar hensyn til elever med funksjonshemming, og alle elever har rett til en arbeidsplass som er tilpasset deres behov.

Fullføre videregående opplæring

Å ha fullført videregående opplæring blir stadig viktigere for å få en varig tilknytning til arbeidslivet. Meld. St. 21 (2020–2021) *Fullføringsreformen – med åpne dører til verden og fremtiden* ble lagt frem 26. mars 2021. Her foreslår regjeringen en rekke tiltak som skal bidra til at flere kan fullføre og bestå videregående opplæring. Regjeringen foreslår blant annet å utvide retten til videregående opplæring, slik at alle får rett til opplæring frem til de har fullført og bestått. Dette vil gi ungdom økte muligheter for å gjennomføre videregående skole. Unge og voksne gis mulighet til å komme tilbake og prøve på nytt.

Regjeringen foreslår også en plikt til å jobbe systematisk og forebyggende med elever som står i fare for å ikke bestå fag, at alle elever som har kort botid og svake norskferdigheter skal få et overgangstilbud når de starter i VGO og tiltak for at flere skal få lære plass eller et likeverdig tilbud. Dette vil innebære forsterket innsats fra fylkeskommunene, som har ansvar for videregående opplæring. Det vil også kreve mer samarbeid med

Boks 4.10 Studielitteratur til synshemmede

Bærekraftsmål 4.5 er å sikre lik tilgang til utdanning, inkludert personer med nedsatt funksjonsevne. Tilgang til studielitteratur i et tilgjengelig format er nødvendig for å kunne fullføre et studium. Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek (NLB) har ansvar for produksjon og distribusjon av tilrettelagt studielitteratur til studenter som på grunn av en funksjonsnedsettelse ikke kan tillegge seg verket på vanlig måte. Studenter som har en sterk synshemming har rett til å få produsert sin obligatoriske pensumlitteratur i egnet format; lyd, e-tekst eller punktskrift. Studenten sender pensumliste til NLB, deretter undersøker NLB om titlene på listen finnes i tilgjengelig format nasjonalt eller internasjonalt. Hvis en til-

gjengelig utgave ikke finnes, iverksetter NLB produksjon av tittelen i et nytt format. Det er utviklet et distribusjonssystem som gjør det mulig å få tilgang til lydbøker og e-bøker i en app (*Lydhør*) til bruk på smarttelefoner og nettbrett. Bøker kan lastes ned, strømmes og lånes på cd. Punktskriftbøker kan man få tilgang til gjennom en e-bok og egen leseliste eller på papir – da skriver NLB ut en ny bok til hver låner. Dette bidrar til å gjøre utenforskapet mindre og øke sysselsettingen av personer med nedsatt funksjonsevne.

Kilde: Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek

privat sektor, ettersom flere lærlinger må ha lærlingplass for å gjennomføre videregående opplæring. Det er viktig å se videregående opplærings-tilbud i sammenheng med kompetansebehov i regionale arbeidsmarkeder.

Høyere utdanning og forskning

Ny kunnskap er avgjørende for å nå bærekraftsmålene. Langsiktig investering i utdanning, forskning og innovasjon er nødvendig for å bygge kunnskap og kompetanse i møte med samfunnsutfordringene.³³ Høgskoler og universiteter skal formidle kunnskap til morgendagens arbeidstakere som skal bidra til bærekraftig omstilling i hele landet. Å utvikle kunnskap tar tid, derfor må vi ha et langsiktig perspektiv og vilje til å bruke de ressursene som er nødvendige. Norge skal ha verdensledende fagmiljøer som er med på å frembringe kunnskap som gir menneskene et bedre og rikere liv.

2030-agendaen danner en viktig ramme for *Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning 2019–2028*.³⁴ Bærekraftsperspektivet gjennom-syrer flere av satsingsområdene i langtidsplanen. Som sentrale aktører i utviklingen av nye bærekraftsløsninger, gir universiteter og høyskoler verdifulle bidrag til å oppfylle bærekraftsmålene både nasjonalt og internasjonalt.

Flere universiteter og høyskoler har utviklet egne bærekraftsstrategier eller integrert bærekraftsmålene i andre strategier. Sammen med Universitets- og høgskolerådet og Norsk Studentorganisasjon har flere universiteter dannet en nasjonal komité for Agenda 2030 (SDG Norge).

Kjønnsforskjeller i utdanning er en utfordring. Komité for kjønnsbalanse og mangfold i forskning (Kif), oppnevnt av Kunnskapsdepartementet, arbeider med å bidra til kjønnsbalanse blant ansatte i forskningssektoren. I tillegg vil regjeringen legge frem en strategi for forskerrekuttering og karriereveier i høyere utdanning og forskning. Strategien omtaler kjønnsforskjeller i rekrutteringsmønsteret til stipendiat og postdoktorstillinger.

Som et lite land er Norge avhengig av samarbeid med andre. Mange av utfordringene vi står overfor er globale. Forskningsbasert kunnskap for å nå bærekraftsmålene er tatt inn som en ny overordnet prioritering i regjeringens oppdaterte Panorama-strategi for perioden 2021–27.³⁵ Strategien legger til rette for et mer målrettet høyere utdannings- og forskningssamarbeid med ni samarbeidsland. Regjeringen ønsker at samarbeidet med Panorama-landene skal bidra med forskningsbasert kunnskap, utdanning og innovasjon for å fremme bærekraftige løsninger.³⁶

³³ Meld. St. 14 (2020–2021) *Perspektivmeldingen 2021*

³⁴ Meld. St. 4 (2018–2019) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2019–2028*.

³⁵ Panorama. Regjeringens strategi for forsknings- og høyere utdanningssamarbeid med Brasil, Canada, India, Kina, Russland, Sør-Afrika, Sør-Korea og USA (2021–2027).

³⁶ Panoramalandene er Brasil, Japan, USA, Canada, India, Sør-Korea, Kina, Sør-Afrika og Russland.

Styrket omstillingsevne

Regjeringen vil sørge for at et bredere og mer systematisk samarbeid mellom høyere utdanning og arbeidsliv. Dette vil styrke samfunnets omstillingsevne og bedre møte kompetansebehovene i offentlig, privat og frivillig sektor. *Arbeidslivsrelevansmeldingen* legger derfor vekt på at partene i arbeidslivet samarbeider for å sikre en mer åpen og tilgjengelig høyere utdanning.³⁷ Når studenter blir sett som en ressurs som kan bidra til å finne løsninger på reelle problemer i arbeids- og samfunnsliv, står Norge bedre rustet i arbeidet for å nå bærekraftsmålene.

Etterspørselen etter kompetanse varierer mellom ulike arbeidsmarkeder. De senere årene har det vokst frem et strukturert samarbeid om kompetansepolitikk i fylkene. Nasjonal Kompetansepolitisk strategi (2017–2021), regionreformen og nasjonale og regionale myndigheters fokus på kompetanseutvikling i befolkningen er viktige forklaringsfaktorer, jf. mål 12.

Universitetene spiller en nøkkelrolle i kunnskapsutvikling for bærekraft. De kan legge til rette for samhandling på tvers av disipliner. Nasjonal komité har fått utarbeidet en rapport som peker på behovet for en ny pedagogikk for å forstå bærekraftig utvikling.³⁸ Det skal både være utdanning om bærekraft og bærekraftsmålene, utdan-

³⁷ Meld. St. 16 (2021–2022) *Utdanning for omstilling – Økt arbeidslivsrelevans i høyere utdanning*.

ning i bærekraftskompetanse, og utdanning som bærekraft.

Bærekraftsmålene utfordrer forskningen til å arbeide over sektorgrenser. Tradisjonelt har forskningstemaer og fag ofte vært tydelig oppdelt. Nye metoder for både tverrfaglighet og involvering av aktører utenfor forskningen er blitt tatt i bruk, som Forskningsrådets Idélab. Forsknings-sentra er en måte å bygge kompetanse og fagmiljøer over tid. Kunnskap må deles for å være i tråd med intensjonen om økt samarbeid for å nå bærekraftsmålene.

Forskingsinstituttene skal også utvikle kunnskapsgrunnlag for politikkutforming og bidra til bærekraftig utvikling og omstilling gjennom forskning av høy kvalitet.³⁹

Norges forskningsråds hovedstrategi, *Forskning for innovasjon og bærekraft 2015–2020*, viser at Norge har gode forutsetninger for å levere forskning som bidrar til å oppfylle bærekraftsmålene. Forskningsrådet prioriterer bærekraft i finansieringen av forskning og utvikling. Rådet videreutvikler virkemidler som treffer bærekraftsutfordringene og bidrar til å styrke perspektivet på bærekraftig utvikling i internasjonalt forskningssamarbeid.

³⁸ SDG – Quality in higher education: Developing a platform for sharing of ideas and practices within the universities. Universitetet i Bergen, 2020.

³⁹ Strategi for helhetlig instituttpolitikk. KD 2020.

Boks 4.11 Økt kunnskap om bærekraftsmålene

Å sørge for at studenter innenfor alle fagområder har grunnleggende kunnskap om bærekraftsmålene, og at de kan bruke denne kompetansen i arbeidslivet, er et av universitetenes viktigste bidrag til et mer bærekraftig samfunn. OsloMet utvikler nå et emne i bærekraft for alle studenter, både innenfor ordinære studieprogrammer og som etter- og videreutdanning. For å sikre fleksibilitet vil emnet gjennomføres digitalt eller hybrid. Signaturemnet i bærekraft skal gi studentene kunnskap om forskjellige definisjoner av bærekraft, Agenda 2030 og de 17 bærekraftsmålene. Studentene skal få forståelse for sammenhengen

mellom målene og dilemmaene som ligger i dem. Studentene vil øke sin kjennskap til hvordan økonomiske, politiske, sosiale, kulturelle og miljømessige forhold på lokalt og globalt nivå påvirker hverandre gjensidig. Samtidig vil de lære om hvordan forskning og innovasjon bidrar til å løse en del av dilemmaene lokalt og globalt. Studentene får anledning til å bli kjent med sine egne verdier for å kunne ta best mulig kunnskapsbaserte, verdibaserte og bevisste valg knyttet til bærekraftsutfordringene generelt og i de enkelte profesjonene spesielt.

Kilde: OsloMet

Boks 4.12 Innovasjonsprosjekter i Forskningsrådet

Forskningsrådet bevilget 193 millioner kroner til innovasjonsprosjekter i offentlig sektor i 2020. Innovasjonsprosjektene skal bidra til at offentlig sektor utvikler tjenester, infrastruktur og forvaltning på en innovativ, bærekraftig, systematisk og effektiv måte. Prosjektene tar utgangspunkt i utfordringer og inngår i den offentlige virksomhetens planer for utvikling. Prosjektet skal gjennomføres i et samarbeid mellom den offentlige prosjekteieren, FoU-miljøer og andre relevante aktører.

Eksempler på innovasjonsprosjekter:

- Brønnøy kommune: Helserom Helgeland – Lokal helsehjelp med avstandsoppfølging

- Bærum kommune: Datadrevet samskaping – metoder og verktøy for bærekraftig innovasjon og samfunnsutvikling
- Oslo kommune, Omsorgsbygg: Nye anskaffelser for dokumentert avfallsreduksjon
- Oslo kommune, Bymiljøetaten: Makroperspektiv for delt mikromobilitet – Offentlig regulering for effektiv, sikker og bærekraftig mikromobilitet
- Senja kommune: DRIVKRAFT – Ungdom og næringsliv i klima-, miljø- og energiplanlegging for bærekraftige distriktskommuner
- Stranda kommune: Grønn kai – ny infrastruktur for utslippsfrie fartøy

4.4.6 Regjeringen vil*Globalt*

- Bidra til at alle barn, med særlig vekt på jenter og marginaliserte grupper, begynner på og fullfører skole.
- Bidra til at barn og unge tilegner seg grunnleggende ferdigheter gjennom inkluderende utdanning.
- Bidra til at utviklingslandene selv prioriterer ressurser til utdanning for egen befolkning.
- Fortsatt bidra til god kvalitet og tilgang til yrkesopplæring, høyere utdanning og forskning i utviklingsland.

Nasjonalt

- Følge opp tiltakene i stortingsmeldingen om tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO.
- Evaluere fagfornyelsen og de nye læreplanene.
- Styrke arbeidet med å løse gjenstridige problemer i oppfølgingen av sårbare barn og unge gjennom økt tverrsektorielt samarbeid på alle forvaltningsnivåer.

- Følge opp *Fullføringsreformen*, blant annet ved å utvide retten til videregående opplæring og gi alle elever rett til opplæring inntil de har fullført og bestått med studie- eller yrkeskompetanse.
- Vurdere å foreslå en plikt for fylkeskommunene til å jobbe systematisk og forebyggende med elever i videregående opplæring som står i fare for ikke å bestå fag.
- Følge opp tiltakene i styringsmeldingen for statlige universiteter og høyskoler, slik at institusjonene på best mulig måte kan innfri hele bredden av politiske mål for forskning og høyere utdanning.
- Følge opp stortingsmeldingen om arbeidslivsrelevans i høyere utdanning som en del av regjeringens langsiktige satsing på kvalitet i høyere utdanning og samspillet mellom arbeidsliv og høyere utdanning.
- Legge frem en ny langtidsplan for forskning og høyere utdanning. Bærekraftsmålene skal gi retning for arbeidet og danner en viktig ramme for planen.
- Sikre åpenhet om resultater og kvalitet i norsk skole og utdanning.

4.5 Likestilling mellom kjønnene

Figur 4.6 Bærekraftsmål 5: Oppnå likestilling og styrke jenters og kvinners stilling i samfunnet

4.5.1 Globale utviklingstrekk

Utviklingen har gått i riktig retning. Flere jenter går på skole, færre er tvunget inn i ekteskap, flere kvinner er folkevalgte og flere blir ledere. Det er likevel langt igjen til vi har oppnådd bærekraftsmålet om likestilling. Diskriminerende lovgivning er utbredt. Kvinner er sterkt underrepresentert i beslutningsprosesser og styrende organer på alle nivåer. I mange tilfeller er kontroll over kvinner vevet inn i samfunnets kultur gjennom skadelige praksiser som tidlig ekteskap og kjønnslemlestelse. Vold mot jenter og kvinner er utbredt. Det anslås at en tredjedel av verdens kvinner opplever å bli utsatt for vold i løpet av livet, som oftest fra partner.

Væpnede konflikter har store humanitære konsekvenser og fører til flyktningstrømmer. De rammer kvinner og menn ulikt og gjør kvinner mer sårbare for kjønnsbasert vold og seksuell utnyttning. Koronapandemien har satt likestillingen tilbake, og det rapporteres nå om en økning i volden mot jenter og kvinner.⁴⁰

I mange land mangler kvinner tilgang til seksuell og reproduktiv helse og rettigheter samt rett til trygge aborter. Mange kvinner har ikke tilgang til prevensjon. Den viktigste dødsårsaken for

jenter i alderen 15–19 år er komplikasjoner knyttet til graviditet og fødsel.⁴¹

Globalt har avstanden mellom menns og kvinners deltakelse i arbeidsmarkedet minket bare marginalt de siste 20 årene. I de fleste land tjener kvinner fortsatt langt mindre enn menn.

World Economic Forum anslår at det vil ta 99,5 år i gjennomsnitt å lukke likestillingsgapet blant de 107 landene som har vært vurdert, dersom fremgangen fortsetter i samme tempo som frem til nå. Når det gjelder økonomisk deltakelse og muligheter vil det ta hele 257 år å lukke likestillingsgapet.⁴²

4.5.2 Norsk perspektiv

Likestillingspolitikk har vært høyt prioritert i Norge i mange år, både nasjonalt og internasjonalt. I Norge er det høy grad av likestilling mellom kjønnene. Norge er rangert på 2. plass av 153 land i World Economic Forums Gender Gap Report 2020, som er basert på yrkesdeltakelse, utdanning, helse og politisk gjennomslag.⁴³ Dette skyldes blant annet et godt rettslig vern mot diskriminering og et lavterskelapparat for håndheving av diskrimineringsvernet.

Alle offentlige myndigheter har et lovpålagt ansvar for å arbeide aktivt, målrettet og planmessig for å fremme likestilling. Norge ligger godt an til å nå delmålet om å få slutt på alle former for diskriminering av jenter og kvinner (delmål 5.1) og har politikk og lovgivning som fremmer likestilling (delmål 5.C).

Stadig flere kvinner tar tradisjonelt mannsdominerte høyere utdanninger, som medisin, juss, økonomi og i økende grad ingeniørfag. Menns utdannings- og yrkesvalg har endret seg mindre. Det gjør at forskjellen mellom menns og kvinners utdanningsnivå blir større år for år, og i mange norske kommuner er andelen høyt utdannede kvinner mer enn dobbel så stor som andelen menn.

Til tross for høy grad av likestilling er norske ungdommers utdanningsvalg i stor grad kjønns-tradisjonelle, noe som fører til et kjønnsdelt arbeidsmarked. Vi har fremdeles et lønnsgap mellom menn og kvinner. I 2020 tjente kvinner i gjennomsnitt 87,5 prosent av menns lønn, når det korrigeres for at kvinner oftere arbeider deltid.

⁴¹ Adolescent and young adult health. Fact Sheet, World Health Organization, 2021.

⁴² Global Gender Gap Report 2020. World Economic Forum, Geneva, 2020.

⁴³ ibid

⁴⁰ Gender Equality. Sustainable Development Goals. FN, 2021.

Mesteparten av lønnsgapet kan forklares med at flere kvinner enn menn jobber i offentlig sektor, at kvinner og menn jobber i ulike næringer og at flere kvinner enn menn er å finne i yrker med lavere lønnsnivå.

Det har vært en liten økning i de gjennomsnittlige lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i 2020 sammenlignet med 2019. Her må vi ta høyde for at arbeidsmarkedet har vært i unntakstilstand det siste året.

Det er en utfordring at kvinner med innvandrerbakgrunn har lav yrkesdeltakelse. Menn kommer raskere i arbeid enn kvinner. Heltidsandelen er særlig lav blant kvinner med botid på under ti år. For flyktninger fra Syria, Irak, Somalia og Afghanistan er det store kjønnsforskjeller i sysselsettingen i menns favør.⁴⁴

Delmål 5.2 handler om å avskaffe alle former for vold mot alle jenter og kvinner både i offentlig og privat sfære. Vold mot kvinner og vold i nære relasjoner er alvorlig kriminalitet og utgjør et omfattende samfunns- og folkehelseproblem. Volden utgjør en av de største barrierene for å nå målet om likestilling mellom kjønnene.

Delmål 5.3 handler om å avskaffe all skadelig praksis, som barneekteskap, tidlige ekteskap og tvangsekteskap samt kjønnslemlestelse. I Norge, i likhet med verden for øvrig, er det fortsatt slik at kvinner i større grad enn menn utsettes for vold i nære relasjoner, seksuell trakassering og voldtekt.

Vold i nære relasjoner, herunder negativ sosial kontroll, æresrelatert vold, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse er også utfordringer for likestilling og integrering. Selv om barneekteskap ikke er lovlig i Norge, er det et problem at slik skadelig praksis forekommer i andre land. Migrasjon over landegrensene gjør dette til en aktuell problemstilling også i Norge, når personer som har inngått ekteskap før fylte 18 år innvandrer.

Kvinner er i større grad enn menn utsatt for menneskehandel for utnyttelse i prostitusjon eller andre seksuelle ytelser.⁴⁵ Ofrene i Norge er ofte utenlandske kvinner i en sårbar situasjon.

Delmål 5.4 handler om offentlige tjenester, infrastruktur og sosialpolitikk som fremmer delt ansvar i husholdet og familien. I Norge handler dette i hovedsak om muligheten for å kombinere familieliv og arbeid. Norge har en omfattende foreldrepermisjonsordning og lovfestet rett til barnehageplass med maksimalpris. Andelen barn (1–5

år) i barnehage er stor i alle fylker. Andelen fedre som tar ut fedrekvote økt i løpet av de siste ti årene. Aldri før har fedre tatt ut så mange dager med foreldrepenger som nå. I første halvår 2020 tok om lag en av fire fedre ut 75 dager (fedrekvoten) eller mer. Dette er en tredobling fra samme periode 2019. God barnehagedekning, skolefritidsordning og omsorgstilbud til eldre har i stor grad redusert behovet for ulønnet omsorgsarbeid. Gode permisjons- og pensjonsordninger ved omsorgsarbeid bidrar også til det. Det er imidlertid fremdeles flest kvinner som utfører ubetalt husholds- og omsorgsarbeid i Norge.

Delmål 5.5 handler om å sikre kvinner reell deltakelse og like muligheter til ledende stillinger på alle nivåer der beslutninger tas, i det politiske, det økonomiske og det offentlige liv. Mens det er god kvinnerepresentasjon blant folkevalgte og blant ledere i offentlig sektor, er den svakere i privat sektor. Det er langt færre kvinner enn menn i toppen av norsk næringsliv. CORE Topplederbarometer 2020 viser en svak forbedring siden siste måling, som var i 2018. Blant de administrerende direktørene i de 200 største selskapene i Norge, er 14 prosent kvinner. I toppledergruppene utgjør kvinner mindre enn tre av ti toppledere. For selskaper med statlig eierandel var 40 prosent av de øverste lederne kvinner, og gjennomsnittlig kvinneandel i konsernledelsen eller selskapets ledergruppe var 42 prosent.⁴⁶ For selskaper med statlig eierandel forventes det at selskapene arbeider planmessig med rekruttering og utvikling av medarbeidere og har tydelige mål og tiltak for bedre kjønnsbalanse i selskapene. Bare en av tre gründere er kvinner.

Delmål 5.6. handler om å sikre tilgang til seksuell og reprodutiv helse og rettigheter for alle. Befolkningen i Norge har god seksuell og reprodutiv helse og alle i Norge har tilgang til reprodutive helsetjenester. Svangerskapsomsorgen er god og gratis. Aborttallene er historisk lave. Det er god tilgang til informasjon og prevensjon. Det er imidlertid en utfordring at det fortsatt er høye smittetall for seksuelt overførbare infeksjoner.

Delmål 5.A handler om å gi kvinner samme rett til økonomiske ressurser som menn. I Norge sikrer lovverket lik rett til økonomiske ressurser, mulighet til å eie og kontrollere jord og annen form for eiendom samt tilgang til finansielle tjenester, arv og naturressurser. Det innebærer imidlertid ikke at kvinner og menn er likestilte på dette området. Kvinner har lavere inntekt og formue enn menn. Det er liten forskjell mellom menn og kvinner i

⁴⁴ Flyktninger i og utenfor arbeidsmarkedet 2019. SSB-rapport 2021/5.

⁴⁵ Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel, 2017.

⁴⁶ Statens eierberetning 2019. NFD, 2020.

hvem som eier bolig, men kvinner investerer mindre i for eksempel aksjer enn menn.

Delmål 5.B handler om å bruke muliggjørende teknologi for å styrke kvinners stilling i samfunnet. Norge er et av landene i verden med høyest andel av innbyggere som har tilgang til og bruker digital teknologi. Det er små kjønnsforskjeller i bruken av teknologi, men blant eldre er det noe færre kvinner enn menn som har tilgang på og bruker digitale verktøy og tjenester. Blant eldre og personer med ulike funksjonsnedsettelse er det mange som ikke behersker digitale verktøy, fordi utforming og brukergrensesnitt ofte ikke er tilpasset brukeres ulike forutsetninger.

Delmål 5.C handler om å vedta og styrke politikk og lovgivning for å fremme likestilling og styrke jenters og kvinners stilling på alle nivåer i samfunnet. Norge har en god likestillingslovgivning, et effektivt håndhevingsapparat og omfattende velferdsordninger som bygger opp under et likestilt samfunn.

4.5.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 5

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 5.1: Få slutt på alle former for diskriminering av jenter og kvinner i hele verden

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> forekomst av rettslige rammer for å fremme, gjennomføre og overvåke likestilling og ikke-diskriminering på grunnlag av kjønn 	<ul style="list-style-type: none"> rettslige rammer for å fremme, gjennomføre og overvåke likestilling og ikke-diskriminering på grunnlag av kjønn* andel av befolkningen som har opplevd diskriminering på grunn av kjønn antall saker hos Likestillings- og diskrimineringsombudet antall saker hos Diskrimineringsnemnda

Delmål 5.2: Avskaffe alle former for vold mot alle jenter og kvinner både i offentlig og privat sfære, inkludert menneskehandel, seksuell utnyttning og andre former for utnyttning

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av jenter og kvinner 15 år og eldre som har vært utsatt for fysisk, seksuell eller psykisk vold begått av en nåværende eller tidligere intim partner i løpet av de tolv siste månedene, fordelt på type vold og alder andel av jenter og kvinner 15 år og eldre som har vært utsatt for seksuell vold begått av andre personer enn en intim partner i løpet av de tolv siste månedene, fordelt på alder og hendelsessted 	<ul style="list-style-type: none"> utsatthet og uro for lovbrudd ofre for anmeldte lovbrudd etter type lovbrudd (herunder mishandling i nære relasjoner) og kjønn antall partnerdrap anmeldte lovbrudd med personofre, herunder for lovbruddsgruppene vold og mishandling og seksuallovbrudd krisesentre – overnattingsdøgn og dagbrukersted

Delmål 5.3: Avskaffe all skadelig praksis, som barneekteskap, tidlige ekteskap og tvangsekteskap, og kjønnslemlestelse

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av kvinner i alderen 20–24 år som er blitt gift eller lever i en form for partnerskap før fylte 15 år og før fylte 18 år andel av jenter og kvinner i alderen 15–49 år som er blitt utsatt for kjønnslemlestelse/ omskjæring, fordelt på alder 	<ul style="list-style-type: none"> antall kvinner 20–24 år som var gift før fylte 18 år*

Delmål 5.4: Anerkjenne og verdsette ubetalt omsorgs- og husholdsarbeid gjennom offentlige tjenester, infrastruktur og sosialpolitikk, og fremme delt ansvar i husholdet og familien, alt etter hva som passer i det enkelte land

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av tid brukt på ubetalt husholds- og omsorgsarbeid, fordelt på kjønn, alder og sted 	<ul style="list-style-type: none"> tid brukt til husholds- og omsorgsarbeid, etter kjønn og alder* andel fedre som tar hele fedrekvoten ulønnet omsorgsarbeid for syke, eldre og funksjonshemmede – etter kjønn fordeling av foreldrepermisjon fordeling av fravær ved barns sykdom

Delmål 5.5: Sikre kvinner fullstendig og reell deltakelse og like muligheter til ledende stillinger på alle nivåer der beslutninger tas, i det politiske, det økonomiske og det offentlige liv

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av kvinner innvalgt i a) nasjonal-forsamlinger og b) lokalpolitiske styrer og råd andel av kvinner i ledende stillinger 	<ul style="list-style-type: none"> andel kvinnelige stortingsrepresentanter* andel kvinnelige kommunestyrerepresentanter* sysselsatte i ledende stillinger, etter kjønn* sysselsatte i ledende stillinger i offentlige virksomheter kvinnelige ordførere kvinnelige ledere etter sektor kjønnsfordeling i styrer andel kvinnelige ledere i frivilligheten

Delmål 5.6: Sikre tilgang til god seksuell og reproduktiv helse og reproduktive rettigheter for alle, i samsvar med handlingsprogrammet fra den internasjonale konferansen om befolkning og utvikling, handlingsplanen fra Beijing og sluttdokumentene fra deres respektive tilsynskonferanser

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av kvinner i alderen 15–49 år som tar sine egne, velbegrunnede valg om seksuelle forhold, bruk av prevensjon og reproduktiv helse antall land med lover og regler som sikrer at kvinner og menn 15 år og eldre har full og likeverdig tilgang til tjenester, informasjon og opplæring knyttet til seksuell og reproduktiv helse 	<ul style="list-style-type: none"> lover og regler som sikrer likeverdig tilgang til tjenester, informasjon og opplæring knyttet til seksuell og reproduktiv helse*

Delmål 5.A: Iverksette reformer for å gi kvinner lik rett til økonomiske ressurser, mulighet til å eie og kontrollere jord og andre former for eiendom samt tilgang til finansielle tjenester, arv og naturressurser, i samsvar med nasjonal lovgivning

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av landbruksbefolkningen som eier eller har sikre rettigheter til jord, fordelt på kjønn, og b) andel av kvinner blant eiere av eller rettighetshavere til jord, fordelt på type besittelsesrett andel av land der det rettslige rammeverket (herunder sedvanerett) sikrer at kvinner har lik rett til eierskap til og/eller kontroll over jord 	<ul style="list-style-type: none"> rettslige rammeverk sikrer at kvinner har lik rett til eierskap til jord* kvinnens og menns inntekt og formue andel kvinnelige eiere av jordbruksbedrifter pensjonssparing hos kvinner og menn selvstendig næringsdrivende kvinner og menn

Delmål 5.B: Styrke bruken av muliggjørende teknologi, særlig informasjons- og kommunikasjons-teknologi, for å styrke kvinners stilling i samfunnet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av personer som eier en mobiltelefon, fordelt på kjønn 	<ul style="list-style-type: none"> andel innbyggere 9–79 år med egen mobiltelefon* andel innbyggere over 80 år med egen mobiltelefon andel innbyggere med tilgang til bredbånd

Delmål 5.C: Vedta og styrke god politikk og vedta gjennomførbar lovgivning for å fremme likestilling og styrke jenters og kvinners stilling på alle nivåer i samfunnet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av land med systemer for å registrere og offentliggjøre bevilgninger som fremmer likestilling og styrker kvinners stilling 	<ul style="list-style-type: none"> systemer for å registrere og offentliggjøre bevilgninger som fremmer likestilling og styrker kvinners stilling*

4.5.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

I tråd med 2030-agendaen arbeider regjeringen for å oppnå likestilling og styrke jenters og kvinners rettigheter. Bærekraftsmål 5 er rettet mot strukturelle hindringer for likestilling. Likestilling er også integrert i delmålene under en rekke andre bærekraftsmål.

Norge er en tydelig stemme globalt for å oppnå likestilling og for å beskytte jenters og kvinners stilling og rettigheter i tråd med bærekraftsmål 5. Kvinners rettigheter og likestilling er også et av fire tverrgående hensyn i utviklingspolitikken, som betyr at ingen tiltak eller prosjekter skal gå på bekostning av likestilling eller påvirke kvinners rettigheter negativt, uavhengig av hva som er hovedmålet.

Handlingsplanen *Frihet, makt og muligheter* angir hovedprioriteringer i arbeidet for kvinners rettigheter og likestilling i utenriks- og utviklingspolitikken for perioden 2016–2020, forlenget ut 2021.

Kvalitetsutdanning for jenter, kvinners økonomiske og politiske deltakelse, bekjempelse av kjønnsbasert vold, beskyttelse av seksuell og reproduktiv helse og rettigheter og å sikre kvinners deltakelse i freds- og forsoningsprosesser er sentrale norske prioriteringer.

I 2019 la regjeringen frem en handlingsplan for kvinner, fred og sikkerhet og en internasjonal strategi mot skadelige skikker (mål 5.3).⁴⁷

Regjeringen innførte i 2019 et mål om at minst 50 prosent av all bilateral bistand skal ha likestilling som hoved- eller delmål. Norge er blant de største bidragsyterne til UN Women og FNs befolkningsfond (UNFPA). Regjeringen har tett samarbeid med sivilsamfunnsaktører i arbeidet for global likestilling. Programmet Likestilling for utvikling (LIKE) styrker likestillingen og kvinners økonomiske deltakelse gjennom institusjonelt og bilateralt samarbeid i de to partnerlandene Etiopia og Nepal.

4.5.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Like muligheter

Alle former for diskriminering er brudd på grunnleggende menneskerettigheter og har en negativ effekt på andre områder. I tillegg til at likestilling mellom kjønnene er et eget bærekraftsmål er likestilling et tverrgående prinsipp i 2030-agendaen og en forutsetning for å nå mange av de andre målene.

⁴⁷ Strategi mot skadelige skikker 2019–2023. UD 2019.

Boks 4.13 EØS-samarbeid mot vold mot kvinner og vold i nære relasjoner

Forpliktende internasjonalt samarbeid er viktig for å nå nasjonale og internasjonale mål om redusere vold i nære relasjoner. Europeisk samarbeid om å forebygge og bekjempe vold mot kvinner inngår i Norges arbeid for å fremme menneskerettigheter og rettsstatsprinsipper, demokrati og godt styresett.

Gjennom EØS-midlene bidrar Norge til samarbeid om å bekjempe kjønnsbasert vold og vold i nære relasjoner i ni mottakerland i Sentral- og Sør-Europa. For å bidra til gode resultater og gjensidig norsk nytte av samarbeidet, koordinerer Norge det multilaterale EØS-nettverket SYNERGY – Network against Gender-Based and Domestic Violence. Utveksling av erfaringer er en vesentlig kilde til utvikling av tiltak på feltet.

Samarbeidet skal bidra til gjennomføring av Europarådets konvensjon for forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære

relasjoner – Istanbulkonvensjonen. Norge er bekymret for den tiltagende motstanden mot konvensjonen i enkelte europeiske land. Istanbulkonvensjonen fremsetter en rekke tverrgående hensyn:

- Innsatsen skal ha en helhetlig tilnærming.
- Innsatsen skal ha voldutsattes rettigheter og behov i sentrum.
- Innsatsen skal samordnes på tvers av sektorer og etater.
- Det skal samarbeides systematisk med sivilt samfunn.
- Innsatsen skal være kunnskapsbasert.
- Innsatsen skal sikres tilstrekkelige ressurser.
- Innsatsen skal koordineres, monitoreres og evalueres.

Kilde: Europarådets konvensjon for forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner.

Regjeringens likestillingsarbeid skal bidra til å inkludere flere og legge til rette for like muligheter i utdanning, arbeidsliv og andre samfunnsarenaer, uavhengig av for eksempel kjønn, etnisk bakgrunn, alder eller funksjonsnedsettelse.

Likestilling i arbeidslivet

Regjeringen vil fremme likestilling i arbeidslivet, samt å utjevne forskjellene mellom gutter og jenter i utdanningssystemet.

Fra 2020 skal alle offentlige og de største private arbeidsgiverne kartlegge bruken av ufrivillig deltidsarbeid. Fra 2020 har også alle offentlige og store private arbeidsgivere plikt til å gjennomføre lønnskartlegging i virksomheten fordelt etter kjønn. Lønnskartleggingen vil gi et grunnlag for å vurdere om det er lønnsforskjeller mellom kvinner og menn og om det er risiko for kjønnsdiskriminering.

Regjeringen ønsker flere menn inn i kvinne-dominerte bransjer og flere kvinner inn i manns-dominerte bransjer. Regjeringen vil derfor lage en strategi for et mer likestilt utdannings- og arbeidsmarked. Strategien skal ha en varighet på fire år og er planlagt lansert i 2021. I 2019 lanserte regjeringen en handlingsplan for kvinnelige gründere.

Vold i nære relasjoner

Vold i nære relasjoner er alvorlig kriminalitet og utgjør et omfattende samfunns- og folkehelseproblem. Volden skaper utrygghet, kan gi helseutfordringer og tap av velferd, og begrenser den enkeltes livsutfoldelse og mulighet for aktiv sam-

Boks 4.14 Nulltoleranse for vold mot kvinner

Norske kvinners sanitetsforening (NKS) jobber for nulltoleranse for vold mot kvinner. Lokalforeningene setter vold mot kvinner på dagsorden gjennom stands, kampanjer og hjelpetilbud. Lokale sanitetskvinner rundt omkring i landet holder foredrag om viktigheten av samtykke til sex for elever på ungdomsskoler og videregående skoler. I tillegg sørger Sanitetskvinnene sentralt for en tydelig tilstedeværelse i sosiale medier i russetiden. Å bære en rød knapp på jakkeslaget symboliserer nulltoleranse for vold. Rød knapp – Stopp vold mot kvinner-alliansen ble dannet i 2012 og består av Den norske kirke, Islamsk råd Norge, Reform – Ressurssenter for menn, Norske Kvinners Sanitetsforening, Krisesentersekretariatet, Virke, Digni og Juridisk rådgivning for kvinner (JURK).

funnsdeltakelse. Vold i nære relasjoner utgjør en av de største barrierene for å nå målet om likestilling. Både kvinner og menn utsettes for vold i nære relasjoner, men kvinner er i større grad enn menn utsatt for alvorlig og gjentatt vold. Barn kan enten selv bli utsatt for vold i nære relasjoner eller oppleve vold mot noen i familien.

Regjeringens mål er å bidra til økt sikkerhet og trygghet for befolkningen og et tilgjengelig

Boks 4.15 Likestilt arbeidsliv

Norge har et kjønnsdelt arbeidsmarked, dvs. at kvinner og menn velger forskjellige utdanninger og yrker. Kvinner jobber oftere deltid, men det er ikke den viktigste forklaringen på lønnsforskjellene. Sammenligner man lønn for hel- og deltidsansatte i samme yrkesgruppe finner man små forskjeller. Det er yrkesvalget som betyr mest – ikke om man arbeider heltid eller deltid. (SSB, 2017).

Agder har kommet dårligst ut i SSBs likestillingsmålinger, og har iverksatt tiltak for å bedre likestillingen i regionen. Initiativet *Likestilt Arbeidsliv* er en sertifiseringsordning for private

og offentlige virksomheter som ønsker å arbeide systematisk med likestilling, inkludering og mangfold i egen organisasjon. Agder Energi, GE, IKEA, Sparebanken Sør, Hennig Olsen Is og flere kommuner er blant de 16 virksomhetene som var med på pilotsertifiseringen i perioden 2016–2018. Likestilt arbeidsliv omhandler også etnisitet, religion, funksjonsnedsettelse og seksuell orientering. Innsatsområdene er forankring, inkluderende arbeidsmiljø, rekruttering, tilrettelegging, heltid, livsfase og likelønn.

Kilde: Agder fylkeskommune

Boks 4.16 Analyse av mangfoldet i forsvarssektoren

Forskningsprosjektet «Tverrfaglig forskning på personell, kompetanse og økonomi i forsvarssektoren» analyserer utviklingen i mangfoldsparameterne kjønn, alder, utdanningsnivå, ansiennitet og etnisitet. Dette er en deskriptiv analyse som kartlegger utviklingen i de respektive parameterne. En slik sammenstilling gir informasjon om sentrale utviklingstrekk og tilfører et viktig kunnskapsgrunnlag for videre utvikling av mangfoldet i sektoren. Flere studier og undersøkelser har vist at både kvinner og menn opplever mobbing og seksuell trakassering i Forsvaret. Forsvaret har nulltoleranse for mobbing og seksuell trakassering, og både politisk og militær ledelse ønsket å sette inn målrettede tiltak for forebygging av mobbing og seksuell trakassering. Målrettede tiltak krever kunnskap om hva som foregår. Derfor fikk Forsvarets forskningsinstitutt i 2016 et oppdrag med å

utviklet et verktøy for å kartlegge mobbing og seksuell trakassering i Forsvaret. Dette verktøyet ble brukt i en større undersøkelse i Forsvaret høsten 2020 hvor formålet var å kartlegge mobbing og seksuell trakassering. I 2021 vil prosjektet videreutvikle spørsmålsbatteriet slik at det kan brukes også i de andre etatene i forsvarssektoren. I tillegg til å kartlegge omfang og type mobbing og seksuell trakassering og hvem som utsettes for dette, vil vi nå også kartlegge hvem som utøver mobbing og seksuell trakassering, hvor og når det forekommer og kjennskap til og erfaring med varslingsystemer. På denne måten kan forsvarssektoren få et bedre kunnskapsgrunnlag for iverksettelse av målrettede tiltak for forebygging av både mobbing og seksuell trakassering.

Kilde: Forsvarets forskningsinstitutt

rettsvern for voldsutsatte. Regjeringen vil våren 2021 legge frem en ny handlingsplan mot vold i nære relasjoner, med en egen del om arbeidet mot vold i samiske samfunn. Handlingsplanen skal legge til rette for å forebygge vold i nære relasjoner, beskytte og hjelpe voldsutsatte og ansvarliggjøre og straffeforfølge voldsutøvere, gjennom en helhetlig og samordnet politikk.

Negativ sosial kontroll og æresrelatert vold

Alle mennesker har rett til å leve sine liv i frihet fra negativ sosial kontroll, æresrelatert vold, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Denne retten reflekteres både i vårt nasjonale lovverk og i internasjonale konvensjoner som Norge har forpliktet seg til. Det handler om å ivareta grunnleggende rettigheter, sikre frihet og likestilling for alle, bekjempe vold og overgrep, forhindre utenforskap og helseplager, og sikre likeverdige offentlige tjenester til hele befolkningen. Regjeringen legger våren 2021 frem handlingsplanen *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (2021–2024)*.

4.5.6 Regjeringen vil

Globalt

- At likestilling og kvinners rettigheter skal være et tverrgående hensyn i utviklingspolitikken.
- Fortsette å prioritere jenters utdanning, kvinners politiske og økonomiske deltakelse, bekjempelse av vold og fremme seksuell og reproduktiv helse og rettigheter, inkludert arbeidet mot skadelige skikker.
- Følge opp handlingsplanen for kvinner, fred og sikkerhet i utenriks- og utviklingspolitikken.
- Styrke det internasjonale samarbeidet mot vold i nære relasjoner, blant annet ved å hegne om Istanbulkonvensjonen og videreutvikle det strategiske europasamarbeidet under EØS-midlene.

Nasjonalt

- Legge frem en strategi om et likestilt utdannings- og arbeidsliv etter sommeren 2021.
- Følge opp handlingsplanen *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (2021–2024)*.
- Legge frem og følge opp handlingsplanen om vold i nære relasjoner *Frihet fra vold (2021–2024)*.
- At CORE – Senter for likestillingsforskning fortsetter å være et sentralt miljø for likestillingsforskning, med vekt på samspillet mellom familie og arbeidsliv, inkludert ansvar for CORE Topplederbarometer, som også skal omfatte ledere med innvandrerbakgrunn.
- Fortsette arbeidet med å innføre kjønnsnøytrale stillingstitler i statlige virksomheter.
- Videreføre støtten til Jenter og teknologi i regi av NHO, NITO og NSR (Norsk Senter for Real-fagsrekruttering)..
- Bidra til økt rekruttering av menn til omsorgssektoren ved at bevilgningen til Menn i helse er videreført i 2021.
- Vurdere å utvikle en samlet strategi for kunnskapsutvikling og forskning på likestillings- og diskrimineringsområdet, på tvers av sektorer og for alle diskrimineringsgrunnlag.
- At arbeidsgivere gjennomfører lønnskartlegging etter kjønn i tråd med aktivitets- og redegjøringsplikten.
- At arbeidsgiverne kartlegger og redegjør for bruken av ufrivillig deltidsarbeid annethvert år, i tråd med aktivitets- og redegjøringsplikten.
- Følge opp Stortingets anmodningsvedtak om å utarbeide en bred gjennomgang av ulike arbeidsfelt og sektorer i samfunnet, der det foreslås tiltak som kan bidra til å forebygge seksuell trakassering.

4.6 Rent vann og gode sanitærforhold

Figur 4.7 Bærekraftsmål 6: Sikre bærekraftig vannforvaltning og tilgang til vann og gode sanitærforhold for alle

4.6.1 Globale utviklingstrekk

Tre av ti mennesker i verden mangler tilgang på rent vann. Nesten halvparten av verdens befolkning mangler tilgang til fungerende sanitær-anlegg, og over 80 prosent av verdens sanitære avløpsvann renses ikke før det slippes ut i vassdrag og hav.⁴⁸ Tilgang på rent vann og gode sanitærforhold er avgjørende for god folkehelse. Mangel på dette bidrar også til å holde barn og særlig jenter borte fra skolen.

Befolkningsvekst og klimaendringer fører til økt vannmangel mange steder, og setter naturressursene under press. Klimaendringene forsterker forøkning, vannmangel og forringelse av landområder. Dette påvirker mat- og vannsikkerhet, risiko for menneskers helse og livsgrunnlag, infrastruktur og økosystemers tilstand. Dette skaper også grunnlag for ressurskonflikter som i verste fall ender med uro, konflikt og krig.

Manglende rensing av avløpsvann medfører helsemessige problemer og utfordringer knyttet til naturmiljø. Forurensning av vassdrag, kystvann og hav forsterkes av klimaendringer og innebærer en trussel mot naturmangfoldet sammen med andre påvirkninger. Overutnyttelse av ferskvannskilder gir også negative økologiske konsekvenser

⁴⁸ Clean Water and Sanitation. Sustainable Development Goals. FN, 2021.

lokalt så vel som i større skala. Livsformer som er avhengig av vann er sårbare for endringer og er ofte de som først blir skadelidende når vannressursene blir tappet i uforsvarlig grad. Ødeleggelse av natur som lagrer vann og holder det tilbake ved store regnskyll, fører til både flommer og lengre tørkeperioder. Dette påvirker igjen tilgangen til og kvaliteten på drikkevann i mange deler av verden.

4.6.2 Norsk perspektiv

Delmål 6.1 handler om å sørge for likeverdig tilgang til trygt drikkevann til en overkommelig pris for alle. De aller fleste innbyggerne i Norge har tilgang til nok, trygt og godt drikkevann. Selv i situasjoner med uvanlig lite nedbør er det få som opplever knapphet på vann. En utfordring for drikkevannsanleggene er at de kan være sårbare for uønskede hendelser. Alle vannforsyningssystemer skal ha beredskapsplaner, slik at det også under kriser eller katastrofer eller ved konflikt-situasjoner kan leveres nok og trygt drikkevann.

De fleste anlegg for vannforsyning og avløpsvann er kommunale, og kostnadene for etablering, drift og vedlikehold dekkes normalt gjennom kommunale gebyrer etter selvkostprinsippet. Selv om gebyrnivået varierer mellom kommunene, er kostnadene per i dag lave sammenlignet med andre land.

Delmål 6.2 er å sørge for tilgang til tilstrekkelige og likeverdige sanitær-, hygiene- og toalettforhold. Dette er ikke særlig utfordrende i Norge.

Delmål 6.3 handler om å bedre vannkvaliteten ved å redusere forurensning. I Norge er utslipp av kjemikalier og materialer som kan påvirke vannkvaliteten, strengt regulert. Det foreligger gode nasjonale systemer for avfallshåndtering som skal begrense risikoen for avfallsdumping. Det meste av det sanitære avløpsvannet blir behandlet og majoriteten av befolkningen er tilknyttet kommunale renseanlegg. Rundt 60 prosent av befolkningen er tilknyttet renseanlegg der avløpsvannet renses biologisk og/eller kjemisk. Det er imidlertid behov for å redusere utslipp fra urensset avløpsvann som følge av manglende rensekapasitet, lekkasjer fra ledningsnett og overløpsituasjoner.

Delmål 6.4 handler om bedre utnyttning av vann i alle sektorer. Det er god tilgang til ferskvann i Norge, og det er ikke vannmangel. Mye av ledningsnettet er imidlertid gammelt, og den lave fornyelsestakten er en utfordring for Norges måloppnåelse for delmålene 6.1–6.4. I gjennomsnitt lekker 30 prosent av produsert og rensset drikkevann ut før det når forbrukeren. Drikkevannsanlegg kan også være sårbare for uønskede hendelser. For langsom fornying av både drikkevanns- og avløpsnettet fører til risiko for spredning av urensset avløpsvann til vannforekomster og drikkevannsnettet, og dermed fare for spredning av smittsomme sykdommer. Å tilpasse vann- og sanitærssystemer til forventede klimaendringer som økt nedbør, flom og stigning av havnivå vil være en utfordring i mange kommuner.

Delmål 6.5 handler om integrert forvaltning av vannressurser på alle nivåer, blant annet gjennom samarbeid over landegrensene der det er aktuelt. Gjennom arbeidet med de norske vannforvaltningsplanene som følger EUs vanddirektiv, ivaretas hensynet til helhetlig og integrert vannforvaltning. Det er også utstrakt samarbeid mellom Norge og nabolandene for å koordinere planer, tiltak og overvåking av grensevassdrag, til dels basert på bilaterale avtaler.

Delmål 6.6 er å verne og gjenopprette vannrelaterte økosystemer. Norge har vernet mange områder som er viktig for vannrelaterte økosystemer, og det har blitt restaurert myr og annen våtmark de siste årene, men fremdeles er det mange våtmarker som trenger restaurering.

Delmål 6.A handler om internasjonalt samarbeid om kapasitet i utviklingsland knyttet til vann- og sanitærforhold. Delmål 6.B handler om å støtte og styrke lokalsamfunnenes medvirkning for å bedre forvaltningen av vann- og sanitærforhold.

4.6.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 6

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 6.1: Innen 2030 sørge for likeverdig tilgang til trygt drikkevann til en overkommelig pris for alle

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som bruker trygt forvaltet drikkevann 	<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen med rent drikkevann – med hensyn til E.Coli, Intestinale enterokokker, Farge, pH* prosentandel fornyet ledningsnett for drikkevann per år andel vannverk som har planer for beredskap og leveringssikkerhet per år gjennomsnittlig fornyelse av kommunalt avløpsnett hvert av de siste tre årene.

Delmål 6.2: Innen 2030 sørge for tilgang til tilstrekkelige og likeverdige sanitær-, hygiene- og toalettforhold for alle, med særlig vekt på behovene til jenter og kvinner og personer i utsatte situasjoner

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som bruker trygt forvaltede sanitærtjenester og blant annet har tilgang til håndvask med såpe og vann 	<ul style="list-style-type: none"> andel elever som er tilfredse med toalettfasilitetene gjennomsnittlig fornyelse av kommunalt avløpsnett hvert av de siste tre årene

Delmål 6.3: Innen 2030 sørge for bedre vannkvalitet ved å redusere forurensning, avskaffe avfallsdumping og mest mulig begrense utslipp av farlige kjemikalier og materialer, halvere andelen ubehandlet spillvann og i vesentlig grad øke gjenvinning og trygg ombruk på verdensbasis

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel husholdnings- og industrielt avløpsvann som behandles på en trygg måte andel av vannressurser med god kvalitet i omgivelsene 	<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som er tilknyttet avløpsrensning med kjemisk og/eller biologisk rensing* andel vannforekomster med god vannkvalitet* andel av befolkningen tilknyttet kommunal avløpstjeneste gjennomsnittlig fornyelse av kommunalt avløpsnett hvert av de siste tre årene andel vannforekomster som ikke når vannforskriftens mål om god tilstand som følge av forurensnings eller annen påvirkning fosfat i elver næringsbalanse i jordbruket (Nitrogen/ Fosfor) utvikling i forbud og andre reguleringer av prioritetslistestoffer i kjemikalierregelverkene utslipp av utvalgte prioritetslistestoffer fra landbasert industri

Delmål 6.4: Innen 2030 betydelig bedre utnyttelsen av vann i alle sektorer og sikre bærekraftig uttak av og tilgang til ferskvann for å avhjelpe vannmangel og i vesentlig grad redusere antall personer som rammes av vannmangel

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • endring i utnyttelsen av vann over tid • grad av belastning på vannressursene: uttak av ferskvann som andel av tilgjengelige ferskvannressurser 	<ul style="list-style-type: none"> • andel produsert drikkevann som går til spille pga. lekkasjer i ledningsnett

Delmål 6.5: Innen 2030 innføre en integrert forvaltning av vannressurser på alle nivåer, blant annet gjennom samarbeid over landegrensene der det er aktuelt

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • grad av gjennomføring av en integrert forvaltning av vannressurser • andel av ferskvannskilder over landegrensene, med praktiske ordninger for samarbeid om vannressurser 	<ul style="list-style-type: none"> • grad av gjennomføring av en integrert forvaltning av vannressurser* • andel av ferskvannskilder over landegrensene, med praktiske ordninger for samarbeid om vannressurser*

Delmål 6.6: Innen 2020 verne og gjenopprette vannrelaterte økosystemer, inkludert fjell, skoger, våtmarker, elver, vannførende bergarter og innsjøer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • endring i omfanget av vannrelaterte økosystemer over tid 	<ul style="list-style-type: none"> • vernet areal i elver og innsjøer • vernet areal i våtmark • andel vannforekomster med god eller svært god tilstand • andel restaurerte vannrelaterte økosystemer (vassdrag, myr og våtmark)

Delmål 6.A: Innen 2030 utvide det internasjonale samarbeidet og støtten til å bygge opp kapasitet i utviklingsland innenfor virksomhet og programmer knyttet til vann- og sanitærforhold, blant annet teknologi for vannoppsamling, avsalting, effektiv bruk av vannressurser, behandling av avløpsvann, gjenvinning og ombruk

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • omfang av offentlig utviklingsbistand knyttet til vann og sanitærforhold, som del av en utgiftsplan koordinert av offentlige myndigheter 	<ul style="list-style-type: none"> • bidrag til WHO/UNECEs Protocol on water and health, særskilt knyttet til forebygging og reduksjon av vannbårne sykdommer og utbrudd

Delmål 6.B: Støtte og styrke lokalsamfunnenes medvirkning for å bedre forvaltningen av vann- og sanitærforhold

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av lokale administrative enheter med etablerte og praktiske retningslinjer og prosedyrer for lokalsamfunns medvirkning i forvaltningen av vann og sanitærforhold 	<ul style="list-style-type: none"> andel vannområder med ansatt vannområdekoordinator

4.6.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Norge brukte i 2020 omtrent 100 millioner kroner til vann- og sanitærtiltak i utviklingsland, blant annet gjennom samarbeid med sivilt samfunn og næringsliv. Norge støtter også et program for undersøkelse av dypt grunnvann i Somalia. Gjennom Norges humanitære bistand, som i 2021 er på over 6,3 milliarder kroner, støttes også andre relevante prosjekter.

Kirkens Nødhjelp er den viktigste samarbeidspartneren for regjeringen innen vann- og sanitær og hygiene (WASH). Organisasjonen bidro til at 1,4 millioner mennesker fikk tilgang på vann- og sanitærtjenester i 2020. Norge har også vært en viktig bidragsyter til FNs økonomiske kommisjon for Europa (UNECE) sine prosjekter for å fremme grenseoverskridende vannsamarbeid i Øst-Europa, Sentral-Asia og Kaukasus-området.

I forbindelse med UNECE/WHO's protokoll om vann og helse har Norge gjennom flere år støttet prosjekter i Øst-Europa. Norge bidro særskilt med kapasitetsbygging til overvåking av drikkevann, vannbårne sykdommer og utbrudd, i samarbeid med Hviterussland.

4.6.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt*Forurensning og utslipp*

De siste 40 årene har myndighetene jobbet systematisk med å få på plass strengere regelverk og utslippskrav fra landbasert industri og annen næringsvirksomhet, også med utslipp til vann. Reguleringene er fulgt opp med tilsyn. Resultatet er at utslippene i dag er betydelig redusert og forurensningssituasjonen har bedret seg markant i innsjøer og vassdrag. Det er fortsatt behov for en streng praksis etter forurensningsloven for mest mulig å begrense utslipp av farlige kjemikalier og materialer.

Vann- og avløpsnett

Gammelt ledningsnett og lav fornyelsestakt av vann- og avløpsnett er en utfordring i mange kommuner. Det forringer drikkevannskvaliteten samtidig som om lag 30 prosent av alt rensset drikkevann går tapt på grunn av dårlig ledningsnett. Utfordringene vil forsterkes av klimendringene, noe kommunene må ta høyde for i samfunns- og arealplanleggingen, beredskapen og i vann- og avløpssektoren. Det er i hovedsak kommunene som eier og driver vann- og avløps-systemene og som har hovedansvaret for fornyelse og vedlikehold. Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Klima- og miljødepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet har tatt initiativ til en mulighetsstudie for å undersøke og synliggjøre effektiviseringspotensialet i vann- og avløpssektoren og de samfunnsøkonomiske effektene.⁴⁹ Studien skal blant annet se nærmere på hvordan kommunene kan fornye og renovere ledningsnett raskere og mer kostnadseffektivt, og undersøke og vurdere bruk av ny teknologi og kunnskap. Studien skal også omtale eventuelle strukturelle hindre på nasjonalt nivå, herunder behov for endringer i regelverket, ansvar, organisering, drift og finansiering. Tiltak og virkemidler for å stimulere til økt bærekraft skal også vurderes. En endelig rapport med konkrete råd og strategier skal foreligge i desember 2021. Dette vil legge grunnlag for regjeringens videre arbeid på området.

Regjeringen arbeider også med oppfølging av overvannsutvalgets forslag til virkemidler i NOU 2015: 16 *Overvann i byer og tettsteder – som problem og ressurs*. Utvalget foreslo en pakke med ulike virkemidler for å gi kommunene gode rammebetingelser og tilstrekkelige virkemidler for å forebygge overvannsskader og samtidig utnytte overvann som en ressurs. Regjeringen jobber med å følge opp forslagene, og det er blant annet

⁴⁹ Kunngjøring av mulighetsstudien 2021 for vann- og avløpssektoren, KMD, HOD og KLD, 2021.

Boks 4.17 Kunnskap for vannforvaltning

Temaet «vann» er spredt på mange direktorater og departementer. Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) har ansvar for å forvalte landets energi- og vannressurser, og et av hovedmålene er å sikre en samlet og miljøvennlig forvaltning av vassdragene. NVE ivaretar også statlige forvaltningsoppgaver innen flom- og skredskader. NVE fremskaffer kunnskap om Norges vannressurser, dvs. tilgjengelige vannmengder i hele landet, og har ansvar for vedlikehold og drift av det hydrologiske stasjonsnettet og de nasjonale hydrologiske databasene. NVE utfører målinger som dekker store deler av de ulike elementene i vannets kretsløp, fra vannføring i elver, via grunnvann til snø og breer. Alle data er åpne og fritt tilgjengelige. NVE beregner for eksempel gjennomsnittlig årsnedbør, fordampning og årsavrenning og hvordan disse verdiene kan variere. Dette viser hvor store vannmengder som utgjør «normal lavvannføring» i

en elv og hvor store flommene kan bli. Data brukes til å fastsette ulike «miljøvannføringskrav» og gir oversikt over tilgjengelige vannressurser for vannkraftutbygging. NVE rapporterer årlig vannbalanse for alle vannregionene til SSB, og beregner hvor mye vann som renner inn i og ut av Norge i de grensekryssende vassdragene. Dette inkluderer alle små og store felt som drenerer en eller annen vei over landegrensene. Vann-Nett, <https://www.vann-nett.no/portal/> er en inngangsportale til informasjon om vann i Norge. Vann-nett eies av Miljødirektoratet og NVE. Målet er å gi en enkel og rask tilgang til data i ulike formater. Her kan man blant annet finne hvordan det står til i vannet (miljøtilstand, miljømål, tiltak, påvirkninger osv.) og hente ut data (faktaark og kart).

Kilde: NVE

sendt forslag om omfattende endringer i vass- og avløpsanleggslova på høring. Dette må også sees i sammenheng med forslag til endringer i plan- og bygningsloven og byggt teknisk forskrift, som også har vært på høring.

Våtmarker, bekker og innsjøer kan ta opp overvann og dempe flommer. Statlige planretningslinjer for klimaenergiplanlegging og klimatilpassing angir at bevaring, restaurering eller etablering av naturbaserte løsninger bør vurderes. Norge leder nå et nordisk prosjekt for å bygge kunnskap og erfaringer med praktisk bruk av naturbaserte løsninger.

Program for teknologiutvikling i vannbransjen

I anmodningsvedtak nr. 1010 (2016–2017) ba Stortinget regjeringen om å fremme forslag til en norsk modell for et program for teknologiutvikling i vannbransjen som et spleiselag mellom staten, kommunene og leverandørindustrien. Målet er å bidra til kostnadseffektive og bærekraftige løsninger for å redusere vedlikeholdsetterslepet i vann- og avløpssektoren. Folkehelseinstituttet fikk i oppdrag å utrede dette og utredningen forelå høsten 2018. Regjeringen fulgte dette opp i statsbudsjettet for 2020 der det ble bevilget 5 millioner kroner i tilskudd til et program for teknologiutvikling i vann-

bransjen i inntil fem år, betinget av minst tilsvarende bidrag fra kommunene og fra leverandørindustrien. Helse- og omsorgsdepartementet samarbeider med KS, Norsk Vann, Maskinentreprenerens Forbund, Vannklyngen og Huseiernes Landsforbund. Innretning av en tilskuddsordning er omtalt i revidert nasjonalbudsjett for 2021.

Nasjonale mål om vann og helse

Norge har fastsatt nasjonale mål med utgangspunkt i WHO's og UNECE's protokoll for vann og helse. De har til hensikt å sikre tilstrekkelig forsyning av rent vann og tilfredsstillende sanitære forhold for alle. Sammen med regelverket for drikkevann gir de nasjonale målene føringer for arbeidet med å oppnå dette. Målene omhandler ulike utfordringsområder innenfor vann- og avløpsfeltet. Utbedring av dårlig ledningsnett og leveringsikkerhet er områder som er utpekt som særlig viktige.

Helse- og omsorgsdepartementet har i samarbeid med Mattilsynet og Folkehelseinstituttet utarbeidet en gjennomføringsplan for departementets sektoransvar innen drikkevann for perioden 2014–2020. Denne ønsker regjeringen nå å revidere for en ny periode. Siden de nasjonale målene ble vedtatt i 2014, har drikkevannsforskrif-

ten blitt revidert med tydeligere krav til drift og vedlikehold av ledningsnettet og tydeligere krav til forebyggende sikring og beredskap. Mattilsynet har utarbeidet veiledere til regelverket. Folkehelseinstituttet har etablert Nasjonal vannvakt, en døgnbemannet rådgivningstjeneste til vannverk som trenger råd og hjelp ved akutte hendelser og satt i gang en nasjonal undersøkelse om magesyke forårsaket av drikkevannet i Norge (Drikkevannsstudien).

Vannforvaltningsplaner og restaurering

Regionale vannforvaltningsplaner legger til rette for beskyttelse og bærekraftig bruk av elver, innsjøer, grunnvann og kystvann. Samordningen mellom ulike sektormyndigheter og myndighetsnivåer i vannplanarbeidet sikrer en omforent forståelse av vannmiljøets tilstand og påvirkninger, rammer for miljømål, prioriteringer og tiltaksbehov. Gjennomføring av planene skal ivareta vannmiljøets evne til å levere økosystemtjenester som rent drikkevann, god badevannskvalitet, trygg sjømat, fiske, rekreasjon og turisme, samtidig som man sikrer det langsiktige grunnlaget for verdiskaping og næringsutvikling.

Vannforvaltningsplanene utarbeides i tråd med vannforskriften, som er hjemlet i plan- og bygningsloven, naturmangfoldloven og vannressursloven og gjennomfører EUs vanddirektiv. I

2019 ga Klima- og miljødepartementet i samråd med berørte departementer nye, ambisiøse nasjonale føringer for arbeidet med oppdatering av de regionale vannforvaltningsplanene. Planene oppdateres hvert sjette år.

Norge har vernet mange områder som er viktig for vannrelaterte økosystemer. Regjeringen legger frem en naturstrategi for våtmark våren 2021, se nærmere omtale under bærekraftsmål 15. Regjeringen har satset på restaurering av myr og annen våtmark siden 2015, med gode resultater. Svært mange våtmarker trenger restaurering, og arbeidet fortsetter etter en oppdatert restaureringsplan som Miljødirektoratet har laget for perioden 2021–2025.

Restaurering av myr og annen våtmark er, sammen med forbedring av tilstand i henhold til vannforvaltningsplanene, regjeringens viktigste tiltak for å følge opp det internasjonale målet om å restaurere minst 15 prosent av forringede økosystemer.

4.6.6 Regjeringen vil

Globalt

- Videreføre støtten til tiltak innen vann, sanitær og hygiene i utvalgte multilaterale innsatser.

Nasjonalt

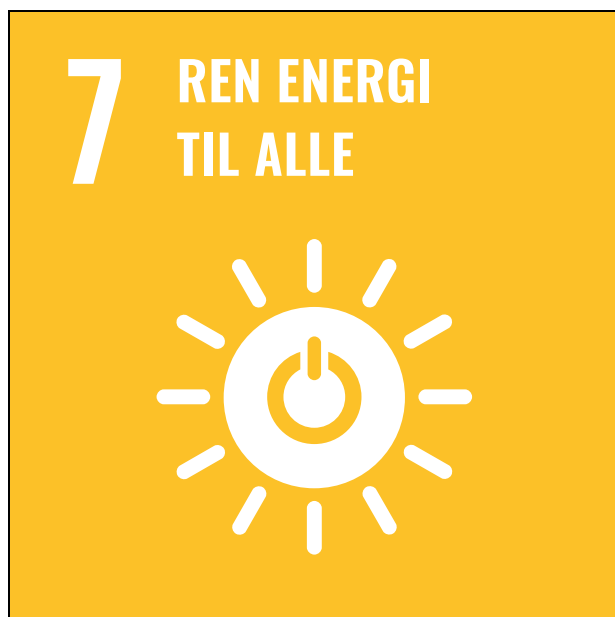
- Gjennomgå behovet for tiltak på vann- og avløpsområdet for å legge bedre til rette for de investeringer som vil bli nødvendige blant annet på grunn av klimaendringer og fornyelse av infrastruktur.
- Gjennomføre en mulighetsstudie for å undersøke og synliggjøre innovasjons- og effektiviseringspotensialet i vann- og avløpssektoren.
- Utarbeide en strategi og plan for restaurering av vassdrag for perioden 2021–2030 (FNs restaureringstiår).
- Følge opp plan for restaurering av våtmark i Norge 2021–2025.
- Utvikle kunnskap om og gjennomføring av naturbaserte løsninger innen vann og avløp.
- Evaluere og oppdatere gjennomføringsplanen til nasjonale mål for vann og helse.
- Etablere et interdepartementalt samarbeidsforum med sikte på en helhetlig forvaltning der en ser vann, avløp og annet som påvirker drikkevannet, eller er viktig for samfunnstryggheten, i sammenheng.

Boks 4.18 Redusert vannforbruk i sanitæranlegg

For å bevare vannressursene og redusere kostnader, energiforbruk og klimafotavtrykk forbundet med vannrensing, tar flere til orde for å redusere vannforbruket. Jets er et selskap som utvikler, produserer og selger vakuumpaletter, vakuumsystemer og renseanlegg. Ved bruk av vakuumenteknologi kan vannforbruket reduseres med inntil 90 prosent. Selskapet Jets vokste frem i GCE Blue maritime cluster i Møre, som i 2014 fikk innvilget status som Global Centre of Expertise. Jets er dermed et produkt av norsk maritim satsning. Jets Vacuum AS er lokalisert i Hareid kommune, og har et årlig salg på over 400 millioner kroner, hvorav 80 prosent er eksport.

Kilde: Jets

4.7 Ren energi til alle

Figur 4.8 Bærekraftsmål 7: Sikre tilgang til pålitelig, bærekraftig og moderne energi til en overkommelig pris

4.7.1 Globale utviklingstrekk

Tilgang til moderne energitjenester og reduserte utslipp av klimagasser er sentrale forutsetninger for bærekraftig utvikling. Stabil forsyning av elektrisitet er en forutsetning for næringsutvikling og jobbskaping, og derfor helt sentralt i arbeidet med å avskaffe fattigdom. Mer fornybar energi og mer effektiv energibruk bidrar både til å redusere utslipp av klimagasser og til å begrense andre miljø- og helsekostnader.

Det kreves økt innsats hvis verden skal nå bærekraftsmål 7 om ren energi til alle. Fremdeles mangler rundt 759 millioner mennesker i verden tilgang til elektrisitet. 2,6 milliarder mennesker bruker ineffektive kokeovner. Situasjonen er særlig utfordrende i Afrika sør for Sahara, der 548 millioner mennesker mangler tilgang til elektrisitet. Ifølge FNs rapport om status for bærekraftsmål 7 vil fortsatt over 600 millioner mennesker være uten tilgang til strøm i 2030 med dagens politikk og investeringer.⁵⁰ Store deler av verdens befolkning har nå tilgang til elektrisitet, selv om energitilgangen er ofte ustabil og ikke tilstrekkelig i mange utviklingsland. Å produsere energien uten utslipp er en av vår tids store globale utfordringer.

Verden beveger seg imidlertid mot renere energi som blir mer bærekraftig og allment tilgjengelig. Andelen fornybar energi øker og omtrent en fjerdedel av elektrisiteten som produseres globalt, kommer fra fornybare energikilder. Vindkraft og solkraft er drivere bak den voksende andelen fornybar energi, mens vannkraft fremdeles er den største fornybare energikilden. Ved økt produksjon av fornybar energi i utviklingsland vil flere mennesker kunne få tilgang til elektrisitet uten økte klimagassutslipp. Lavinntektsland er de mest energiintensive målt i forhold til BNP.

4.7.2 Norsk perspektiv

I Norge har praktisk talt hele befolkningen god og sikker tilgang på strøm, i tråd med delmål 7.1.

Delmål 7.2 handler om å øke prosentandelen fornybar energi i verden vesentlig. I Norge kommer om lag 73 prosent av det totale energiforbruket fra fornybare kilder,⁵¹ i hovedsak vannkraft. Dette er høyt i internasjonal sammenheng. Norge har overskudd av kraft i et normalår. Et veldrevet og effektivt energisystem gir norske kunder god forsyningssikkerhet og bidrar til å holde kostnadene for energi nede.

Selv om det største potensialet for vannkraftutbygging er realisert, vil vannkraften fortsatt stå for størsteparten av den norske kraftforsyningen. Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) anslår at Norge vil ha overskudd av kraft også i årene fremover, og det gjøres store investeringer for å styrke strømmettet.

Ny fornybar kraftproduksjon er under utbygging, hovedsakelig vindkraft. De fleste vindkraftanleggene som blir planlagt og bygget i dag, vil stå ferdige i 2022. Som ellers i Norden er det vindkraft som i dag utgjør det største potensialet for ny fornybar kraftproduksjon, både på land og til havs, på lengre sikt.

Bærekraftsmål 7.3 er å få forbedringen av energieffektivitet på verdensbasis til å gå dobbelt så fort som i 2015. Energimarkedene globalt og i Europa står overfor store endringer, blant annet som følge av ny teknologi, skjerpet klimapolitikk og økende energietterspørsel. Effektiv, sikker og stabil energitilgang er et av Norges fremste konkurransefortrinn og kilde til økonomisk vekst. Norge er et av de landene som bruker minst energi for hver enhet produsert.⁵² Energiintensiteten har sunket de siste 30 årene målt i forhold til BNP-utviklingen. I årene fremover er bruken av

⁵⁰ Tracking SDG 7: The Energy Progress Report. World Bank, Washington DC, 2020.

⁵¹ Beregnet etter EUs definisjon, se fornybardirektivet.

⁵² Our World in Data: sdg-tracker.org/energy.

elektrisitet i Norge ventet å stige i flere sektorer og på nye områder, særlig grunnet elektrifisering av industri, norsk sokkel, transport og ny kraftkrevende næringsvirksomhet.

Delmål 7.A handler om å styrke det internasjonale samarbeidet for å lette tilgangen til forskning og teknologi på området ren energi. Delmål 7.B handler om å bygge ut infrastruktur og oppgradere teknologi for å tilby moderne og bære-

kraftige energitjenester til alle innbyggere i utviklingsland.

4.7.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 7

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 7.1: Innen 2030 sikre allmenn tilgang til pålitelige og moderne energitjenester til en overkommelig pris

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som har tilgang til elektrisitet andel av befolkningen som primært bruker rent brensel og ren teknologi 	<ul style="list-style-type: none"> leveringspålitelighet (avbruddsstatistikk NVE)

Delmål 7.2: Innen 2030 øke andelen fornybar energi i verdens samlede energiforbruk betydelig

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av fornybar energi i samlet sluttbruk av energi 	<ul style="list-style-type: none"> andelen fornybar energi av det totale energiforbruket*

Delmål 7.3: Innen 2030 få forbedringen av energieffektivitet på verdensbasis til å gå dobbelt så fort

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> energiintensitet målt i primær energi og BNP 	<ul style="list-style-type: none"> energiintensitet for norsk økonomisk aktivitet* energiintensitet for industri, bygge- og anleggsvirksomhet og transport spillvarme til produksjon av fjernvarme

Delmål 7.A: Innen 2030 styrke det internasjonale samarbeidet for å lette tilgangen til forskning og teknologi på området ren energi, inkludert fornybar energi, energieffektivisering og avansert og renere teknologi for fossilt brensel, og fremme investeringer i energiinfrastruktur og teknologi for ren energi

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> internasjonale kapitalstrømmer til utviklingsland som støtte til forskning og utvikling innenfor ren energi og til produksjon av fornybar energi, herunder i hybridssystemer 	

Delmål 7.B: Innen 2030 bygge ut infrastruktur og oppgradere teknologi for å tilby moderne og bærekraftige energitjenester til alle innbyggere i utviklingsland, særlig i de minst utviklede landene, små utviklingsøystater og kystløse utviklingsland, i samsvar med landenes respektive støtteprogram

Globale indikatorer:

Mulige norske målepunkter:

- installert kapasitet for fornybar energi i utviklingsland (i watt per innbygger)

4.7.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Norges støtte til fornybar energi over bistandsbudsjettet bidrar til økt utbygging av fornybar energi og bedre tilgang til elektrisitet. Støtten er også innrettet for å mobilisere privat sektor til å delta i slik utbygging i utviklingsland, bl.a. gjennom subsidiering av garantipremier ved utbygging av kommersielle fornybarprosjekter. Norfund bidrar betydelig til investeringer i fornybar energi i utviklingsland. I henhold til vedtektene skal Norfund prioritere investeringer i fornybar energi, som over tid bør utgjøre om lag halvparten av tilført kapital.

Regjeringen støtter internasjonale initiativ som bidrar til varig energiomlegging og utfasing av kullkraft i utviklingsland. Bevilgningen til fornybar energi dekker i dag tiltak som forbedrer investeringsklimaet, reduserer risiko, styrker energiforvaltningen i samarbeidslandene, bygger ut strømmettet, støtter lokale strømløsninger, bidrar til økt bruk av rene kokeovner og energieffektivisering, og bidrar til utfasing av kull. Bevilgningen er særlig rettet mot partnerland i Afrika. Tiltak som bidrar til å dekke energibehovene for sårbare grupper prioriteres i tråd med prinsippet om at ingen skal utelates.

4.7.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Ren energi gir konkurransekraft

Norge har god tilgang på fornybare energiresurser, hovedsakelig gjennom vannkraft. Norsk kraftproduksjon er omtrent 98 prosent fornybar. Norge har også en markedsorganisering og et kraftnett som sørger for effektiv utnyttelse av kraftsystemet. Dette gir gode forutsetninger for økt bruk av elektrisk kraft.

Energiressursene er en del av vår felles nasjonale formue, som har skapt og skaper store verdier for samfunnet. Regjeringen la derfor nylig frem en stortingsmelding om langsiktig verdiskaping fra norske energiresurser. Meldingen dekker tema som fremtidig utvikling av norsk petroleumsnæring, kraftsystemet på land og elektrifiseringen av samfunnet, samt vindkraft til havs, hydrogen, fangst og lagring av CO₂ og havbunnsmineraler.

De fornybare energiresursene og den vel fungerende energisektoren er konkurransefortrinn for Norge. Svært få land er i en liknende situasjon. God tilgang på energi er avgjørende for norsk prosessindustri, som eksporterer nesten hele sin produksjon, og grunnleggende for positiv utvikling i annen industri og næringsliv.

Boks 4.19 Krav til energieffektivitet i bygg

Byggteknisk forskrift stiller energikrav til bygg som oppføres. Kravene gjelder, når de er relevante, også for arbeider som omfattes av plan- og bygningsloven på eksisterende bygg. I Norge har det vært energikrav til bygg siden 1949. Kravene har blitt revidert og skjerpet en rekke ganger, og dagens energikrav til bygg er blant de strengeste i Europa. Kravene omfatter både bygningskroppens energieffektivitet, forbud mot å installere fossil oppvarming og krav om at bygg over 1 000 m² skal ha energifleksibelt

varmesystem. Energiforskriften medfører at norske nybygg har et lavt energibehov som dekkes av fornybar energi.

Det er innført forbud mot å installere fossile oppvarmingsløsninger i nybygg, og forbud mot å bruke fossil fyringsolje til permanent oppvarming. Regjeringen har også forskriftsfestet at forbudet mot fossil fyringsolje utvides til også å gjelde midlertidig byggvarme og byggtørk fra 2022.

Vannkraften har i over hundre år lagt grunnlaget for industriutviklingen og norsk velferd. Fornybarnæringen sysselsetter totalt om lag 20 000 årsverk i hele landet, inkludert nettvirksomheten. Norge har et godt utgangspunkt for å skape store verdier fra våre fornybarressurser også i årene fremover.

Utbygging av ny infrastruktur og bygningsmasse krever økt tilgang på energi. I tillegg til utbygging av ny energiproduksjon er det relevant å redusere energibehovet.

Lønnsomme energieffektiviseringstiltak skal gjennomføres i eksisterende statlig bygningsmasse. I tillegg vil det bli vurdert å etablere fornybar energiproduksjon på eller i umiddelbar nærhet av statlige bygninger.

Fornybar energi bidrar til bærekraftig utvikling og omstilling

Fortsatt utbygging av lønnsom kraftproduksjon, handel med kraft og styrking av overføringsnettet gir inntekter og muliggjør økt bruk av fornybar kraft. Dette gir klimagevinster og mer effektiv energibruk. Norges ledende rolle i bruk av fornybar elektrisitet gir også muligheter for nye næringer, i lys av omstillingen som skal skje i energimarkedene rundt oss. Dette må gjøres innenfor rammen av hva som er økologisk bærekraftig for norsk natur og vassdragsmiljø.

Regjeringen legger til grunn at fornybarnæringen vil fortsette å være en sentral næring i den videre overgangen til mer klimavennlig energibruk i Norge og resten av Europa. I 2030 vil Norge være en stor produsent av fornybar energi, samtidig som petroleumsnæringen utvinner olje og gass effektivt og med lave utslipp, og bidrar til å utvikle og ta i bruk ny teknologi. Med dagens ressursanslag er det ventet at olje- og gassproduksjonen gradvis vil avta i omfang og betydning etter midten av dette tiåret. Kompetansen i norsk olje- og gassnæring kan også være nyttig for andre næringer.

Hydrogen er et område der Norge har et stort potensial. Regjeringen la i stortingsmeldingen om langsiktig verdiskaping fra norske energiressurser frem et veikart for hydrogen. Hydrogenstrategien som regjeringen la frem i juni 2020, viser at Norge kan gi et viktig bidrag på veien mot et lavutslippssamfunn, særlig innenfor transport og industri. I tråd med stortingsvedtak om nullutslippsteknologi i ferjebud vil Statens vegvesen sette krav om hydrogen på riksveiferjesambandet rv. 80 Bodø–Røst–Værøy–Moskenes. Det legger til rette for å styrke norske aktører i hele verdi-

kjeden, både skipsverft og hydrogenprodusenter, og gi økt konkurransekraft til norske hydrogenaktører.

Norge har fortsatt tilgang på store fornybare energiressurser. Det er vindkraft som i dag utgjør det største potensialet for ny fornybar kraftproduksjon, både på land og til havs. Etablering av vindkraftverk er arealkrevende, og må ses i sammenheng med øvrig arealbruk. Det vil alltid være andre arealbruksinteresser i områder som er aktuelle for vindkraftverk. Norge har verdifull og variert natur, landskap og andre miljøverdier som det er viktig å ta vare på. Vindkraft kan komme i konflikt med andre bærekraftsmål og samfunnsinteresser, som friluftsliv, reiseliv, nabovirkninger, forsvar, reindrift og elektronisk kommunikasjon. Konkrete virkninger vil i stor grad avhenge av lokale forhold knyttet til det enkelte vindkraftverk. Disse hensynene må vektes opp mot samfunnsnytteten i konsesjonsbehandlingen av nye prosjekter. Bærekraftig utnyttelse av naturressurser skal også gi positive ringvirkninger for lokalsamfunnene.

Ved behandlingen av Meld. St. 28 (2019–2020) *Vindkraft på land – Endringer i konsesjonsbehandlingen*, jf. Innst. 101 S (2020–2021), sluttet Stortinget seg til regjeringens forslag om at negative virkninger på miljø og naboer skal vektlegges sterkere i konsesjonsbehandling av vindkraft fremover, og at den lokale forankringen skal styrkes. Regjeringen vil fortsatt legge til rette for en langsiktig utvikling av lønnsom vindkraft på land. Stortinget fattet ved behandlingen av meldingen flere anmodningsvedtak som regjeringen følger opp. Regjeringen har startet arbeidet med å utrede hvordan endringene i konsesjonsbehandlingen kan gjennomføres på en best mulig måte.

Regjeringen åpnet fra 1. januar 2021 områdene Sørliche Nordsjø II og Utsira Nord for produksjon av fornybar energi til havs. Det er et mål å legge til rette for lønnsom utbygging av fornybar kraft, og at dette i størst mulig grad skal skje i et kraftmarked der kraftproduksjon bygges ut etter samfunnsøkonomisk lønnsomhet. Dette ligger også til grunn for arbeidet med vindkraft til havs. Bunnfaste vindturbiner er moden teknologi med stor utbredelse i Europa, mens flytende turbiner er mindre modne og med vesentlig høyere kostnader. Norge har et særlig konkurransefortrinn innen flytende havvind basert på kompetansen i industrien.

For regjeringen er det et sentralt mål å forvalte fornybarressursene på en mest mulig effektiv og bærekraftig måte. Dette gjøres gjennom eierskap, et transparent konsesjonssystem som

Boks 4.20 Elektrifisering av luftfarten

Norges geografi og bosettingsmønster gjør oss mer avhengig av flytransport enn mange andre land. God mobilitet er viktig for næringsliv, bosetting, eksport og reiseliv, og i deler av landet er god mobilitet ensbetydende med et godt tilbud av flytransport. Samtidig er klimakrisen vår tids største utfordring. Hele samfunnet – inkludert luftfarten – må redusere klimagassutslippene dersom klimaendringer skal forhindres. Luftfart er kjennetegnet av relativt små naturinngrep og begrensede støyplager sammenlignet med andre transportformer, mens klimagassutslipp er en utfordring. Flere teknologiske løsninger for å redusere utslippene er under utvikling. Bærekraftig biodrivstoff, elektrifiserte fly og hydrogen vil, sammen med

effektivisering i luftrommet og teknologier som reduserer utslippene fra flåten og lufthavndriften, kunne redusere utslippene betydelig. Med et allerede etablert marked for korte flygninger med små fly, betydelig erfaring og stor interesse for elektrifisering av transport, har Norge gode muligheter for å ta i bruk elektrifiserte fly. Elektrisiteten som driver motorene kan komme fra ulike kilder, batterier, hybridløsninger eller brenselceller. Avinor og Luftfartstilsynet mener at det er realistisk å anta at de første elektriske eller hybridelektriske flyene kan være i test- og utviklingsbasert passasjertrafikk omkring 2025, og i regulær passasjertrafikk før 2030.

skal balansere ulike hensyn, et markedsbasert kraftsystem og tilknytningen til andre lands kraftsystemer. Utbygging av ny fornybar kraft må være lønnsom, og skje i et tempo og omfang som ikke gir uakseptable virkninger for lokalsamfunn og viktige miljø- og samfunnsinteresser. Det skal være en balansert utbygging basert på grundige avveininger av fordeler og ulemper for samfunnet. Våre fornybare energiresurser skal forvaltes slik at de kommer lokalsamfunnene, nasjonen og fremtidige generasjoner til gode.

4.7.6 Regjeringen vil

Globalt

- Fortsatt legge til rette for vekst i moderne energitjenester og reduserte klimagassutslipp

i utviklingsland gjennom helhetlig og effektiv bruk av virkemiddelapparatet.

- Videreføre Nordfunds satsning på fornybar energi, garantiordningen og internasjonale satsninger for å mobilisere kommersielle investeringer for økt bruk av fornybar energi, energieffektivisering og utfasing av kull.

Nasjonalt

- Fortsette å legge til rette for samfunnsøkonomisk lønnsom produksjon av fornybar energi i Norge.
- Følge opp stortingsmeldingen om langsiktig verdiskaping fra norske energiresurser.
- Følge opp regjeringens hydrogenstrategi.
- Realisere målet om 10 TWh energisparing i bygg innen 2030.

4.8 Anstendig arbeid og økonomisk vekst

Figur 4.9 Bærekraftsmål 8: Å fremme varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle

4.8.1 Globale utviklingstrekk

Gjennom mange tiår har en internasjonal verdensorden basert på samhandling og oppslutning om felles løsninger brakt velstand, helse og utdanning til en raskt økende befolkning globalt. Verdens BNP per innbygger økte med i gjennomsnitt 1,7 prosent per år i perioden 2000–2019, mot 1,2 prosent i perioden 1980–1999, ifølge tall fra Verdensbanken. Det var særlig fremvoksende økonomier som bidro til veksten etter årtusensskiftet. Dette har medført at det økonomiske tyngdepunktet i verden er blitt forskjøvet. Kina, India og andre fremvoksende økonomier blir stadig viktigere.

Til tross for dette er det store inntektsforskjeller mellom land. Justert for kjøpekraft var BNP per innbygger i 2019 henholdsvis 5,7 ganger høyere for verden samlet og 15,1 ganger høyere for OECD-området (Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling), enn i de minst utviklede landene.

Koronapandemien har ført til et kraftig økonomisk tilbakeslag i mange land, med store konsekvenser for sysselsettingen, spesielt for sårbare grupper og arbeidstakere i uformell sektor. Den internasjonale arbeidsorganisasjonen ILO har estimert at tilsvarende 255 millioner jobber gikk tapt i 2020. Selv om blant andre OECD og Det internasjonale pengefondet venter at verdens

BNP vil være klart høyere i 2021 enn det var i 2019, vil de langsiktige konsekvensene av pandemien både for økonomien og arbeidsmarkedet ventelig være store, spesielt i utviklingsland. De sosioøkonomiske konsekvensene av pandemien vil være omfattende, særlig for sårbare og marginaliserte grupper. De underliggende årsakene til at mange havner i tvangsarbeid og barnarbeid har blitt forsterket, herunder økt fattigdom og mangel på kvalitet i utdanningen. Dette medfører økt risiko for ulike former for arbeidsutnyttelse.

4.8.2 Norsk perspektiv

Delmål 8.1 er å opprettholde en økonomisk vekst per innbygger som er i samsvar med forholdene i de respektive landene. Gjennom de siste tiårene har Norge hatt høy økonomisk vekst og lav arbeidsledighet sammenlignet med andre OECD-land. Det har ført til at BNP per innbygger ligger på et høyt nivå. Koronapandemien og strenge smitteverntiltak førte til at verdiskapingen i Norge avtok i 2020, men både de økonomiske og helsemessige konsekvensene av pandemien har så langt vært moderate i Norge sammenlignet med andre land. Utviklingen i økonomisk ulikhet er omtalt under bærekraftsmål 10.

Norsk økonomi har nytt godt av sterke etterspørselsimpulser fra petroleumssektoren. På lengre sikt vil produksjonen i og etterspørselen fra petroleumssektoren gå ned. Da må andre deler av næringslivet trekke opp veksten. For å bevare et høyt velstandsnivå er det en forutsetning at veksten kommer i næringer med høy verdiskapingsevne og høy produktivitet. Potensialet for omstilling og økt produktivitet varierer mellom ulike deler av landet, blant annet som følge av forskjeller i næringsstruktur.

Delmål 8.2 handler om å øke den økonomiske produktiviteten gjennom blant annet teknologisk fremgang og innovasjon. Norge har høy produktivitet, men som i andre OECD-land har produktivetsveksten avtatt siden den globale finanskrisen.

Delmål 8.3 handler om å fremme en utviklingsrettet politikk som støtter produktive aktiviteter, opprettelse av anstendige arbeidsplasser, entreprenørskap, kreativitet og innovasjon. Norges har et høyt produktivetsnivå sammenlignet med andre industriland.

Undersøkelser viser at norske regioner har sterk innovasjonsevne sammenlignet med Europa ellers.⁵³ Stadig flere personer i Norge blir grun-

⁵³ Regional innovation scoreboard. Europakommisjonen. Brussel, 2019.

dere. I 2019 var det 65 600 nyetablerte foretak.⁵⁴ Det er 40 prosent flere enn i 2011. Utviklingen i arbeidslivet går i retning av økende spesialisering og høyere krav til kompetanse. Digitalisering, robotisering og automatisering vil endre behovet for kompetanse og arbeidskraft og utfordre relasjonene i arbeidslivet.

Delmål 8.3 handler også om å stimulere små og mellomstore bedrifter. Bedrifter med 100 eller færre ansatte utgjør over 99 prosent av alle aktive norske bedrifter, og sto i 2019 for om lag 70 prosent av verdiskapingen i privat sektor.⁵⁵ De fleste bedriftene opererer i lokale og regionale markeder, mens andre er internasjonalt rettet og har betydelig eksport. Mange er underleverandører til selskaper som eksporterer. De aller fleste er enkeltpersonforetak og bedrifter med under 50 ansatte.

Delmål 8.4 handler om å bryte koblingen mellom økonomisk vekst og miljøskader. Utfordringen er å sørge for at miljøbelastningene går ned til akseptable nivåer samtidig med en underliggende økonomisk vekst. De norske CO₂-utslippene er lavere enn for 30 år siden, til tross for sterk vekst i BNP, men målt i utslipp per innbygger ligger vi høyt over det globale gjennomsnittet. Det er fortsatt et stort potensial for å frikoble veksten i økonomien fra veksten i klimagassutslippene, og klimaplanen for 2021–2030 forutsetter et tempeskifte. I klimapolitikken er de viktigste virkemidlene avgifter på utslipp og deltakelse i EUs kvotehandelssystem. Overfor andre typer forurensning, og i forvaltning og vern av naturmangfoldet, bruker Norge i hovedsak direkte reguleringer.

Delmål 8.5 handler om å oppnå full og produktiv sysselsetting og anstendig arbeid for alle. Sammenlignet med andre land har Norge relativt høy sysselsettingsandel blant personer i arbeidsfør alder. I første kvartal 2021 var 67,2 prosent av de mellom 15 og 74 år sysselsatt. Sysselsettingsandelen har utviklet seg svakere enn i flere andre europeiske land som følge av den oljedrevne nedgangskonjunkturen som rammet Norge i årene 2014–2016, men ikke landene rundt oss. Høyere sysselsettingsvekst i andre land må også ses i lys av at mange har startet fra et lavere nivå.

Sysselsettingsandelen varierer geografisk og gjenspeiler blant annet næringsstruktur, regionale forutsetninger og behov for omstilling. Sysselsettingsandelene for de mellom 20 og 66 år var ved utgangen av 2019 høyest i vestlandsfylkene og

Trøndelag, etterfulgt av Troms og Finnmark, Viken og Oslo. Agder og Vestfold og Telemark hadde lavest andel sysselsatte, etterfulgt av Innlandet og Nordland. Distrikts-Norge har lav arbeidsledighet og mangel på arbeidskraft mange steder. Mange lokalsamfunn vil fremover møte utfordringer knyttet til tilgang på relevant kompetanse og færre yrkesaktive bak hver pensjonist.

Enkelte grupper har særlige utfordringer. Dette gjelder spesielt personer med nedsatt funksjonsevne, personer med hull i CV-en, enkelte innvandrergrupper hvor utdanningsnivået og de formelle ferdighetene er lave og unge mennesker uten fullført utdanning. Blant personer med nedsatt funksjonsevne er 44 prosent sysselsatt, mot 76 prosent i befolkningen generelt. Mange med nedsatt funksjonsevne, som står utenfor arbeidslivet, ønsker en jobb. I 2019 gjaldt dette 30 prosent, som tilsvarer omtrent 104 000 personer.⁵⁶ Flyktninger i alderen 15–66 år har en sysselsettingsandel på 52,7 prosent. I hele befolkningen i samme alder var andelen sysselsatte 72,7 prosent. Botid i Norge har stor betydning for flyktingenes sysselsettingsnivå. Sysselsettingsnivået varierer også med flyktingenes landbakgrunn. 63 prosent av lønnstakerne blant flyktingene hadde heltidsarbeid i 2019, mens tallene for hele befolkningen var 74,2 prosent. Andelen som jobber heltid øker med lengre botid.⁵⁷

Delmål 8.6 er å redusere andelen unge som verken er i arbeid, under utdanning eller opplæring. For mange i arbeidsfør alder står utenfor arbeidslivet. Syv prosent av unge mellom 20 og 24 år er verken i arbeid, under utdanning eller i opplæring.

Delmål 8.7 handler om å treffe umiddelbare og effektive tiltak for å avskaffe tvangsarbeid. Denne problemstillingen er lite aktuell i Norge.

Delmål 8.8 handler om beskyttelse av arbeiderrettigheter og å fremme et trygt og sikkert arbeidsmiljø for alle arbeidstakere. I Norge har de aller fleste gode arbeidsvilkår og godt arbeidsmiljø. For noen deler av norsk arbeidsliv er det imidlertid utfordringer med useriøsitet og arbeidslivskriminalitet. Det kan blant annet handle om brudd på bestemmelser i arbeidsmiljøloven om arbeidskontrakter, arbeidstid og overtid, eller mangler ved opplæring, sikkerhetstiltak og innkvartering som arbeidsgiver har ansvar for. Utenlandske arbeidstakere med begrensede språkkunnskaper

⁵⁴ SSB Nasjonalregnskap og konjunkturer.

⁵⁵ Småbedriftslivet: Strategi for små og mellomstore bedrifter. Regjeringen, 2019.

⁵⁶ Levekårsstatus for personer med nedsatt funksjonsevne. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, 2018.

⁵⁷ Flyktninger i og utenfor arbeidsmarkedet 2019. SSB-rapport 2021/5.

og manglende kunnskap om rettigheter og plikter i det norske arbeidslivet er særlig utsatt for useriøs virksomhet.

Delmål 8.9 handler om å fremme en bærekraftig turistnæring som skaper arbeidsplasser og fremmer lokal kultur og lokale produkter. Mynighetene og norsk reiselivsnæring samarbeider for en mer bærekraftig utvikling over tid. Næringen skal være økonomisk lønnsom og tilføre lokal-samfunn verdier uten å gå på akkord med miljøet.

Delmål 8.10 handler om tilgangen til finansielle tjenester. Norge har en velfungerende finanssektor.

Delmål 8.A og 8.B handler om Norges internasjonale forpliktelser, både til handelsrettet bistand («Aid for Trade») til utviklingsland og om å gjennomføre «The Global Jobs Pact» utviklet i Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO). Norge er blant de største giverne til partnerskapet for handelsbistand til de minst utviklede landene.

4.8.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 8

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 8.1: Opprettholde en økonomisk vekst per innbygger som er i samsvar med forholdene i de respektive landene, og spesielt en vekst i bruttonasjonalproduktet på minst 7 prosent per år i de minst utviklede landene

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • årlig realvekst i BNP per innbygger 	<ul style="list-style-type: none"> • årlig vekstrate for BNP per innbygger* • vekst i fastlands-BNP per innbygger • nivå på BNP og fastlands-BNP per innbygger sammenlignet med et utvalg OECD-land

Delmål 8.2: Øke den økonomiske produktiviteten gjennom diversifisering, teknologisk fremgang og innovasjon, blant annet med vekt på lønnsomme og arbeidsintensive sektorer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • årlig realvekst i BNP per sysselsatt person 	<ul style="list-style-type: none"> • årlig vekstrate for BNP per sysselsatt* • vekst i fastlands-BNP per timeverk (arbeidsproduktivitet) • nivå på fastlands-BNP per sysselsatt og BNP per sysselsatt sammenlignet med et utvalg OECD-land

Delmål 8.3: Fremme en utviklingsrettet politikk som støtter produktive aktiviteter, opprettelse av anstendige arbeidsplasser, entreprenørskap, kreativitet og innovasjon, og stimulere til formalisering av og vekst i antallet svært små, små og mellomstore bedrifter, blant annet ved å gi dem tilgang til finansielle tjenester

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel uformell sysselsetting av total sysselsetting, etter sektor og kjønn 	<ul style="list-style-type: none"> • nye foretak og antall ansatte • innovasjonsaktivitet etter næring

Delmål 8.4: Til og med 2030 gradvis å bedre utnyttelsen av globale ressurser innenfor forbruk og produksjon, og arbeide for å oppheve koblingen mellom økonomisk vekst og miljødeleggelse, i samsvar med det tiårige handlingsprogrammet for bærekraftig forbruk og produksjon, der de utviklede landene går foran

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • materielt fotavtrykk per innbygger og materielt fotavtrykk per BNP • innenlandsk materielt forbruk per innbygger og innenlandsk materielt forbruk per BNP 	<ul style="list-style-type: none"> • innenlandsk materielt forbruk per innbygger • innenlandsk materielt forbruk per BNP

Delmål 8.5: Innen 2030 oppnå full og produktiv sysselsetting og anstendig arbeid for alle kvinner og menn, inkludert ungdom og personer med nedsatt funksjonsevne, og oppnå lik lønn for likt arbeid

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • gjennomsnittlig timelønn for kvinnelige og mannlige ansatte, fordelt på yrke, alder og funksjonsevne • arbeidsledighet, fordelt på kjønn, alder og funksjonsevne 	<ul style="list-style-type: none"> • sysselsettingsrater for kvinner og menn, unge, og personer med nedsatt funksjonsevne • sysselsatte innvandrere etter kjønn og landbakgrunn • lønn etter firesifret yrkeskode

Delmål 8.6: Innen 2020 betydelig redusere andelen unge som verken er i arbeid, under utdanning eller opplæring

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel av unge (i alderen 15–24 år) som verken er i arbeid eller under utdanning eller opplæring 	<ul style="list-style-type: none"> • andel av unge (i alderen 15–24 år) som verken er i arbeid eller under utdanning eller opplæring* • andel av unge (i alderen 25–29 år) som verken er i arbeid eller under utdanning eller opplæring • ledighetsutvikling for ungdom

Delmål 8.7: Iverksette umiddelbare og effektive tiltak for å avskaffe tvangsarbeid, få slutt på moderne slaveri og menneskehandel og sikre at de verste formene for barnearbeid – inkludert rekruttering og bruk av barnesoldater – forbyes og avskaffes, og innen 2025 avskaffe alle former for barnearbeid

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel av og antall barn i alderen 5–17 år som er involvert i barnearbeid, fordelt på kjønn og alder 	<ul style="list-style-type: none"> • forekomst av menneskehandel

Delmål 8.8: Beskytte arbeiderrettigheter og fremme et trygt og sikkert arbeidsmiljø for alle arbeidstakere, inkludert arbeidsinnvandrere og særlig kvinnelige innvandrere, og arbeidstakere i et usikkert arbeidsforhold

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> dødelige og ikke-dødelige yrkesskader per 100.000 arbeidere, etter kjønn og innvandrerstatus grad av nasjonal etterleving av arbeiderrettigheter (organisasjonsfrihet og rett til kollektive forhandlinger) basert på Den internasjonale arbeidsorganisasjonens (ILO) tekstkilder og nasjonal lovgivning, fordelt på kjønn og status som arbeidsinnvandrer 	<ul style="list-style-type: none"> antall arbeidsulykker med dødelig utfall* rapporterte arbeidsulykker pr 1000 ansatte* legemeldt sykefravær (prosent) blant innvandrere legemeldt sykefravær (prosent) for lønns-takere

Delmål 8.9: Innen 2030 utarbeide og iverksette politikk for å fremme en bærekraftig turistnæring som skaper arbeidsplasser og fremmer lokal kultur og lokale produkter

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> BNP for direkte turisme, som andel av samlet BNP og uttrykt som vekstrate 	<ul style="list-style-type: none"> antall sertifiserte reisemål i merkeordningen «Bærekraftige reisemål» fra Innovasjon Norge

Delmål 8.10: Styrke nasjonale finansinstitusjoners evne til å utvide tilgangen til og stimulere til bruk av bank- og forsikringstjenester og finansielle tjenester for alle

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> antall filialer av kommersielle banker per 100 000 voksne innbyggere og b) antall bankautomater (minibanker) per 100 000 voksne innbyggere andel av voksne innbyggere (15 år og eldre) som har konto i en bank eller annen finansinstitusjon eller hos en tilbyder av mobile pengetjenester 	

Delmål 8.A: Øke støtten til handelsrettet bistand («Aid for Trade») til utviklingsland, særlig til de minst utviklede landene, blant annet gjennom det styrkede, integrerte rammeverket for handelsrelatert faglig bistand til de minst utviklede landene (EIF)

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> tilsagn om og utbetalinger av handelsrettet bistand («Aid for Trade») 	

Delmål 8.B: Innen 2020 utvikle og iverksette en global strategi for sysselsetting av ungdom og innføre «The Global Jobs Pact» utviklet i Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO)

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> forekomst av en utviklet og iverksatt nasjonal strategi for sysselsetting av unge, som egen strategi eller som del av en nasjonal sysselsettingsstrategi 	<ul style="list-style-type: none"> andel sysselsatte unge andel arbeidsløse unge antall NEET

4.8.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst er en forutsetning for fattigdomsbekjempelse. Norge fremmer bærekraftig økonomisk vekst gjennom internasjonale institusjoner som Det internasjonale pengefondet, de multilaterale utviklingsbankene og FN. Utviklingsbankene fremmer utvikling av privat sektor i utviklingsland gjennom faglig bistand, programmer og garantier. Gjennom investeringer mobiliserer privat sektor finansiering for bygging av lønnsomme virksomheter, samtidig som privat sektor bidrar med innovasjon, teknologi, kunnskap og erfaringer som også kan løse mange av de utfordringer utviklingsland står overfor.

Regjeringen legger vekt på at jobbskaping er grunnleggende viktig for fattigdomsreduksjon. Innsatsen fokuserer på Afrika sør for Sahara. Gjennom norske kjernebidrag til Det afrikanske utviklingsfondet er Norge med på å støtte arbeidet for jobbskaping og yrkesferdighetsutvikling rettet spesielt mot ungdom i Afrika. Bedriftsrettet yrkesopplæring inngår som en sentral del av norsk støtte til jobbskaping, og støtten ble mer enn doblet i 2016–2018. Dette har ført til at flere har fått en yrkesfaglig opplæring som bedrer inngangen til arbeidslivet. Norge jobber også internasjonalt for samarbeid om handelsrettet bistand (Aid for Trade). Med et bidrag hittil på 300 millioner kroner er Norge blant de største giverne til det integrerte rammeverket for handelsrelatert faglig bistand til de minst utviklede landene.

Norge ledet de internasjonale forhandlingene for ansvarlig næringsliv og fører an ved å fremme gjennomføring av FNs prinsipper for ansvarlig næringsliv og menneskerettigheter (UNGP – United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights) og OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper. Regjeringen fremmer anstendige arbeid i sine tiltak innen næringsutvikling og jobbskaping. Norge har styrket innsatsen mot moderne slaveri, og et eget bistandsprogram ble opprettet i 2020.

Boks 4.21 Innsats mot moderne slaveri

Regjeringen har styrket innsatsen i utviklings-samarbeidet mot moderne slaveri. Arbeidet omfatter blant annet tiltak for å bekjempe menneskehandel, tvangsarbeid, tvangsektenskap og de groveste former for barnearbeid. Regjeringen etablerte i 2020 et nytt bistandsprogram for bekjempelse av moderne slaveri. Programmets hovedmål er at utbredelsen og omfanget av moderne slaveri i utvalgte partnerland og sektorer er redusert.

Norfund er Norges viktigste verktøy for bærekraftig næringsutvikling og jobbskaping i utviklingsland. Gjennom å tilby egenkapital og lån bidrar Norfund til å etablere virksomhet som ellers ikke ville ha blitt igangsatt som følge av høy risiko. I 2019 ble 14 900 heltidsjobber etablert som følge av Norfunds virksomhet.

4.8.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt*Økonomisk vekst*

Gjennom de siste tiårene har Norge hatt høyere økonomisk vekst og lavere ledighet enn de fleste andre industriland. Gode og forutsigbare rammebetingelser for næringslivet, et fleksibelt arbeidsmarked og balansert samarbeid mellom arbeidslivets parter har understøttet denne utviklingen. Samtidig har vi fått betydelige vekstimpulser fra oljevirkomheten.

Produktiviteten og verdiskapingen i næringslivet bestemmes både av bedriftsinterne forhold og utviklingen i nasjonale og internasjonale markeder. Store deler av det norske næringslivet inngår i internasjonale verdikjeder, og mange bedrifter

har en lang rekke markeder å forholde seg til. Samtidig påvirkes næringslivets vilkår av myndighetenes politikk på et bredt spekter av områder.

Velfungerende konkurranse, effektive reguleringer og målrettet bruk av andre offentlige virkemidler bidrar til et produktivt og lønnsomt næringsliv. Gode generelle rammebetingelser, herunder et godt utformet skattesystem tilpasset internasjonale forhold, legger til rette for verdiskaping i privat sektor. God infrastruktur og høy kompetanse i arbeidsstyrken er også viktig for verdiskapingen.

I årene fremover vil vekstimpulsene fra petroleumsnæringen gå ned og andre næringer må bidra til å trekke opp veksten. De siste årene har norsk næringslivs konkurransevne bedret seg betydelig. Det vil gjøre denne overgangen lettere.

Bærekraftig offentlig økonomi

Norge har solide offentlige finanser. Norge har de siste 20 årene hatt en vekst i offentlige budsjetter og et handlingsrom i finanspolitikken som få andre land har opplevd. Solide og bærekraftige statsfinanser må være en del av arbeidet for høy levestandard og små forskjeller.

Over tid er utviklingen i produktiviteten dessuten avgjørende for inntektsnivået, og dermed for størrelsen på det som er til fordeling. Høy vekst i produktiviteten fordrer at arbeidskraft og andre ressurser gjør sin innsats der avkastningen er størst.

Da norsk økonomi ble truffet av det kraftigste sjokket i fredstid våren 2020, som følge av koronapandemien og strenge smitteverntiltak, hadde vi finanspolitisk handlefrihet til å møte krisen. I tråd med handlingsregelen for finanspolitikken ble det iverksatt omfattende økonomiske tiltak for å

begrense de negative konsekvensene av krisen. Tiltakene har gitt et betydelig bidrag til å holde hjulene i gang i økonomien. De ekstraordinære utgiftene for staten skal fases ut og avvikles etter hvert som situasjonen bedres og vi legger pandemien bak oss. En normalisering av den offentlige pengebruken på vei ut av krisen er en forutsetning for å bevare den langsiktige bærekraften i statsfinansene, og for å støtte opp under vekst og sysselsetting i privat sektor.

I årene som kommer vil petroleumsproduksjonen avta og oljefondet vokse saktere. Perioden med sterk vekst i bruken av olje- og fondsinntekter er over. Samtidig vil utgiftene til pensjoner, helse og omsorg fortsette å øke i takt med en økende andel eldre. Det er et gode for samfunnet og den enkelte at vi lever lenger. Men færre yrkesaktive per pensjonist vil svekke skatteinngangen, og aldringen av befolkningen vil gi økte utgifter til pensjon og økt etterspørsel etter helse- og omsorgstjenester, selv om vi også ser at flere eldre har bedre helse og mer ressurser enn før.

Om få år vil statens utgifter øke raskere enn inntektene. Gjennom to tiår har det vært store midler til rådighet til finansiering av nye tiltak, uten at andre utgiftsposter måtte nedprioriteres. Fremover må vedtatte planer, nye satsinger og utfordret utgifter i større grad dekkes inn gjennom omprioriteringer og reduksjon i andre utgifter. Samtidig må det gjennomføres tiltak som øker handlingsrommet i budsjettene, enten ved å øke inntektene eller ved å dempe utgiftsveksten på lengre sikt. Bedre ressursbruk og omprioriteringer må til for at vi skal kunne fortsette å utvikle velferdssamfunnet. Et lønnsomt næringsliv med god omstillingsevne er avgjørende.

Boks 4.22 Norfund

Norfund – Statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland – er et sentralt utviklingspolitisk virkemiddel for næringsutvikling i utviklingsland. Norfunds investeringer er i sektorer med høy utviklingseffekt, herunder i ren energi, finansielle institusjoner, grønn infrastruktur og vekstkraftige virksomheter.

Norfund skal over tid investere halvparten av tilført kapital i fornybar energi. Norfund er derfor en viktig norsk aktør for å øke investeringer i fornybar energi i utviklingsland.

Norfund har forankret sin strategi i 2030-agendaen. Norfund skal prioritere Afrika sør for Sahara og de minst utviklede landene. Norfund er en langsiktig investor som tilbyr risikovillig kapital og bidrar til jobbskaping, vekst og utvikling. Det innebærer å utvikle lønnsomme og bærekraftige direkteinvesteringer i virksomheter som har levedyktighet etter at Norfund selger seg ut av investeringen, men også investeringer i fond.

Et næringsrettet virkemiddelapparat som bidrar til bærekraftig utvikling

Å bidra til en bærekraftig utvikling står sentralt i arbeidet med næringsutvikling. Bærekraft og store samfunnsutfordringer er styrende for Forskningsrådets investeringer og er integrert i prosjektvurderinger av alle søknader. Innovasjon Norge vil i tilfeller der to prosjekter er like gode, prioritere prosjektet som er mest bærekraftig med hensyn til effekter på miljø og samfunn. Innovasjon Norge sier i sin strategi 2020–2024 at de skal arbeide for at flere bedrifter lykkes med bærekraftig vekst og eksport. De skal utfordre kundene på bærekraft slik at næringslivet er med og løser de globale samfunnsutfordringene. Gassnova er et selskap opprettet for å fremme kompetansebygging og teknologiutvikling for fangst og lagring av CO₂. GIEK-Eksportkreditt har utarbeidet et verktøy for å vurdere det enkelte prosjekts eller transaksjons effekt på bærekraftsmålene.

Regjeringen satte i 2018 i gang en helhetlig gjennomgang av det næringsrettede virkemiddelapparatet med mål om å få mest mulig verdiskaping og lønnsomme arbeidsplasser innenfor bærekraftige rammer ut av de pengene som bevilges. Gjennomgangen ble ferdigstilt i januar 2020 og ga en rekke anbefalinger om innretning og organisering av virkemiddelapparatet.⁵⁸ Regjeringen har allerede tatt stilling til deler av oppfølgingen, men for andre deler er det behov for noe mer arbeid før de endelige valgene kan tas. Oppfølgin-

⁵⁸ Områdegjennomgang av det næringsrettede virkemiddelapparatet. Deloitte, 2019.

gen skal resultere i et virkemiddelapparat som blant annet er fremtidsrettet, brukervennlig og kostnadseffektivt

Utvikling av nye, bærekraftige forretningsområder kan innebære så store og gjennomgripende endringer at det ikke er mulig å få til uten koordinert og langsiktig samarbeid mellom flere sektorer og interessenter. For eksempel kan det være vanskelig og risikofylt å utvikle nye lønnsomme forretningsområder innenfor bioøkonomi eller en mer sirkulær økonomi. Ofte handler det om å utvikle nye forretningsområder rettet mot nye markeder. Ny teknologi og kunnskap må tas i bruk for å utnytte nye og eksisterende ressurser bedre. Dette kan kreve dokumentasjon på at ressursene er trygge og endringer i regelverket for godkjenning av produkter. For å lykkes med utvikling av slik ny næringsvirksomhet kan det være nødvendig med samarbeid og koordinert innsats mellom næringsliv, forsknings- og innovasjonsmiljøer og myndigheter.

Det næringsrettede virkemiddelapparatet har ulike formål, mandater og oppgaver, og mottar finansiering og mer konkrete oppdrag fra flere departementer. Gjennom regjeringens budsjettprosesser avgjøres prioriteringer mellom ulike formål. For flere av de store virkemiddelaktørene er det etablert mekanismer for å koordinere felles satsinger, styringssignaler og oppdrag. Virkemiddelaktørene forholder seg også selv aktivt til utviklingstrekk, utfordringer og muligheter i norsk næringsliv, og samarbeider seg imellom når de ser behov for det. Det næringsrettede virkemiddelapparatet har også en viktig rolle med å bidra til regjeringens overordnede mål for regio-

Boks 4.23 Bruk og gjenbruk – ikke bruk og kast

I Norge har vi et høyt forbruk per innbygger. En mulighet for å redusere utslipp er å forlenge levetiden på ting vi kjøper. Noe én person ikke lenger vil ha eller trenger, kan være verdifullt for andre. I tillegg fører slike tjenester til at produkter med feil og mangler kan selges eller gis bort til andre som kan bruke eller reparere dem.

Schibsted er et selskap som arbeider for bærekraftige løsninger og sirkulær økonomi på flere områder. De har for eksempel spilt en sentral rolle knyttet til gjenbruk i Norge gjennom finn.no, og fokuserer både på å bidra til bærekraftig forbruk og ombruk. Schibsted og Adeventas markeds plasser rundt verden understøt-

ter disse prinsippene. Dette har de gjort ved å muliggjøre kjøp og salg av brukte gjenstander gjennom sine etablerte markeds plasser, som for eksempel Finn i Norge, Blocket i Sverige, Leboncoin i Frankrike og OLX i Brasil. Schibsted har beregnet at materialbehovet knyttet til produktene som selges på deres plattformer potensielt medførte et ombruk på 1,5 millioner tonn plast. Dette tilsvarer 204 milliarder plastposer, eller ett og et halvt års forbruk av plastposer i EU.

Kilde: Schibsted & Adevinta (2019). The second hand effect 2019 report.

Boks 4.24 Hvor mye kan man lage av et tre?

Tømmer ligger nært det norske hjertet, og mange steder bærer preg av en stolt historie med skogbruk, tømmerfløting og sagbruk. Borregaard i Sarpsborg er en foregangsbedrift når det gjelder å utnytte råstoffet. En tømmerstokk består av 45 prosent fiber, 30 prosent bindemidler og 25 prosent sukker. Først fjernes bark, deretter hugges stokken opp til flis. Flisen blir blant annet til lignin, cellulose, vanillin, mikrofibreller cellulose og bioetanol, som deretter spiller sentrale roller innen blant annet landbruk og fiskeri, byggeindustri, farmasi og kosmetikk, næringsmidler, batterier og biodrivstoff. Om lag 90 prosent av tømmeret blir til ulike produkter, og resten anvendes til energi for drift av anlegget. Etter å ha jobbet aktivt med utslippsreduksjoner over tid har de nå blitt et av ni norske selskaper på miljøorganisasjonen CDPs såkalte A-liste, basert på en vurdering av åpenhet, bevissthet og styring av miljørisiko, samt miljøledelse.

Kilde: Borregaard

nal- og distriktpolitikken, særlig knyttet til regional balanse og vekstkraft i hele landet.

Sysselsetting og innsats for unge

Bærekraftig velstandsvekst fordrer at så mange som mulig deltar i arbeidslivet. Regjeringen satte i 2018 ned et sysselsettingsutvalg som i to faser har arbeidet for å analysere utviklingen i sysselsettingen og inntektssikringsordningene, og foreslå tiltak som kan bidra til at flere kommer i arbeid. Utvalget leverte sin sluttrapport i februar 2021. Også inkluderingsdugnaden og integreringløftet skal bidra til å hjelpe flere inn i arbeidslivet.

Unge under 30 år som verken er under utdanning eller i arbeid, den såkalte NEET-gruppen (Not in Employment, Education or Training), er utsatt. Ungdom er derfor en prioritert målgruppe for regjeringen, både ved tildeling av arbeidsmarkedstiltak og gjennom oppfølging fra NAV. Den forsterkede ungdomsinnsatsen som regjeringen satte i verk fra 2017, har vært et sentralt virkemiddel for å få flere unge i utdanning og

arbeid. Her inngår både ordinære arbeidsmarkedstiltak, lokalt initierte ungdomstiltak og aktiviteter spesielt tilpasset unge.

Økonomisk sikkerhet

Økonomisk og sosial sikkerhet gjennom gode velferds- og inntektssikringsordninger er viktig både for den enkelte og for økonomiens omstillingsevne. Inntektssikringsordningene i folketrygden gir forsikring mot tap av inntekt og bidrar til omfordeling mellom personer og mellom ulike faser i den enkeltes liv. Gode arbeidsinsentiver er avgjørende for å sikre høy sysselsetting. En forsterket arbeidslinje og krav til aktivitet i velferdsordningene er viktige virkemidler for å stimulere til økt arbeidsinnsats i befolkningen. Overgang fra trygdeordninger til arbeid kan gi store velferdsgevinster, og vil gjøre velferdsordningene mer bærekraftige.

De siste års endringer i inntektssikringsordningene har gått i retning av å kombinere trygd og arbeid. I 2017 ble det innført en plikt for kommunene til å stille vilkår om aktivitet til sosialhjelpsmottakere under 30 år. Fra 2021 er det norskopplæringsplikt og vurderingsplikt ved vedtak om økonomisk sosialhjelp for personer under 30 år. Endringene i regelverket for arbeidsavklaringspenger skal øke insentivene for arbeid og gjøre overgangen tilbake til arbeid enklere. Fra 1. februar 2020 ble minsteytelsen for arbeidsavklaringspenger til nye mottakere under 25 år redusert fra 2 ganger folketrygdens grunnbeløp (2G) til 2/3 av 2G. Arbeids- og velferdsetatens oppfølging av unge mottakere av arbeidsavklaringspenger ble samtidig styrket. Bakgrunnen for å redusere ytelsen er at det ikke bør være slik at det på kort sikt er mer lønnsomt for unge mennesker å gå på trygd enn å arbeide eller ta utdanning. På lang sikt kan dette føre til økt risiko for varig utenforskap.

På grunn av koronapandemien er det for en del av inntektssikringsordningene innført midlertidige endringer i regelverket. Dette gjelder bl.a. endringer for mottak av dagpenger, arbeidsavklaringspenger og omsorgspenger. Det er også innført en ny midlertidig inntektssikringsordning for selvstendig næringsdrivende.

Bekjempe arbeidslivskriminalitet

For å styrke innsatsen mot useriøse og kriminelle forhold i arbeidslivet, la regjeringen i 2015 frem en strategi mot arbeidslivskriminalitet. Den ble utarbeidet etter dialog med hovedorganisasjonene i arbeidslivet, og ble senest revidert i 2021. Regje-

ringen vil fortsette å styrke innsatsen igjennom målrettede tiltak, økt kontroll og samarbeid mellom myndigheter og arbeidslivets parter. Treparts bransjeprogrammer er et viktig virkemiddel for å målrette innsatsen overfor de deler av arbeidslivet hvor utfordringene er størst, og er etablert i renholdsbransjen, utelivsbransjen, deler av transportnæringen og i bilbransjen.

Bygge- og anleggsnæringen er en av næringene som er særlig utsatt for useriøse og kriminelle aktører. Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Statsbygg har i lang tid hatt oppmerksomhet om utfordringene, og det har vært lagt ned mye arbeid for å forhindre arbeidslivskriminalitet på statlig eiendom. Regjeringen skal presentere en helhetlig strategi for bygg og eiendom i statlig sivil sektor. Seriositet vil være et av temaene i strategien.

Arbeidsmiljø

Norge har og skal ha en høy standard på arbeidsmiljøet. Avtalen om inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen) (2019–2022) har bl.a. satt nasjonale mål og prioriteringer, og sier at innsatsen skal rettes inn mot de bransjer og sektorer som har potensial for å redusere sykefravær og frafall. IA-avtalen setter arbeidsplassen i sentrum, og tiltakene som iverksettes skal være kunnskapsbaserte. Et mer målrettet og kunnskapsbasert forebyggende arbeidsmiljøarbeid i virksomhetene vil bidra til et helsefremmende arbeidsliv, som samtidig ivaretar et viktig konkurransefortrinn for norske virksomheter.

4.8.6 Regjeringen vil

Globalt

- Prioritere privat sektor som drivkraft for jobbskaping, økonomisk vekst og varig utvikling.
- Legge økt vekt på handelens betydning for utvikling av arbeidsplasser – både i Norge og i utviklingsland.
- Styrke den samlede utviklingspolitiske innsatsen for bekjempelse av moderne slaveri.

Nasjonalt

- Føre en forutsigbar økonomisk politikk med et effektivt og vekstfremmende skattesystem som fremmer en stabil økonomisk utvikling.
- Føre en aktiv politikk for å øke sysselsettingen, investeringene og verdiskapingen i privat sektor etter pandemien.
- Føre en langsiktig og bærekraftig finanspolitikk i tråd med handlingsregelen.
- Dreie den økonomiske utviklingen i en bærekraftig retning både globalt og i Norge, i tråd med Parisavtalen og bærekraftsmålene.
- Føre en aktiv konkurransepolitikk som bidrar til bedre ressursutnyttelse, økt produktivitet og verdiskaping.
- Føre en næringspolitikk som legger til rette for størst mulig samlet verdiskaping, med vekt på velfungerende konkurranse, effektiv regulering og mer målrettet bruk av offentlige virkemidler.
- Føre en regional- og distriktpolitikk som bidrar til regional balanse gjennom vekstkraft, likeverdige levekår og bærekraftige regioner i hele landet.
- Sikre høy sysselsetting og lav arbeidsledighet over tid gjennom en forutsigbar økonomisk politikk.
- Bevare et omstillingsdyktig arbeidsliv, der regelverk og rammebetingelser for arbeidslivet innrettes slik at arbeidskraften finner ny anvendelse når økonomien utsettes for endringer.
- Arbeide for at flere ungdommer fullfører videregående opplæring og at alle får mulighet til å lære hele livet.
- Arbeide for at flere med innvandrerbakgrunn skal øke sin deltakelse i arbeidslivet.
- Følge opp strategien mot arbeidslivskriminalitet og forsterke det brede samarbeidet mellom myndighetene og partene i arbeidslivet for å sikre seriøse og trygge arbeidsforhold.
- Holde den gjennomsnittlige arbeidstiden oppe.
- Bekjempe ufrivillig deltid for å bedre utnytte potensialet i arbeidsstyrken.
- Legge til rette for at ansatte i oppstarts- og vekstselskaper skal kunne bli medeiere i egen virksomhet.
- Sikre norske virksomheter lik tilgang til det europeiske markedet som sine konkurrenter, gjennom EØS-avtalen.

4.9 Innovasjon, industrialisering og infrastruktur

Figur 4.10 Bærekraftsmål 9: Bygge solid infrastruktur og fremme inkluderende og bærekraftig industrialisering og innovasjon

4.9.1 Globale utviklingstrekk

Forebygging av kriser og naturkatastrofer, og økt robusthet i gjenoppbygging og ny infrastruktur, er forutsetninger for bærekraftig utvikling. Bedre utnyttelse av ressurser og industri, inkludert satsning på teknologi og vitenskap, kan utløse ulike lands potensiale for utvikling og vekst. I et bærekraftig og velfungerende samfunn er effektiv og god infrastruktur avgjørende. Eksempler er skoler og helseinstitusjoner, fysisk infrastruktur for transport og energi, og informasjons- og kommunikasjonsteknologi. I mange utviklingsland er dette en betydelig utfordring, spesielt utenfor byene. Globalt har det vært store fremskritt samlet sett, særlig innen mobiltelefoni og mobiltjenester. 93 prosent av verdens befolkning bor nå i områder med mobil bredbåndsdekning.⁵⁹ Men fortsatt er det bare om lag halvparten av verdens befolkning som bruker internett.

Koronakrisen har rammet industriell sektor hardt og har hatt en destabiliserende effekt på globale verdikjeder. Pandemien har også synliggjort det digitale skillet. Store deler av verden mangler tilgang til utdanning, til å jobbe digitalt fra hjemmekontor, eller til å flytte virksomheten

over til det digitale rom. Bruk av teknologi og digitalisering i utviklingspolitikken bedrer derfor muligheten for å nå de svakeste.

Samlet verdiskaping i et land bestemmes av den samlede tilgangen på ressurser og sammensetningen av næringer. En langsiktig forvaltning av landets samlede ressurser må skje innenfor bærekraftige rammer for ikke å svekke verdiskapingsevnen i fremtiden.

For å løse bærekraftsutfordringer vil forskning og innovasjon ha en sentral rolle. Kompleksiteten i utfordringene vil kreve bedre tilrettelegging for forskning og samarbeid på tvers av sektorer, finansieringskilder og land. Samtidig gir de sammensatte utfordringene behov for å se forskning, innovasjon og verdiskaping i sammenheng, både nasjonalt og internasjonalt.

4.9.2 Norsk perspektiv

Delmål 9.1 handler om å utvikle pålitelig, bærekraftig og solid infrastruktur av høy kvalitet. Jernbane, veier, havner, lufthavner og digital infrastruktur er nødvendig for at vi skal kunne ta hele landet i bruk. Norge har gjennomgående en godt utbygd infrastruktur. Nasjonal transportplan setter mål og rammer for utviklingen av transport-systemet i en 12-årsperiode. Med klimaendringene vil transportinfrastrukturen bli utsatt for mer uvær, større nedbørsmengder, flom og skred. Et endret klima stiller høyere krav til hvordan fysisk infrastruktur bygges, og til nivået på drift og vedlikehold. Samtidig legger bygging av infrastruktur beslag på areal, som ofte medfører konsekvenser for klima og miljø, og som dermed påvirker oppnåelsen av andre bærekraftsmål.

Norges investeringer i kommunikasjonsinfrastruktur er større enn noen gang. Utviklingen av tjenester som leveres over mobil- og bredbåndsnett skjer i rask takt. I Norge har nesten alle husstander mobildekning med 4G. Det første 5G-nettet åpnet i mars 2020 og utbyggingen av fast bredbånd skjer nå over hele landet. Digital infrastruktur i områder med få brukere, som ikke er kommersielt lønnsomme å bygge ut, er fortsatt en utfordring.

Delmål 9.3 handler om bedrifters tilgang til finansielle tjenester. Kapitalmarkedet i Norge fungerer generelt godt.⁶⁰ God utvikling i norsk økonomi har samtidig bidratt til gode resultater og lave tap i norske banker. Det kan imidlertid være utfordrende for enkelte vekstbedrifter å finne

⁵⁹ Measuring digital development – Facts and figures 2020. Den internasjonale telekommunikasjonsunion, 2020.

⁶⁰ NOU 2018: 5 *Kapital i omstillingens tid – Næringslivets tilgang til kapital*.

finansiering i tidlig utviklingsfase, særlig gjelder dette bedrifter med et lengre utviklingsløp. For å bøte på disse utfordringene finnes det offentlige virkemidler som stimulerer til økte investeringer i vekstbedrifter over hele landet.

Delmål 9.2 handler om å fremme inkluderende og bærekraftig industrialisering og næringsutvikling, og delmål 9.4 handler om å oppgradere infrastruktur og omstille næringslivet til å bli mer bærekraftig, med mer effektiv bruk av ressurser og mer utstrakt bruk av rene og miljøvennlige teknologiformer og industriprosesser.

Norsk industri og næringsvirksomhet har over mange år måttet omstille seg og har gjennomgående god omstillingsevne. Industrien bidrar også til utvikling av produksjonsprosesser og produkter som er viktig i et lavutslippssamfunn. Det er samtidig nødvendig at næringslivet produserer mer klimavennlig og reduserer sine utslipp. Industri var lenge den største kilden til klimagassutslipp i Norge. Utslippene har gått ned med 39 prosent siden 1990, slik at industrien nå står for om lag 12 prosent av norske klimagassutslipp. 90 prosent av industriens klimagassutslipp er inkludert i EUs kvotesystem.

Norge skal være et lavutslippssamfunn i 2050, med 90–95 prosent reduksjon i klimagassutslipp sammenlignet med 1990. Norsk næringsliv og industri har store muligheter til å utvikle teknologi, nye produkter, løsninger og forretningsmodeller som det er behov for i et lavutslippssamfunn. Det er samtidig sentralt at norsk industri har høy produktivitet og høy verdiskapingssevne, blant annet ved å ta i bruk ny teknologi og

utnytte muligheter i digitalisering og fornybar energi. Virkemiddelapparatet tilbyr støtteordninger til forskning og innovasjon som blant annet bidrar til grønn omstilling.

Delmål 9.5 handler blant annet om å styrke vitenskapelig forskning og stimulere til innovasjon. Bærekraftsmålene spiller en stadig viktigere rolle i det norske forsknings- og innovasjonssystemet. Dette gjenspeiles i regjeringens langtidspan for forskning og høyere utdanning, som er det viktigste verktøyet for å sørge for langsiktige og forutsigbare satsinger på området og å bidra til en bedre koordinert politikk.⁶¹ Den offentlige forskningsinnsatsen har økt de senere år og rettes mot teknologier og forskning som bidrar til økt verdiskaping innenfor bærekraftige rammer. En viktig utfordring fremover er å stimulere til et bærekraftig og konkurransedyktig næringsliv som bidrar til det grønne skiftet.

Delmål 9.A, 9.B og 9.C handler alle om forpliktelser til utviklingsland, herunder bærekraftig utvikling av infrastruktur, støtte til nasjonal utvikling av teknologi, forskning og innovasjon og økt tilgang til informasjons- og kommunikasjons-teknologi.

4.9.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 9

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

⁶¹ Meld. St. 4 (2018–2019) *Langtidspan for forskning og høyere utdanning 2019–2028*.

Delmål 9.1: Utvikle pålitelig, bærekraftig og solid infrastruktur av høy kvalitet, inkludert regional og grensekryssende infrastruktur, for å støtte økonomisk utvikling og livskvalitet med vekt på overkommelig pris og likeverdig tilgang for alle

Globale indikatorer:

- andel av befolkningen på landsbygda som bor mindre enn 2 km fra en helårsvei
- passasjer- og godsmengde, fordelt på transportmåte

Mulige norske målepunkter:

- innenlandsk persontransport*
- innenlandsk godstransport*
- punktlighet i togtransporten
- dekningsgrad offentlig transport
- infrastruktur for elektriske kjøretøy

Delmål 9.2: Fremme inkluderende og bærekraftig industrialisering og næringsutvikling, og innen 2030 øke industriens andel av sysselsetting og bruttonasjonalprodukt betydelig, i tråd med forholdene i de respektive landene, og doble industriens andel av sysselsetting og bruttonasjonalprodukt i de minst utviklede landene

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • verdiskapning fra produksjon, som andel av BNP og per innbygger • sysselsetting i produksjonsindustrien, som andel av samlet sysselsetting 	<ul style="list-style-type: none"> • bruttoprodukt for industrien som andel av total BNP og per innbygger* • sysselsetting i industrien som andel av total sysselsetting* • andel av virksomheter med ISO-bærekrafts-sertifisering (ISO 500001, 1400001 og 14064)

Delmål 9.3: Øke tilgangen til finansielle tjenester, inkludert rimelig kreditt, for små industribedrifter og andre bedrifter, særlig i utviklingsland, og styrke disse bedriftenes posisjon og integrere dem i verdikjeder og markeder

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • små industribedrifter som andel av næringens samlede verdiskapning • andel av små industribedrifter med lån eller rammekreditt 	<ul style="list-style-type: none"> • små industribedrifter som andel av næringens samlede verdiskapning

Delmål 9.4: Innen 2030 oppgradere infrastruktur og omstille næringslivet til å bli mer bærekraftig, med mer effektiv bruk av ressurser og mer utstrakt bruk av rene og miljøvennlige teknologiformer og industriprosesser, der alle land gjør en innsats etter egen evne og kapasitet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • CO₂-utslipp per verdiskapningsenhet 	<ul style="list-style-type: none"> • klimagassutslipp CO₂-ekvivalenter per bruttoprodukt* • utvikling i klimagassutslipp (CO₂e) innenfor ulike næringer • klimagassutslipp fra transportsektoren • andel av bilparken som er nullutslippskjøretøy

Delmål 9.5: Styrke vitenskapelig forskning og oppgradere teknologien i næringslivssektorene i alle land, særlig i utviklingsland, blant annet ved – innen 2030 – å stimulere til innovasjon, betydelig øke antallet ansatte (per million innbyggere) innenfor forsknings- og utviklingsvirksomhet og betydelig øke bevilgningene til offentlig og privat forskning og utvikling

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • utgifter til forskning og utvikling som andel av BNP • forskere (fulltidsansatt eller tilsvarende) per million innbyggere 	<ul style="list-style-type: none"> • utgifter til forskning og utvikling som andel av BNP* • utførte årsverk innen forskning og utviklingsarbeid per million innbyggere* • utgifter til forskning og utvikling som andel av BNP, fordelt på offentlig sektor og foretakssektor • forskning og utvikling i næringslivet, egenutført og innkjøpt

Delmål 9.A: Legge til rette for bærekraftig utvikling av infrastrukturen i utviklingsland ved å øke den finansielle, teknologiske og faglige bistanden til afrikanske land, de minst utviklede landene, kystløse utviklingsland og små utviklingsøystater

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • samlet offentlig internasjonal støtte (offentlig utviklingsbistand samt annen offentlig finansiering) til infrastruktur 	

Delmål 9.B: Støtte nasjonal utvikling av teknologi, forskning og innovasjon i utviklingsland, blant annet ved å sikre politiske rammevilkår som fremmer mangfold i næringslivet og gir handelsvarer en merverdi

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • verdiskaping i mellom- og høyteknologiske bedrifter som andel av næringens samlede verdiskaping 	<ul style="list-style-type: none"> • stipender til studenter fra utviklingsland • utvekslingssamarbeid • teknologi- og forskningsprogrammer med utviklingsland

Delmål 9.C: Øke tilgangen til informasjons- og kommunikasjonsteknologi betydelig og arbeide for at de minst utviklede landene får allmenn og rimelig tilgang til internett innen 2020

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel av befolkningen med tilgang til mobilt nettverk, fordelt på type teknologi 	<ul style="list-style-type: none"> • andel av befolkningen med tilgang til bredbånd og mobilt nettverk, fordelt på type teknologi

4.9.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Gjennom solide og flerårige kjernebidrag til FN og de multilaterale utviklingsbankene, samt støtte til den asiatiske infrastrukturbanken (AIIB), bidrar Norge til investeringer i infrastruktur som veier, jernbaner, havner, strømmnett, industrialisering og digital infrastruktur. Det legges vekt på de fattigste landene, særlig i Afrika.

Gjennom Norfund bidrar Norge til bærekraftig næringsutvikling i utviklingsland ved å tilby egenkapital og lån. Bedrifter innen ren energi, finans, grønn infrastruktur og landbruk prioriteres.

Norge støtter forskning, innovasjon og digitalisering i utviklingsland. Forskningsinstitusjoner i utviklingsland støttes både direkte og gjennom samarbeid med norske forskningsinstitusjoner. Gjennom programmet Visjon 2030 samarbeider næringsliv, forskning og sivilsamfunn om å fremme fattigdomsreduksjon i land som mottar norsk bistand. I 2019 inngikk Norge et nytt partnerskap om digitalisering med Verdensbanken. Norges innsats globalt skal være med å sørge for at ingen utelates i den teknologiske utviklingen. Meld. St. 11 (2019–2020) *Digital transformasjon og utviklingspolitikken* beskriver barrierer for digitalisering i utviklingsland og angir regjeringens strategiske retning for digitalisering i utviklingspolitikken.

4.9.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Kompetanse

Kostnadsnivået i Norge er høyt i internasjonal sammenheng, men den høyt utdannede arbeidskraften har samtidig relativt lave lønninger. For å være konkurransedyktig må norsk næringsliv ha medarbeidere blant de mest kompetente i verden innenfor sine fagområder. Det er et mål å legge til rette for et mest mulig kunnskapsbasert og mangfoldig næringsliv med god omstillings- og verdiskapningsevne. Teknologisk utvikling kan føre til at arbeidsoppgaver forsvinner, men også at nye arbeidsoppgaver oppstår. Det kan skje raskt, og nye oppgaver vil ofte kreve en annen kompetanse enn det ansatte har i dag. Læring hele livet er derfor viktig.

Høyt kompetansenivå i arbeidsstyrken er avgjørende for å kunne utvikle og ta i bruk ny teknologi og nye produksjonsmetoder utviklet av andre, og for å tiltrekke internasjonale samarbeidspartnere.⁶²

Kompetansebehovutvalget viser at teknologisk utvikling, klimautfordringer og demografiske endringer vil medføre endringer i næringsstrukturen, arbeidslivet og kompetansebehovene i årene fremover.⁶³ Allerede nå sier 60 prosent av bedriftene at de har et udekket behov for kompetanse.⁶⁴ Utfordringene er størst i distriktene.⁶⁵ Med regionreformen har fylkeskommunene fått et forsterket ansvar for regional kompetansepolitikk. Regionale kompetansefora skal bidra til koordinering på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer, med involvering fra kommuner, statsforvalter og utdannings-, arbeidsmarkeds- og næringsaktører. Formålet er et regionalt samarbeid om kunnskapsgrunnlaget for kompetansepolitikken, og om regionale planer og prioriteringer for egen region.⁶⁶ Kompetansepolitikken involverer svært mange ulike aktører, og deltagelsen, organiseringen og det konkrete arbeidet tilpasses regionenes egne tradisjoner og forutsetninger.

Regjeringens kompetansereform har som mål at ingen skal gå ut på dato som følge av manglende kompetanse, og at arbeidslivet skal få tilgang til den kompetansen det har behov for.⁶⁷ Kompetansereformen inneholder tiltak rettet mot å gi alle tilgang til fleksible utdanningstilbud på alle nivåer av utdanningssystemet.

Forskning og innovasjon

Økt internasjonalt forsknings- og innovasjonssamarbeid og klimasamarbeid med EU er en viktig drivkraft. Gjennom EØS-avtalen deltar Norge i det europeiske forskningsområdet (ERA) og i verdens største forsknings- og innovasjonsprogram, *Horisont Europa* (2021–2027). Minst 35 prosent av totalbudsjettet til Horisont Europa skal gå til klimarelatert forskning og innovasjon. ERA legger rammen for et samarbeid mellom landene og Europakommisjonen om videre utvikling av et sammenhengende område for forskning og innovasjon i Europa, der «tvillingstransformasjonene» grønt skifte og digitalisering er prioriterte tema-

⁶² NOU 2016: 3 *Ved et vendepunkt: Fra ressursøkonomi til kunnskapsøkonomi*.

⁶³ NOU 2020: 2. *Fremtidige kompetansebehov III — Læring og kompetanse i alle ledd*.

⁶⁴ NHOs kompetansebarometer 2020: En kartlegging av NHOs medlemsbedrifter og øvrige norske bedrifters kompetansebehov i 2020. Rapport 2021:4.

⁶⁵ Tilgang på boliger i distriktene og rekruttering av arbeidskraft. Samfunnsøkonomisk analyse, Rapport 35-2020.

⁶⁶ Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019–2023. KMD 2019.

⁶⁷ Meld. St. 14 (2019–2020) *Kompetansereformen – Lære hele livet*.

områder. Dette byr på store muligheter for norske FoU-miljøer og norsk næringsliv.

Også EUs romprogram, finansieringsprogrammet Invest EU og andre programmer er avgjørende for å utvikle forsknings- og innovasjonssamarbeidet mellom landene. Tett samarbeid med internasjonale ekspertmiljøer kan bidra til å øke innovasjonstakten. Norges deltakelse i EUs regionale samarbeid Interreg 2021–2027, om et smartere, mer innovativt og grønnere Europa, gir norske aktører tilgang til kunnskap, kompetanse og erfaringer som bidrar til økt bærekraft gjennom bl.a. grønn omstilling og mer fremtidsrettede tjenester. Fylkeskommunene står sentralt i dette arbeidet.

Norge deltar i EUs innovasjonsfond som støtter innovative teknologiprojekter for lavutslippsløsninger i perioden 2021–2030. I Norge har Enova et særskilt ansvar for å følge opp norske søkere til Innovasjonsfondet.

Som langtidsplanen for forskning og høyere utdanning 2019–2028 slår fast, prioriterer regjeringen forskning for omstilling til lavutslippssamfunnet, og også utvikling av teknologi og løsninger for det grønne skiftet. Det er viktig at omstillingen blir rettferdig i tråd med det overordnede målet om at ingen skal utelates. Det er behov for å involvere aktører i både offentlig og privat sektor og stimulere samarbeid på tvers av ulike fagområder.

Fylkeskommunene og kommunene støtter også opp om lokalt næringsliv, og fylkeskommunene mobiliserer og kvalifiserer til forskning. Fylkeskommunene eier deler av Innovasjon Norge og er oppdragsgiver for flere virkemidler i Innovasjon Norge og Siva. Gjennom blant annet Forregion-programmet i Forskningsrådet og regionale forskningsfond mobiliserer og kvalifiserer de til forskning. Mange av fylkeskommunene benytter seg av EUs metode for regional næringsutvikling, smart spesialisering. Basert på eksisterende styrker, og i samarbeid med næringsliv, forskning og organisasjoner, identifiseres områder for utvikling og styrking av næringsnisjer, og det arbeides for å legge til rette for videre utvikling av disse.

Økt innovasjon i offentlig sektor er en av regjeringens hovedstrategier for å løse samfunnsutfordringene i årene fremover, jf. Meld. St. 30 (2019–2020) *En innovativ offentlig sektor – kultur, ledelse og kompetanse*. Bruk av innovative innkjøp og andre former for utviklingssamarbeid vil stimulere nyskaping i næringslivet.

Grønn omstilling

Det meste av forskning og innovasjon i næringslivet foregår uten støtte fra det offentlige, fordi

bedriftene selv finner det lønnsomt. Samtidig kan forskning og innovasjon som utføres og finansieres av en virksomhet, skape verdier for andre virksomheter. I slike tilfeller kan offentlig støtte bidra til økt aktivitet og større samlet verdiskaping. Støtte til forskning, utvikling og innovasjon kan også bidra til at kostnadene ved klimavennlige teknologier reduseres.

Norsk økonomi er omstillingsdyktig, og regjeringen har dialog med næringslivet om rammebetingelser og virkemidler for å skape lønnsomme, grønne arbeidsplasser. Norge har et vel fungerende virkemiddelapparat som skal fremme forskning, utvikling og innovasjon i næringslivet innenfor bærekraftige rammer, se også mål 8. Bærekraft vektlegges i generelle ordninger og gjennom målrettede virkemidler for klima- og miljøvennlige løsninger. Forskningsrådet, Innovasjon Norge, Enova, Gassnova, Siva og Nysnø er noen av aktørene som har virkemidler som bidrar til grønn omstilling. Tverrgående satsninger og samarbeid er etablert for å gjøre løpet fra forskning til markedsintroduksjon mer smidig. For eksempel har Forskningsrådet, Innovasjon Norge og Siva en felles handlingsplan for bioøkonomi som er en oppfølging av regjeringens bioøkonomistrategi. Og Forskningsrådet, Innovasjon Norge og Enova har gjennom mange år hatt en samarbeidsavtale om grønn vekst. PILOT-E er en felles finansieringsordning som tilbys norsk næringsliv der målet er at nye produkter og tjenester innen miljøvennlig energiteknologi skal bli raskere utviklet og tatt i bruk for å bidra til utslippskutt. PILOT-E følger opp aktørene og teknologiene gjennom hele løpet fra ide til marked.

Alle må bidra for at Norge skal bli et lavutslippssamfunn. Regjeringen vil sette ned et ekspertutvalg som skal se på de samlede rammevilkårene for å fremme klimavennlige investeringer i Norge.

Grønn plattform er regjeringens nye tiltak for en koordinert, forsterket og målrettet innsats for omstilling til lavutslippssamfunnet. Plattformen bygger på etablerte ordninger i Innovasjon Norge, Forskningsrådet, Siva og Enova. Eksempler på relevante ordninger er Innovasjon Norges miljøteknologiordning, klyngeprogram og innovasjonskontrakter, Forskningsrådets innovasjonsprosjekter i næringslivet og Sivas katapultordning. Grønne prosjekter innen forskning og innovasjon, fra grunnleggende forskning og frem til løsninger som skal presenteres for markedet, kan søke om støtte. Målgruppen for plattformen er næringsliv og institutter. Det er satt av 1 milliard kroner fordelt over tre år til Grønn plattform. Det

Boks 4.25 Europas grønne giv som drivkraft for omstilling

De europeiske landene er Norges nærmeste naboer og viktigste handelspartnere. Tilgangen til EUs indre marked gjennom EØS-avtalen gir norsk næringsliv forutsigbarhet og gode rammevilkår for salg av varer og tjenester uten høye tollsatser. Det er avgjørende for å sikre økonomisk vekst og velferd i hele Norge. Europas grønne giv (the European Green Deal) vil få stor betydning for Norge. Den grønne given er på samme tid EUs vekststrategi, oppfølging av 2030-agendaen og gjennomføring av klimaforpliktelsen i Parisavtalen. Det er en ambisiøs tverrsektoriell plan for bærekraftig økonomisk vekst med mindre forurensing og lavere klimagassutslipp, bedre ivaretagelse av naturmangfold, bedre helse, økt livskvalitet og nye arbeidsplasser. EU kombinerer klima- og miljøpolitikken og den økonomiske politikken. Det er en forutsetning at den grønne omstillingen skal skje på en rettferdig måte. EU legger til rette for at både offentlige og private aktører skal bidra

til å finansiere omstillingen. Den vektlegger et bredt partnerskap med både næringsliv, kommuner og regioner. EU gjør et viktig arbeid med å tilrettelegge for at finansnæringen kan bidra til omstillingen til et lavutslippssamfunn og håndtere klimarisiko. Med sin handlingsplan for bærekraftig finans har EU som mål å dreie kapitalen over mot mer bærekraftige investeringer, håndtere finansiell risiko fra klimaendringer, miljø- og sosiale problemer og fremme åpenhet og langsiktighet i finansiell og økonomisk aktivitet. Regjeringen stiller seg bak målene i EUs handlingsplan og følger EUs oppfølging av planen tett. For Norge er det viktig at rammeverket ikke ekskluderer virksomhet som kan dokumentere at den drives i tråd med omforente bærekraftsstandarder eller nasjonalt lovverk som skal sikre bærekraft. Rammeverket for bærekraftig finans vil gjennom EØS-avtalen også gjelde for norske aktører.

er besluttet at virkemiddelapparatet skal kartlegge sine tildelinger og rapportere på en sammenlignbar måte, så langt som mulig, om hvordan tildelinger til forskning og innovasjon bidrar til lavutslippssamfunnet, jf. klimaplanen.⁶⁸

Fremme bærekraftige investeringer

Norsk næringsliv inngår i internasjonale verdikjeder, og mange bedrifter konkurrerer i en rekke markeder. Bedriftene møter stadig mer ambisiøs klima- og miljøpolitikk nasjonalt og internasjonalt. Rammevilkårene til virksomheter blir endret av skjerpede regelverk for klimagassutslipp, miljøkonsekvenser og bruk av ressurser, og av knappere tilgang på råvarer.

EU legger til rette for at finansnæringen kan bidra til omstillingen til et lavutslippssamfunn. Med sin handlingsplan for bærekraftig finans, har EU som mål å kanalisere kapitalen mot mer bærekraftige investeringer, håndtere finansiell risiko fra klimaendringer, miljø- og sosiale problemer og fremme åpenhet og langsiktighet i finansiell og økonomisk aktivitet. Regjeringen stiller seg bak målene i EUs handlingsplan og følger EUs opp-

følging av planen tett. Regelverket for bærekraftig finans vil gjennom EØS-avtalen også gjelde for norske aktører.

Et sentralt tiltak i EUs handlingsplan for bærekraftig finans er utviklingen av et klassifiseringsystem for bærekraftige økonomiske aktiviteter, en såkalt taksonomi. Formålet er å etablere en felles forståelse av hvilke aktiviteter og investeringer som er bærekraftige i tråd med EUs langsiktige klima- og miljømål. Felleseuropeiske kriterier skal gjøre det lettere for investorer å sammenligne investeringsmuligheter på tvers av land og sektorer, gi selskaper insentiver til å gjøre sine forretningsmodeller mer bærekraftige, og gjøre det enklere for investorer å identifisere bærekraftige investeringer. Taksonomien vil også ligge til grunn i utviklingen av en EU-standard for grønne obligasjoner.

For at en økonomisk aktivitet skal kunne defineres som bærekraftig må den bidra vesentlig til å nå minst ett av seks definerte miljømål. Aktiviteten skal heller ikke ha betydelig negativ innvirkning på øvrige miljømål, og må oppfylle minstekrav til bærekraftige sosiale og styringsmessige forhold. De overordnede rammene for taksonomien ble vedtatt i EU i juni 2020. Regjeringen vil fremme en lovproposisjon om gjennomføring av

⁶⁸ Meld. St. 13 (2020–2021) *Klimaplan for 2021–2030*

regelverket. Forordningen gir Kommissjonen hjemmel til å fastsette tekniske kriterier for vesentlig bidrag til miljømåloppnåelsen i såkalte delegerte rettsakter. Kommissjonen fastsatte den første delegerte forordningen om kriterier for bidrag til målene om reduksjon av klimagassutslipp og klimatilpassning i april 2021. Kriteriene gjelder fra 1. januar 2022. For de øvrige fire miljømålene skal Kommissjonen fastsette kriterier innen 31. desember 2021, og disse skal gjelde fra 1. januar 2023.

For at investorer skal finansiere grønne løsninger, er det avgjørende med informasjon fra selskaper om hvordan de påvirker mennesker, samfunn og miljø. Store foretak har i henhold til regnskapsloven plikt til å redegjøre for hva foretaket gjør for å integrere hensynet til blant annet menneskerettigheter og miljø. En kartlegging gjennomført av Finanstilsynet om bærekraftsrapportering i norske foretak viste at det er et stykke igjen før flertallet av norske selskaper rapporterer på en tilstrekkelig måte.⁶⁹ Europakommisjonen la i april 2021 frem et forslag til et nytt direktiv om selskapsrapportering om bærekraftrelaterte forhold (Corporate Sustainability Reporting Directive). Forslaget innebærer at flere foretak vil bli underlagt krav om å rapportere bærekraftsinformasjon. Det skal utvikles to europeiske standarder for

bærekraftsrapportering, for henholdsvis store foretak og små- og mellomstore foretak. Formålet med de foreslåtte endringene er å legge til rette for bedre og mer sammenlignbar beslutningsrelevant rapportering fra foretak om klima- og bærekraftrelaterte forhold. Det foreslåtte direktivet er antatt EØS-relevant. For å legge til rette for tettere dialog og informasjonsutveksling mellom myndigheter, næringsliv, academia og andre berørte parter, har Finansdepartementet etablert en referansegruppe for bærekraftig finans. Etableringen av referansegruppen er ledd i oppfølgingen av Meld. St. 13 (2020–2021) *Klimaplan for 2021–2030*, hvor regjeringen varslet at den vil ha dialog med næringslivet om hvordan det kan legges til rette for bedre beslutningsrelevant selskapsrapportering om klima- og miljørelaterte forhold.

Den statlige bygge- og eiendoms politikken skal bidra til å utvikle næringen i bærekraftig retning ved selv å gjennomføre bærekraftige prosjekter og gjennom samarbeid. Staten skal fremme innovative og grønne løsninger. I klimaplanen presenterte regjeringen klima- og miljøambisjoner for staten som byggherre, eiendomsforvalter og leietaker.

Digital transformasjon

Digital transformasjon endrer de grunnleggende måtene virksomheter løser sine oppgaver på. Regjeringen har nylig lagt frem to stortings-

⁶⁹ Kartlegging av foretakenes bærekraftsrapportering 2020. Finanstilsynet, 2020.

Boks 4.26 Betydningen av Europas grønne giv for prosessindustrien

Forumet Prosess21 ble lansert i Meld. St. 27 (2016–2017) *Industrien – grønnere, smartere og mer nyskapende*. Prosess21 startet sitt arbeid i april 2018 og hovedrapport fra arbeidet ble levert til oppdragsgiver Nærings- og fiskeridepartementet i februar 2021. Hovedoppgaven for Prosess21 er å gi strategiske råd og anbefalinger om hvordan Norge best kan få til en utvikling i retning av minimale utslipp fra prosessindustrien i 2050 og samtidig legge til rette for at virksomheter i prosessindustrien har bærekraftig vekst i denne perioden.

Prosess21 har gjennom 10 ekspertgrupper utredet områder av strategisk betydning for videreutvikling av prosessindustrien i Norge. Ekspertgruppene har samlet gitt 120 anbefalinger. I tillegg er det gjennomført eksterne studier om bl.a. Europas grønne giv. Hovedrapporten sammenfatter budskap og konklusjoner fra

ekspertgruppenes arbeid, eksterne studier og strategiske diskusjoner i styringsgruppen.

Prosess21 påpeker at det har vært store endringer i prosessindustriens rammebetingelser siden forumet ble etablert. Særlig fremheves betydningen av den grønne given. Prosess21 anmoder derfor departementene om å koordinere seg enda bedre for å ta vare på norske interesser ifm. den grønne given, og at grønn industriutvikling prioriteres. Særlig fremheves betydningen av å fremme norske interesser i utformingen av EU-regler innen klima og miljø, og på områder hvor vi skiller oss ut i en europeisk sammenheng. Det fremheves også at nasjonale virkemidler må være koordinert med EUs virkemidler.

Kilde: Prosess21.no

meldinger om elektronisk kommunikasjon⁷⁰ og om hvordan Norge skal bli bedre til å utnytte mulighetene i data som ressurs.⁷¹

I sin nye datastrategi omtaler EU data som avgjørende for det grønne skiftet og som livsnerven i fremtidig økonomisk utvikling. Bare i Norge er verdiskapingen i den datadrevne økonomien anslått til 150 milliarder kroner per år, og med potensial for at dette kan dobles innen 2030. Økt deling og bruk av data danner grunnlaget for nye produkter og tjenester, og kan være drivkraft for økt produktivitet og ressursbesparelser i alle typer sektorer. Datalagring i store mengder er svært energikrevende, og forutsetter økt produksjon av fornybar kraft.

I 2019 gikk regjeringen og KS sammen om en strategi for digitalisering av offentlig sektor.⁷² Hensikten med strategien er å understøtte digital transformasjon i hver enkelt virksomhet, og i offentlig sektor som helhet. Målet er at brukerne (innbyggerne, næringsliv og frivillig sektor) skal oppleve én digital offentlig sektor. En sentral del av strategien er å tilby sammenhengende tjenester på åtte utvalgte «livshendelser».

Regjeringen ønsker å utnytte verdien og potensialet som ligger i å anvende offentlige datasett på nye måter. Det er et mål at flere offentlige datasett skal gjøres tilgjengelig for videre bruk. I september 2020 ble Nasjonalt ressurscenter for deling av data etablert. Senteret skal legge til rette for innovasjon, nye tjenester og verdiskaping ved å stimulere til mer deling av data mellom offentlige virksomheter, og mellom det offentlige og næringsliv, akademia og frivillig sektor.

Elektrifisering av transportsektoren

Norge har allerede en høy grad av elektrifisering. For å nå klimamålene og klare omstillingen til et lavutslippssamfunn, vil ytterligere elektrifisering være nødvendig, særlig i transportsektoren.

Det var til sammen om lag 3 000 ladestasjoner for elbiler i Norge ved utgangen av 2020. Det var én kommersielt åpen hydrogenstasjon og to stasjoner for busser og lastebiler. Fremover vil behovet for ladeinfrastruktur påvirkes av antall kjøretøy og hvilket ladebehov disse har. Batteriene og rekkevidden på nye elbiler blir stadig bedre. Som stadfestet i regjeringens handlingsplan for infrastruktur for

alternative drivstoff og regjeringens klimaplan for 2021–2030, legger regjeringen til grunn at utviklingen av ladeinfrastruktur skal være markedsbasert, men at staten gjennom Enova i en tidligfase skal bidra med støtte der det ikke er kommersielt lønnsomt å bygge ut.

Regjeringens ambisjon om å halvere utslippene fra innenriks sjøfart og fiske innen 2030 sammenlignet med 2005, er forankret i Handlingsplanen for grønn skipsfart (2019). I stortingsmeldingen om maritim politikk (2020) og Klimaplan for 2021–2030 (2021) tas politikken for grønn skipsfart et steg videre. Meldingene varsler blant annet innføring av lav- og nullutslippskriterier i nye anbud for ferjer og hurtigbåter der det ligger til rette for det i løpet av henholdsvis 2023 og 2025. Ved utgangen av 2020 var det 120 landstrømanlegg, og 54 ladeanlegg for ferjer, hurtigbåter og andre passasjerbåter. Det forventes at ladeinfrastruktur bygges ut i takt med ytterligere elektrifisering av ferje- og hurtigbåtsamband, og at infrastruktur for andre nullutslippsløsninger bygges ut etter hvert som ny teknologi tas i bruk.

4.9.6 Regjeringen vil

Globalt

- Fremme investeringer i miljøvennlig og bærekraftig infrastruktur gjennom de multilaterale utviklingsbankene.
- Sikre gode rammevilkår for næringsutvikling og private investeringer, med et særlig fokus på utvikling av landbruks- og havnæringene.
- Styrke Norfund som en sentral partner for næringsutvikling.
- Sikre at utviklingsland drar nytte av potensialet i digital teknologi for næringsutvikling, jobbskaping og grønn innovasjon.
- Bruke digitalisering og ny teknologi for å nå ut til flere med norsk utviklingshjelp.
- Legge til rette for at utviklingsland kan hoppe over trinn på utviklingsstigen ved å ta i bruk digitalisering og ny teknologi.
- Ta lederskap innen utvikling og deling av digitale fellesgoder.

Nasjonalt

- Samarbeide tett med EU for å bidra til et mer bærekraftig Europa, og til utviklingen og gjennomføringen av Europas grønne giv.
- Føre dialog med næringslivet om arbeidet med bærekraftig finans, inkludert EUs klassifise-

⁷⁰ Meld. St. 28 (2020–2021) *Vår felles digitale grunnmur*.

⁷¹ Meld. St. 22 (2020–2021) *Data som ressurs – Datadrevet økonomi og innovasjon*.

⁷² En digital offentlig sektor: Digitaliseringsstrategi for offentlig sektor 2019–2025. KMD, 2019.

ringssystem for bærekraftig økonomisk aktivitet.

- Legge til rette for at finansnæringen kanalisere privat kapital til bærekraftige prosjekter og løsninger.
- Sette ned et ekspertutvalg som skal se på de samlede rammevilkårene for å fremme klimavennlige investeringer i Norge.
- Sikre at de næringsrettede virkemidlene gir økt samlet verdiskaping innenfor bærekraftige rammer.
- Følge opp innovasjonsmeldingen med mål om å bidra til mer innovasjon i offentlig sektor.
- Følge opp regjeringens digitaliseringsstrategi *Én digital offentlig sektor: Digitaliseringsstrategi for offentlig sektor 2019–2025*.
- Følge opp Meld. St. 22 (2020–2021) *Data som ressurs – Datadrevet økonomi og innovasjon*.

4.10 Mindre ulikhet

Figur 4.11 Bærekraftsmål 10: Redusere ulikhet i og mellom land

4.10.1 Globale utviklingstrekk

Ulikhet har en sterk negativ innvirkning på utvikling nasjonalt og globalt, og utgjør en alvorlig utfordring i kampen mot fattigdom. De siste tiårene har økonomisk vekst bidratt til at flere land har blitt rikere. Den sterke økonomiske veksten i Asia siden 1980 har gitt det største bidraget til økonomisk utjevning mellom land. Likevel er det fremdeles store forskjeller mellom land og regioner. I 2011 var gjennomsnittsinntekten for

befolkningen i Nord-Amerika 16 ganger høyere enn for befolkningen i Afrika sør for Sahara.⁷³

Innad i land er også inntekt og velstand stadig svært konsentrert. Den rikeste prosenten av verdens befolkning eier over 45 prosent av verdens formue og mottar 20 prosent av inntektene. Inntektsulikhetene har økt i to tredjedeler av alle land, inklusive de fleste av de mest utviklede landene og i mange mellom- og lavinntektsland, som Kina og India.⁷⁴

Globalt er innbyggerne i byene som regel rikere enn de som bor på landsbygda. Samtidig er forskjellene i inntekt gjennomgående større i byene.

4.10.2 Norsk perspektiv

Delmål 10.1 er å oppnå en gradvis og varig inntektsøkning for de fattigste. De siste 30 årene har norske husholdninger fått et betydelig inntektsløft. Sammenlignet med de fleste andre land har Norge små inntekts- og levekårsforskjeller. De 40 prosent av befolkningen med de laveste inntektene, har siden 1992 i gjennomsnitt hatt en inntektsutvikling som ligger på nivå med medianinntekten.

Det er flere strukturelle forhold ved norsk økonomi som bidrar til små forskjeller, herunder organiseringen av arbeidsmarkedet, lønnsfastsettelsen, utformingen av skattesystemet, offentlig finansiert utdanning og et omfattende offentlig helsetilbud. Inntektssystemet for kommuner og fylkeskommuner sikrer i stor grad likeverdige tjenester. Norge har også et omfattende trygde- og overføringssystem som bidrar til utjevning og som kompenserer for tap av inntekt ved arbeidsledighet, sykdom og uførhet. Dette er i tråd med delmål 10.4 om å vedta politikk med sikte på å oppnå en gradvis utjevning av forskjeller. Skatte- og avgiftssystemet bidrar til omfordeling både gjennom finansiering av offentlige tjenester og overføringer, og fordi personskatten er progressivt utformet. Skatte- og overføringssystemet reduserer den målte inntektsulikheten med om lag 40 prosent. Dette utjevning-bidraget har vært stabilt over en lengre periode.

Delmål 10.2 er å fremme sosial, økonomisk og politisk inkludering av alle, uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, rase, etnisitet, nasjonal opprinnelse, religion eller økonomisk eller annen status. Mange personer med nedsatt funksjonsevne står utenfor arbeidsmarkedet. Mange inn-

⁷³ World Social Report 2020: Inequality in a Rapidly Changing World. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2020.

⁷⁴ ibid

vandrere, særlig flyktninger, er uten arbeid. Andelen av befolkningen som lever med såkalt vedvarende lavinntekt, har også økt. Mange med vedvarende lavinntekt har svak tilknytning til arbeidslivet. Til tross for at Norge har gode systemer for å sikre sosial mobilitet og muligheter for alle, er det likevel slik at oppvekst i lavinntekt har konsekvenser for levekår og helse som voksen.

Delmål 10.3 er å sikre like muligheter og å vedta lover mot diskriminerende praksis. Norge har lovforbud mot diskriminering. Likevel er det utfordringer med rasisme, religiøs diskriminering, antisemittisme, negativ sosial kontroll og fordommer basert på kjønn, seksuell identitet, funksjonsnedsettelse og etnisitet.

Delmål 10.5 handler om regulering av og tilsyn med finansmarkeder og finansinstitusjoner. Finansmarkedene er i stor grad globale. For å unngå at risiko hoper seg opp der den er minst regulert, er det viktig at markedene, banker og andre finansinstitusjoner reguleres på en god og konsistent måte internasjonalt. Norsk finansmarkedsregulering bygger i stor grad på felles EØS-regler, som igjen ofte er basert på internasjonale standarder og anbefalinger. For Norge er det viktig at markedene

rundt oss er forsvarlig regulert, og at vi har handlefrihet i EØS-reglene til å stille strengere krav nasjonalt når det er behov for det. Etter finanskrisen har reguleringen og tilsynet internasjonalt, i EØS og i Norge blitt betydelig forbedret.

Delmål 10.7 handler om å legge til rette for migrasjon og mobilitet i ordnede, trygge, regulerte og ansvarlige former. I dagens situasjon har Norge ingen kritiske utfordringer her.

Delmål 10.6 handler om medbestemmelse for utviklingsland i beslutningsprosessene i globale finansinstitusjoner. Delmål 10.A handler om prinsippet om særbehandling og differensiert behandling av utviklingsland. Delmål 10.B handler om å stimulere til offentlig utviklingsbistand og kapitalflyt til statene der behovet er størst, i samsvar med landenes egne planer og programmer. Delmål 10.C handler om å redusere transaksjonsgebyrene ved pengeoverføringer fra migranter til hjemlandet.

4.10.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 10

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 10.1: Innen 2030 oppnå en gradvis og varig inntektsøkning for de fattigste 40 prosentene av befolkningen som er raskere enn økningen for det nasjonale gjennomsnittet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> vekst i husholdningenes utgifter eller inntekter per innbygger blant de fattigste 40 prosent av befolkningen og blant befolkningen sett under ett 	<ul style="list-style-type: none"> inntekt etter skatt per forbruksenhet, median og nederste 40 prosent

Delmål 10.2: Innen 2030 sikre myndiggjøring og fremme sosial, økonomisk og politisk inkludering av alle, uavhengig av alder, kjønn, funksjonsevne, rase, etnisitet, nasjonal opprinnelse, religion eller økonomisk eller annen status

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av personer som har under 50 prosent av medianinntekten å leve for, fordelt på kjønn, alder og funksjonsevne 	<ul style="list-style-type: none"> sysselsettingsandel for menn, kvinner, innvandrere, personer med innvandringsbakgrunn uføretrygd for menn, kvinner, innvandrere, personer med innvandringsbakgrunn utdanningsnivå blant kandidater til Stortinget andel av befolkningen som er medlem i en forening eller organisasjon andel personer med vedvarende lavinntekt lavinntektsandel og sammensetning av gruppen med vedvarende lavinntekt etter alder, kjønn, innvandrerbakgrunn.

Delmål 10.3: Sikre like muligheter og redusere forskjeller i levekår, blant annet ved å avskaffe diskriminerende lover, politikk og praksis og ved å fremme lovgivning, politikk og tiltak som er egnet til å nå dette målet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som rapporterer at de har følt seg diskriminert eller trakassert i løpet av de tolv siste månedene på grunnlag av en form for forskjellsbehandling som er forbudt i henhold til internasjonale menneskerettigheter 	<ul style="list-style-type: none"> utdanningsnivå for menn, kvinner, innvandrere, personer med innvandringsbakgrunn andel som bor i bolig som eies av en i husholdningen samvariasjon mellom husholdningsinntekt i barndomshjemmet og som voksen

Delmål 10.4: Vedta politikk, særlig når det gjelder skatter og avgifter, lønn og sosialomsorg, med sikte på å oppnå en gradvis utjevning av forskjeller

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> arbeidskraftens andel av BNP omfordelingseffekt av finanspolitikken 	<ul style="list-style-type: none"> lønnskostnadenes andel av BNP, herunder lønn og overføringer til sosialhjelp* gini-indeks før og etter skatter og overføringer utjevningsbidrag fra offentlige tjenester

Delmål 10.5: Bedre reguleringen av og tilsynet med globale finansmarkeder og finansinstitusjoner, og styrke gjennomføringen av regelverket

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> indikatorer for finansiell stabilitet 	

Delmål 10.6: Sikre at utviklingslandene blir bedre representert og får større grad av medbestemmelse i beslutningsprosessene i globale finansinstitusjoner, slik at institusjonene fungerer bedre og blir mer pålitelige, ansvarlige og legitime

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av medlemmer fra og stemmeretter forbeholdt utviklingsland i internasjonale organisasjoner 	

Delmål 10.7: Legge til rette for migrasjon og mobilitet i ordnede, trygge, regulerte og ansvarlige former, blant annet ved å føre en planmessig og godt forvaltet migrasjonspolitikk

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • ansettelseskostnader som hver enkelt ansatt har som andel av årsinntekten i bestemmelseslandet • antall land som har gjennomført en godt forvaltet migrasjonspolitikk • antall mennesker som døde eller forsvant underveis mot et internasjonalt reisemål • andel av befolkningen som er flyktninger, etter opprinnelsesland 	<ul style="list-style-type: none"> • arbeidsinnvandring til Norge • antall illegale innvandrere til Norge • gjennomsnittlig saksbehandlingstid ved søknad om opphold, asyl og familie-gjenforening

Delmål 10.A: Gjennomføre prinsippet om særbehandling og differensiert behandling av utviklingsland, særlig de minst utviklede landene, i samsvar med avtaler inngått med Verdens handelsorganisasjon

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel av varenumre i tolltariffen som gjelder import fra de minst utviklede landene og fra utviklingsland med nulltollordning 	

Delmål 10.B: Stimulere til offentlig utviklingsbistand og kapitalflyt, blant annet direkte utenlandske investeringer, til statene der behovet er størst, særlig de minst utviklede landene, afrikanske land, små utviklingsøystater og kystløse utviklingsland, i samsvar med landenes egne planer og programmer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • samlet tilførsel av ressurser til utvikling, fordelt på mottaker- og giverland samt type tilførsel (for eksempel offentlig utviklingsbistand, direkte utenlandske investeringer og andre tilførsler) 	<ul style="list-style-type: none"> • investeringer i utviklingsland gjennom Norfund

Delmål 10.C: Innen 2030 redusere transaksjonsgebyrene til under 3 prosent ved pengeoverføringer fra migranter til hjemlandet og avskaffe overføringsordninger med gebyrer som overstiger 5 prosent

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • overføringskostnader som andel av overført beløp 	

4.10.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Regjeringen arbeider systematisk og langsiktig for strukturelle endringer som motvirker ulikhet.

Norge har arbeidet aktivt gjennom mange år mot ulovlig kapitalflyt og korrupsjon og for mer inkluderende handelssystemer og rettferdig byrdefordeling i kampen mot klimaendringer. Nasjonale og globale prosesser må virke sammen om man skal lykkes i å oppnå redusert ulikhet mellom land og innad i land.

Verdensbanken har satt inkluderende vekst for de 40 prosent fattigste i verden som et overordnet mål, på linje med å utrydde ekstrem fattigdom. Norge og de andre nordiske landene har vært pådrivere for økt innsats for progressiv skatt, bekjempelse av ulovlig kapitalflyt og kamp mot korrupsjon i Verdensbankens arbeid.

Norske hovedprioriteringer i utviklingssamarbeidet, som satsing på helse, utdanning, likestilling, menneskerettigheter, næringsutvikling og erfaringsutveksling innen skatteadministrasjon og offentlig forvaltning, bistår samarbeidsland i å skape mer inkluderende samfunn med tjenestetilbud og muligheter for alle.

4.10.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Muligheter for alle

Det er flere institusjoner som bidrar til at Norge er et land med lav inntektsulikhet og høy sosial mobilitet. Den norske lønnsdannelsesmodellen bidrar til å holde lønnsulikheten på et forholdsvis lavt nivå. Samtidig har sysselsettingen over tid vært høy og ledigheten lav. Progressiv beskatning bidrar til omfordeling og finansiering av overføringer og offentlige tjenester innenfor blant annet helse og utdanning. Gratis eller sterkt subsidiert utdanning gir muligheter til alle uavhengig av deres sosioøkonomiske oppvekstvilkår.

Formue utgjør en viktig del av husholdningenes økonomiske ressurser. Ulikheten i fordelingen av formue har økt noe over tid. Utvikling i boligpriser har blant annet bidratt til dette. Bolig utgjør rundt 70 prosent av husholdningenes bruttoformue. Regjeringen vil at flest mulig skal ha mulighet til å eie sin egen bolig og har flere tiltak for å hjelpe flere vanskeligstilte til å gjøre det. Startlån er det viktigste tiltaket for at flere utsatte barnefamilier og andre med lav inntekt skal få mulighet til å kjøpe bolig.

Regjeringen vil fortsette å arbeide for et samfunn med tillit, små forskjeller og muligheter for alle, i hele landet. Blir ulikheten i fordelingen av de økonomiske ressursene for stor, kan det bidra til å forringe den enkeltes muligheter i livet og svekke oppslutningen om viktige samfunnsinstitusjoner. Det er derfor et mål å redusere sosiale ulikheter og øke mulighetene for den enkelte til å delta og bidra i arbeids- og samfunnsliv. Våre muligheter til å lykkes som voksne påvirkes av hvilken start vi får i livet. I tidlig barndom er trygghet og omsorg avgjørende for utvikling og læring. Grunnlaget for selvfølelse, empati og sosial og kognitiv utvikling legges i småbarnsalderen.

Regjeringen vil følge opp målet om å bevare et samfunn med små forskjeller og muligheter for alle med følgende strategier:

- *Tidlig innsats*: Tidlig innsats i barnehage og skole er nøkkelen til kunnskap og mestring. Barn og unge som sliter må få hjelp tidlig uansett hvor de er i utdanningsløpet, slik at ingen blir hengende etter.
- *Flere må fullføre videregående opplæring*: I et samfunn som krever stadig mer kompetanse er det nødvendig at flere elever fullfører og består videregående opplæring. Regjeringen har som mål at i 2030 skal ni av ti elever fullføre og bestå.
- *Lære hele livet*: Ingen skal gå ut på dato som følge av manglende kompetanse, og arbeidslivet skal få tilgang til den kompetansen det er behov for.
- *Lav ledighet*: Høy sysselsetting og et omstillings- og konkurransedyktig næringsliv er viktig for samlet verdiskapning og avgjørende for å redusere andelen som lever med lavinntekt. Inntektssikringsordningene må også utformes slik at de stimulerer til arbeid.
- *Vellykket integrering og inkludering*: Det viktigste for å integrere og inkludere alle er å legge til rette for at alle lærer seg norsk og får mulighet til utdanning, slik at de kan delta i arbeid og samfunnsliv.
- *Utjevne sosiale helseforskjeller*: Videreføre en tverrsektoriell folkehelsepolitikk der alle samfunnssektorer bidrar med sine virkemidler til å påvirke sosiale, miljømessige og strukturelle forhold som har betydning for helse og livskvalitet og sosiale helseforskjeller. Universelle helse- og omsorgstjenester, god helsekompetanse i befolkningen og målet om pasientens helsetjeneste, skal sikre likeverdige helse- og omsorgstjenester til alle.
- *Et godt og effektivt skattesystem*: Skattesystemets viktigste bidrag til omfordeling er å

finansiere brede og gode velferdstjenester og ordninger til sikring av inntekt. Skattesystemet skal også være vekstfremmende og legge til rette for styrket konkurransekraft og nye og lønnsomme arbeidsplasser.

- *Et velfungerende trygdesystem:* Trygdeordningene skal være et sosialt sikkerhetsnett. Samtidig må de gi gode insentiver til deltakelse i arbeidslivet.
- *Høy tillit og åpenhet:* Høy tillit, både mellom folk og til myndigheter, er viktig for en velfungerende økonomi, for samfunnets sosiale bærekraft og for den enkeltes livskvalitet. Åpenhet om myndighetenes arbeid bidrar til at befolkningen har tillit til beslutningene som tas.
- *Regional balanse:* Regional- og distriktspolitikken skal bidra til å legge til rette for nødvendige omstillinger og til målet om vekstkraft og likeverdige levekår.

Eldre og personer med funksjonsnedsettelse

Regjeringen vil legge til rette for at mennesker med funksjonsnedsettelse kan velge hvor de bor, ta utdanning og delta i arbeidslivet og dagliglivet på lik linje med andre. Dette skal gjøres blant annet ved å arbeide for å bedre inkludere mennesker med funksjonsnedsettelse i barnehage og skole, og ved å legge til rette for økt arbeidsinkludering og at flere kan eie egen bolig. Regjeringen vil også skape et aldersvennlig samfunn hvor eldre ikke møter hindringer for deltakelse. Etableringen av Eldreombudet vil bidra til å bekjempe diskriminering av eldre og fremme eldres interesser på alle samfunnsarenaer.

Meld. St. 25 (2020–2021) *Likeverdsreformen* ble fremmet for Stortinget i mars 2021. Gjennom Likeverdsreformen ønsker regjeringen å gjøre hverdagen enklere for familier som har eller venter barn med alvorlig sykdom, skade eller funksjonsnedsettelse. Målet med Likeverdsreformen er at barn og familier med barn som har behov for sammensatte tjenester, skal oppleve et samfunn som stiller opp, og som gir alle mulighet til personlig utvikling, deltakelse og livsutfoldelse. Et sentralt mål i meldingen er å bygge ned barrierer som hindrer barn og unge med funksjonsnedsettelse i å delta i ordinære aktiviteter som skole, utdanning og fritidsaktiviteter.

Integrering gjennom kunnskap og arbeid

Regjeringens integreringsstrategi⁷⁵ er viktig for å sikre et velferdssamfunn som både er økonomisk

og sosialt bærekraftig. Mennesker med innvandrerbakgrunn skal øke sin deltakelse i arbeids- og samfunnsliv. Integreringsstrategien har fire innsatsområder; utdanning og kvalifisering, arbeid, hverdagsintegrering og retten til å leve et fritt liv.

Kunnskap, kompetanse og norskkunnskaper er det viktigste grunnlaget for å komme i arbeid og for å skape et godt liv. Det er et mål i integreringsstrategien at barn og unge med innvandrerbakgrunn gis gode norskkunnskaper, grunnleggende ferdigheter og faglig kompetanse gjennom likeverdige utdanningsløp.

Fra 1. januar 2021 gjelder en ny lov om integrering gjennom opplæring, utdanning og arbeid (integreringsloven). Loven legger til rette for at flere nyankomne flyktninger og deres voksne familiemedlemmer kan ta formell utdanning gjennom introduksjonsprogrammet og setter tydeligere krav til norskkunnskaper, se boks 4.27.

Det er et mål at flere innvandrere får et stabilt og godt fotfeste i arbeidslivet. Ut over å sikre bedre kvalifisering, er det også viktig å stimulere arbeidsgivere til økt bevissthet om mangfold som en ressurs.

En annen viktig del av integreringsstrategien er å sikre at alle kan leve et fritt liv. Derfor vil regjeringen forsterke innsatsen for å forebygge negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Det er et mål å bygge ned barrierer for den enkeltes frihet. Regjeringen vil forsterke tiltak for å endre holdninger og praksis i berørte miljøer, blant annet gjennom frivillige organisasjoners arbeid. Regjeringen vil legge frem en ny handlingsplan mot negativ sosial kontroll og æresrelatert vold.

Samer og nasjonale minoriteter

Prinsippet om at ingen skal utelates vises også gjennom regjeringens arbeid for at samer og nasjonale minoriteter skal få utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv, inkluderes i beslutningsprosesser og bli likestilt med den øvrige befolkningen, både formelt og i praksis. Regjeringen vil sikre at samer og nasjonale minoriteter deltar i den bærekraftige samfunnsutviklingen ved å støtte deres organisasjoner og etablere arenaer for dialog mellom organisasjonene og myndighetene. Politikken bygger på prinsippet om likeverd, likebehandling og ikke-diskriminering. Å jobbe bredt mot rasisme, antisemittisme, diskriminering og hatefulle ytringer er nødvendig.

⁷⁵ Integrering gjennom kunnskap. Regjeringens integreringsstrategi 2019–2022. KD, 2018.

Boks 4.27 Integreringsreformen

1. januar 2021 trådte Lov om integrering gjennom opplæring, utdanning og arbeid i kraft. Integreringsloven er en del av en større integreringsreform, med vekt på å styrke virkemidlene for å kvalifisere nyankomne flyktninger og innvandrere til det norske arbeidsmarkedet. Reformen følger opp strategien *Integrering gjennom kunnskap (2019–2022)*. Hovedgrepene er rask oppstart av kvalifisering og at flere skal få formelle kvalifikasjoner gjennom utdanning og i introduksjonsprogrammet. Sentralt for reformen er blant annet innføringen av standardiserte elementer i introduksjonsprogrammet, en digital fagressurs for introduksjonsprogrammet og utviklingen av nye mål og indikatorer for å kunne måle gjennomføring og resultater av reformen.

Før oppstart i introduksjonsprogrammet skal den enkelte gjennomføre kompetansekartlegging og karriereveiledning. Programtiden vil variere avhengig av hva slags utdanning og kompetanse den enkelte har med seg, og hva som er den enkeltes sluttmaal. Deltakere som kan gjennomføre videregående opplæring innenfor rammene av programmet er prioritert, og for denne gruppen kan programmet vare i inntil fire år. Norskopplæringen styrkes, og introduksjonslovens krav om å gjennomføre et visst antall timer norskopplæring er erstattet med et krav om at den enkelte skal oppnå et minimumsnivå i norsk.

Rasisme og diskriminering

Rasisme og diskriminering er demokratiske utfordringer som hindrer mange menneskers muligheter til å kunne delta og bruke sine ressurser i samfunnet. Regjeringen vil bekjempe rasisme, religiøs diskriminering, antisemittisme, negativ sosial kontroll og fordommer basert på etnisitet. Regjeringen har derfor lagt frem en handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (2020–2023). Handlingsplanen skal bidra til en fornyet og forsterket innsats i kampen mot rasisme og diskriminering. Regjeringen har i tillegg lagt frem en handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer. Handlingsplanen mot antisemittisme er videreført og supplert med nye tiltak.

Frivillig sektor

Frivillig sektor har spilt, og spiller fortsatt, en viktig rolle i oppbyggingen av velferdssamfunnet.⁷⁶ Frivillige organisasjoner er sentrale aktører og møtesteder for interessefelleskap, samfunnsdeltakelse og inkludering. Andelen frivillige i Norge ligger på et stabilt høyt nivå, og antall timer brukt på frivillig arbeid er også høyt sammenlignet med andre land. Frivillig innsats er en grunnpilar i

barns og ungdoms organiserte fritid. Det utgjør et viktig supplement til offentlig tjenesteyting på helse- og velferdsfeltet, og er en forutsetning for mye politisk rettet og religiøst arbeid. Frivillig innsats har betydning for ivaretagelse av gode bomiljø og lokalsamfunn og for organisering på arbeidsplassene.

Frivillighet står sentralt i regjeringens arbeid med Meld. St. 15 (2017–2018) *Leve hele livet – En kvalitetsreform for eldre*. Målet med reformen er at eldre kan mestre livet lenger og ha en trygg, aktiv og verdig alderdom. En av løsningene er å styrke og utvikle samarbeidet med lokalsamfunnets frivillige organisasjoner. Dette kan blant annet gjøres ved å etablere en samfunnskontakt som kan bidra til å mobilisere og koordinere frivillig innsats og sivilsamfunnets ressurser opp mot de kommunale helse- og omsorgstjenestene.

Regjeringens mål er at flere skal inkluderes i arbeids- og samfunnsliv. Arbeidet mot utenforskap krever innsats på tvers av offentlig, frivillig og privat sektor. Frivillige organisasjoner, private stiftelser og sosiale entreprenører yter viktige bidrag i arbeidet for å inkludere utsatte grupper i arbeids- og samfunnsliv. Sosialt entreprenørskap handler om å finne nye løsninger på samfunnsmessige problemer. Arbeids- og velferdsdirektoratet har en tilskuddsordning rettet mot sosiale entreprenører som jobber med fattigdomsbekjempelse og utenforskap. Regjeringen vil videreføre arbeidet med å bedre betingelsene for sosiale entrepre-

⁷⁶ Nasjonal strategi for frivillig arbeid på helse- og omsorgsfeltet (2015–2020).

Boks 4.28 Samarbeid om opplæring etter integreringsloven

Kommuner kan oppfylle sin plikt til å tilby opplæring etter integreringsloven ved å inngå samarbeid med private tilbydere. Privatpersoner kan også selv velge opplæring fra en privat tilbyder dersom de ikke har rett til opplæring i den kommunen de bor, eller dersom de selv ønsker å betale for opplæring. Arbeidsgivere kan velge å benytte godkjente private tilbydere dersom de ønsker å tilby norskopplæring til sine arbeidstakere. Private tilbydere av norskopplæring kan søke om godkjenning for å gi opplæring i norsk og samfunnskunnskap til voksne innvandrere. Språklærere kan også søke om slik godkjenning hvis de danner et enkeltpersonforetak. Det stilles faglige, pedagogiske og organisatoriske krav til de som ønsker å bli godkjent. Kompetanse Norge behandler søknader og utsteder godkjenning på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet.

nører slik at de kan bidra til å løse sosiale utfordringer, særlig ved å få flere inn i arbeidslivet. Arbeids- og velferdsdirektoratet vil øke bruken av mer innovative anskaffelsesmetoder for innkjøp av arbeidsmarkedstiltak. Målet med en slik utprøving er større variasjon i leverandørmarkedet og større variasjon i virkemidler og tiltak ut mot NAVs brukere.

Inkluderingsdugnaden er et felles samfunnsoppdrag for å få flere i jobb. Frivillige organisasjoner gir viktige bidrag i dugnaden, ved å legge til rette for arbeidsrettede tiltak og ved å inkludere målgruppa i frivillig arbeid og aktiviteter. For de som ikke kan delta i arbeidslivet av helsemessige eller andre årsaker, vil det å kunne bidra med frivillig innsats være viktig for å opprettholde tilhørighet og bidra i samfunnet.

I regjeringens strategi for å forebygge ensomhet (2019–2023), er samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor et viktig satsingsområde. Det utvikles tiltak for å nå ut til flere som opplever ensomhet, og til å skape møteplasser og aktiviteter hvor flere kan delta. Samarbeidet med kommunene er også viktig for å utvikle lokale tiltak. Å styrke seniorressursen er en viktig del av *Program for et aldersvennlig Norge*,⁷⁷ fordi med flere eldre representerer fri-

villigheten både en mulighet for deltakelse og samfunnsnytte for eldre, og til å skape samhold mellom generasjonene.

Innvandrere skal oppleve tilhørighet og deltakelse i samfunnslivet. Hverdagsintegrering handler om hvordan vi alle bidrar til integrering gjennom daglig kontakt på formelle og uformelle møteplasser. Frivillige organisasjoner, idretten og kulturlivet er sentrale for å lykkes med dette. I regjeringens integreringsstrategi er et av tiltakene å mobilisere det sivile samfunnet for å styrke hverdagsintegrering, med flere felles møteplasser. Regjeringen ønsker å prioritere tiltak som øker barn og unges deltakelse i fritidsaktiviteter. Sivilsamfunnets innsats er viktig for å iverksette innsatsområdene i integreringsstrategien. Sivilsamfunnet bidrar til integrering og inkludering på ulike måter og med en rekke aktiviteter som norsktrening, leksehjelp og fritidsaktiviteter, informasjonsformidling og forebyggende arbeid, og ulike bidrag som skaper tilitt og tilhørighet i det norske samfunnet. Samtidig er et mangfoldig sivilsamfunn en ressurs for samfunnet som helhet. Regjeringen støtter opp om og vil bidra til at sivilsamfunnet synliggjøres og styrkes i lokalt og nasjonalt integreringsarbeid. Regjeringen arbeider derfor med en strategi for å løfte frem sivilsamfunnets rolle på integreringsfeltet. Under koronapandemien spilte frivillige organisasjoner en avgjørende rolle i spredning av informasjon om koronatiltakene blant innvandrerbefolkningen.

4.10.6 Regjeringen vil

Globalt

- Være en pådriver for at utviklingsland i større grad involveres i utviklingen av internasjonalt rammeverk for handel, investeringer, skattlegging og kapitalbevegelser, og at deres interesser ivaretas.
- Fortsette å ha ulikhet og fordeling som en sentral satsning i norsk utviklingspolitikk, hvor et viktig innsatsområde er å bekjempe korrupsjon, skatteunndragelse og ulovlig kapitalflukt.
- Bistå partnerland i utvikling av inkluderende samfunn innen rammen av bærekraftsmålene.
- Videreføre arbeidet for inkludering av marginaliserte og sårbare grupper, herunder mennesker med nedsatt funksjonsevne, i tråd med prinsippet om at ingen skal utelates.

⁷⁷ Meld. St. 15 (2017–2018) *Leve hele livet*, jf nettstedet: aldersvennlig.no

Nasjonalt

- Følge opp regjeringens strategi for å bevare et samfunn med små forskjeller, som redegjort for i Meld. St. 13 (2018–2019) *Mulighetsmeldingen*, og Meld. St. 14 (2020–2021) *Perspektivmeldingen*.
- Prioritere fattigdomsbekjempelse, særlig blant barnefamilier, og prioritere kunnskap, kompetanse og tiltak rettet mot de som står utenfor arbeidslivet.
- Fortsette å jobbe for et samfunn med tillit, små forskjeller og muligheter for alle.
- Øke andelen innvandrere som deltar i arbeidslivet gjennom mer målrettet norskopplæring og kvalifisering, og på den måten redusere fattigdom hos dem og hos deres barn.
- Styrke frivillighetens rolle i arbeidet med integrering, forebygging av ensomhet og å skape et aldersvennlig Norge

4.11 Bærekraftige byer og lokalsamfunn

Figur 4.12 Bærekraftsmål 11: Gjøre byer og lokalsamfunn inkluderende, trygge, robuste og bærekraftige

4.11.1 Globale utviklingstrekk

FNs befolkningsprogram anslår at det er om lag 7,7 milliarder mennesker på jorden. Det forventes en økning til 8,5 milliarder i 2030 og 9,7 milliarder i 2050. Det er ventet at befolkningsveksten kan stoppe i 2100 på rundt 11 milliarder mennesker.⁷⁸

Befolkningsveksten er sterkest i noen av verdens fattigste land, spesielt i Afrika sør for Sahara. Afrikas befolkning vil ifølge prognoser dobles til 2 milliarder mennesker innen 2050. I mange land går folketallet ned. I 26 europeiske land forventes en befolkningsnedgang på over 10 prosent innen 2050. Forskjellen skyldes først og fremst at Afrika har en ung befolkning med høy fertilitet, mens blant annet Europa har en økende andel eldre. En ung og stadig bedre utdannet befolkning er en ressurs for vekst og velferd i Afrika sør for Sahara, men samtidig en utfordring dersom det ikke skapes nok arbeidsplasser.

Verdens byer vokser raskt. Mer enn halvparten av verdens befolkning bor i byer og tettsteder, og andelen ventes å øke til 60 prosent i 2030 og 70 prosent i 2050. I dag bor om lag 2,6 milliarder mennesker i byer med flere enn 300 000 innbyggere, og det er forventet at antallet vil øke til 3,3 milliarder mennesker innen 2035.⁷⁹ En stor andel av denne veksten vil komme i de største og nest største byene i Asia og Afrika sør for Sahara. Over 1 milliard mennesker bor i dag i slumområder.

Urbaniseringen har ført til nedbygging av areal. Arealbruken har økt med 50 prosent mer enn befolkningsveksten de siste 30 årene. Det fører til økende press på verdens naturressurser. Byene står for 2/3 av verdens energibruk og mer enn 70 prosent av de globale klimagassutslippene.⁸⁰

Mange byer er utsatt for klimaendringer. Om lag 500 millioner mennesker bor i kystområder som er utsatt for stigende havnivå og økende risiko for naturkatastrofer. Dette rammer ofte de fattigste delene av befolkningen mest.

Også i Norden bor en økende andel av befolkningen i tettbygde strøk. Sammenlignet med områdene lenger sør i Europa er imidlertid store deler av Norge, Sverige og Finland nærmest folketomt. Norge er landet i Europa med lavest andel som bor i byer eller tettsteder.

4.11.2 Norsk perspektiv

82 prosent av Norges befolkning bor i nærmere tusen byer og tettsteder. Sammenlignet med øvrige Europa har Norge mye spredt bosetting og et stort antall små og mellomstore byer fordelt utover et stort geografisk område. Det er en ved-

⁷⁸ World Population Prospects 2019. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2019.

⁷⁹ World Urbanization Prospects: The 2018 Revision. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2018.

⁸⁰ Urban Development Overview, The World Bank, 2020.

varende tendens til at de mest sentrale delene av landet har den høyeste befolkningsveksten, med innvandring som en sterk driver. Kompakt byutvikling fører til at stadig flere bor tettere, særlig i de mest sentrale delene av landet. Befolkningstetthet, demografisk sammensetning og arealbruk varierer i landet.

Samtidig som mange byer og tettsteder i hele landet vokser, opplever andre områder nedgang eller stabil befolkningsutvikling. Dette er områder som også først og sterkest vil oppleve effektene av at befolkningen blir eldre. I en rekke distriktsområder er det færre fødsler enn dødsfall, og da trengs tilflytting for å opprettholde befolkningen på sikt.⁸¹

Mål 11 handler først og fremst om fysiske forutsetninger og strukturer som er nødvendig for å utvikle bærekraftige byer og lokalsamfunn. Flere andre mål er relevante, som målene knyttet til fattigdom og ulikhet, utdanning og arbeid, infrastruktur og ansvarlig forbruk, klima, livet i havet og livet på land.

Delmål 11.1 handler om at alle skal ha tilgang til tilfredsstillende og trygge boliger og grunnleggende tjenester til en overkommelig pris. De aller fleste bor godt og trygt med tilgang til gode tjenester. Det er ikke slumområder i Norge, og det er relativt få bostedsløse. I de største byene kan det imidlertid være vanskelig for de med lav inntekt å kjøpe bolig.

I noen av de største byene finnes det bydeler med opphopning av dårlige levekår.⁸² Staten har avtaler med Oslo, Drammen, Stavanger og Bergen kommuner om et samarbeid om områdesatsing i utvalgte områder der det er store levekårsutfordringer.

I mindre sentrale deler av landet er boligmarkedene ofte usikre og preget av liten aktivitet, med lite boligbygging og ofte manglende investeringer i eksisterende boligmasse og i boliger som er tilpasset behovene til en aldrende befolkning.

I Norge har leietakere generelt dårligere boforhold og levekår enn boligeiere. Rundt 175 000 personer regnes som vanskeligstilte på boligmarkedet.⁸³ Dette gjelder personer og familier som over tid sliter med å skaffe seg bolig eller å opprettholde tilfredsstillende boforhold på egen hånd. I overkant av 3 300 personer er bostedsløse.

Delmål 11.2 handler om tilgang til trygge, tilgjengelige og bærekraftige transportsystemer til

overkommelig pris, og bedre sikkerhet på veiene. Til tross for den positive ulykkesutviklingen de siste tiårene, blir fremdeles for mange hardt skadd og drept i trafikken, jf. bærekraftsmål 3. Kollektivtransporttilbudet er godt utbygget i sentrale områder, mens tilbudet er mer begrenset i distriktene. Universell utforming blir ivaretatt i all ny kollektivtransport, men det tar tid å oppgradere eksisterende infrastruktur og kjøretøy. Mobilitet for mange eldre, særlig i distriktene, er en utfordring.

Delmål 11.3 handler om sikre en bærekraftig urbanisering og styrke planleggingen, og delmål 11.A er å støtte opp om en helhetlig planlegging. I Norge har vi et godt utviklet system for samfunns- og arealplanlegging, som skal fremme en bærekraftig utvikling og samordne nasjonale, regionale og lokale oppgaver, interesser og hensyn. Planprosessene skal skje på en åpen måte, med innsyn og medvirkning. Evaluering av plandelen av plan- og bygningsloven⁸⁴ viser at loven i hovedsak fungerer tilfredsstillende, men at det er behov for nye virkemidler for å ivareta dagens ambisiøse mål knyttet til klimaendringer, naturmangfold og sosiale utfordringer. Tilgang på plankompetanse for å løse stadig mer komplekse samfunnsutfordringer, er en særlig utfordring i mange mindre kommuner.

Delmål 11.4 handler om å styrke innsatsen for å verne om og sikre verdens kultur- og naturarv. Norge har et velfungerende forvaltningssystem for å ivareta kultur- og naturarven, men endringer i arealbruk og klimaendringer legger press på disse ressursene. Det er potensial for i enda større grad å ta i bruk kulturarven som ressurs i samfunnsutviklingen, ved fortsatt bruk, ombruk, gjenbruk og transformasjon av kulturmiljø. Bevaring av natur i byer og tettsteder har betydning for både økosystemer og trivsel, og naturbaserte løsninger har verdi som tiltak for klimatilpasning, se også omtale av mål 15.

Delmål 11.5 handler om å redusere antall personer som rammes av katastrofer. Det er relativt få dødsfall som følge av naturkatastrofer i Norge sammenlignet med andre land, men det forekommer, som ved katastrofen i Gjerdrum i 2020. Det er store og økende kostnader knyttet til ras og flom. Prognoser viser at klimaendringene vil føre til mer regn og økt fare for overvann, stormflo,

⁸¹ NOU 2020: 20 *Det handler om Norge*

⁸² NOU 2020: 16 *Levekår i byer. Gode lokalsamfunn for alle.*

⁸³ *Ny strategi for sosial boligpolitikk: Alle trenger et trygt hjem.* KMD, 2020.

⁸⁴ Hanssen & Aarsæther (red.) (2018): Plan- og bygningsloven 2008 – Fungerer loven etter intensjonene?, Universitetsforlaget og Hanssen & Aarsæther (red.) (2018): Plan- og bygningsloven 2008 – En lov for vår tid?, Universitetsforlaget.

flom og ulike typer skred.⁸⁵ Dette får betydning for planlegging av byer og lokalsamfunn.

Delmål 11.6 er å redusere byenes og lokalsamfunnenes negative påvirkning på miljøet. I Norge har befolkningen tilgang til godt drikkevann, vel fungerende avløp og avfallshåndtering og pålitelig energiforsyning. Økende nedbør og varmere klima vil imidlertid føre til økt behov for oppgradering og vedlikehold av kommunal infrastruktur, herunder vann- og avløpsnett. I mange kommuner er ledningsnett gammelt, og den lave fornyelsestakten er en utfordring som kan forverres av klimaendringene.

Norge er blant de landene i Europa der det er lavest risiko for tidlig død på grunn av lokal luftforurensning fra veitrafikken og andre kilder.⁸⁶ Lokal luftforurensning er redusert de siste årene, men er fortsatt en utfordring enkelte steder.

Byggeaktiviteten i og rundt norske byer og lokalsamfunn, og infrastrukturen for å knytte dem sammen, bidrar til nedbygging av naturområder, tap av naturmangfold og klimagassutslipp. Bygg- og anleggsvirksomheten står for 24 prosent av avfallsproduksjonen og byggene for 40 prosent av innenlands energiforbruk. I Norge blir om lag 40 prosent av det kommunale avfallet materialgjenvunnet, resten blir i hovedsak energiutnyttet.

⁸⁵ Klimarapport Finans Norge, 2020.

⁸⁶ Norges miljøstatus for 2020, Miljødirektoratet 2020.

Mål 11.7 handler om at alle skal ha tilgang til trygge, inkluderende og tilgjengelige grøntområder og offentlige rom. Befolkningen i norske byer og tettsteder har i all hovedsak god tilgang til slike områder. Utfordringen fremover er å opprettholde kvaliteten på grøntområder og offentlige rom når befolkningen vokser gjennom fortetning og transformasjon av eksisterende arealer, samt å sikre tilgjengelighet for alle.

Mål 11.A handler om å støtte positive økonomiske, sosiale og miljømessige forbindelser mellom byområder, omland og spredtbygde områder ved å styrke nasjonale og regionale planer. I Norge ivaretas dette først og fremst gjennom planlegging etter plan- og bygningsloven, som bidrar til samarbeid mellom statlige, regionale og kommunale organer og mellom sektormyndigheter.

Mål 11.B handler om at byer og lokalsamfunn vedtar integrert politikk og gjennomfører sine planer, særlig knyttet til katastrofeberedskap. Dette ivaretas i Norge gjennom plan- og bygningsloven.

Mål 11.C handler om å bistå de minst utviklede landene med å oppføre bærekraftige og solide bygninger ved bruk av lokale materialer.

4.11.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 11

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 11.1: Innen 2030 sikre at alle har tilgang til tilfredsstillende og trygge boliger og grunnleggende tjenester til en overkommelig pris, og bedre forholdene i slumområder

Globale indikatorer:

- andel av bybefolkningen som lever i slumområder, uformelle bosettinger eller mangelfulle boliger

Mulige norske målepunkter:

- andel av befolkningen i levekårsutsatte områder
- antall vanskeligstilte på boligmarkedet
- antall bostedsløse
- andel som eier egen bolig
- barnefamilier med lavinntekt som er trangbodd og leier (også kalt «trippel trøbbel-indikatoren»)
- uføre som bor sammen med foreldre
- antall personer i midlertidige botilbud i mer enn tre måneder
- andel som bor i boliger med fukt eller råte
- pris på kommunale tjenester (vann, kloakk, avfall etc.)
- pris på strøm

Delmål 11.2: Innen 2030 sørge for at alle har tilgang til trygge, tilgjengelige og bærekraftige transport-systemer til en overkommelig pris og bedre sikkerheten på veiene, særlig ved å legge til rette for kollektivtransport og med særlig vekt på behovene til personer i utsatte situasjoner, kvinner, barn, personer med nedsatt funksjonsevne og eldre

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som har enkel tilgang til offentlig transport, fordelt på kjønn, alder og funksjonsevne 	<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som har enkel tilgang til offentlig transport* antall drepte eller hardt skadde i veitrafikken* andel av- og påstigninger som gjennomføres til og fra en universelt utformet togstasjon andel reiser som gjennomføres med kollektivtransport, gående eller syklende antall skredpunkter

Delmål 11.3: Innen 2030 styrke inkluderende og bærekraftig urbanisering og muligheten for en deltakende, integrert og bærekraftig samfunnsplanlegging og forvaltning i alle land

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> forhold mellom arealforbruk og befolkningsvekst andel av byer der det sivile samfunn regelmessig, i ordnede former og på demokratisk vis deltar direkte i byplanlegging og byforvaltning 	<ul style="list-style-type: none"> forholdet mellom arealforbruk og befolkningsvekst* befolkningssammensetning i byer og lokalsamfunn andel med trygg tilgang til nærnaturterreng andel grønne arealer fordelt på kommune andel tilgjengelig strandsoneareal alder på kommuneplaner gå- og aktivitetsvennlige nærmiljøer nivå for energimerking i norske bygninger andel boliger som er tilgjengelige for personer med nedsatt funksjonsevne andel kommuner med geointegrasjon av plandata

Delmål 11.4: Styrke innsatsen for å verne om og sikre verdens kultur- og naturarv

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> totale utgifter per innbygger til bevaring, beskyttelse og bevaring av all kultur- og naturarv, etter finansieringskilde (offentlig, privat), fordelt på type arv (kulturarv, naturarv) og regjeringsnivå (nasjonal, regional og lokal / kommunal) 	<ul style="list-style-type: none"> vernet landareal og sjøareal antall og tilstand for vernede kulturminner og kulturmiljøer

Delmål 11.5: Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon i antall dødsfall og antall personer som rammes av katastrofer, inkludert vannrelaterte katastrofer, og i betydelig grad minske de direkte økonomiske tapene i verdens samlede bruttonasjonalprodukt som følge av slike katastrofer, med vekt på å beskytte fattige og personer i utsatte situasjoner

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall personer direkte rammet av og antall dødsfall og savnede personer som følge av katastrofer, angitt i antall tilfeller per 100 000 innbyggere • direkte økonomisk tap som følge av katastrofer, sett i forhold til verdens samlede BNP, skader på kritisk infrastruktur og antall avbrudd i grunnleggende tjenester 	<ul style="list-style-type: none"> • antall døde, savnede og berørte av krise og katastrofer per 100 000 innbyggere • økonomiske tap knyttet til kriser og katastrofer, i forhold til BNP • andel kommuner med utførte eller planlagte klimasikringssystemer

Delmål 11.6: Innen 2030 redusere byenes og lokalsamfunnenes negative påvirkning på miljøet (målt per innbygger), med særlig vekt på luftkvalitet og avfallshåndtering i offentlig eller privat regi

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel kommunalt fast avfall som samles inn og håndteres i kontrollerte anlegg av det totale kommunale avfallet som genereres, fordelt på byer • andel kommunalt fast avfall som samles inn og håndteres i kontrollerte anlegg av det totale kommunale avfallet som genereres, fordelt på byer 	<ul style="list-style-type: none"> • gjenvinningsgrad for kommunalt avfall* • grad av materialgjenvinning fra husholdningsavfall og husholdningslignende avfall fra næringslivet • utviklingen i årsmiddelkonsentrasjonen for PM10 • utviklingen i årsmiddelkonsentrasjon for PM2,5 • utviklingen i årsmiddelkonsentrasjon for NO2 • andel elektriske kjøretøy • andel elektriske kjøretøy i det offentlige • andel materialgjenvunnet avfall fra bygg- og anleggssektoren

Delmål 11.7: Innen 2030 sørge for at alle, særlig kvinner og barn, eldre og personer med nedsatt funksjonsevne, har tilgang til trygge, inkluderende og tilgjengelige grøntområder og offentlige rom

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • gjennomsnittlig andel av offentlige, åpne og allment tilgjengelige rom i tettbygde byområder, fordelt på kjønn, alder og funksjonsevne • andel av personer som har vært utsatt for fysisk eller seksuell trakassering i de tolv siste månedene, fordelt på kjønn, alder, funksjonsevne og hendelsessted 	<ul style="list-style-type: none"> • gjennomsnittlig andel av det bebygde området i byer som er offentlig åpen plass tilgjengelig for alle* • andel tilgjengelig strandsone • antall innbyggere pr daa grøntareal • opplevd trygghet i det offentlige rom • andel bosatte i tettsteder med trygg tilgang til rekreasjonsareal og nærturterreng • andel som har tilgang til gå- og aktivitetsvennlige nærmiljøer

Delmål 11.A: Støtte positive økonomiske, sosiale og miljømessige forbindelser mellom byområder, omland og spredtbygde områder ved å styrke nasjonale og regionale planer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall land som har nasjonal bypolitikk eller regionale utviklingsplaner som (a) svarer på befolkningsdynamikken; (b) sikrer balansert territoriell utvikling, og (c) øker lokal finanspolitisk handlingsrom 	<ul style="list-style-type: none"> • andel studieplasser utenfor de største byene • antall regionale og kommunale planer for forbindelser by-land • antall kommuner som er registrert i ROBEK

Delmål 11.B: Innen 2020 oppnå en betydelig økning i antall byer og lokalsamfunn som vedtar en integrert politikk og gjennomfører planer med sikte på inkludering, bedre ressursbruk, begrensning av og tilpasning til klimaendringer samt evne til å stå imot og håndtere katastrofer, og dessuten utvikle og iverksette et helhetlig system for risikostyring og katastrofebehandling på alle nivå, i tråd med Sendai-rammeverket for katastrofeberedskap for 2015–2030

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall land som vedtar og gjennomfører nasjonale strategier for katastrofeberedskap i tråd med Sendai-rammeverket for katastrofeberedskap 2015–2030 • andel av lokale myndigheter som vedtar og gjennomfører lokale strategier for katastrofeberedskap i tråd med tilsvarende nasjonale strategier 	<ul style="list-style-type: none"> • implementering av nasjonale strategier for reduksjon av katastroferisiko i tråd med Sendai-rammeverket* • andel av lokale myndigheter som vedtar og gjennomfører lokale strategier for katastrofeberedskap i tråd med tilsvarende nasjonale strategier* • antall kommuner som har sikkerhet og beredskapsplaner • antall kommuner som har implementert bærekraftsmålene i planleggingen

Delmål 11.C: Bistå de minst utviklede landene med å oppføre bærekraftige og solide bygg ved bruk av lokale materialer, blant annet gjennom økonomisk og faglig bistand

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
Indikator er ikke definert.	

4.11.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Norge støtter arbeid for robuste og bærekraftige byer gjennom en rekke internasjonale utviklingsbanker og organisasjoner.

Norges støtte er i stor grad kanalisert gjennom FN. Blant annet har Norge støttet FNs bosetningsprogram, som har bistått regjeringer og bymyndigheter i å regulere arealbruk, drive byplanlegging, skattelegging, boligbygging og satse på infrastruktur og samfunnssikkerhet. Programmet prioriterer behovene til kvinner, ungdom og utsatte grupper. Gjennom støtte til *Global*

Land Tool Network (GLTN) har Norge bidratt til å sikre land- og eiendomsrettigheter for kvinner. Mer enn 1,3 millioner mennesker har hatt fordeler av GLTN.

Gjennom regionale og globale fond og organisasjoner støtter Norge programmer som bidrar til å gjøre viktig infrastruktur i klimasårbar land mer robust både ved nye installasjoner og gjenoppbygging eller rehabilitering. Dette er viktige innsatser for å sikre bærekraftige samfunn.

Norge bidrar til å bekjempe luftforurensning i byer gjennom samarbeid med internasjonale partnere som WHO, Verdensbanken og Koalisjonen for ren luft og klima. Gjennom FN og Verdens-

banken har Norge bidratt til at risikoreduksjon og katastrofeberedskap ble integrert i byutvikling og planlegging for å bygge motstandsdyktige byer.

Norge er medlem av UNESCOs verdensarvs-komité for perioden 2017–2021. Det er en norsk hovedprioritet å sikre verdensarvens universelle verdier. Kapasitetsbygging er vektlagt i oppfølgingen av verdensarvkonvensjonen. Målet er å styrke institusjoner, eksperter og lokalsamfunn, slik at landene bedre kan ivareta sin kultur- og naturarv når den trues som følge av krig, konflikt og naturkatastrofer. Regjeringen vil videreføre disse prioriteringene når perioden i verdensarvs-komitéen utløper.

4.11.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Mål 11 er det eneste bærekraftsmålet med geografisk nyansering. Det gjør at målet både er relevant som en tematisk avgrensning for byutvikling og lokal samfunnsutvikling, men også at det griper inn i en rekke av de andre målene og delmålene. Gjennom nasjonale forventninger til lokal og regional planlegging stilles det eksempelvis krav til at bærekraftsmålene i sin helhet skal ligge til grunn for planleggingen, jf. delmål om deltagende, integrert og bærekraftig samfunnsplanlegging.

Attraktive byer og lokalsamfunn over hele landet

Regjeringen legger stor vekt på at alle byer og lokalsamfunn i hele landet skal være attraktive og gode steder å bo.⁸⁷ Godt planlagt og gjennomført by- og stedsutvikling stimulerer til økt byliv, livs-

kvalitet og helse. Samfunns- og arealplanleggingen bør legge til rette for en sosial miks, bidra til attraktivitet og stabilitet i bomiljøene og til sosialt inkluderende omgivelser som stimulerer til aktivitet. Et viktig prinsipp i Agenda 2030 og bærekraftsmålene er at ingen skal utelates. Regjeringen forventer at kommunene gjennom sin arealplanlegging sikrer trygge og helsefremmende bo- og oppvekstmiljøer, frie for skadelig støy og luftforurensning.

Utbyggingsmønster og transportsystem bør fremme utvikling av kompakte byer og tettsteder, redusere transportbehovet og legge til rette for klima- og miljøvennlige transportformer. Samtidig er det viktig at en kompakt byutvikling gjennom fortetting og transformasjon ikke gir negative utslag for enkeltgrupper i befolkningen, eller bidrar til økt segregering og økende ulikhet i byer og tettsteder, men at den fremmer en sosialt bærekraftig utvikling.

Regjeringen mener sterke småbyer er en viktig forutsetning for å gjøre det attraktivt å bo, besøke og drive næringsvirksomhet i hele landet. Mange av de mindre byene i Norge representerer mer flerfunksjonelle og komplette sentra for sine omland enn det som kjennetegner byer av samme størrelse på det europeiske kontinentet. Å styrke småbyenes utviklingskraft og attraktivitet, særlig for unge voksne og kvinner, kan bidra til at økt tilgang til arbeidskraft i regionen. De mindre byregionene representerer samtidig viktige strukturer for fordeling av offentlige goder. Utviklingen av disse byene har vesentlig betydning for regional utvikling og regional balanse. Regjeringen legger

⁸⁷ Meld. St. 18 (2016–2017) *Bærekraftige byer og sterke distrikt*

Boks 4.29 Ingen skal være bostedsløse

En kartlegging viser at 3 325 personer var bostedsløse i 2020. Det er det laveste noen gang og om lag 3 000 færre enn i 2012. Selv om antall bostedsløse har gått ned, er det svært alvorlig for dem som står i fare for å bli eller som er bostedsløse. Mange har vedvarende og sammensatte problemer og sliter med rusavhengighet og psykiske lidelser. Å hjelpe denne gruppen over i en stabil og god bosituasjon krever en innsats der bolig og tjenester er samordnet. Regjeringen vil stimulere til et større mangfold av botilbud til bostedsløse. Lån og tilskudd fra Husbanken skal i større grad gå til forsøk av nye

typer botilbud. Det er også viktig at bolig er på plass når innsatte skal løslates eller personer skal skrives ut fra institusjon. Gjennom nye digitale systemer for kommunalt disponerte boliger skal disse brukerreisene ivaretas på en bedre måte enn i dag.

Regjeringen vil følge utviklingen av bostedsløshet tettere i årene som kommer. En årlig kommunal og nasjonal oversikt vil gi bedre grunnlag for å se resultater av innsatsen i kommunene, fange opp endringer, og bidra til å øke bevisstheten rundt bostedsløshet.

derfor frem en regional- og distriktpolitisk strategi for småbyer og større tettsteder.

Regjeringen har som mål å opprettholde hovedtrekkene i bosettingsmønsteret. Strategien er et godt eksempel på samspillet mellom mål 11 og en rekke andre bærekraftsmål. Regjeringen legger vekt på at kompakte og trivelige byer og tettsteder, med gode fysiske omgivelser, et levende sentrum, gode og varierte boliger, et bredt vare- og tjenestetilbud og kultur- og fritidstilbud, kan gjøre både småbyen selv og regionen som helhet mer attraktiv for befolkning, besøkende og næringsliv. Tilgang på spesialiserte tjenester og utdanning står sentralt (jf. bærekraftsmål 3, 4 og 10), samt transportsystemer som kan redusere reisetiden og koble arbeidsmarkeder sammen i og rundt byene og tettstedene (jf. bærekraftsmål 9). Nærhet til rike naturressurser har gjort en rekke småbyer til arenaer for næringer med et globalt perspektiv og et internasjonalt marked (jf. bærekraftsmål 8 og 9). Andre småbyer er mer preget av offentlige arbeidsplasser og lokal handel og service (jf. bærekraftsmål 8 og 10). Regional infrastruktur for innovasjon og entrepre-

nørskap er uansett viktig for utviklingen, og må ta utgangspunkt i spesialiserte næringsmiljøer og regionale fortrinn (jf. bærekraftsmål 8 og 9). Dagens samfunnsutfordringer er grense- og sektoroverskridende. Med småbystrategien legger regjeringen vekt på samarbeid på tvers av forvaltningsnivåer, administrative grenser og mellom offentlige og private (jf. bærekraftsmål 17). Fylkeskommunene har en viktig rolle som regional samfunnsutvikler og som nav i en rekke regionale partnerskap.

Trygge og gode boforhold

Regjeringen er opptatt av at alle skal bo trygt og godt. Boligen dekker et av våre mest grunnleggende behov, og er spesielt viktig for barn og unge. Boligen bidrar til tilhørighet, den gir fysisk trygghet, den skaper identitet, og den er en viktig sosial arena. Og omvendt – det å bo dårlig eller være bostedsløs har en negativ påvirkning på helse og livskvalitet.

Boligmarkedet kan både bidra til å skape og forebygge ulikhet. Sosial bærekraft skal derfor være et premiss for boligbygging og områdeutvikling på lik linje med miljømessig og økonomisk bærekraft. Alle skal kunne skaffe seg og beholde en egnet bolig. Eierpotensialet i befolkningen er stort, også blant husholdninger med lavinntekt. Samtidig skal det å leie være et trygt alternativ. Regjeringen vil i tillegg bidra til et mer velfungerende leiemarked.

Regjeringen vil legge til rette for gode boliger og bomiljø i hele landet, også i områder med små og usikre boligmarkeder. Husbanken kan derfor lempe på kravene om belåningsgrad for lån til utleieboliger og lån til boligkvalitet i områder hvor private banker i liten grad finansierer nybygging. Kommunene kan også tildele startlån til privatpersoner som ikke har langvarige finansieringsproblemer, men hvor boligsituasjonen hindrer muligheten til å fortsette et arbeidsforhold eller utviklingen av det lokale arbeidslivet.

Med en økende andel eldre øker behovene for boliger som er gode å bli gamle i. Regjeringen har igangsatt et arbeid med fremtidens boformer for eldre, slik at vi kan legge til rette for gode og tilpassede boligløsninger både for dem som ønsker å bli boende hjemme, og for dem som søker kollektive boformer eller heldøgns omsorgsplasser. Regjeringen utreder en egen ordning med trygghetsboliger og har igangsatt en pilot med kombinerte studentboliger og heldøgns omsorgsplasser. For å stimulere kommunene til å gjøre behovsvurderinger av sitt bo- og tjenestetilbud, fra

Boks 4.30 Interkommunalt samarbeid for bedre planlegging

Statsforvalteren i Troms og Finnmark legger vekt på å bidra til bedre planlegging i kommunal sektor. De 39 kommunene utgjør nærmere 25 prosent av Norges landareal når Svalbard ikke er medregnet. Gode og oppdaterte planer er en forutsetning for en bærekraftig samfunnsutvikling. Statsforvalteren har derfor prioritert økonomisk støtte til kommunale samarbeidsprosjekter. Målet er at samfunnsutviklingen skal forankres i gode kommunale planprosesser, slik plan- og bygningsloven forutsetter. Befolkningsnedgang og aldring preger mange kommuner. Tilgang på kompetanse er utfordrende for en del kommuner. Kommunene Porsanger, Nordkapp, Lebesby og Gamvik i Midt-Finnmark, og Berlevåg, Båtsfjord, Tana og Nesseby i Vestre Varanger, har inngått grunnavtaler om interkommunalt samarbeid, med støtte fra Statsforvalteren. Kommunene utgjør en fast kommuneregion for utvikling av interkommunalt samarbeid på ulike områder.

Kilde: Statsforvalteren i Troms og Finnmark

ordinær boligmasse, lettstelte seniorboliger og dagaktivitetstilbud til heldøgns omsorgsplasser, skal det innføres et plankrav for investerings-tilskuddet for heldøgns-plasser.

Det er også et stort potensial for at eldre selv tilpasser sin bolig, men mange utsetter dette. I program for et aldersvennlig Norge inngår en kampanje for å planlegge egen alderdom⁸⁸ hvor det å øke bevissthet om selv å ta ansvar for en egnet bolig som eldre inngår. I programmet samarbeides det også med Husbanken og Norske arkitekters landsforbund om aldersvennlig bolig- og stedsutvikling.

I desember 2020 la regjeringen frem en ny strategi for den sosiale boligpolitikken: *Alle trenger et trygt hjem (2021–2024)*. Strategien løfter frem tre prioriterte innsatsområder: Ingen skal være bostedsløse, barn og unge skal ha gode boforhold, og personer med nedsatt funksjons- evne skal på lik linje med andre kunne velge hvor og hvordan de bor. Strategien bygger på fire mål, og har blant annet følgende tiltak:

- *Flere skal kunne eie egen bolig:* Startlån skal hjelpe flere fra leie til eie, og barnefamilier og utviklingshemmede er prioritert. Et erfarings- nettverk skal bidra til at det blir utviklet og eta- blert flere leie-til-eie-modeller og andre kjøps- modeller.
- *Leie skal være et trygt alternativ:* Husleietvistut- valget utvides til hele landet, og regjeringen vil vurdere lengre minstetid i husleiekontrakter. Bostøtten styrkes for barnefamilier og andre med lave inntekter og høye boutgifter, og regje- ringen har satt ned en ekspertgruppe som skal gjennomgå hele bostøtten. Bolig- og tjeneste- tilbudet til personer med rusproblemer og psy- kiske lidelser styrkes, og det utvikles digitale løsninger for å søke, tildele og forvalte kommu- nale boliger.
- *Sosial bærekraft i boligpolitikken:* Regjeringen skal vurdere å gi større handlingsrom for bolig- sosiale hensyn i kommunal planlegging, og bidra til flere egnede boliger for eldre.
- *Tydelige roller, og nødvendig kunnskap og kom- petanse:* Regjeringen har hatt på høring et for- slag om en ny boligsosial lov som klargjør kom- munenes ansvar overfor de vanskeligstilte på boligmarkedet. I tillegg skal Husbanken utvikle en kompetanseplan for å støtte kommu- nenes boligsosiale arbeid, og regjeringen opp- retter et nasjonalt brukerråd for den sosiale boligpolitikken.

Boks 4.31 FutureBuilt

FutureBuilt er Oslo-regionens utstillings- vindu for de mest ambisiøse aktørene i bygge- næringen. Visjonen er å vise at det er mulig å utvikle klimanøytrale byområder og arkitektur med høy kvalitet. FutureBuilt startet i 2010, og har utviklet 50 forbildeprosjekter – både områ- der og enkeltbygg, med reduksjon av klima- gassutslippene med 50 prosent innen områd- ene transport, energibruk og materialbruk.

Med bakgrunn i de positive erfaringene med FutureBuilt 2010–2020, ønsker Future- Builtts partnere å videreføre programmet i en ny periode fra 2021 til 2030 og har fått støtte fra regjeringen til dette. Forbildeprosjektene i FutureBuilt 2.0 skal demonstrere innovative løsninger, strekke seg mot nullutslipp og sam- tidig bidra til et godt bymiljø og sosial bære- kraft.

Områdesatsninger

Flere av de største byene har utfordringer med opphopning av levekårsproblemer i enkelte områ- der. Staten og de store byene har i flere år arbei- det med områderettet innsats for å bidra til bedre boforhold, nærmiljø, utdanning og arbeid, og generelt bedre vilkår for god helse og livskvalitet. Gjennom de statlige områdesatsingene arbeides det på tvers av sektorer for å forbedre tjenester og nærmiljøkvaliteter der behovene er størst.

Det er viktig med mer kunnskap om hvordan en uheldig utvikling av områder kan motvirkes, og på den måten redusere behovet for slik ekstra- ordinær innsats i fremtiden. By- og levekårsutval- get⁸⁹ har lagt et godt grunnlag for videre arbeid. Utvalget gir en god beskrivelse av utfordrende levekår i enkelte byområder og hvilke konsekven- ser det kan få for barn og unge som vokser opp i områder med segregerende tendenser – også når det gjelder deres fremtidige helse og livskvalitet. Regjeringen vil i samarbeid med kommunene fort- sette arbeide med å motvirke opphopning av dår- lige levekår i enkelte byområder og vil vurdere hvordan utvalgets rapport skal følges opp for å bidra til dette.

⁸⁸ Planleggelitt.no

⁸⁹ NOU 2020: 16 *Levekår i byer – Gode lokalsamfunn for alle*.

Samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging

Regjeringen legger vekt på at arealplanleggingen etter plan- og bygningsloven fremmer utvikling av bærekraftige byer og tettsteder, og at potensialet for fortetting, transformasjon og gjenbruk av arealer og eksisterende bygninger bør utnyttes før nye utbyggingsområder blir tatt i bruk. Det øker muligheten for mer gåing og sykling, og reduserer behovet for persontransport med bil og utslipp fra vegtransporten. Kompakt by- og tettstedsutvikling bidrar også til mindre nedbygging av natur og jordbruksareal, og dermed til reduserte utslipp fra nedbygging. De nasjonale forventningene til regional og kommunal planlegging og de statlige planretningslinjene for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging fremmer en slik utvikling. De statlige retningslinjene gjelder både for stat, fylkeskommuner og kommuner.

For alle beslutninger om lokalisering gjelder Statlige retningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging. Statlige virksomheter bør være lette å nå for besøkende og ansatte. Virksomheter med mange ansatte eller mange besøkende bør lokaliseres slik at det bygger opp under miljøvennlig transport. Lokalisering av statlige virksomheter skal bidra til å fortette og transformere med god arkitektonisk kvalitet tilpasset det omkringliggende kulturmiljøet.

En effektiv og bærekraftig areal- og transportpolitikk i byområdene er et viktig satsingsområde for regjeringen. Bedre tilrettelegging for kollektivtransport, sykkel og gange har vært høyt prioritert i flere år. Nullvekst for persontransport med bil er i dag et veletablert mål i de største byområdene. Regjeringen vil bidra til en mer presis tallfesting av hvordan endringer i arealbruken og transportsystemene påvirker omfanget av biltrafikken og utviklingen av arealbruken i by- og tettstedsområder. Dette skal gjøre det enklere for kommunene å drive en bærekraftig areal- og transportplanlegging.

Regjeringen har videreutviklet nullvekstmålet for persontransport med bil og det er fastsatt en justert målformulering som tydeliggjør de viktige hensynene som skal ivaretas gjennom areal- og transportpolitikken i byområdene. Samtidig er målet om nullvekst for persontransport med bil videreført: «I byområdene skal klimagassutslipp, kø, luftforurensning og støy reduseres gjennom effektiv arealbruk og ved at veksten i persontransporten tas med kollektivtransport, sykling og gange.» I de fire største byområdene følges nullvekstmålet opp gjennom inngåtte byvekstavtaler. For å bremse trafikkveksten er det behov for

bredt sammensatte og langsiktige tiltakspakker som er tilpasset det enkelte byområdet. Et kapasitetssterkt kollektivtilbud, samt tilrettelegging og utbygging av sammenhengende nettverk for sykling og gange, er viktig sammen med arealpolitikken og tiltak som regulerer bilkjøring. Det statlige bidraget i de inngåtte byvekstavtalene går til kollektivprosjekter, gang- og sykkeltiltak, drift av lokal kollektivtransport og reduserte bompenger. I Meld. St. 20 (2020–2021) *Nasjonal transportplan 2022–2033* er en viktig satsing å følge opp de inngåtte byvekstavtalene og også inngå nye byvekstavtaler med ytterligere fem byområder der nullvekstmålet vil legges til grunn.

Universell utforming vil være en integrert del i bypakkene gjennom krav til konkrete tiltak, for eksempel gjennom utvikling av kollektivtransporten. For å oppnå sammenhengende, universelt utformede reisekjeder kreves det samarbeid mellom de ulike forvaltningsnivåene og mobilitetsaktørene. Statens vegvesen har i dag rollen som kollektivdirektorat, noe som innebærer et nasjonalt koordineringsansvar og faglig ansvar for kollektivtransport, herunder universell utforming. Alle offentlige veieiere er ansvarlige for universell utforming langs sine veier. Det betyr at særlig fylkeskommunene også har et betydelig ansvar for universell utforming av kollektivknutepunkter. For enkelte knutepunkter/terminaler vil det være et delt ansvar mellom fylkeskommune og stat. Staten er ansvarlig for jernbanen.

Barn og unge er både dagens og fremtidens trafikanter. Et godt transportsystem skal være trafiksikkert og tilpasset alle, og lar barn og unge leve aktive liv i bygd og by.⁹⁰ God trafikk- og arealplanlegging tar hensyn til de yngste og deres behov. Regjeringen vil gi barn gode muligheter til å være aktive og selvstendige trafikanter.

Fortetting med kvalitet

Regjeringen forventer at kommunene vektlegger arkitektur og kvalitet i de bygde omgivelsene, og planlegger med utgangspunkt i stedenes særpreg, kulturhistoriske elementer og viktige landskapstrekk. Plan- og bygningsloven gir kommunene ansvar for å legge til rette for god utforming av bygde omgivelser, gode bomiljø og gode oppvekstvilkår. Kommunene har handlingsrom til å stille krav til utbyggingsprosjekter. Kommunal- og moderniseringsministeren opprettet våren 2021 et innspillsforum for arkitektur, bokkvalitet og nabo-

⁹⁰ Meld. St. 20 (2020–2021) *Nasjonal transportplan 2022–2033*.

lag. Innspillsforumet skal gi råd om hvordan vi kan sikre bokkvalitet og gode nabolag i byer over hele landet, hva som gir varige og inkluderende kvaliteter, hvordan man får til gode samspill mellom private og offentlige aktører, og om det er behov for endringer i statens virkemidler for å styrke disse hensynene i planlegging og utbygging.

Hvordan byer, lokalsamfunn og nærmiljøer utvikles betyr mye for folks tilhørighet, helse og livskvalitet. Bruk, ombruk, gjenbruk og transformasjon av bygninger og arealer kan bidra til at kulturhistoriske verdier ivaretas og kulturmiljøer vitaliseres. Når kulturmiljø brukes som en ressurs i utviklingen av byer og lokalsamfunn, bidrar det til å bygge opp om steders identitet, egenart og historisk tidsdybde. Meld. St. 16 (2019–2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken – Engasjement, bærekraft og mangfold* tydeliggjør at kulturmiljø er en integrert del av klima- og miljøpolitikken, og at regjeringen vil realisere kulturmiljøets potensial for å bidra til en bærekraftig utvikling.

Et hovedinnsatsområde i regjeringens nasjonale handlingsplan for fysisk aktivitet,⁹¹ folkehelsemeldingen⁹² og handlingsplanen for friluftsliv⁹³ er å skape gå- og aktivitetsvennlige nærmiljøer og lokalsamfunn, og å ta vare på områder som er under press, for eksempel lekeområder, naturområder, parker, grøntområder og stier nær der folk bor. Et godt nærmiljø er ofte viktigst for dem som har begrenset aksjonsradius, for eksempel barn, eldre og grupper med redusert mobilitet, og for folk med færre ressurser og færre muligheter til å velge. Lett tilgjengelige parker og grøntområder er positivt for helse og livskvalitet.

Barn og unge tilbringer mye tid i barnehage og skole, og gode uteområder både i barnehage og skole er derfor viktig. Uteområdene er samtidig ofte en sentral aktivitetsarena og møteplass i nærmiljøet. Regjeringen vil fremskaffe mer informasjon om hvordan den helsemessige betydningen av grøntområder kan verdsettes med sikte på planlegging. Kunnskapen kan blant annet benyttes som supplement sammen med Klima- og miljødepartementets metode for kartlegging og verdsetting av friluftsområder. Områder i nærmiljøet og i byer og tettsteder blir prioritert i ord-

Boks 4.32 Bærekraftig og trygt samfunn for alle – innbyggermedvirkning i planlegging

Nærmiljøatsingen, ledet av Helsedirektoratet i samarbeid med åtte fylkeskommuner, syv universitets-, høyskole- og forskningsmiljøer, 40 kommuner og flere statlige samarbeidspartner, var et tre-årig utviklingsprogram gjennomført i perioden 2015–2019.

Nærmiljøprosjektet har bl.a. bidratt til å fremheve betydningen av medvirkning i kommunal planlegging for å fremme helse, livskvalitet og lokal sosial bærekraft. I forlengelsen av innsatsen arbeides det for at innbyggerbasert informasjon fra medvirkningsprosesser kan bidra til mer enhetlig forvaltningsopplegg for bruk av datasett til sosial bærekraft og folkehelse.

ningen for sikring og tilrettelegging av friluftslivs-områder.

Mange hensyn og kvaliteter bidrar til sammen til økt motivasjon og mulighet for gåing, nærfriluftsliv og annen fysisk aktivitet. Dette gjelder for eksempel tilrettelegging for gående og syklende, uteområder og grønnstruktur, byrom, plasser og torg, anlegg for organisert og uorganisert aktivitet, kulturminner, god arkitektur og universell utforming, skilting og merking, trygghet og sikkerhet – og sammenhengen og helheten i dette. Tilgang på data fra for eksempel smarttelefoner og annen ny teknologi åpner samtidig for nye løsninger, og det foregår en rekke initiativ knyttet til smartby-konsepter. *Handlingsplan for fysisk aktivitet 2020–2019* løfter frem behovet for et tverrsektorielt utviklingsprogram om samarbeid, innovasjon, kunnskaps- og erfaringsdeling for mer gå- og aktivitetsvennlige nærmiljøer.

Regjeringen er opptatt av at det legges til rette for urbant landbruk som et tiltak for å utvikle fremtidens byer og tettsteder i en sirkulær og bærekraftig retning.⁹⁴ Lokale strategier som er utviklet i blant annet Telemark, Oslo og Bergen viser hvordan samhandling om urbant landbruk i tillegg til matproduksjon bidrar til næringsutvikling, bedre ressursbruk, levende lokalsamfunn og bedre miljø og folkehelse. At matjord holdes i

⁹¹ Sammen om aktive liv. Handlingsplan for fysisk aktivitet 2020–2029. HOD, 2020.

⁹² Meld. St. 19 (2018–2019) *Folkehelsemeldinga – Gode liv i eit trygt samfunn*.

⁹³ Handlingsplan for friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet. KLD, 2018.

⁹⁴ Strategi for urbant landbruk (2021).

hevd, og ferdigheter og kunnskap om matproduksjon finnes hos flere i samfunnet, styrker også samfunnssikkerhet og beredskap.

Klimatilpasning

Utfordringene med håndtering av overvann i byer og tettsteder øker. Regjeringen mener det er viktig at byer og tettsteder satses på klimatilpasning med naturbaserte løsninger, for eksempel ved å åpne bekker og elver med plass og vegetasjon rundt seg så de kan stige ved mye regn. Vannet bør tas inn som del av det grønne, kombinert med grønne løsninger og forsinkelsesbasseng med aktivitets- og turveitilbud. Se også omtale av mål 6 vann og avløp, mål 13 om klima og mål 15 om livet på land.

Flere byer og lokalsamfunn er bygget i områder som er utsatt for risiko for flom og ras, f.eks. kvikkleireforekomster. Det er nærmere omtalt under mål 13.

Redusere energi- og ressursbruk i bygg

Et bidrag til å redusere byers og lokalsamfunns miljøpåvirkning er å redusere energi- og ressursbruk i bygg. Norges 4,2 millioner bygninger står for om lag halvparten av Norges forbruk av elektrisitet,⁹⁵ eller i underkant av 40 prosent av samlet energibruk. Klimagassutslippene fra selve bygningsmassen er relativt små i Norge, men aktivitet knyttet til byggevirksomhet konsumerer store mengder fossil energi. Næringen står for rundt 15 prosent av Norges klimagassutslipp, og

⁹⁵ Strømforbruk i Norge mot 2035. Rapport 43, 2018. NVE 2018.

nesten to tredjedeler av dette er knyttet til produksjon og transport av materialer.⁹⁶

Bygg- og anleggssektoren er en av sektorene med størst potensial for økt sirkularitet, blant annet på grunn av et høyt avfallsvolum.⁹⁷ Overgangen fra en lineær til en sirkulær økonomi er en del av løsningen for at byggenæringen skal bli mer bærekraftig. Forlenget levetid for bygg, ombruk av eksisterende bygg og materialgjenvinning bidrar til å minske råvarebruken, avfallsmengden, utslippene og energiforbruket. Regjeringen vil gjøre det lettere å bruke brukte byggevarer om igjen. Som hovedregel er det ikke krav til CE-merking ved ombruk av byggevarer fra før 2013. Direktoratet for byggkvalitet har i 2021 utarbeidet en veileder for ombruk av byggevarer. Direktoratet skal også utrede og foreslå endringer i nasjonale regler slik at disse i større grad fremmer ombruk.

I Meld. St. 13 (2020–2021) *Klimaplan for 2021–2030* har regjeringen utarbeidet felles klima- og miljøambisjoner for statlige bygg og eiendommer i sivil sektor. Ambisjonene skal gjelde for staten både som byggherre, eiendomsforvalter og leietaker. Klima- og miljøpåvirkningen fra statlige byggeprosjekter og de lokaler staten bruker skal reduseres. Staten skal gå foran for å legge til rette for grønn omstilling. Som en stor utbygger, leietaker og eiendomsforvalter har staten et stort ansvar for å fremme effektiv bruk av ressursene til samfunnet på en ansvarlig måte.

⁹⁶ Reduserte klimagassutslipp og overgang til lavutslippssamfunn gjennom strategier for sirkulær økonomi. SINTEF, 2020.

⁹⁷ Deloitte (2020): Kunnskapsgrunnlag for nasjonal strategi for sirkulær økonomi.

Boks 4.33 Samarbeid om kulturarv

De åtte verdensarvområdene i Norge skal være fyrtårn for den beste praksisen innenfor natur- og kulturmiljøforvaltning når det gjelder tilstand, forvaltning og formell beskyttelse. Samarbeid er derfor viktig, og regjeringen har blant annet opprettet et verdensarvforum for å bidra til god samordning mellom departementene for den beste forvaltningen av verdensarvområdene.

Røros bergstad og Circumferensen i Trøndelag er et eksempel på beste praksis. Fra verdensarvstatusen i 1980, og den senere utvidelsen av

verdensarvområdet til også å omfatte Circumferensen i 2010, har det utviklet seg en høy bevissthet rundt ivaretagelse av kulturmiljøverdiene. Bærekraft har blitt et viktig prinsipp for både offentlige og private aktører, og Røros er sertifisert som et bærekraftig reisemål av Innovasjon Norge. Røros bergstad og Circumferensen viser hvordan kulturmiljø kan være utgangspunkt for en bærekraftig utvikling, og hvordan innsats for å oppnå delmål 11.4 har positive effekter på miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft.

Regjeringen skal presentere en helhetlig strategi for bygg og eiendom i statlig sivil sektor. Strategien skal inneholde en egen ambisjon om sirkulær økonomi og tiltak for blant annet å redusere behovet for nybygg, å ombruke byggematerialer og å redusere og gjenvinne byggavfall.

Helhetlig og kunnskapsbasert planlegging

Planlegging etter plan- og bygningsloven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.

Kompetanse og kapasitet på planfeltet er avgjørende for effektiviteten og kvaliteten på samfunns- og arealplanleggingen. Det er nødvendig å styrke den offentlige plankompetansen både på fylkes- og kommunenivå, og også i statlige og regionale etater. Kompetanseutfordringen har høy prioritet i regjeringen, og det arbeides kontinuerlig med å styrke den offentlige plankompetansen. Kapasitet og kompetanse er nærmere omtalt i kapittel 5.

Et oppdatert digitalt planregister har stor nytteverdi for forvaltningen i kommunene, for publikum og for næringslivet. Gode og fungerende geointegrasjonsstandarder er en forutsetning for å skape digitaliserte systemer og tjenester. Regjeringen vil fortsette arbeidet med digitalisering av plan- og byggesaksprosesser.

Regjeringen legger vekt på at planbeskrivelser og konsekvensutredninger i arealplaner skal være kunnskapsbaserte. Vurderinger av planers virkninger for miljø og samfunn skal være et felles grunnlag for aktørene i planprosessen når de tar stilling til planforslaget, og skal være beslutningsgrunnlag for planmyndigheten. Regjeringen ga i 2020 ut en veileder om konsekvensutredninger for planer. Den gir en utfyllende beskrivelse av regelverket og tydeliggjør hvilke krav og forventninger som stilles til kommuner og fylkeskommuner i deres plan- og utredningsarbeid. Miljødirektoratet og Riksantikvaren la høsten 2020 frem en ny veiledning om konsekvensutredning, med ny metodikk for utredning av miljøhensyn.⁹⁸

God kunnskap om helse, livskvalitet og levekår, og sosial og geografisk ulikhet, er avgjørende

for en mer sosialt balansert utvikling i byer og tettsteder. Folkehelseinstituttet utarbeider blant annet årlige folkehelseprofiler for fylker og kommuner til bruk i bl.a. planlegging. Det er viktig å styrke folkehelseprofilene med data fra nasjonale og regionale befolkningsundersøkelser, i tillegg til kunnskap om påvirkningsfaktorer for helse og livskvalitet som tilrettelegging for blant annet fysisk aktivitet, friluftsliv mv.

Regjeringen er opptatt av at kunnskap og statistikk om arealutviklingen som verktøy i den kommunale og regionale planleggingen. Som oppfølging av stortingsmeldingen om Meld. St. 18 (2016–2017) *Bærekraftige byer og sterke distrikt*, er første versjon av *arealprofiler*⁹⁹ lansert som et nytt verktøy for kommunal planlegging. Arealprofilene gjør statistikk om arealbruk tilgjengelig på en enkel og brukervennlig måte, og målet er å bidra til et åpent og felles kunnskapsgrunnlag om arealbruk i norske kommuner. Det skal gi grunnlag for arealregnskap og kunnskap om arealbruksendringer. Regjeringen ønsker å fortsette arbeidet med å gjøre denne kunnskapen mer tilgjengelig gjennom arealprofiler.

Statistisk sentralbyrå har over flere år jobbet med metodeutvikling for å etablere et fullstendig arealregnskap for bebygd areal. Arealregnskapet vil bidra som «grunnmur» for fremtidige tematiske ressursoversikter som naturregnskap (stedfesting av hovedøkosystemene) og økosystemregnskap (stedfesting og verdsetting av økosystemtjenester). Bruk av arealregnskap i planlegging vil være et grunnlag for analyser av hvordan arealbruksendringer påvirker verdien på arealer og behovet for tjenester og infrastruktur. Det er viktig at kommunene har tilstrekkelig kompetanse til å lage lokale analyser, basert på både nasjonal statistikk og lokalt innsamlet kunnskap. Det er fremdeles stort potensial for å gjøre mer data tilgjengelig på en enkel og brukervennlig måte, og Kommunal- og moderniseringsdepartementet vil i 2021 starte en pilot for bruk av arealregnskap i kommuneplanprosesser.

⁹⁸ Konsekvensutredninger for klima og miljø. Veileder M-1941. Miljødirektoratet.

⁹⁹ Arealbruk i din kommune. SSB 2020

4.11.6 Regjeringen vil

Globalt

- Arbeide for robuste og bærekraftige byer gjennom internasjonale organisasjoner.

Nasjonalt

- Følge opp strategien for små byer og større tettsteder.
- Legge til rette for at statsansatte kan arbeide i distriktene selv om virksomhetens hovedkontor ligger i sentrale strøk.
- Bidra til et mer variert boligtilbud i distriktskommuner gjennom å tilby lån fra Husbanken til finansiering av boliger i distriktene.
- Fortsette samarbeidet med kommunene om å motvirke opphopning av dårlige levekår i enkelte byområder.
- Styrke hensynet til sosial bærekraft og fysisk aktivitet i samfunns- og arealplanleggingen, gjennom utvikling av kunnskap og verktøy, tydeligere statlige føringer og med veiledning.
- Presentere en helhetlig strategi for bygg og eiendom i sivil statlig sektor.
- Ta hensyn til barn og unges behov i areal- og transportplanleggingen.
- Fremskaffe mer informasjon om hvordan den helsemessige betydningen av grøntområder kan verdsettes med sikte på planlegging.
- Gjennomgå plan- og bygningsloven for å tydeliggjøre kommunenes handlingsrom når det gjelder å stille klimakrav ved byggeprosjekter.
- Igangsette et tverrsektorielt utviklingsprogram for gå- og aktivitetsvennlig nærmiljøutvikling i byer og tettsteder.
- Legge til rette for at sirkulærøkonomiske prinsipper i større grad implementeres i bygg- og anleggsbransjen.
- Fortsette arbeidet med tilgjengeliggjøring av arealstatistikk gjennom arealprofiler, og bidra til et bedre grunnlag for bruk av arealregnskap i planprosesser.
- Styrke nasjonal tilrettelegging for helhetlig samfunns- og arealplanlegging, herunder arbeide for bedre koordinering og samordning av regelverk og veiledning.
- Fortsette arbeidet med digitalisering av plan- og byggesaksprosesser.
- Legge til rette for god arkitektur og bærekraftig nabolagsutforming.

4.12 Ansvarlig forbruk og produksjon

Figur 4.13 Bærekraftsmål 12: Sikre bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre

4.12.1 Globale utviklingstrekk

Siden 1970 er verdens befolkning blitt fordoblet og brutto nasjonalprodukt er firedoblet. Denne utviklingen har ført til økonomisk vekst og økt velstand, men gevinsten har i mange land vært ulikt fordelt. Utviklingen har også satt press på naturressurser og bidratt til forurensning, tap av naturmangfold, økt belastning på vannressurser og økte klimagassutslipp, med store og negative konsekvenser for menneskers fremtidige velferd.¹⁰⁰

I dag bruker vi mer naturressurser enn det som er bærekraftig for kloden. Det globale materielle fotavtrykket har økt med 66 prosent siden år 2000, mens jordens befolkning har økt med om lag 20 prosent. Fotavtrykket øker raskere enn den økonomiske veksten. På globalt nivå genererer vi stadig mer avfall, og FN beregner at vi kaster omtrent en tredjedel av all mat produsert for mennesker.¹⁰¹

Høy levestandard i rike land avhenger av ressurser fra fattige land, og etter hvert som fattige land utvikles øker også deres økologiske fotavtrykk. Det er nødvendig å sikre menneskelig velferd på en måte som bruker mindre naturressur-

¹⁰⁰ Global Resources Outlook. UN Environment Programme, 2019.

¹⁰¹ The State of Food and Agriculture. FAO, 2019.

ser, og som produserer varer og tjenester mer ansvarlig enn i dag.

Privat sektor er en viktig partner. De senere årene har et økende antall bedrifter integrert informasjon om egen bærekraft i sine rapporteringsrutiner, og flere initiativer er lansert for å sikre harmoniserte indikatorer for konsistent og sammenliknbar rapportering.

4.12.2 Norsk perspektiv

Delmål 12.1 handler om det tiårige handlingsprogrammet for bærekraftig forbruk og produksjon, *One Planet Network*. Programmet har seks delprogrammer: bærekraftige matsystemer, reiseliv, bygg, utdanning og livsstil, forbrukerinformasjon og offentlige anskaffelser. Norges arbeid koordineres av Miljødirektoratet, mens FNs miljøprogram er sekretariat.

Delmål 12.2 er å oppnå bærekraftig forvaltning og effektiv bruk av naturressurser globalt. I klimapolitikken er de viktigste virkemidlene avgifter på utslipp og deltakelse i EUs kvotehandelsystem. Overfor andre typer forurensning, og i forvaltning og vern av naturmangfoldet, bruker Norge i hovedsak direkte reguleringer. Utfordringen er å redusere det globale miljøfotavtrykket samtidig som økonomien vokser.

Delmål 12.3 handler om å redusere matsvinn. Mindre matsvinn gir økt tilgang til mat uten at produksjonen øker, og dermed mindre press på klima og miljø. Regjeringens klimaplan 2021–2030 har identifisert redusert matsvinn som et viktig tiltak for å redusere ikke-kvotepfiktige utslipp.¹⁰² I perioden 2015–2019 ble matsvinnet redusert med 12 prosent, blant annet som følge av bransjeavtalen om reduksjon av matsvinn med aktørene i matverdikjeden. Målet med avtalen er at matsvinnet skal halveres innen 2030.

Delmål 12.4 handler om mer miljøvennlig forvaltning av kjemikalier og avfall. Siden 1970-tallet har forurensning fra farlige kjemikalier og avfall blitt betydelig redusert i Norge, herunder mengden farlig avfall som ikke samles inn og behandles særskilt. Stans i bruk og utslipp av miljøgifter er grunnleggende for god folkehelse, for et rent miljø, for trygg matproduksjon og for å beskytte økosystemene. Det er fortsatt utfordringer med langtransportert forurensning og produkter som inneholder helse- og miljøfarlige kjemikalier. Klimaendringene forverrer også miljøpåvirkningen av utslipp. Arbeidet med å redusere forurensningen fra helse- og miljøfarlige kjemikalier er en ved-

varende utfordring. Det skyldes blant annet stadig raskere utvikling av nye kjemikalier og økt kunnskap om mange kjemikaliers skadepotensial.

Delmål 12.5 er å redusere avfallsmengden gjennom forebygging, reduksjon, gjenvinning av materialer og gjenbruk. Norske innbyggere har samlet sett et for høyt klima- og miljøfotavtrykk fra forbruket. Norge har som et nasjonalt mål at veksten i mengden avfall skal være vesentlig lavere enn den økonomiske veksten, en sammenheng som historisk har vært sterk. For å redusere ressursuttaket er det nødvendig at produkter varer lenger, kan repareres og at materialene brukes om igjen når produktene må kasseres.

Landbruk, skogbruk, havbruk og fiskeri, prosessindustri, bygg, anlegg og eiendom, avfallsbransjen og varehandel er de næringene som vurderes å ha høyt potensial for økt sirkularitet.¹⁰³ Disse næringene står for 22 prosent av BNP og har en direkte eller indirekte påvirkning på nærmere 50 prosent av avfallsstrømmene.

Delmål 12.6 er å stimulere selskaper til å ta i bruk bærekraftige metoder og å integrere informasjon om egen bærekraft i rapporteringsrutiner. Norske selskaper opplever et økende krav fra forbrukere, investorer og myndigheter om å drive ansvarlig og bidra i oppfølgingen av bærekraftsmålene.

Store foretak har i henhold til regnskapslovens § 3-3 c en plikt til å redegjøre for hva foretaket gjør for å integrere hensynet til menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter, likestilling og ikke-diskriminering, sosiale forhold, det ytre miljø og bekjempelse av korrupsjon i sine forretningsstrategier, i sin daglige drift og i forholdet til sine interessenter. For selskaper med statlig eierandel forventes det at de har en plan for bærekraftig verdiskaping, at de er ledende i arbeidet med å ha en ansvarlig virksomhet, og at de er åpne om vesentlige forhold.

Delmål 12.7 er å fremme bærekraftige ordninger for offentlig anskaffelser. Norsk offentlig sektor kjøper inn varer, tjenester og bygge- og anleggsarbeider for om lag 600 milliarder kroner årlig, og har derfor stor markedsmakt. Det følger av lov om offentlige anskaffelser at statlige, fylkeskommunale og kommunale myndigheter og offentligrettslige organer skal innrette sin anskaffelsespraksis slik at de bidrar til å redusere skadelig miljøpåvirkning og fremme klimavennlige løsninger der dette er relevant. Dette skal blant annet skje ved at oppdragsgiveren tar hensyn til livs-

¹⁰² Meld. St. 13 (2020–2021) *Klimaplan for 2021–2030*

¹⁰³ Kunnskapsgrunnlag for nasjonal strategi for sirkulær økonomi. Deloitte, 2020.

syklus kostnader. Disse oppdragsgiverne skal også ha egnede rutiner for å fremme respekt for grunnleggende menneskerettigheter ved offentlige anskaffelser der det er en risiko for brudd på slike rettigheter, se lov om offentlige anskaffelser § 5, første ledd.

Ved offentlige innkjøp kan det stilles krav til etisk, sosial og grønn handel, og til at leverandører stiller slike krav overfor sine underleverandører, forutsatt at innkjøpet gjøres i tråd med anskaffelsesforskriftene og generelle konkurransehensyn. Ved å stille krav til leverandørene og deres produkter kan offentlig sektor gi insentiver til å levere tjenester og produkter som reduserer klimafotavtrykket. Stortingsmeldingen om offentlige anskaffelser fra 2019 slår fast at offentlige anskaffelser skal brukes strategisk som virkemiddel for å nå klima- og miljømål. Regjeringen varslet samtidig en handlingsplan for å øke andelen klima- og miljøvennlige offentlige anskaffelser og fremme grønn innovasjon.

Delmål 12.B handler om å utvikle og innføre metoder for å måle effekten av bærekraftig reiseliv som skaper arbeidsplasser og fremmer lokal kultur og lokale produkter. Innovasjon Norge har siden 2008 arbeidet for å merke reisemål som bærekraftige. De reisemålene som oppfyller krav-

ene til merket, legger ned en betydelig innsats for å måle ulike parametere som indikerer bærekraft. Utviklingen i disse parameterne avgjør hvorvidt reisemålene får fornyet merket etter en treårsperiode.

Delmål 12.C handler om å redusere ineffektive subsidier av fossilt brensel og samtidig ta hensyn til og begrense eventuelle negative konsekvenser for lokalsamfunn i utviklingslandene. Norge har ikke ordninger for fossile brensler som fører til overforbruk.

Det er to delmål som fremst handler om situasjonen i verden, der den norske innsatsen skjer gjennom utviklingspolitikken. Dette gjelder delmål 12.8 om at alle mennesker i hele verden skal ha tilgang på relevant informasjon om og forståelse av bærekraftig utvikling og levesett som er i harmoni med naturen, og delmål 12.A om å støtte utviklingslandene i å styrke deres vitenskapelige og tekniske kapasitet til å innføre mer bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre.

4.12.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 12

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg

Delmål 12.1: Gjennomføre det tiårige handlingsprogrammet for bærekraftig forbruk og produksjon ved at alle land deltar, men slik at de utviklede landene går foran, samtidig som det tas hensyn til utviklingslandenes utviklingsnivå og muligheter

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall land som har utviklet, vedtatt eller implementerer politiske instrumenter som er rettet mot å støtte overgangen til bærekraftig forbruk og produksjon 	<ul style="list-style-type: none"> • har innført bærekraftig forbruk og produksjon i nasjonale handlingsplaner, eller har innarbeidet dette i prioriteringer eller som et mål i nasjonal politikk*

Delmål 12.2: Innen 2030 oppnå bærekraftig forvaltning og effektiv bruk av naturressurser

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • materielt fotavtrykk per innbygger og materielt fotavtrykk per BNP • innenlandsk materielt forbruk per innbygger og innenlandsk materielt forbruk per BNP 	<ul style="list-style-type: none"> • innenlandsk materielt forbruk per innbygger • innenlandsk materielt forbruk per BNP

Delmål 12.3: Innen 2030 halvere matsvinn per innbygger på verdensbasis, både i detaljhandelen og blant forbrukere, og redusere svinn i produksjons- og forsyningskjeden, inkludert svinn etter innhøsting

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> global indeks over matsvinn 	<ul style="list-style-type: none"> redusert matsvinn fra aktørene i matsvinnsavtalen

Delmål 12.4: Innen 2020 oppnå en mer miljøvennlig forvaltning av kjemikalier og alle former for avfall gjennom hele livssyklusen, i samsvar med internasjonalt vedtatte rammeverk, og betydelig redusere utslipp av kjemikalier og avfall til luft, vann og jord for mest mulig å begrense skadevirkningene for folkehelsen og for miljøet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> antall parter i internasjonale multilaterale miljøavtaler om farlig avfall og andre kjemikalier som oppfylder sine forpliktelser om å formidle de opplysninger som kreves i den enkelte avtalen farlig avfall generert per innbygger; og (b) andel farlig avfall behandlet, etter behandlingstype 	<ul style="list-style-type: none"> oppfylder forpliktelser om å formidle opplysninger i henhold til internasjonale multilaterale miljøavtaler om farlig avfall og andre kjemikalier* farlig avfall generert per innbygger* andel bearbeidet farlig avfall, etter bearbeidingsstype* antall stoffer som er fareklassifisert av myndighetene utslipp av kjemikalier, olje og andre naturlige forekommende miljøskadelige stoffer fra olje- og gassvirksomhet utslipp av utvalgte prioritetslistestoffer fra landbasert industri utslipp av utvalgte prioritetslistestoffer fra olje- og gassvirksomhet

Delmål 12.5: Innen 2030 redusere avfallsmengden betydelig gjennom forebygging, reduksjon, materialgjenvinning og ombruk

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> nasjonal gjenvinningsmengde, angitt i antall tonn gjenvunnet materiale 	<ul style="list-style-type: none"> nasjonal gjenvinningsgrad, 1 000 tonn materiale gjenvunnet* generert mengde husholdningsavfall per innbygger sett i forhold til privat konsum i husholdningene per innbygger generert mengde næringsavfall per innbygger sett i forhold til BNP per innbygger andel husholdningsavfall og lignende næringsavfall som er forberedt til ombruk eller materialgjenvunnet andel utsortert byggavfall

Delmål 12.6: Stimulere selskaper, særlig store og flernasjonale selskaper, til å ta i bruk bærekraftige metoder og integrere informasjon om egen bærekraft i sine rapporteringsrutiner

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall selskaper som offentliggjør rapporter om bærekraft 	<ul style="list-style-type: none"> • antall selskaper som gjennomfører aktsomhetsvurderinger i tråd med OECDs retningslinjer

Delmål 12.7: Fremme bærekraftige ordninger for offentlige anskaffelser, i samsvar med de enkelte landenes politikk og prioriteringer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • omfang av ordninger og handlingsplaner for bærekraftige offentlige anskaffelser 	<ul style="list-style-type: none"> • andel klima- og miljøvennlige offentlige anskaffelser • forankring i lovgivning og operative forskrifter, avklart politikk, operative handlingsplaner og veiledninger, avklart ansvar for saksfeltet i offentlig forvaltning og ressurser til å følge opp arbeidet

Delmål 12.8: Innen 2030 sikre at alle mennesker i hele verden har relevant informasjon om og forståelse av bærekraftig utvikling og et levesett som er i harmoni med naturen

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • grad av innarbeiding av i) utdanning for globalt borgerskap og ii) utdanning for bærekraftig utvikling i a) nasjonal utdanningspolitikk, b) læreplaner, c) lærerutdanning og d) evaluering av elever og studenter 	

Delmål 12.A: Støtte utviklingslandene i å styrke deres vitenskapelige og tekniske kapasitet til å innføre mer bærekraftige forbruks- og produksjonsmønstre

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • installert kapasitet for fornybar energi i utviklingsland (i watt per innbygger) 	

Delmål 12.B: Utvikle og innføre metoder for å måle effekten av bærekraftig reiseliv som skaper arbeidsplasser og fremmer lokal kultur og lokale produkter

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • implementering av standard regnskapsverktøy for å overvåke de økonomiske og miljømessige aspektene av bærekraftig turisme 	<ul style="list-style-type: none"> • implementering av standard regnskapsverktøy for å overvåke de økonomiske og miljømessige aspektene ved bærekraftigheten i turisme* • antall godkjente miljøsertifiseringsordninger som anvendes i reiselivsnæringen

Delmål 12.C: Redusere ineffektive subsidier til fossilt brensel ved å fjerne markedsvridninger som oppmuntrer til overforbruk, i samsvar med nasjonale forhold, blant annet ved å legge om skatter og avgifter og avvikle skadelige subsidier der de finnes, slik at konsekvensene for miljøet avdekkes, og samtidig fullt ut ta hensyn til utviklingslandenes særlige behov og situasjon og begrense eventuelle negative konsekvenser for deres utvikling mest mulig og på en måte som beskytter de fattige og de berørte lokalsamfunnene

Globale indikatorer:

Mulige norske målepunkter:

- omfang av subsidier til fossilt brensel per enhet av BNP (produksjon og forbruk)

4.12.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Forbruks- og produksjonsmønstre må bli mer bærekraftige. Norge bidrar derfor til internasjonale tiltak for å avvikle subsidier av fossil energi og dermed sikre overgangen til mer bærekraftig forbruk og produksjon. Norge støtter miljøavtaler som skal øke faglig kapasitet og styrke institusjoner som kan utvikle strategier for grønn vekst og økonomisk utvikling.

Norge arbeider for en ambisiøs ny global avtale mot marin plastforsøpling og plastforurensing, og ønsker at et styrket produktrammeverk for plastprodukter skal være et sentralt element. Under regjeringens bistandsprogram mot marin forsøpling arbeides det også med en rekke aktører for å styrke avfallshåndtering i utviklingsland, og fremme mer bærekraftig bruk av plastprodukter. Under Baselkonvensjonen støtter Norge aktivt arbeidet med å høyne standarder for hva som er å anse som miljøforsvarlig håndtering av plastavfall.

Norge legger stor vekt på, og bruker vesentlige ressurser på å støtte tiltak i regi av FNs miljøprogram UNEP og FNs Miljøforsamling (UNEA) One Planet Network og FNs partnerskap for grønn økonomi PAGE. For perioden 2022–2025 har Norge, sammen med øvrige medlemsland i FN, gitt sin tilslutning til at FNs miljøprogram UNEP setter bærekraftig produksjon og forbruk i fokus på tvers av sektorer og miljøproblemer. I perioden 2019–2022 bruker Norge sin rolle som president for FNs femte miljøforsamling, ved Klima- og miljøministeren, til et langsiktig løft for økosystemorienterte naturbaserte løsninger.

Globalt og i Europa er Norge en sentral aktør i arbeidet for å fase ut helse- og miljøfarlige stoffer, og dette arbeidet skal fortsette. Den mest effektive reguleringen av stoffer i produkter og produksjonsprosesser skjer på europeisk nivå og er avgjørende for å sikre produkter som er trygge

for helse og miljø. Det gjør det også lettere å gjenvinne materialer fra produktene.

Mål 12 er krevende for mange land, og samtidig det målet med flest koblinger til de andre bærekraftsmålene. Fremdrift på arbeidet med bærekraftsmål 12 vil også bidra til viktig fremdrift på andre mål.

4.12.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Sirkulær økonomi

Det er regjeringens ambisjon at Norge skal være et foregangsland i utviklingen av en grønn, sirkulær økonomi som utnytter ressursene bedre.

Boks 4.34 Kriterieveiviseren – et verktøy for bærekraftige anskaffelser

Offentlige innkjøpere kan få hjelp fra en nettbasert veileder, Kriterieveiviseren¹, til å formulere relevante krav til bærekraftige anskaffelser. Veiviseren er utarbeidet av Direktoratet for forvaltning og økonomistyring (tidligere Difi) og beskriver krav og kriterier for miljø og sosialt ansvar og hvordan kravene kan dokumenteres i en anskaffelsesprosess. Krav- og kriteriesettene er utviklet sammen med eksperter på områdene avfallsinnsamling, IT-utstyr, møbler, bygg, anlegg og eiendom, mat og måltidstjenester og transport. Ved å klikke seg gjennom fem trinn, får man på en enkel måte hjelp til å tilpasse spesifikasjonene og kravene til anskaffelsen.

¹ <https://kriterieveiviseren.difi.no/nb>

Kilde: Anskaffelser.no

Regjeringen legger i 2021 frem en nasjonal strategi for sirkulær økonomi med handlingsplaner for de områdene som har det største sirkulærøkonomiske grønne konkurransekraftpotensialet i Norge, nemlig bioøkonomien, prosessindustrien, bygg- og anlegg og varehandel og tjenesteanæringene.

EU har vært en sterk driver for omstilling til en mer sirkulær økonomi siden den første handlingsplanen ble lagt frem i 2015. Den andre handlingsplanen fra 2020 anses som en av de viktigste områdene det skal leveres på i det omfattende byggverket av strategier og mål under EUs grønne giv (European Green Deal) med målene om klimanøytralitet innen 2050 og et samfunn der økonomisk vekst er frakoblet økt ressursbruk. EUs handlingsplan for sirkulær økonomi inneholder banebrytende lovgivningsgrep for mer bærekraftige produkter, høyere ambisjoner for utnyttning av avfallsressurser og videreføring av høye standarder for et giftfritt miljø. Regjeringens strategi plasserer norsk politikk i dette bildet og redegjør for hvordan det får betydning i nasjonal politikk, for norske posisjoner i EU-samarbeidet, og for styrket norsk grønn konkurransekraft.

Strategien for sirkulær økonomi bygger bl.a. på Meld. St. 13 (2020–2021) *Klimaplan for 2021–2030*. Regjeringen vil at staten skal være en

pådriver for sirkulær økonomi i bygge- og eiendomsnæringen. Dette vil bli tydeliggjort i den kommende strategien for bygg og eiendom i statlig sivil sektor.

Plast og kjemikalier

Sommeren 2021 la Regjeringen frem en revidert plaststrategi for å redusere miljøkonsekvenser av og fremme mer bærekraftig bruk av plastprodukter. Regjeringen vil også legge frem en handlingsplan om kjemikalier. Produkter som selges i Norge skal være trygge. De skal ikke inneholde kjemikalier som ved riktig bruk skader helse eller miljø. Produkter som ikke inneholder helse- og miljøfarlige kjemikalier vil også være lettere å gjenvinne til nye produkter. Gjennom EØS-avtalen har Norge verdens fremste kjemikaliereregulering.

Nye stoffer og ny kunnskap om kjemikalier gir et kontinuerlig behov for nye tiltak. Norske myndigheter bruker betydelige ressurser på regulering av farlige stoffer og stoffgrupper i kjemikalierereguleringene. Ved selv å fremme forslag om regulering av nye stoffer i EU og globalt, har Norge stor påvirkningsmulighet. Tre områder prioriteres særskilt i det videre arbeidet: Få fortgang på reguleringen av prioriterte miljøgifter, forby unødvendig bruk av perfluorerte forbindel-

Boks 4.35 Leverandørutviklingsprogrammet og StartOff

Leverandørutviklingsprogrammet ble etablert i 2010, og er nå eid av NHO, KS, DFØ, Innovasjon Norge og Forskningsrådet som likeverdige parter. Programmet har som mål å øke innovasjonseffekten av offentlige anskaffelser. Formålet er bedre og mer effektive tjenester, næringsvekst og lavere utslipp. Programmet bistår med innovasjonsmetodikk til offentlige oppdragsgivere, sprer gode eksempler og legger til rette for at flere oppdragsgivere med samme behov går sammen om dialogen med markedet. Programmet har innovasjonspådrivere over hele landet.

Programmet arbeider for å få til innovasjonsløft i hele bransjer og har utviklet metodikk for dette. Eksempel på et slikt initiativ er *Utslippsfrie byggeplasser*, som startet hos Oslo kommunes Omsorgsbygg. Å mobilisere flere kommuner med samme behov til å følge en dialog- og utviklingsprosess bidrar til spredning av løsninger. Regjeringen vil støtte opp om Leverandørutviklingsprogrammets arbeidsmetodikk som

virkemiddel for å utvikle løsninger innenfor flere av bærekraftsmålene.

I januar 2021 lanserte regjeringen StartOff, et program som skal legge til rette for mer samarbeid mellom offentlige virksomheter og oppstartsselskaper. Programmet ønsker å ta i bruk kreativiteten og innovasjonskraften som ligger i oppstartsnæringer, og er etablert for å gjøre samarbeidet mellom offentlig sektor og oppstartsbedrifter enklere.

StartOff er et program som tilbyr veiledning for innovasjonskjøp fra oppstartsselskaper. Oppstartsselskaper er virksomheter med stor innovasjonskraft, som kan være viktige samarbeidspartner når nye og bærekraftige løsninger skal utvikles. StartOff skal bidra til mer innovasjon i offentlig sektor og flere levedyktige oppstartsbedrifter. Programmet tilbyr veiledning og prosjektstøtte til innkjøpere og oppstartsselskaper. Det drives av DFØ.

ser, og fase ut farlige stoffer i plast. Føre var-prinsippet skal være styrende for innsatsen.

Matsvinn

Mat som er produsert skal primært brukes som menneskeføde. Årlig kastes det om lag 417 000 tonn mat i Norge, noe som representerer både en stor klimabelastning og tapte verdier. På verdensbasis antas det at om lag en tredel av all mat som produseres blir ødelagt eller kastet. Globalt sett bidrar matsvinnet til nesten ti prosent av de totale menneskeskapt klimagassutslippene. I 2017 signerte myndighetene og representanter for næringsaktørene i hele matverdikjeden, inkludert både blå og grønn sektor, *Bransjeavtalen om reduksjon av matsvinn*. Bransjeavtalen er signert av fem departementer og tolv bransjeorganisasjoner, mens 104 bedrifter per mars 2021 har tilsluttet seg avtalen via en tilslutningserklæring. Avtalen har mål om 50 prosent reduksjon av matsvinn innen 2030, tilsvarende FNs bærekraftsmål 12.3, samt delmål for 2020 og 2025. Norge ligger an til å nå delmålet for 2020 på 15 prosent reduksjon.

Boks 4.36 Redde overskuddsmat

En stor del av maten som produseres blir aldri spist. I tillegg til å være etisk og miljømessig problematisk utgjør matsvinn dermed også et lønnsomhetsproblem. Matsentralen er en organisasjon som samarbeider med matbransjen og nesten 400 ideelle organisasjoner for å redde overskuddsmat slik at den når de som trenger den mest. Å flytte mat fra der det er for mye til der det er for lite gir en bedre fordeling av bruk av ressurser i matsystemet. Det gir både sosiale, miljømessige og økonomiske muligheter ved å sikre at overskuddsmat fra Norges matbransje blir spist. Matsentralen er del av et globalt nettverk av matbanker for å redde og omfordele overskuddsmat. Det kan hjelpe folk ut av fattigdom og dekke næringsbehovet til de vanskeligstilte som sliter med å få et sunt kosthold. I tillegg bidrar det til et mer rettferdig og balansert matsystem, en mer ressurseffektiv produksjon samt mindre ulikhet i samfunnet ved at gratis mat kan gi vanskeligstilte mulighet til å bruke sine ressurser til å dekke andre viktige behov.

Kilde: Matsentralen

Siden 2017 er det i kraft av avtalen innført mange viktige tiltak mot matsvinn i Norge.

Verdiskaping basert på fornybare ressurser

Økt og mer effektiv bruk av fornybare biologiske ressurser innenfor bærekraftige rammer er sentralt for grønn omstilling. Norge har rikelig tilgang på fornybare biologiske ressurser både fra hav og land, samt industri og en kompetansebase som er godt egnet til å utnytte dette potensialet. Gjennom en målrettet og koordinert innsats kan bedre utnyttelse av de fornybare biologiske ressursene bidra til ny vekst og grønn omstilling i norsk økonomi.

Bioøkonomi

Regjeringens bioøkonomistrategi legger til grunn at en bærekraftig bioøkonomi skal fremme økt verdiskaping og sysselsetting, reduserte klimagassutslipp, og mer effektiv og bærekraftig utnyttelse av de fornybare biologiske ressursene. Strategien peker på behovet for kunnskap, teknologi og oppdatering av regelverk og forskrifter for å fremme bruk av biomasse. Forsterket innsats på disse områdene vil være viktig for å legge til rette for økt sirkularitet i bionæringene, og for å legge

Boks 4.37 OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper

OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper er anbefalinger fra regjeringer til næringsliv i alle sektorer. De ble lansert i 1976, og angir prinsipper og standarder for ansvarlig næringsliv i en global ramme. Retningslinjene har blant annet kapitler om miljø og om sysselsetting og forholdet mellom partene i arbeidslivet. Miljøkapittelet setter krav knyttet til klima. Det er krav til at næringslivet opptrer ansvarlig, herunder respekterer menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter. Norske myndigheter er folkerettslig forpliktet til å fremme retningslinjene, blant annet gjennom å ha et nasjonalt kontaktpunkt. Kontaktpunktet skal bidra til å løse konflikter om norske selskapers påståtte brudd på OECDs retningslinjer, og til å gjøre OECDs retningslinjer kjent. Det er i dag totalt 49 land som er tilsluttet retningslinjene og som har kontaktpunkt, deriblant Norge.

til rette for økt utnyttelse av sidestrømmer og restråstoff fra de ulike bionæringene. Betydningen av de fornybare biologiske ressursene i overgangen til en mer sirkulær og bærekraftig økonomi har to hovedstolper: bioressursene kan utnyttes bedre i sirkulære kretsløp, og de kan bidra til å redusere bruken av, eller erstatte, ressurser med større klima- og miljøbelastning. En god bruk av fornybare ressurser kan slik bidra til grønn omstilling med redusert negativ påvirkning på klima, miljø og andre samfunnsfaktorer.

De fornybare ressursene finnes i stor grad i distriktene. Regjeringen har lagt frem en distrikts- og regionalpolitisk strategi for de norske fjell- og innlandsområdene. Her gis en retning for hvordan man kan skape lokale verdier, vekst og utvikling gjennom bærekraftig verdiskaping. Regjeringen legger vekt på at naturressursene er viktige for nasjonal verdiskaping og at høstingen av disse skal gi positive ringvirkninger i lokalsamfunnene. Kunnskap og kompetanse, grønn og digital næringsutvikling samt videreutvikling av planarbeidet er viktige områder.

Bedrifter tar ansvar

Næringsliv og forbrukere i hele landet bidrar til smartere løsninger. Stadig mer bevisste forbrukere og virksomheter etterspør bærekraftige varer og tjenester. Dette gir anledning for verdiskaping i ny, bærekraftig næringsvirksomhet og til bruk av nye forretningsmodeller. Næringslivets konkurransevne vil på denne måten bli tettere knyttet til i hvilken grad de kan tilby bærekraftige varer og tjenester. Sammen med en politikk der

utslipp av klimagasser koster stadig mer, vil regjeringen gjøre det mer lønnsomt å benytte ressursene mer effektivt.

Ansvarlig næringsliv handler om hvilket ansvar næringslivsaktører forventes å påta seg for mennesker, samfunn og miljø som påvirkes av deres virksomhet. Dette gjelder både private og statlige selskaper, og uavhengig om de har sin virksomhet i Norge eller i andre land. Regjeringen forventer at norske selskaper opptre ansvarlig, kjenner til og etterlever FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (UNGP), og OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper. Det innebærer en klar forventning om at de gjør aktsomhetsvurderinger for å kartlegge risiko for negative virkninger på mennesker, samfunn og miljø forårsaket av egen virksomhet, av aktører i leverandørkjeden eller av forretningsforbindelser.

I henhold til regnskapsloven skal store selskaper rapportere på hva selskapet gjør for å integrere respekt for menneskerettighetene, arbeidstakerrettigheter, likeverd og ikke-diskriminering, sosiale forhold, miljø og antikorrupsjon i sine forretningsstrategier, i sin daglige drift og i forholdet til sine interessenter.

Selskaper med statlig eierandel forventes ha en plan for bærekraftig verdiskaping og være ledende i arbeidet med å ha en ansvarlig virksomhet.¹⁰⁴

Større åpenhet i virksomhetene – forslag til åpenhetslov

Regjeringen la i april 2021 frem en proposisjon for Stortinget med forslag til en ny lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold. Lovforslaget følger opp Etikkinformasjonsutvalgets rapport og forslag til en åpenhetslov. Loven har som formål å fremme virksomheters respekt for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold i produksjonen av varer og tjenester. Loven skal også sikre allmennheten tilgang til informasjon om hvordan virksomhetene håndterer negative konsekvenser for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold. Lovforslaget bygger på OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper og FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter, og pålegger større virksomheter å blant annet utføre aktsomhetsvurderinger.

Boks 4.38 FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter

FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (UN Guiding Principles on Business and Human Rights – UNGP) ble vedtatt av FNs menneskerettighetsråd i 2011. De veiledende prinsippene var et kompromiss mellom næringsliv, myndigheter og sivilsamfunn, og ble den rådende globale normen for hvordan næringslivet forventes å respektere menneskerettighetene. Norge var et av de første landene som opprettet en nasjonal handlingsplan for oppfølgingen av de veiledende prinsippene allerede i 2015.

¹⁰⁴ Meld. St. 8 (2019–2020) *Statens direkte eierskap – Bærekraftig verdiskaping*

Forbrukermakt

Bærekraftig forbruk er et prioritert område i forbrukerpolitikken.¹⁰⁵ Alt forbruk har direkte eller indirekte konsekvenser for miljø og klima, og de valg forbrukerne gjør får konsekvenser for det grønne skiftet.

Det er et mål at forbrukerne skal kunne gjøre miljøbevisste valg. Informasjon om miljømessige og sosiale forhold ved varer og tjenester kan gjøre det enklere for forbrukerne å velge produkter som gir mindre belastning på miljøet og ressursene. Gjennom etterspørsel av slike produkter kan forbrukerne påvirke næringslivet til i større grad å ta hensyn til bærekraft ved beslutninger om investeringer og produksjon. Regjeringen arbeider for å legge til rette, forenkle og standardisere informasjon om miljømessige og etiske aspekter ved forbruket. Virkemidlene er blant annet de offisielle miljømerkene den nordiske Svanen og EU-miljømerket (EU Ecolabel), som blir forvaltet av Stiftelsen Miljømerking i Norge.

Forbrukernes bidrag til det grønne skiftet står høyt på agendaen i EU. I 2021 blir det lagt frem forslag til nytt regelverk som skal sikre at forbrukerne får informasjon om produkters reparerbarhet og forventet levetid. Det vil også bli lagt frem forslag til regler som skal forhindre villedende miljøpåstander i markedsføringen, såkalt grønnvasking. Regelverket om informasjon og markedsføring er i stor grad fullharmonisert, noe som begrenser muligheten til å innføre nasjonale regler. Det er derfor positivt at det nå kommer felles regler på dette området. Barne- og familiedepartementet vil konsultere berørte parter, med sikte på utarbeidelse av en posisjon på forslagene, fortrinnsvis en felles posisjon for EØS/EFTA.

Folkehelsemeldinga vektlegger betydningen av at det skal legges til rette for at sunne valg skal være enkle valg. Dette innebærer at folk beholder friheten til å velge, samtidig som de sunne valgene gjøres mer attraktive og lettere tilgjengelige. Dette følges opp blant annet gjennom Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold. Også Klimameldinga har tiltak for forbruksendringer på matområdet som kan gi utslippsreduksjon. God dokumentasjon om maten og gjennom matverdikjeden frem til forbruker er blant annet viktig for at forbruker kan gjøre informerte valg ut i fra både ernæring, helse og miljøhensyn. I EUs Farm to fork-strategi skisseres flere tiltak som skal gjøre det enklere for forbrukerne å velge sunt og bære-

kraftig. EU vil bl.a. innføre en obligatorisk ernæringsmerking og se på muligheten for å innføre bærekraftsmerking. Næringsaktørene har en rolle i å gjøre sunne miljøvennlige valg attraktive og lettere tilgjengelige.

Offentlige anskaffelser

Hvert år kjøper offentlig sektor inn varer og tjenester for om lag 600 milliarder kroner. Hvordan disse pengene brukes har betydning for hvor bærekraftig, digital og innovativ offentlig sektor blir, og også for hva slags næringsliv vi får. Det er et betydelig handlingsrom for samarbeid mellom offentlige og private aktører for å fremme innovasjon i anskaffelsesprosessen. Grønne offentlige anskaffelser bidrar til redusert miljøbelastning, fremmer grønn næringsutvikling og grønne leverandørkjeder. Offentlige anskaffelser skal først og fremst bidra til å fremme gode og rimelige tjenester for innbyggerne. Regjeringen vil ta hensyn til bærekraftsmålene ved offentlige anskaffelser.

Gode offentlige anskaffelser kan gi et viktig bidrag til å oppfylle bærekraftsmålene. Anskaffelser skal bidra til effektiv bruk av samfunnets ressurser.

Et nytt og forenklet anskaffelsesregelverk trådte i kraft 1. januar 2017. I lov om offentlige anskaffelser heter det i § 5 at statlige, fylkeskommunale og kommunale myndigheter og offentligrettslige organer skal innrette sin anskaffelsespraksis slik at den bidrar til å redusere skadelig

Boks 4.39 FNs organisasjon for bærekraftig næringsliv

UN Global Compact (UNGC) er FNs organisasjon for bærekraftig næringsliv. Dette er verdens største bedriftsinitiativ for bærekraft med over 11 000 bedrifter i 160 land som medlemmer. I dag finnes det lokale UNGC-nettverk i rundt 70 land på alle kontinenter, inkludert i Norge. UNGC baserer seg på FNs ti prinsipper for ansvarlig næringsliv som er knyttet til menneskerettigheter, arbeidslivsstandarder, anti-korrupsjon og miljø. De ti prinsippene ses også i sammenheng med bærekraftsmålene. Gjennom deltakelse i Global Compact forplikter selskapene seg til å etterleve prinsippene i sin virksomhet og rapportere årlig på dem. UN Global Compact Norge har over 200 medlemmer.

¹⁰⁵ Meld. St. 25 (2018–2019) *Fremtidas forbruker – grøn, smart og digital*

Boks 4.40 Det etiske rammeverket for Statens pensjonsfond utland

Det etiske rammeverket for Statens pensjonsfond utland (SPU) ble innført i 2004. Rammeverket ble gjennomgått på nytt i Meld. St. 24 (2020–2021) på bakgrunn av vurderinger og forslag som et regjeringsoppnevnt utvalg la frem våren 2020 i NOU 2020: 7. SPU er en ansvarlig, finansiell investor. Målet med investeringene i fondet er å oppnå høyest mulig avkastning med en akseptabel risiko. Å forvalte fondet med sikte på varig verdiskaping for nålevende og fremtidige generasjoner er i seg selv en etisk forpliktelse. Samtidig er det selskaper vi av etiske grunner ikke ønsker å være investert i. Det er selskaper som medvirker til eller selv er ansvarlige for grove normbrudd, enten basert på selskapets atferd eller produktene det produserer. Kriteriene for utelukkelse fremgår av retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra SPU, som er forankret i Stortinget.

Produktkriteriene innebærer at produsenter av tobakk, kull og visse typer våpen skal utelukkes fra fondet. I Meld. St. 24 (2020–2021) foreslås det også at produsenter av cannabis til rusformål skal utelukkes. Atferdskriteriene omfatter menneskerettigheter, krig og konflikt, korrupsjon, miljø, klima og andre grove brudd på etiske normer. Meldingen foreslår et nytt kriterium for å utelukke selskaper som selger våpen til stater som bruker dette til alvorlige og systematiske brudd på humanitærretten.

Et faglig uavhengig Etikkråd vurderer og tilråder eventuelle selskaper som skal settes til observasjon eller utelukkes fra SPU basert på kriteriene i retningslinjene. Norges Bank er gitt beslutningsmyndigheten i slike saker.

Norges Banks ansvarlige forvaltning av SPU skal i henhold til forvaltningsmandatet gitt av Finansdepartementet understøtte målet om en høyest mulig avkastning med en akseptabel risiko. Den ansvarlige forvaltningen skal baseres på internasjonalt anerkjente standarder og prinsipper fra blant annet OECD og FN. FNs vei-

ledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (UNGP) ble i Meld. St. 24 (2020–2021) foreslått lagt til i Norges Banks mandat for å tydeliggjøre normgrunnlaget for bankens ansvarlige forvaltning på menneskerettighetsområdet.

Hensynet til klima er relevant for flere sider av forvaltningen av SPU. I retningslinjene for observasjon og utelukkelse er det både et eget produktkriterium for kull og et atferdsbasert klimakriterium. Klimarisiko er en viktig finansiell risikofaktor som må håndteres i forvaltningen. Norges Bank har en bred tilnærming til klima i den ansvarlige forvaltningen, der banken gir uttrykk for forventninger til selskapenes håndtering av klimarisiko i eget forretningsdokument og i eierskapsutøvelsen. Banken jobber for å heve standarden for klimarisikohåndtering og -rapportering på tvers av selskaper og markeder, og den støtter forskning på sammenheng mellom klima og finans. Finansdepartementet har igangsatt et omfattende arbeid for å øke kunnskapen om hvordan klimændringer, klimapolitikk og det grønne skiftet kan påvirke investorer som SPU, og på hvilke måter klimarisiko og klimarelaterte investeringsmuligheter kan håndteres i forvaltningen av fondet. Finansdepartementet vil komme tilbake til Stortinget våren 2022 med nærmere vurderinger.

SPU har en finansiell målsetting. Fondets langsiktige avkastning er avhengig av en utvikling som er bærekraftig. Formålet med den ansvarlige forvaltningen er å støtte opp om fondets finansielle målet gjennom å fremme langsiktig og bærekraftig verdiskaping i selskapene fondet er investert i. Forvaltningen er ikke innrettet mot å nå FNs bærekraftsmål, men samtidig understøtter SPUs rolle som en ansvarlig, langsiktig og universell investor et ansvarlig næringsliv og arbeidet med å nå bærekraftsmålene.

miljøpåvirkning og fremmer klimavennlige løsninger der dette er relevant. Disse oppdrags-giverne skal også ha egnede rutiner for å fremme respekt for grunnleggende menneskerettigheter ved offentlige anskaffelser der det er en risiko for brudd på slike rettigheter.

Gjennom en slik anskaffelsespraksis kan det offentlige gjennom offentlige anskaffelser motvirke arbeidslivskriminalitet (bærekraftsmål 8), forbedre miljø og klima (bærekraftsmål 11, 12 og 13), øke antall lærlingeplasser (bærekraftsmål 4 og 8), ivareta helse (bærekraftsmål 3), fremme

Boks 4.41 Grønnvaskingsplakaten

En lang rekke selskaper knytter nå sitt arbeid til utvalgte bærekraftsmål. Engasjementet for bærekraft stikker imidlertid ikke alltid så dypt, noe som har gitt opphav til begrepet *grønnvasking* (greenwashing). Dette handler om at bedrifter og organisasjoner gir inntrykk av at de er «grønne» og miljøvennlige, uten at dette nødvendigvis gjenspeiles i virksomheten.

Skift, Zero, WWF og Fremtiden i våre hender har utarbeidet en grønnvaskingsplakat, dvs. en rettesnor og veileder. Så langt har om lag 260 norske bedrifter signert. Plakaten har følgende budskap:

- Vær ærlig og etterrettelig.
- Pass på at bærekraftsarbeidet ikke bare skjer i kommunikasjons- og markedsavdelingen.
- Vær varsom med å snakke om viktigheten av bærekraft, natur, klima, menneskeverd og etisk handel, dersom man selv ikke har tatt reelle grep.
- Unngå å ta kelegge eller underkommunisere egne utslipp og negative avtrykk på klima, natur og mennesker.
- Vær varsom med å bruke en stor del av markedsbudsjettet på små tiltak som ikke gjør noe med det vesentlige fotavtrykket.
- Unngå å kjøpe god samvittighet gjennom klimavoter eller ved å la andre plukke plast.
- Bruk de etablerte merkeordningene, eller jobb for å etablere gode merkeordninger på tvers av din bransje dersom det mangler.
- Vær forsiktig med uttrykk som «bedre for klima», «bedre for naturen», «bedre for miljøet» osv.
- Vær varsom med å markedsføre virksomheten kun på bærekraftsmål den er god på.
- Vær forsiktig med å bruke donasjoner og sponsorater som bevis på at du jobber med bærekraft.

Kilde: gronnvasking.no

miljø og sikkerhet på arbeidsplassene (bærekraftsmål 8), sikre grunnleggende menneskerettigheter (bærekraftsmål 8 og 16) og fremme næringslivsinteresser og innovasjon (bærekraftsmål 9).

Direktoratet for forvaltning og økonomistyring utarbeider hvert år modenhetsundersøkelser. Undersøkelsen for 2020 viser at mange virksomheter er på god vei til å bruke offentlige anskaffelser til å fremme miljø- og klimavennlige løsninger, men at færre har styringsparametere, tilstrekkelig kompetanse og rutiner for å vurdere miljøbelastningen.

Regjeringen la i 2019 frem Meld. St. 22 (2018–2019) *Smartere innkjøp – effektive og profesjonelle anskaffelser*. Et av tiltakene i meldingen er å utvikle en handlingsplan for å øke andelen klima- og miljøvennlige offentlige anskaffelser og grønn innovasjon. Handlingsplanen vil peke ut retningen for hvilke sektorer som skal prioriteres innenfor grønne og innovative innkjøp. Tiltakene i handlingsplanen vil bidra til å fremme grønn næringsutvikling, konkurransekraft og grønne arbeidsplasser. Handlingsplanen vil også komme inn på behov for risikoavlastning ved grønne og innovative anskaffelser og hvordan virkemidler virker sammen. For eksempel vet vi at det er behov for

risikoavlastning knyttet til flere kystfylkers anskaffelser av el-ferger og nullutslippshurtigbåter.

I januar 2021 lanserte regjeringen StartOff, et program som legger til rette for samarbeid mellom offentlige virksomheter og oppstartsselskaper.

Statens innkjøpssenter inngår avtaler på vegne av om lag 190 statlige virksomheter på områder der det finnes felles behov og stort volum. Som en stor aktør vil innkjøpssenteret kunne bidra til å nå bærekraftsmålene. I den enkelte anskaffelse vurderes krav til bærekraftige leverandørkjeder, anstendig arbeid og krav som forhindrer brudd på menneskerettighetene. Ivaretagelse av klima og miljø er en innarbeidet del av innkjøpssenterets rutiner og maler. En ekstern evaluering av Statens innkjøpssenter viser at samfunnshensyn ivaretas på en måte som viser høy grad av seriøsitet, og at funn i undersøkelser tyder på at tilstanden er bedret sammenlignet med tidligere.

Senteret inngår blant annet fellesavtaler på IKT-området. Disse kan benyttes som virkemiddel for sirkulær økonomi ved å forebygge avfall, forlenge produktenes levetid og kreve økt gjenvinning. I konkurranser for anskaffelse av forbruksmateriell er det stilt strenge krav til at store

delers av leveransene skal foregå med nullutslippskjøretøy. Et annet eksempel på miljøtiltak i sentrets avtaler er fellesavtalen for reisebyråtenester, hvor det er krav om at reisebyråleverandørene også presenterer tog som reisealternativ der det er aktuelt.

Regjeringen forventer at effekten på oppnåelsen av bærekraftsmålene skal vurderes i alle kategoriavtalene som Statens innkjøpssenter fremforhandler. Effekten på bærekraftsmålene bør også inngå i andre større offentlige anskaffelser.

Bevilgninger til statlig bygg og eiendom går i stor grad til anskaffelser. Statsbygg er den største anskafferen og har over tid utviklet en praksis som fremmer bl.a. klima- og miljøhensyn. Regjeringen skal presentere en helhetlig strategi for bygg og eiendom i statlig sivil sektor. Bærekraftsmålene skal være retningsgivende. Blant annet vil staten redusere behovet for nybygg ved å utnytte eksisterende bygningsmasse, ombruke byggematerialer og legge til rette for ombruk fra statlige bygninger, bidra til å utvikle miljøvennlige materialer, energieffektivisere, stille seriositetskrav og bidra til utvikling av næringen, forebygge diskriminering på statlige byggeplasser og bidra til utviklingen av bærekraftige byer og lokalsamfunn gjennom valg av lokalisering og arkitektoniske løsninger. Strategien vil gjelde helhetlig for staten som byggherre, eiendomsforvalter og leietaker.

Klimasats, som er en støtteordning for kommuner og fylkeskommuner som vil kutte utslipp og bidra til omstilling til lavutslippssamfunnet, fikk 22 søknader i 2020 som handler om tiltak knyttet til offentlige anskaffelser. Stadig flere kommuner setter bærekraftsmålene som rammer for sin virksomhet og ønsker hjelp til å koble anskaffelser til dette.

KS Landsting har nylig vedtatt en resolusjon som inneholder styringssignaler til kommunene. Ifølge resolusjonen forventer Landstinget at kommuner og fylkeskommuner stiller tydelige og offensive miljø- og energikrav i egne anskaffelser, særlig innen transport, bygg og mat. Videre forventer også Landstinget at kommuner og fylkeskommuner lager egne klimabudsjetter som styringsverktøy for å nå klimamålene, med konkrete tiltak og ansvarsfordeling innen alle sektorer, på lik linje med budsjett og økonomiplan. Modenhetsundersøkelsen viser at staten og kommunene er betydelig mindre modne enn fylkeskommunene når det gjelder miljøhensyn i offentlige anskaffelser. Flere kommuner er i gang med å inkludere bærekraftsmålene i strategier og overordnede føringer, for eksempel Asker og Ringerike.

4.12.6 Regjeringen vil

Globalt

- Fremme bærekraftig forvaltning og bruk av naturressurser og bidra til at både Norge og utviklingsland er i stand til å ta del i det grønne skiftet.
- Fremme naturbaserte løsninger og bærekraftig produksjon og forbruk gjennom flere viktige vedtak på FNs miljøforsamling.
- Videreføre arbeidet for en ambisiøs kjemikaliepolitikk og arbeide for globale forbud og utfasing av helse- og miljøfarlige kjemikalier.

Nasjonalt

- Følge opp strategien for sirkulær økonomi og sikre at Norge blir et foregangsland i omstilling til en mer sirkulær økonomi som utnytter ressursene bedre, som bidrag til å nå Norges klima- og miljømål, bærekraftsmålene og til å styrke norsk grønn konkurransekraft.
- Bidra til at de næringsrettede virkemidlene fortsatt skal medvirke til økt samlet verdiskaping innenfor bærekraftige rammer i norsk næringsliv.
- Legge til rette for å utnytte potensialet i bioøkonomien for å bidra til bærekraftig verdiskaping og grønn omstilling.
- Gjennomføre regjeringens plaststrategi for mer bærekraftige verdikjeder for plast globalt og nasjonalt.
- Få fortgang i reguleringen av prioriterte miljøgifter, og fase ut farlige stoffer fra plast.
- Etablere en norsk posisjon til EUs forslag til nytt regelverk om forbrukerinformasjon og miljøpåstander i markedsføring, og med utgangspunkt i denne fremme norske interesser i det videre arbeidet i EU.
- Forsterke StartOff-programmet for samarbeidet mellom offentlige virksomheter og oppstartsselskaper.
- Bidra til at næringslivet i større grad kjenner til og etterlever OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper om ansvarlig næringsliv og FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter.
- Bruke offentlige anskaffelser som et virkemiddel for å stimulere markeder til å tenke bærekraftig og bidra til å nå bærekraftsmålene.
- Medvirke til at det blir enklere å ombruke byggevarer, blant annet ved å utarbeide mer veiledning og vurdere endringer i forskrift om dokumentasjon av byggevarer.

4.13 Stoppe klimaendringene

Figur 4.14 Bærekraftsmål 13: Handle umiddelbart for å bekjempe klimaendringene og konsekvensene av dem

4.13.1 Globale utviklingstrekk

Siden førindustriell tid, ofte betegnet som fra omkring 1850, har konsentrasjonen av CO₂ økt sterkt, og den globale gjennomsnittstemperaturen har økt med om lag 1°C. Dagens globale utslipps-trend har betydelige negative virkninger. Å redusere verdens samlede utslipp i tråd med Parisavtalen og bærekraftsmålene vil derfor være viktig for å hindre svekkelse av livsgrunnet for mennesker, dyr og planter.

FNs Klimakonvensjon (UNFCCC) og Parisavtalen er det overordnede, globale og normative rammeverket for internasjonalt klimasamarbeid. Parisavtalen, som ble fremforhandlet i 2015, er den første rettslig bindende klimaavtalen med reell deltakelse fra alle land. Under Parisavtalen skal alle land hvert femte år melde inn nasjonalt fastsatte bidrag, der nye bidrag vil utgjøre en progresjon og landets høyeste mulige ambisjon. Det langsiktige målet er å begrense global oppvarming til godt under 2 grader Celsius sammenlignet med førindustrielt nivå, og tilstrebe en begrensning til 1,5 graders oppvarming. Flere land, herunder EU, Kina og Japan har satt seg mål om å kutte sine utslipp til netto null senere i dette århundret. Det er også positivt at USA er tilbake i Parisavtalen.

Klimaendringene rammer ulikt. Noen områder opplever reduserte nedbørsmengder og kraf-

tig oppvarming, mens andre får mer nedbør og flere ekstreme nedbørshendelser. Mange av landene som er mest utsatt for virkningene av klimaendringer, er utviklingsland som har begrensede ressurser til å tilpasse seg.

I deler av verden vil klimaendringer svekke livsgrunnet, særlig i utviklingsland. Dette kan føre til at tiår med fremgang settes tilbake, med alvorlige konsekvenser for lokalsamfunn og sårbare mennesker. Det kan også forsterke fattigdom, sosial uro og konflikter mellom grupper og stater. Klimaendringer kan i samspill med andre forhold bidra til å drive mennesker på flukt. Klima, krig og konflikt forsterker utfordringene i land med svakt styresett, og bidrar til en negativ spiral.

Samlet belastning av klimaendringer, befolkningsvekst og økt forbruk setter naturressursene under press. FNs miljøprogram ga i 2021 ut en rapport om sammenhengene mellom klimautslipp, forurensning og tapet av arter og natur. Rapporten viser at verdenssamfunnets samlede miljøutfordringer bare kan løses ved gjennomgripende endringer i alle land.¹⁰⁶

Å redusere temperaturøkningen til 1,5 grader vil, sammenlignet med 2 grader, redusere konsekvensene av klimaendringer betydelig.¹⁰⁷ Det vil blant annet kunne bli mindre ekstremvær der folk bor. Færre mennesker vil bli utsatt for risiko fra havnivåstigning, det vil kunne bli mindre vekst i hvete-, mais- og risavlinger enn det ellers ville blitt, færre som opplever vannmangel og færre som blir fattige.

For å begrense oppvarming til 1,5 grader, må globale utslipp av klimagasser reduseres med 40–50 prosent innen 2030 sammenlignet med 2010. I 2050 må nettoutslippene av CO₂ være null, det vil si at det må fjernes like mye CO₂ fra atmosfæren som det blir sluppet ut. Det er også nødvendig med kraftige reduksjoner i utslippene av andre klimagasser.

4.13.2 Norsk perspektiv

Klimaendringer er en global utfordring som krever forpliktende globalt samarbeid. Dette sam-

¹⁰⁶ Making Peace With Nature. UN Environment Programme, 2021.

¹⁰⁷ Global Warming of 1.5 °C: An IPCC special report on the impacts of global warming of 1.5 °C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty. Intergovernmental Panel on Climate Change, 2018.

arbeidet skjer innenfor rammen av FNs klimakonvensjon og Parisavtalen. Gjennom Parisavtalen har partene blitt enige om at den globale oppvarmingen må holdes godt under to grader sammenlignet med førindustriell tid – og vi skal tilstrebe å begrense oppvarmingen til 1,5 grader.

Delmål 13.1 og 13.3 handler om å styrke evnen til å redusere klimagassutslipp, stå imot og tilpasse seg klimaendringene. Klimaendringene innebærer utfordringer på tvers av sektorer, aktører og samfunnsområder, og påvirker alle bærekraftsmålene. Som et velfungerende samfunn med sterke institusjoner, god økonomi og en høyt utdannet befolkning står Norge godt rustet i møte med klimaendringene. Klimahensyn er godt integrert i relevante sektors ansvarsområder og på ulike forvaltningsnivåer. Vi må likevel forberede oss på at store deler av samfunnet vil bli påvirket. Klimaendringene påvirker norsk natur og samfunn på ulike måter. Det er forventet at episoder med kraftig nedbør vil øke vesentlig både i intensitet og hyppighet, og at dette øker faren for overvann, stormflo, flom og skred. Kraftigere stormer og mer tørke vil kunne føre til skogbrann og andre skader på skog, som igjen forsterker klimaendringene. Befolkningsvekst, økte materielle verdier og større bykonsentrasjoner øker skadepotensialet ved flom, skred og ekstremnedbør.

Temperaturene har steget mest jo lengre nord vi kommer. Det er særlig dramatiske endringer på Svalbard og i Arktis. Ingen steder på kloden har oppvarmingen skjedd raskere enn her. Siden 1971 har Svalbard opplevd en oppvarming om vinteren på 7 grader.¹⁰⁸ Hvor store konsekvenser klimaendringene vil få for Norge fremover, vil avhenge

av hvor mye verden klarer å redusere utslippene, og av hvordan samfunnet evner å ta hensyn til og tilpasse seg disse endringene.

Delmål 13.2 er å innarbeide tiltak mot klimaendringer i politikk, strategier og planlegging på nasjonalt nivå. Regjeringen la i januar 2021 frem *Meld. St. 13 (2020–2021) Klimaplan for 2021–2030* som presenterer regjeringens politikk for å nå Norges klimamål. Norge har inngått en avtale med EU om å samarbeide om å oppfylle klimamålet for 2030.

De viktigste kildene til utslipp av klimagasser i Norge er olje- og gassutvinning, industri og transport. Forvaltningen av skog og andre arealer har også betydning for utslipp og opptak av klimagasser. De norske klimagassutslippene er på vei nedover. Foreløpige tall viser at de samlede norske utslippene av klimagasser i 2020 var på 50 millioner tonn CO₂-ekvivalenter. Det er det laveste nivået siden 1993, 12 prosent under toppnivået i 2007, og en reduksjon på 1,5 millioner tonn siden 1990. Netto CO₂-opptak i skog- og arealsektoren tilsvarer rundt halvparten av de samlede norske utslippene, og dette er høyere enn gjennomsnittet for mange europeiske land. Vi viser til miljøstatus.no for nærmere oversikt over nasjonale klimamål og indikatorer.

Mål 13.A handler om våre forpliktelser som part i FNs rammekonvensjon om klimaendringer. Mål 13.B handler om effektiv klimarelatert planlegging og forvaltning i de minst utviklede landene.

4.13.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 13

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

¹⁰⁸ Climate in Svalbard 2100 – a knowledge base for climate adaptation. NCCS report no. 1/2019. The Norwegian Centre for Climate Services, 2019.

Delmål 13.1: Styrke evnen til å stå imot og tilpasse seg klimarelaterte farer og naturkatastrofer i alle land

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall personer direkte rammet av og antall dødsfall og savnede personer som følge av katastrofer, angitt i antall tilfeller per 100 000 innbyggere • antall land som vedtar og gjennomfører nasjonale strategier for katastrofeberedskap i tråd med Sendai-rammeverket for katastrofeberedskap 2015–2030 • andel av lokale myndigheter som vedtar og gjennomfører lokale strategier for katastrofeberedskap i tråd med tilsvarende nasjonale strategier 	<ul style="list-style-type: none"> • implementering av nasjonale strategier for reduksjon av katastroferisiko i tråd med Sendai-rammeverket* • andel av lokale myndigheter som vedtar og gjennomfører strategier for katastrofeberedskap i tråd med tilsvarende nasjonale strategier* • antall dødsfall og skader pga. naturkatastrofer per 100 000 innbyggere • materielle skader ifm. flom, skred og erosjon • antall forsikringsutbetalinger som følge av ekstremvær

Delmål 13.2: Innarbeide tiltak mot klimaendringer i politikk, strategier og planlegging på nasjonalt nivå

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall land med nasjonalt fastsatte bidrag, langsiktige strategier, nasjonale tilpasningsplaner og tilpasningskommunikasjon, som rapportert til FNs rammekonvensjon om klimaendringer • totalt klimagassutslipp per år 	<ul style="list-style-type: none"> • antall land med nasjonalt fastsatte bidrag, langsiktige strategier, nasjonale tilpasningsplaner og tilpasningskommunikasjon, som rapportert til FNs rammekonvensjon om klimaendringer* • totalt klimagassutslipp per år* • rapportering på Norges fastsatte bidrag for utslippsreduksjoner i tråd med bestemmelser i Parisavtalen og rapportering på forpliktelsene vi har i klimaavtalen med EU, og etter klima-loven

Delmål 13.3: Styrke enkeltpersoners og institusjoners evne til å motvirke, tilpasse seg og redusere konsekvensene av klimaendringer og deres evne til tidlig varsling, samt styrke kunnskapen og bevisstgjøringen om dette

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • grad av innarbeiding av i) utdanning for globalt borgerskap og ii) utdanning for bærekraftig utvikling i a) nasjonal utdanningspolitikk, b) læreplaner, c) lærerutdanning og d) evaluering av elever og studenter 	<ul style="list-style-type: none"> • status for innarbeiding av rutiner, tiltak, strategier og virkemidler knyttet til klimatilpasning i sentrale sektorer

Delmål 13.A: Gjennomføre forpliktelsene de utviklede landene som er part i FNs rammekonvensjon om klimaendringer, har påtatt seg, for å nå målet om i fellesskap å skaffe 100 milliarder dollar årlig innen 2020 fra alle kilder for å dekke utviklingslandenes behov for å innføre hensiktsmessige klimatiltak og gjennomføre dem på en åpen måte, og fullt ut operasjonalisere Det grønne klimafondet ved at fondet snarest mulig tilføres kapital

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • årlig beløp i dollar skaffet til veie mellom 2020 og 2025 for å oppfylle forpliktelsen om å skaffe 100 milliarder dollar per år 	<ul style="list-style-type: none"> • norsk klimafinansiering til utviklingsland, målt i kroner

Delmål 13.B: Fremme mekanismer for å styrke evnen til effektiv klimarelatert planlegging og forvaltning i de minst utviklede landene og små utviklingsøystater, blant annet med vekt på kvinner, ungdom og lokale og marginaliserte samfunn

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall minst utviklede land og små utviklingsøystater med nasjonalt fastsatte bidrag, langsiktige strategier, nasjonale tilpasningsplaner og tilpasningskommunikasjon, som rapportert til FNs rammekonvensjon om klimaendringer 	<ul style="list-style-type: none"> • norsk klimafinansiering til utviklingsland, målt i kroner

4.13.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Norsk støtte til klimatiltak i utviklingsland er sentralt for å bekjempe fattigdom og å nå bærekraftsmålene. Finansieringen skal innrettes slik at den bidrar til at utviklingslandene når målene sine under Parisavtalen. Det grønne klimafondet (Green Climate Fund, GCF) er en hovedkanal for norsk multilateral klimafinansiering. Norge har forpliktet seg til å bidra med hele 3,2 milliarder kroner til Det grønne klimafondet i perioden 2020–2023. Norge har lenge vært en betydelig bidragsyter til utslippsreduksjoner med fokus på fornybar energi og skog, og trapper opp støtten til klimatilpasning, forebygging av naturkatastrofer og matsikkerhet i utviklingsland. Norge bidrar med betydelig finansiering gjennom utviklingsbankene, som gir en vesentlig og økende andel av sine midler til klimarelaterte tiltak. Dette bidrar til langsiktig og forutsigbar finansiering av både utslippsreducerende tiltak og klimatilpasning i utviklingsland.

Klima- og skoginitiativet er Norges største internasjonale klimasatsing. Initiativet har gjort Norge til et foregangsland i langsiktig finansiering for å stanse tapet av naturskog og bidra til bærekraftig arealforvaltning. Norge har siden 2008

utbetalt over 30 milliarder kroner til tiltak som skal redusere utslipp fra avskoging og skogforringelse i utviklingsland. Satsingen er forlenget til 2030. Arbeidet støtter opp under blant annet politikutvikling for redusert avskoging og målesystemer for skog i tropiske skogland, og bidrar med resultatbasert betaling for verifiserte utslippsreduksjoner. De landene Klima- og skoginitiativet har bilateralt samarbeid med, har oppnådd utslippsreduksjoner på mer enn 4 milliarder tonn CO₂ siden 2008.

Regjeringen trapper opp støtten til klimatilpasning og lanserte i april i år en strategi for å styrke innsatsen for klimatilpasning, forebygging og sultbekjempelse.¹⁰⁹ Innsatsområdene i strategien er varslingssystemer og klimatjenester, naturbaserte løsninger, klimatilpasset matproduksjon, infrastruktur og innovative finansieringsordninger.

Havbaserte klimatiltak kan gi et viktig bidrag til nødvendige utslippsreduksjoner. Norge bidrar til teknologi- og markedsutvikling globalt gjennom store investeringer i offshore vind, grønn skipsfart og karbonfangst og -lagring (CCS). Regjeringen vil også oppgradere bistands-

¹⁰⁹ Klima, sult og sårbarhet – Strategi for klimatilpasning, forebygging av klimarelaterte katastrofer og sultbekjempelse. UD, JD, KLD og LMD, 2021.

satsingen på havrelaterte tiltak innen klimatilpasning, forebygging og bekjempelse av sult.

4.13.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Parisavtalen og norske forpliktelser

Norge meldte i februar 2020 inn et forsterket klimamål under Parisavtalen om å redusere utslippene av klimagasser med minst 50 prosent og opp mot 55 prosent i 2030 sammenlignet med nivået i 1990.¹¹⁰ Norge har inngått en avtale med EU om å samarbeide om å oppfylle klimamålet for 2030. I desember 2020 forsterket EU sitt klimamål til minst 55 prosent. Norge ønsker å samarbeide med EU om gjennomføring av de forsterkede klimamålene for 2030.

Norge har et lovfestet mål om å bli et lavutslippssamfunn i 2050, som ifølge regjeringens lavutslippsstrategi er et samfunn med lave utslipp i alle sektorer.¹¹¹ Målet er å redusere klimagassutslippene med 90–95 prosent innen 2050 sammenlignet med utslippsnivået i 1990.

Regjeringen har i Meld. St. 13 (2020–2021) *Klimaplan for 2021–2030* lagt frem sin plan for hvordan målet for 2030 skal nås. Stortingsbehandlingen viste at det er flertall for hovedgrepene i klimaplanen. Planen viser hvordan regjeringen vil oppfylle Norges mål under Parisavtalen på en måte som omstiller Norge til et lavutslipps-samfunn, og legger til rette for grønn, bærekraftig vekst. Planen legger frem virkemidler som vil kunne oppfylle regjeringens mål om 45 prosent kutt i de ikke-kvotepliktige utslippene til 2030, dvs. utslipp fra transport, avfall, jordbruk, bygg og deler av utslippene fra industri og olje- og gassvirksomhet. Blant annet skal avgiften på klimagassutslipp økes gradvis til 2000 kroner per tonn innen 2020. Planen viser også hvordan regjeringen vil legge til rette for reduksjon i utslipp og økt CO₂-opptak i skog og andre arealer, samt virkemidler for å stimulere lav- og nullutslippsløsninger i kvotepliktig industri. Virkemidlene blir en del av sektorpolitikken på respektive områder og vil bidra til å styrke enkeltpersoners og institusjoners evne til å redusere klimagassutslipp.

Norsk klimapolitikk er tett sammenvevd med europeisk klimapolitikk, både gjennom EØS-avtalen og samarbeidet med EU om felles oppfyllelse

av klimamålet for 2030. Bedriftene konkurrerer i de samme markedene. EUs ambisiøse klimamål og oppfølgingen av Europas grønne giv – EUs grønne vekststrategi for et klimanøytralt Europa – kommer til å påvirke den grønne omstillingen i Norge.

Grønt skatteskitte

Regjeringen vil øke avgiftene på utslipp av klimagasser og samtidig senke andre skatter og avgifter for de gruppene som blir truffet av avgiften. Slik blir det mer lønnsomt å velge klimavennlig. CO₂-avgiften er i dag på 591 kroner. Frem mot 2030 er planen at den økes gradvis til 2 000 kroner. Regjeringen legger blant annet til grunn at avgiftsøkningen vil bidra til gradvis å fase ut en del bruk av fossil energi i industrien og i byggsektoren. For luftfart og petroleum vil CO₂-avgiftsøkningen sees i sammenheng med kvoteprisen i det europeiske kvotesystemet, slik at den totale karbonprisen blir 2 000 kroner i 2030. Fordi CO₂-utslippene fra veitrafikken må reduseres videre, skal bilavgiftene, sammen med annen politikk, fortsatt stimulere til utslippskutt og stadig flere nullutslippsbiler.

Boks 4.42 Barnas Klimapanel

Barnas Klimapanel ble opprettet av Miljøagentene i 2015 og fornyes med nye medlemmer hvert år. Panelet er et talerør for barn, gjennom å formidle barns meninger til de som bestemmer og påvirker barns mulighet til å definere sin egen fremtid. Siden oppstarten har Barnas Klimapanel møtt stortingsrepresentanter, statsråder og andre beslutningstakere for å opplyse om norske barns meninger om miljøsaker. Hvert år skrives en rapport som overrekkes til beslutningstakere i inn- og utland. Barnas Klimapanel har deltatt på klimatoppmøtene i Paris, Marrakech, Bonn og Katowice. På sikt er det et ønske å få til et internasjonalt klimapanel for barn, bestående av barn fra alle land som er med i FN. På den måten kan barnas stemmer og meninger om miljøsaker synliggjøres og få større politisk betydning.

Kilde: Miljøagentene

¹¹⁰ Meld. St. 13 (2020–2021) *Klimaplan for 2021–2030*

¹¹¹ Norges lavutslippsstrategi 2050, Prop. 1 S (2019–2020)

Økt bruk av klimakrav i offentlige innkjøp

Regjeringen vil stille klimakrav i flere offentlige kjøp. Når staten, fylkeskommuner eller kommuner skal kjøpe ulike kjøretøy eller fartøy, innføres gradvis krav om lav- eller nullutslippsteknologi. Krav innføres først for personbiler og lette varebiler i 2022, så ferjer og hurtigbåter fra 2023, servicefartøy i havbruksnæringen fra 2024 og bybusser fra 2025. Regjeringen vil også arbeide for at det offentlige stiller klima- og miljøkrav ved kjøp av mat og måltidstjenester. Et annet eksempel er anbud innen anleggsplasser i transportsektoren, hvor regjeringen bl.a. vil sette i gang pilotprosjekter for å bidra til å legge til rette for at anleggsplassene blir fossilfrie innen 2025. Regjeringen skal presentere en helhetlig strategi for bygg og eiendom i statlig sivil sektor. Statlige byggeplasser skal være fossilfrie innen 2025. Det skal deretter arbeides for utslippsfrie byggeplasser. Regjeringen legger også til grunn at den gradvise opptrappingen av CO₂-avgiften også vil bidra til gradvis å fase ut bruken av fossil gass til midlertidig byggvarme og byggtørk frem mot 2025 og bruken av fossile brensel til energiformål i industrien utenfor kvotesystemet frem mot 2030.

Mer bruk av bærekraftig biodrivstoff

Regjeringen vil erstatte fossilt drivstoff med bærekraftig biodrivstoff i veitransporten, anleggsgassdiesel, skipsfart, og etter hvert luftfart. Etter hvert som salget av nullutslippsbiler øker, er det forventet at salget av bensin og diesel går ned. Det vil fortsatt være mange fossilbiler på veiene. Klimagassutslippene fra fossilbiler kan reduseres ved at en andel av det fossile drivstoffet erstattes med biodrivstoff, herunder biogass. Derfor har de som i dag selger fossilt drivstoff i Norge et omsetningskrav for biodrivstoff. Frem mot 2030 vil regjeringen øke omsetningskravet, slik at mengden biodrivstoff ikke går ned, selv om etterspørselen etter bensin og diesel går ned. For å redusere risikoen for økning i globale klimagassutslipp vil økningen i stor grad skje med avansert biodrivstoff. Regjeringen tar også sikte på å innføre innblandingskrav for anleggsgassdiesel og innen skipsfarten fra 2022.

Samordning av areal- og transportplanleggingen

En effektiv og bærekraftig areal- og transportpolitikk i byområdene er et viktig satsingsområde for regjeringen. I de største byområdene skal klimagassutslipp, kø, luftforurensing og støy reduseres gjennom effektiv arealbruk og ved at veksten i

Boks 4.43 Kunnskap for et klimarobust samfunn

Sentralt i arbeidet med klimatilpasning er å fremskaffe og tilrettelegge et godt naturvitenskapelig kunnskapsgrunnlag for planleggings- og beslutningsprosesser. Norsk klimaservicesenter (KSS) fremskaffer, tilrettelegger og formidler klima- og hydrologiske data for bruk i forvaltningens arbeid med klimatilpasning, og gir råd om bruk av dataene. De nedskalerer klimadata til lokalt nivå. KSS har utarbeidet klimafremskrivninger for Norge frem mot 2100 og fylkesvise klimaprofiler.

I 2018 ble Norsk senter for bærekraftig klimatilpasning (NORADAPT) åpnet. Senteret skal samle kunnskap om hvordan vi kan forberede oss på klimaendringene på tvers av sektorer og fagfelt.

Nettstedet Klimatilpasning.no driftes av Miljødirektoratet i samarbeid med en rekke etater. Nettsiden skal bidra til å spre kunnskap og veiledning om klimaendringer og klimatil-

pasning, spesielt for de som veileder, planlegger og tar avgjørelser lokalt og regionalt. På nettsiden finnes blant annet:

- Veiledning til klimatilpasningsdelen av Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning.
- Sektorsider med kunnskap, informasjon og veiledning innen ulike sektorer.
- Kunnskapsgrunnlag for klimatilpasning, hvor det vises ut til relevante data og tjenester, slik som klimafremskrivninger, observasjoner og værstatistikk fra Norsk Klimaservicesenter.
- Informasjon om observert og varslet vannstand, tidevann, landheving og fremtidig havnivå.
- Den nasjonale høydemodellen.
- Historiske vassdragsdata og aktsomhets- og faresonekart.

persontransporten tas med kollektivtransport, sykling og gange (nullvekstmålet). Byvekstavtalene er regjeringens viktigste virkemiddel for å sikre nullvekst i persontransport med bil i byområdene. I Nasjonal transportplan 2022–2033 vil regjeringen styrke arbeidet med byvekstavtaler ytterligere. Lokalisering av statlige virksomheter skal bidra til en samordnet og bærekraftig areal- og transportplanlegging.

Utslippskutt og opptak i jordbruket

Som en av få næringer i Norge har jordbruket inngått en forpliktende klimaavtale med myndighetene. Det skjedde i juni 2019. Regjeringen legger intensjonsavtalen med organisasjonene i jordbruket til grunn for klimaarbeidet i jordbruket. Tiltak og virkemidler for å følge opp klimaarbeidet skal vurderes i de årlige jordbruksforhandlingene. I avtalen har partene forpliktet seg til å redusere utslippene og øke opptaket med 5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter samlet i tiårsperioden 2021–2030.

Avtalen omfatter både klimaarbeidet bøndene selv gjør på egen gård, og arbeidet myndighetene gjør med forbruksendringer som indirekte kan medføre reduksjoner i klimagassutslipp fra jordbrukssektoren. Sistnevnte omfatter kosthold i tråd med rådene fra Helsedirektoratet og halvering av matsvinnet, i tråd med bransjeavtalen.

Redusere utslipp og øke opptaket i skog og andre arealer

Skogen står for et stort CO₂-opptak og leverer råstoff og fornybar energi som kan erstatte produkter med høyere utslipp i andre sektorer. Skog og andre grønne arealer representerer i tillegg store karbonlager. Derfor foreslår regjeringen en rekke tiltak for å øke opptaket i skog og ta vare på karbonlagrene i jordsmonnet i skog, jordbruksarealer og andre grønne arealer.

Fangst og lagring av CO₂

Regjeringen har satt i gang prosjektet Langskip, et prosjekt for å fange, transportere og lagre CO₂. Langskip skal bidra til å utvikle CO₂-håndtering som et effektivt klimatiltak og gi teknologiutvikling i et internasjonalt perspektiv.

Klima- og miljøambisjoner for statlige bygg

Regjeringen har utarbeidet klima- og miljøambisjoner for statlige bygg og eiendommer i sivil sektor. Ambisjonene skal gjelde for staten både som byggherre, eiendomsforvalter og leietaker. Staten skal utnytte nåværende bygningsmasse, sikre gjenbruk, bruke materialer om igjen og fremme klimavennlige materialer. Staten skal også etablere felles

Boks 4.44 Klimaendringer og naturmangfold

FNs klimapanel anslår at 20 til 30 prosent av artene på jorda står i fare for å dø ut på grunn av menneskeskapt klimaendringer. Grunnet klimaendringene kan vi i deler av Norge på lang sikt vente oss noe høyere havnivå, mer erosjon, høyere temperaturer, mer nedbør, mer tørke på Sør- og Østlandet og mer ekstremvær som flom, styrtregn og stormer. Dette leder til endringer i miljøet for både flora og fauna. Ifølge Norsk Rødliste for arter har antall truede arter i Norge som påvirkes negativt av klimaendringer økt fra 61 i 2010 til 87 i 2015. Av truede naturtyper er 35 av 66 negativt påvirket av klimaendringer. De fleste truede arter og naturtyper er så langt mest påvirket av *andre* faktorer enn klima, men påvirkningen fra klimaendringer øker og kan være undervurdert på grunn av manglende kunnskap.

Et fuktigere og varmere klima kan også føre til at nye insekter, sopp og andre organismer

som kan gjøre skade på eiendom eller avling eller fremkaller sykdom flytter seg nordover. Dette kan også bidra til at lokale arter utrykkes.

Fremmede organismer som har kommet til Norge som følge av menneskelig aktivitet kan lettere få fotfeste i et endret klima. De har også spesielt gode betingelser for spredning der det ikke finnes en annen lokal art i miljøet som kan regulere bestanden av de nye artene. Brunskogsneglen har for eksempel få naturlige fiender i norsk natur, men flere i Sør-Spania der den hører hjemme. Derfor har brunskogsnegler på relativt kort tid blitt svært utbredt, og nå ødelegger de avlinger og er en plage for hageeiere. Brunskogsnegl, mink og hagelupin er eksempler på de 233 fremmede organismer som Artsdatabanken mener utgjør svært høy eller høy økologisk risiko.

Kilde: Miljøstatus for Norge og Artsdatabanken

metodikk for å måle den samlede klima- og miljøpåvirkningen fra statlige bygg. Miljøgevinstene ved gjenbruk av allerede utbygde areal og nåværende bygninger og lokalisering i tråd med statlige planretningslinjer vektlegges. Regjeringen skal presentere en strategi for bygg og eiendom i statlig sivil sektor. Tiltak for å stoppe klimaendringene vil være blant temaene i strategien.

Klimatilpasning

Konsekvensene av et endret klima, i og utenfor landegrensene, rammer natur, samfunn og enkeltmennesker i Norge. Klimaendringene innebærer utfordringer på tvers av sektorer, aktører og samfunnsområder, og påvirker alle bærekraftsmålene. Mange byer og lokalsamfunn er bygget i områder som allerede er utsatt for økt risiko for flom og

skred. Kommunene skal kartlegge slike områder som en del av sin planlegging. Husene og veiene som finnes, og som bygges nå, vil stå i mange tiår fremover. Ved nybygging må det tas hensyn til forventede endringer i klima gjennom byggenes levetid. Dette innebærer blant annet å ikke bygge i områder som er spesielt utsatt for flom og skred, og at det som bygges skal være robust nok. Når konsekvensene av klimaendringene vurderes i planprosessene, mener regjeringen at høye alternativer fra nasjonale klimafremskrivninger skal legges til grunn for arbeidet med klimatilpasning. Dette er nærmere forklart i veiledere og i de fylkesvise klimaprofilene.

Alle har et ansvar for å tilpasse seg klimaendringene, både enkeltindivider, næringsliv og myndigheter. Det grunnleggende ansvaret for å beskytte seg selv og egen eiendom ligger på den

Boks 4.45 Utprøving og innfasing av nullutslippsteknologi i skipsfarten

Figur 4.15 Slik ser den norske skipsbyggeren Vard og Grønt Skipsfartsprogram for seg at grønne bulkskip kan bli sende ut i fremtiden.

Foto: Vard

Grønt skipsfartsprogram er et offentlig-privat partnerskap for grønn flåtefornyelse. Fra starten i 2015 er det startet 28 pilotprosjekter, hvorav åtte er realisert eller under bygging. Et eksempel er ASKOs pilotprosjekt for autonom og helelektrisk sjøtransport av lastebilhengere over Oslofjorden. I kombinasjon med elektriske lastebiler er dette et konsept for nullutslippsløstikk. Et annet eksempel er Felleskjøpet og HeidelbergCements bygging av det første hydrogendrevne bulkskipet i verden, og Veidekke som lyste ut en kontrakt for nullutslippsbulkskip vinteren 2021.

I 2022 vil det trolig være over 80 hel- og del-elektrifiserte ferjer i drift i Norge. Verdens

første hydrogendrevne ferje er ventet i 2022. Utviklingen startet med Ampere, verdens første elektriske bilferje som kom i drift på Sognefjorden i 2015. Dette har vært mulig gjennom en kombinasjon av krav i offentlige anbud og støtte fra bl.a. Enova og næringslivets NOx-fond. Nå er den første hydrogendrevne hurtigbåten og den første elektrifiserte hurtigbåten i ferd med å bli utviklet.

Figur 4.16 Slik kan fremtidens nullutslippshurtigbåt se ut. Dette er «Aero Hydrogen 40», et konsept utviklet av Brødrene Aa i samarbeid med Westcon Power og Automation, Boreal sjø og Ocean Hyway Cluster. Båten skal kunne drives på batteri og hydrogen, gå i 34 knop med en motoreffekt på 2600 kW og kunne ta 277 passasjerer.

Foto: Brødrene Aa

enkelte. Ansvaret som tillegges den enkelte innbygger må stå i forhold til de forutsetninger den enkelte kan forventes å ha. Kommunene har ansvar for at for eksempel sikkerheten mot flom og skred ivaretas ved ny utbygging og gjennom lokal beredskap. Det er viktig at kommunene er aktive, gjennomfører kartlegging av risiko og sårbarhet og tar ansvar for håndteringen av flom- og skredrisikoen på lokalt nivå.

En viktig del av klimatilpasningen er å bevare de naturlige funksjonene i natur og økosystemer. Naturen er også viktig for å begrense skadevirkningene av klimaendringene, som skogen som tar opp og lagrer CO₂ og våtmarker og innsjøer som kan dempe flommer. Statlige planretningslinjer for klimaenergiplanlegging og klimatilpasning angir at bevaring, restaurering eller etablering av naturbaserte løsninger bør vurderes. Dersom andre løsninger velges, skal det begrunnes hvorfor naturbaserte løsninger er valgt bort.

Klimaendringene påvirker naturressursgrunnlaget for samisk næringsaktivitet og skaper med det sårbarhet for samisk kultur. Dette viser seg blant annet innen reindriften, der høyere temperatur og mer nedbør vil gjøre at beitene oftere blir utilgjengelige for reinen, på grunn av ising og hardpakket snø. I tillegg endres isforholdene på innsjøer og elver, og blir mer uforutsigbare. Det er avgjørende å utarbeide strategier og tiltak for klimatilpasning i reindriften, og NIBIO har derfor fått i oppdrag å kartlegge mulige tiltak.

Det er viktig at norsk landbruk er godt rustet for et klima i endring, med høyere temperaturer, mer nedbør, flom, tørke og trusler fra ulike skadegjørere. Landbruket har alltid søkt best mulig tilpasning til vær- og klimavariasjoner. I Norge kan endringer i klima gi utfordringer for eksisterende virksomhet, men også mulighet til produksjonsmuligheter. Endringene medfører også større usikkerhet og uforutsigbarhet. Det er derfor nødvendig å utvikle ny teknologi, opprettholde kontinuerlig klimarettet foredling av plantemateriale og husdyravl, samt ha forskningsbasert og praktisk agronomisk kunnskap.

Klimatilpasning er viktig innenfor energi- og vassdragsforvaltningen. Norges vassdrags- og energidirektorat tar hensyn til klimatilpasning i arbeidet med flom og skred, damsikkerhet, vassdragskonsesjoner, energikonsesjoner, miljøtilsyn, kraftforsyning og energietterspørsel. For å styrke kommunenes arbeid er hensynet til klimatilpasning innarbeidet i statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning.

Sentralt i arbeidet med klimatilpasning er å fremskaffe og tilrettelegge et godt naturviten-

skaplig kunnskapsgrunnlag (klimadata og klimafremskrivninger), som kan legges til grunn i planleggings- og beslutningsprosesser. Norsk klimaservicesenter (KSS) fremskaffer, tilrettelegger og formidler klima- og hydrologiske data for bruk i forvaltningens arbeid med klimatilpasning, og gir råd om bruk av dataene. KSS har utarbeidet klimafremskrivninger for Norge frem mot 2100 og fylkesvise klimaprofiler for alle landets fylker. Arbeidet med nye klimafremskrivninger for Norge er basert på IPCCs sjette hovedrapport og skal ferdigstilles i 2023.

Kunnskapsgrunnlaget skal tilpasses og formidles slik at dette kan tas i bruk lokalt og i alle sektorer. Regjeringen vil sikre at alle har den informasjonen de trenger ved å blant annet satse på klimaforskning. I 2018 ble Norsk senter for bærekraftig klimatilpasning (NORADAPT) åpnet. Senteret skal få frem og samle kunnskap om hvordan vi kan forberede oss på klimaendringene på tvers av sektorer og fagfelt.

4.13.6 Regjeringen vil

Globalt

- Videreføre klima og miljø som tverrgående hensyn i norsk utviklingspolitikk.
- Utarbeide en helhetlig strategi for styrket norsk klimafinansiering til utviklingsland i tråd med de langsiktige målene under Parisavtalen.
- Øke norsk støtte til klimatilpasning, forebygging og sultbekjempelse med utgangspunkt i den nye strategien *Klima, sult og sårbarhet*.
- Styrke og videreutvikle klima- og skoginitiativet som en sentral del av den globale klimaløsningen.
- Fremme norske teknologiløsninger på områder som for eksempel hydrogen, havvind, grønn skipsfart, batterier og karbonfangst og -lagring, som kan bidra til å gjøre Europa til det første klimanøytrale kontinent innen 2050.

Nasjonalt

- Følge opp (Meld. St. 13 (2020–2021) *Klimaplan for 2021–2030*) om hvordan Norge skal nå klimamålet som er meldt inn under Parisavtalen og samtidig skape grønn vekst.
- Styrke samfunnets samlede evne til å håndtere klimaendringer på tvers av sektorer og aktører.
- Utarbeide et helhetlig system for måling og evaluering av effekt av klimatilpasningstiltak og innsats nasjonalt, regionalt og lokalt.

- Legge til rette for at næringslivet og nasjonale og regionale myndigheter samarbeider om innsamling av data og kommunikasjon om fysisk klimarisiko og tiltak for å redusere slik risiko.
- Styrke incentiver for forskning og utvikling som bidrar til mer klimavennlig transport.

4.14 Livet i havet

Figur 4.17 Bærekraftsmål 14: Bevare og bruke havet og de marine ressursene på en måte som fremmer bærekraftig utvikling

4.14.1 Globale utviklingstrekk

Verdens hav bidrar til menneskelig velferd gjennom ressurser som mat, mineraler og energi, produksjon av oksygen, som transportåre, og som grunnlag for rekreasjon og turisme. Havet bidrar til å dempe den globale oppvarmingen gjennom opptak av varme og CO₂, og fungerer som endestasjon for forurensning og avfall fra en raskt voksende befolkning og økonomi. Havvannet vil bli stadig surere etter hvert som det tar opp mer CO₂. Dette vil føre til endringer i de marine økosystemene.

Endringer i havet som følge av klimaendringer, havforsuring, overhøsting og tilførsel av forurensning som miljøgifter og plastavfall påvirker havmiljøet. Dette har konsekvenser for matsikkerhet (både nok mat og trygg mat), produktivitet, havnæringer og kystsamfunn.

En rapport fra ekspertgruppen til høynivåpanelet for en bærekraftig havøkonomi (Havpanelet) har beregnet at havøkonomien kan bidra med

en femdel av utslippsreduksjonene som trengs de neste 30 årene for å begrense den globale oppvarmingen til 1,5 grader.¹¹²

I tropiske områder forventes en nedgang i den biologiske produksjonen og fangstpotensialet for fisk etter hvert som havet blir varmere. For enkelte områder i Arktis kan produktiviteten øke. Mengden villfanget fisk har ifølge FAO vært relativt stabil de siste årene. Om lag en tredel av verdens kommersielle fiskebestander er imidlertid overhøstet. Etterlevelsen av internasjonale avtaler varierer mye mellom ulike land. FNs matvareorganisasjon FAO anslår at den globale produksjonen av fisk vil øke frem mot 2030, der hovedvekten av vekst ligger innen akvakultur.

Norske havområder er en del av et sammenhengende havsystem. Det som skjer i andre deler av verdenshavene, påvirker også Norge. Bærekraftig bruk og bevaring av marine økosystemer er sentralt i norsk havpolitikk, både nasjonalt og globalt.

4.14.2 Norsk perspektiv

Norge er avhengig av å kunne høste fra et rent og rikt hav, fordi vi er en stor sjømatnasjon, men også for å høste og produsere ren mat. Nåværende og fremtidig verdiskaping er avhengig av god miljøtilstand og et rikt naturmangfold i Norges kyst- og havområder og en bærekraftig forvaltning av marine ressurser.

Delmål 14.1 handler om å redusere havforurensning, spesielt fra landbaserte kilder inkludert marin forsøpling og næringssalter. Norge har på plass en rekke tiltak for å forhindre marin forsøpling og spredning av mikroplast til våre havområder. Landbaserte kilder har strenge vilkår for utslipp basert på best tilgjengelig teknikk.

Delmål 14.2 om bærekraftig havforvaltning følges i Norge opp gjennom økosystembasert forvaltning av områder og arter, basert på kunnskap, overvåkning og etterlevelse. Dette bidrar til at havet styrkes som grunnlag for bærekraftig matproduksjon og næringsvirksomhet. En helhetlig havforvaltning bidrar til måloppnåelse under flere av delmålene.

En hovedutfordring er å håndtere samspilleffektene mellom klimaendringer og havforsuring og de mer direkte lokale og regionale effektene av menneskelig aktivitet i havområdene og langs kysten. Forvaltningsplanene for havområdene

¹¹² The Ocean as a Solution to Climate Change: Five opportunities for Action. Havpanelet, World Resources Institute, Washington DC, 2019.

viser at miljøtilstanden i Barentshavet og Norskehavet er god. For Nordsjøen og Skagerrak har økte temperaturer og endringer i dyreplanktonsamfunnet ført til et mindre produktivt økosystem. Tilstanden i kystsonen er i det alt overveiende god, men det er i enkelte områder utfordrende å nå de nasjonale miljømålene på grunn av påvirkninger fra overgjødning, overfiske på enkelte arter og spredning av fremmede arter.

Norge har et strengt regelverk for forurensning gjennom forurensningsloven. Dette har ført til en betydelig reduksjon i utslippene av miljøgifter de siste 15–20 årene, men det er fremdeles tilførsel av helse- og miljøfarlige stoffer til havområdene. Kunnskapen om samlet effekt av de ulike miljøgiftene er avgrenset, og det er fortsatt behov for å redusere utslippene fra hav- og landbaserte kilder.

Delmål 14.3 handler om å begrense konsekvensene av havforsuring, blant annet gjennom styrket vitenskapelig samarbeid. Norske fagmiljøer arbeider med å øke kunnskapen om effekter av klimaendringer og havforsuring for grunnleggende økologiske forhold som primærproduksjon, fordeling av ulike arters og bestanders størrelse og utbredelse samt fremtidig fangstpotensial.

Delmål 14.4 handler om å regulere uttaket av fiskebestandene, stanse overfiske og ulovlig, urapportert og uregulert fiske (UUU-fiske). Norge er verdens nest største sjømateksportør og regulerer uttaket av fiskebestander gjennom forskrifter som oppdateres hvert år. Her fastsettes blant annet fiskekvoter. Norge deler opp mot 90 prosent av de kommersielle fiskeressursene med andre land. Sammen med en rekke kontrolltiltak og forskningsinnsatser, har vi et helhetlig forvaltningsregime som sikrer et kontrollert og forutsigbart uttak av fiskebestandene. Norge har implementert relevant internasjonalt regelverk som skal forhindre UUU-fiske, og oppfyller således de krav som vi har bundet oss til, både gjennom globale internasjonale fiskeritavtaler og vedtak fattet i regionale fiskeriforvaltningsorganisasjoner hvor Norge er medlem. En rekke arealverktøy anvendes i fiskerireguleringene, for eksempel forbud mot å fiske med visse redskap, tidsavgrenset fiske, åpning og lukking av fiskefelt og arealbaserte reguleringer som korallvern og forbud mot bunnfiske. Om lag 44 prosent av alle norske havområder er underlagt effektive arealbaserte forvaltningstiltak.

Delmål 14.5 handler om å bevare kyst- og havområder. Norge har sluttet seg til det internasjonale målet om innen 2020 å bevare minst 10 prosent av kyst- og havområdene.^{113 114} I Norge er det etablert marine verneområder og beskyttede marine områder i et utvalg områder med verdifull eller sårbar undersjøisk natur. Marine verneområder og andre arealbaserte bevaringstiltak er viktige verktøy for å ta vare på økosystemer og naturverdier, samtidig som det er mulig å drive bærekraftig næringsaktivitet.

Delmål 14.6 handler globalt sett om å regulere subsidiering innen fiskeri. Norge har bygget ned fiskerisubsidiene og står kun igjen med noen små ordninger. Norge har en variert flåtestruktur, og de mange fiskeriene reguleres på forskjellige måter. Det er mulighet for å ha fiske som binæring. Det er også etablert rekrutteringsordninger for å sikre at yngre fiskere velger fiske som yrke, i tråd med delmål 14.B.

Utfordringene i havet kjenner ingen landegrenser, se delmål 14.C om etterlevelse av havrettskonvensjonen og delmål 14.7 om at de økonomiske fordelene ved bærekraftig bruk av havets ressurser i større grad kommer små utviklingsøystater og de minst utviklede landene til gode.

Norge investerer mye i forskning, kartlegging og overvåking, og er et av de landene som bruker størst andel av forskningsressursene til havrelaterte problemstillinger, jf. delmål 14A. Internasjonalt er Norge en pådriver for at kyststater skal ha en helhetlig, økosystembasert havforvaltning. Dette er ett av hovedbudskapene fra høynivåpanelet for bærekraftig havøkonomi som statsminister Erna Solberg leder. Høynivåpanelets politiske dokument, *Omstilling til en bærekraftig økonomi. En visjon for bevaring, produksjon og velstand*, er et av grunnlagene for regjeringens samlede havpolitikk. Etter at dokumentet ble lagt frem i desember 2020 skal konklusjonene følges opp av panelets medlemmer. Regjeringen vil ta utgangspunkt i havpanelets anbefalinger i fremtidig politikkutvikling knyttet til hav.

4.14.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 14

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

¹¹³ Meld. St. 29 (2020–2021) *Heilskapleg nasjonal plan for bevaring av viktige områder for marin natur*

¹¹⁴ Meld. St. 14 (2015–2016) *Naturmangfoldmeldingen*

Delmål 14.1: Innen 2025 forhindre og i betydelig grad redusere alle former for havforurensning, særlig fra landbasert virksomhet, inkludert marin forsøpling og utslipp av næringsalter

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> (a) indeks over overgjødning av kystområder og (b) tetthet av flytende plastavfall 	<ul style="list-style-type: none"> status og utviklingstrekk for økologisk tilstand i kystvann mengde plastavfall, på strender, i havhestmager og på sjøbunnen eutrofiering (overgjødning) i kystområder

Delmål 14.2: Innen 2020 forvalte og beskytte økosystemene i havet og langs kysten på en bærekraftig måte for å unngå betydelig skadevirkninger, blant annet ved å styrke økosystemenes motstandsevne og ved å iverksette tiltak for å gjenoppbygge dem, slik at havene kan bli sunne og produktive

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> antall land som bruker økosystembaserte tilnæringer til forvaltning av marine områder 	<ul style="list-style-type: none"> status og utviklingstrekk for økologisk tilstand i havområdene

Delmål 14.3: Begrense mest mulig og sørge for håndtering av konsekvensene av havforsuring, blant annet gjennom styrket vitenskapelig samarbeid på alle nivåer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> gjennomsnittlig surhetsgrad i havet (pH) målt ved et avtalt antall representative målestasjoner 	<ul style="list-style-type: none"> gjennomsnittlig pH i vannmiljø

Delmål 14.4: Innen 2020 innføre effektive tiltak for å regulere uttaket av fiskebestandene, få slutt på overfiske og ulovlig, urapportert og uregulert fiske og ødeleggende fiskemetoder, og iverksette vitenskapelig baserte forvaltningsplaner for å gjenoppbygge fiskebestandene på kortest mulig tid, i det minste til de nivåene som kan gi høyest mulig bærekraftig avkastning ut fra bestandenes biologiske særtrekk

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av biologisk bærekraftige fiskebestander 	<ul style="list-style-type: none"> utvikling i kommersielt utnyttede bestander som deles med andre stater utvikling i kystnære kommersielt utnyttede bestander (nasjonalt fiskeri) antall inspeksjoner av hhv. norske og utenlandske fiskefartøy (Kystvakta) kontrollstatistikk over tid arealbaserte fiskerireguleringstiltak andel bærekraftig fangst

Delmål 14.5: Innen 2020 bevare minst 10 prosent av kyst- og havområdene, i samsvar med nasjonal rett og folkeretten og på grunnlag av den beste vitenskapelige kunnskapen som er tilgjengelig

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av vernede havområder 	<ul style="list-style-type: none"> vernet og beskyttet areal til havs

Delmål 14.6: Innen 2020 forby visse former for fiskerisubsidier som bidrar til overkapasitet og overfiske, avskaffe subsidier som bidrar til ulovlig, urapportert og uregulert fiske, og dessuten unngå å innføre nye tilsvarende subsidier, samtidig som man erkjenner at en hensiktsmessig og effektiv særskilt og differensiert behandling av utviklingslandene og de minst utviklede landene bør være en integrert del av Verdens handelsorganisasjons forhandlinger om fiskerisubsidier

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> fremgang med hensyn til landenes gjennomføring av internasjonale avtaler og konvensjoner for å bekjempe ulovlig, urapportert og uregulert fiske 	<ul style="list-style-type: none"> grad av gjennomføring av avtaler og konvensjoner som tar sikte på å bekjempe ulovlig, urapportert og uregulert fiske* implementering av resultatet av WTO-forhandlinger om fiskerisubsidier

Delmål 14.7: Innen 2030 sikre at de økonomiske fordelene ved bærekraftig bruk av havets ressurser, blant annet gjennom bærekraftig forvaltning av fiskeri, akvakultur og turistnæring, i større grad kommer små utviklingsøystater og de minst utviklede landene til gode

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> bærekraftig fiske som andel av BNP i små utviklingsøystater, i de minst utviklede landene og i samtlige land 	

Delmål 14.A: Styrke vitenskapelig kunnskap, bygge opp forskningskapasitet og overføre marin teknologi – og samtidig ta hensyn til kriterier og retningslinjer fra Den mellomstatlige oseanografiske kommisjon for overføring av marin teknologi – med sikte på å bedre tilstanden i havet og øke det marine artsmangfoldets bidrag til utviklingen i utviklingslandene, særlig i små utviklingsøystater og de minst utviklede landene

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av det samlede forskningsbudsjettet som er øremerket til forskning innenfor marin teknologi 	<ul style="list-style-type: none"> andel av norske havområder kartlagt av Mareano andelen av statlige forskningsmidler som er satt av til forskning på marin- og fiskeriteknologi antall studenter fra ODA-land som får havforskningsrelaterte studier finansiert av Norge

Delmål 14.B: Gi fiskere som driver småskala fiske, tilgang til marine ressurser og markeder

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • fremgang med hensyn til landenes anvendelse av et juridisk/regulerende/ politisk/institusjonelt rammeverk som anerkjenner og beskytter tilgangsrettighetene til fiskere som driver småskala fiske 	<ul style="list-style-type: none"> • kvoteandeler som tilfaller fiskere med fartøy under 11 meter • verdien av førstehåndsomsetningen av fangsten på fartøy under 11 meter • norsk bidrag til FAOs støtte til nasjonal implementering av retningslinjene for småskalafiske, inkludert økt tilgang til ressurser og markeder

Delmål 14.C: Styrke bevaring og bærekraftig bruk av havene og de marine ressursene ved å implementere folkeretten slik den er reflektert i FNs havrettskonvensjon, som utgjør rettsgrunnlaget for bevaring og bærekraftig bruk av havene og de marine ressursene, slik det fremgår av punkt 158 i FN-rapporten «The Future We Want»

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall land som gjennom juridiske, politiske og institusjonelle rammeverk gjør fremskritt når det gjelder å ratifisere, godta og gjennomføre avtaler og konvensjoner som omhandler hav, og som er basert på folkerettslige bestemmelser slik de er nedfelt i FNs havrettskonvensjon, med sikte på bevaring og bærekraftig bruk av havene og havressursene 	<ul style="list-style-type: none"> • andelen av relevante internasjonale organisasjoner som arbeider med implementering av havrett, politikk eller monitorering, hvor Norge er representert

4.14.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Regjeringen arbeider for bred oppslutning om havretten og intensiverer arbeidet for å fremme norske havinteresser.¹¹⁵

Høynivåpanelet for en bærekraftig havøkonomi (Havpanelet) ble etablert av statsminister Erna Solberg i 2018 og består av 14 stats- og regjeringssjefer. Havpanelets konklusjoner ble lagt frem i desember 2020, og panellandene forpliktet seg til en planmessig, bærekraftig forvaltning av 100 prosent av sine hav- og kystområder innen 2025. Dette betyr at 40 prosent av verdens kystlinjer og 30 prosent av verdens eksklusive økonomiske soner skal være underlagt helhetlige forvaltningsplaner innen fem år. Dette er en ambisiøs, krevende og nødvendig målsetning. Norge og havpanelet vil jobbe for en bredest mulig tilslutning til handlingsplanen. Regjeringen vil vurdere hvordan bistandsinnsatsen kan støtte opp om dette arbeidet.

Kunnskapsprogrammet Hav for utvikling er etablert og skal bidra til en styrket, bærekraftig og inkluderende havøkonomi i samarbeidslandene. Dette gjøres gjennom utveksling av erfaring og kompetanse mellom offentlige institusjoner i samarbeidslandene og Norge, samt gjennom samarbeidsavtaler med multilaterale organisasjoner som DOALOS og IOC-UNESCO.

Fisk for utvikling-programmet ble etablert i 2016 for å oppnå en mer strategisk og helhetlig tilnærming til norsk fiskeribistand. Formålet er at fiskeri- og oppdrettssektoren bidrar til samfunnsøkonomisk utvikling i samarbeidslandene. Gjennom programmet gjøres norsk kompetanse og erfaringer innen fiskeri og akvakultur tilgjengelig for utviklingsland.

Norge har tatt en internasjonal lederrolle i arbeidet mot marin forsøpling og spredning av mikroplast. Etter et initiativ fra Norge, vedtok FNs tredje miljøforsamling i 2017 en nullvisjon for å stanse alle utslipp av plastavfall til havet på lang sikt. Mange land stiller seg positive til en ny global avtale, og Norge ønsker at FNs miljøforsamling skal vedta et forhandlingsmandat på sitt femte møte i februar 2022. Regjeringen har opprettet et

¹¹⁵ Meld. St. 22 (2016–2017) *Hav i utenriks- og utviklingspolitikken*.

bistandsprogram for å forhindre marin forsøpling. Dette er et viktig bidrag til å nå bærekraftsmål 14 og FNs nullvisjon fra 2017.

4.14.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Verdiskaping og sysselsetting

Havet er en viktig kilde til matsikkerhet, arbeidsplasser, verdiskaping og velferd i hele landet, og kan samtidig bidra til å løse miljø- og klimautfordringene verden står overfor. For at vi skal kunne skape og høste mer fra havet i fremtiden, må vi ta vare på det. En forsvarlig havpolitikk og bærekraftig havøkonomi er avgjørende for å nå bærekraftsmålene. Hurtige endringer og ny teknologi krever at vi hele tiden er i forkant av utviklingen. Digitalisering, automatisering og globalisering er viktige faktorer som påvirker både arbeidshverdagen og kompetansebehovet langs kysten og ute på havet. Havnæringenes muligheter i internasjonale markeder er av stor betydning for Norge. Å sikre regelbasert internasjonal handel og norsk tilgang til verdensmarkedet er viktig. Det er gode muligheter for fremtidig vekst og nye arbeidsplasser, både i etablerte næringer som olje og gass, fiske, havbruk, skipsfart, og kystbasert reiseliv, og i fremvoksende

næringer som havvind, havbunnsmineraler og nye biologiske ressurser til mat og medisiner.

Kontinuerlig kunnskapsinnhenting, god forvaltning og overvåkingsprogrammer sørger for bærekraftig bruk av havets ressurser og bevaring av økosystemene. Presset på sjøarealene er størst nær kysten og avtar lengre ut. God forvaltning av arealene til havs bidrar til forutsigbarhet, langsiktighet og forebygging av fremtidige konflikter.

Regjeringens mål er at Norge fortsatt skal være en ledende havnasjon. For å oppnå dette vil regjeringen bidra til størst mulig samlet bærekraftig verdiskaping og sysselsetting i havnæringene. I 2017 lanserte regjeringen havstrategien *Ny vekst, stolt historie* og stortingsmeldingen om hav i utenriks- og utviklingspolitikken. I 2019 la regjeringen frem den oppdaterte Havstrategien – *Blå muligheter*. I 2021 vil regjeringen gjøre opp status for resultatene av havsatsingen.

Havsatsingen har også et tydelig regionalt fokus. Den nasjonale havpolitikken skapes i samarbeid mellom statlige, regionale og lokale myndigheter. Arbeidsgivere og arbeidstakere har en nøkkelrolle i arbeidet for bærekraftig blå vekst. Regjeringen vil bidra til lokal verdiskaping for å redusere næringsmiljøenes sårbarhet og å styrke regionenes omstillingsevne. Regjeringen legger vekt på at havets ressurser er viktige for nasjonal

Boks 4.46 Overvåking av forurensning i havet

De norske havområdene er svært produktive og rike på ressurser. Miljøtilstanden er i mange henseende god, men påvirkes i varierende grad av menneskelige aktiviteter. God miljøtilstand skal sikres i norske havområder blant annet gjennom helhetlige forvaltningsplaner som utarbeides og følges opp av ansvarlige myndigheter i samarbeid med fagekspertene.

Miljøovervåking gir kunnskap til å sette i gang tiltak for å opprettholde miljøet eller forebygge forringelse av miljøverdier. Målet er å skaffe et godt kunnskapsgrunnlag for tiltak og politiske beslutninger, og å sikre befolkningen informasjon om miljøets tilstand. Miljøovervåkingen gir grunnlag for å gjennomføre miljøtiltak nasjonalt og internasjonalt og viser om iverksatte tiltak har effekt. Resultatene brukes derfor bl.a. for prioriteringer innenfor miljøforvaltningens arbeidsområder. Miljødirektoratet arbeider bl.a. med Elveovervåkingsprogrammet og Kystovervåkingsprogrammet. Disse bidrar

med kunnskapsgrunnlag (bl.a. om nitrogen, fosfor, klorofyll-a) for å følge med på miljøets tilstand og utvikling. Gjennom klassifiserings-systemet under vanddirektivet og EUs CIS-arbeid har Miljødirektoratet miljøkvalitetsindekser for hardbunnsflora (tang og tare), bløtbunnsfauna og andre parametre.

En rekke miljøgifter (metaller og organiske miljøgifter) måles i overvåkingsprogrammene. Fjernmåling (satellitt) brukes for måling av partikkelinnhold, algeinnhold og farge, slik at dette etter hvert kan inngå i overvåkingsprogrammer på regulær basis. Miljødirektoratet, Statens naturoppsyn, Senter for oljevern og marint miljø, Fiskeridirektoratet, Havforskningsinstituttet og Norsk Polarinstitutt samler inn data om marin forsøpling. I tillegg registrerer Norge eksempelvis forekomst av plast i havestemmer og forekomst av strandsøppel.

Kilde: Miljødirektoratet

verdiskaping og at utnytting av naturressurser skal gi positive ringvirkninger i lokalsamfunnene.

Dette er noe av bakgrunnen for at regjeringen legger frem en egen kyststrategi. Store deler av næringslivet langs kysten er allerede høykompetent og teknologitungt. Dette er en styrke Norge skal bygge videre på. Vi skal utnytte innovasjonskraften som ligger i ny teknologi for å utvikle kystnæringene videre i en bærekraftig og mer lønnsom retning. Regjeringens mål er økt bærekraftig verdiskaping ved å fremme lønnsomme arbeidsplasser, konkurransekraft og digitalisering i eksisterende og nye næringer langs hele kysten.

Marin forsøpling

Marin forsøpling og spredning av mikroplast er en av vår tids raskest økende miljøproblemer og bidrar til å sette ytterligere press på havmiljøet. Plastforsøpling har konsekvenser for livet i havet, marine økosystemer, turisme og andre sektorer som avhenger rene og sunne hav.

Regjeringen har iverksatt en rekke tiltak mot marin forsøpling og spredning av mikroplast nasjonalt, både fra landbaserte og sjøbaserte kilder.

Helhetlig havforvaltning – forvaltningsplaner for havområdene

Formålet med forvaltningsplanene er å legge til rette for verdiskaping gjennom bærekraftig bruk av havområdenes ressurser og økosystemtjenester, og samtidig opprettholde økosystemenes

struktur, virkemåte, produktivitet og naturmangfold. Forvaltningsplanene bidrar til klarhet i overordnede rammer, samordning og prioriteringer i forvaltningen av havområdene. De bidrar til økt forutsigbarhet og styrket sameksistens mellom næringer som er basert på bruk av havområdene og utnyttelse av havområdenes ressurser. Det er gjeldende sektorregelverk som ligger til grunn for regulering av aktivitet i forvaltningsplanområdene. De respektive sektormyndighetene har også hovedansvaret for å følge opp tiltakene som besluttet i forvaltningsplanene, i medhold av relevante lover med tilhørende forskrifter.

Helhetlig og økosystembasert forvaltning av havet er en tilnærming til forvaltning av økosystemer og ressurser som innebærer avveininger av bruk og ivaretagelse av rike og produktive økosystemer og tjenestene de leverer, og gjennom dette fremmer bærekraftig bruk og bevaring på en rettferdig måte. Med grunnlag i tilgjengelig kunnskap tar økosystembasert forvaltning hensyn til hele økosystemet, inkludert mennesker, i beslutninger om forvaltning av havområder og havøkosystemer. Forvaltningsplanene gjennomfører en helhetlig og økosystembasert forvaltning ved å vurdere all menneskelig påvirkning på havmiljøet samlet, og gjennom å forvalte bruken av havet slik at økosystemene opprettholder sine naturlige funksjoner og levering av tjenester. Disse tjenestene er grunnlag for langsiktig verdiskaping.

De norske havforvaltningsplanene har vært en modell for Havpanelets arbeid. Forvaltningsplanene for de norske havområdene skal videre-

Boks 4.47 Nye muligheter for bærekraftig mat fra havet

Interessen for å høste bærekraftig mat, fôr og andre produkter har ført til økende oppmerksomhet på å utnytte havet og arter fra lavere nivå i næringskjeden, slik som mesopelagiske arter og krill (raudåte) som lever ned mot 1000 meters dybde. Et globalt estimat antyder en ressurs på over ti milliarder tonn.

Det er økende interesse for dyrking av tare. Dette kan blant annet bidra positivt miljømessig ved å erstatte produkter laget av fossile råstoffer. Tare kan erstatte fôrproteiner fra regnskogsområder og bidra til resirkulering av næringsstoffer fra fiskeoppdrett.

Norge har et strengt og omfattende regelverk for å sikre trygge næringsmidler, som er harmonisert med EU. Dyrking og høsting av

nye ressurser kan møte utfordringer i regelverket for å bli godkjent som fôr og mat. Dette gjelder flere arter, men spesielt animalske marine råvarer som tradisjonelt ikke har vært utnyttet til mat og fôr, da det mangler kunnskap om mattrygghet og påvirkning på helse. Det er nødvendig med et godt samarbeid mellom Mattilsynet, kunnskapsmiljøene og næringen for å dokumentere innholdet av ulike stoffer i disse artene, og slik sikre mattrygghet og forutsigbare rammer for produksjon og utnyttelse. For eksempel har økt konsum av tang og tare de senere år vist at noen arter kan inneholde høye nivåer av visse tungmetaller og jod. Derfor pågår en systematisk kartlegging av slike arter i EU, med Norge som aktiv bidragsyter.

utvikles frem mot neste oppdatering i 2024. Havpanelets forskning og konklusjoner legger viktige premisser i denne sammenheng.

Internasjonalt samarbeid er en viktig del av den nasjonale havforvaltningen i Nord-Atlanteren. Særlig viktig for Norge er samarbeidet i Den nord-øst-atlantiske fiskerikommisjonen (NEAFC) og Konvensjonen om bevaring av det marine miljø i Nordøst-Atlanteren (OSPAR).

Fiskeri- og havbruksforvaltning

Norge har siden 2004 vært verdens nest største sjømateksportør. Dette skyldes blant annet at vi har et omfattende forvaltningssystem for bærekraftig fiskeri og havbruk. Fiskeriforvaltning forutsetter forskning og rådgivning, overvåkning av ressursuttak og etterlevelse av regelverket. Kvotebegrensninger og andre reguleringer må respekteres og dokumenteres i et pålitelig ressursregnskap.

Norge deler over 90 prosent av de kommersielle fiskebestandene med andre kyststater. Havrettskonvensjonen krever samarbeid om delte bestander og dette preger også den nasjonale forvaltningen. Det fastsettes nye reguleringsforskrifter for fiskeri hvert år. Svært store verdier og svake kontrollregimer gjør fiskerisektoren sårbar for kriminelle aktører. Fiskerikriminalitet er en trussel både for miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft.

Norske fiskerier forvaltes bærekraftig etter råd fra ICES og Havforskningsinstituttet. Norge forsterker i tillegg sin kontroll med fiskeriene og innsatsen mot fiskerikriminalitet. Regjeringen er i gang med en omfattende reform av fiskerikontrollen, basert på råd fra NOU 2019: 21 *Fremtidens fiskerikontroll*. Målet er å bygge et dokumentasjonssystem som gir pålitelige data fra høsting og omsetning av våre villlevende marine ressurser. Alle fiskefartøy skal spores med fiskerisporingsystemet VMS og rapportere aktivitet og fangst elektronisk. Forslag om nye krav til veiesystemene ved fiskemottakene er på høring våren 2021. Det langsiktige målet er å automatisere all dokumentasjon, slik at man kan få trygghet for at all norsk fisk i markedet er lovlig høstet og omsatt. Samtidig styrker nå politiet sin innsats mot fiskerikriminalitet i tråd med egne trusselvurderinger.

Norge har implementert relevant internasjonalt regelverk som skal forhindre ulovlig, urapportert og uregulert fiske og oppfyller således de krav som vi har bundet oss til, både gjennom globale internasjonale fiskerivtaler og vedtak fattet i regionale fiskeriforvaltningsorganisasjoner hvor Norge er medlem.

Boks 4.48 Norges innsats mot fiskerikriminalitet

Studier anslår at opptil 30 prosent av verdens sjømat er fanget ulovlig. I stor grad er dette knyttet til straffbare handlinger som økonomisk kriminalitet, menneskehandel, toll- og avgiftskriminalitet og hvitvasking. Den blå skyggeøkonomien undergraver en bærekraftig og rettferdig blå økonomi. Norge leder an i arbeidet mot organisert fiskerikriminalitet. Norge har tatt initiativ til og Nærings- og fiskeridepartementet er sekretariatet for en internasjonal ministererklæring om fiskerikriminalitet som danner grunnlag for partnerskap med en rekke land, hvorav de fleste er utviklingsland. Fra oktober 2018 til mai 2021 har antallet land som støtter ministererklæringen økt fra 9 til 35. Regjeringen vil med initiativet «Blue Justice» støtte opp om behovene som særlig utviklingsland har i møte med fiskerikriminalitet. Fiskerikriminalitet er et utbredt og sammensatt problem, og spesielt utviklingsland taper store ressurser og potensielle inntekter. I tillegg til å gå ut over skatteinngangen og eksportinntekter i land, går det også ut over matsikkerheten og levekårene for kystbefolkningen. Norge bistår utviklingsland på dette området.

BarentsWatch utvikler brukervennlige digitale tjenester for datadeling og analyse av hav og kystområder. Norge utvikler nå et verktøy for samhandling som kan brukes på tvers av nasjoner, for å styrke utviklingslands evne til å bekjempe fiskerikriminalitet. Denne plattformen blir en del av et større norsk initiativ i samarbeid med en rekke FN-organisasjoner, blant annet i kampen mot ulovlig fiske og fiskerikriminalitet.

En god forvaltning av norske havområder må være kunnskapsbasert. Hav er løftet frem som en av fem langsiktige prioriteringer i langtidspanen for forskning og høyere utdanning, hvor god forvaltning, rene og rike hav, sunn og trygg sjømat og bærekraftig næringsutvikling er sentralt. Dette er også i tråd med regjeringens havsatsing, jf. også regjeringens oppdaterte havstrategi. I henhold til havstrategien vektlegger regjeringen betydningen av havet som matfat i nasjonalt og internasjonalt arbeid, herunder støtte tiltak og initiativer for bedre ressursutnyttelse og redusert matsvinn, og

Boks 4.49 FNs havforskningstiar 2021–2030

FNs generalforsamling har besluttet at tiåret fra 2021 til 2030 skal være FNs havforskningstiar for bærekraftig utvikling, et globalt løft for å heve den grunnleggende kunnskapen om havet. Visjonen for tiåret er «Vitenskapen vi må ha for det havet vi behøver».¹ Tiåret skal stimulere til økt innsats og bidra til å koordinere forskningsinnsatsen nasjonalt og globalt.

Forskningen skal være nyttig for beslutningstakere og politikktutforming. De to overordnede målene er 1) å utvikle forskningsbasert kunnskap, som sammen med infrastruktur og globalt samarbeid, er nødvendig for å oppnå bærekraftig utvikling av havet, og 2) å sørge for at havforskning og havdata bidrar til kunnskapsbasert politikktutforming som støtter bærekraftsmålene.

Et viktig premiss for tiåret har vært å styrke forståelsen av sammenhengen mellom havets grunnleggende funksjoner og de globale klimaendringene. Koronapandemien har gjort at det er økt oppmerksomhet om havets betydning for matsikkerhet og matforsyning. Videre er det stor interesse for hvordan utviklingen innenfor havøkonomien kan bidra til gjenreisning av næringslivet og verdensøkonomien i når pandemien er over.

UNESCOs havforskningskommisjon (Intergovernmental Oceanographic Commission,

IOC) skal fremme og koordinere havforskning på globalt nivå og har fått i oppgave å planlegge og koordinere tiåret på vegne av FN. Norge deltar i støttegruppe (Ocean Decade Alliance) for havforskningstiaret. Statsminister Solberg er høy beskytter for Havtiårsalliansen.

Norges forskningsråd vil være sentralt når det kommer til koordinering og praktisk gjennomføring av planer for tiåret og arbeidet i Havtiårsalliansen. For norske forskningsmiljøer vil tiåret være en viktig arena både for å bidra internasjonalt og for å innrette egen virksomhet mot bærekraftig utvikling.

Havforskningstiaret vil ha stor betydning for oppfølging av Havpanelets anbefalinger både nasjonalt og internasjonalt. Arbeidet med tiåret skal bygge videre på kunnskapen fra panelets rapporter og det vil bli jobbet med å utnytte synergien mellom havpanelet og tiåret for å nå bærekraftsmålene. Effekter av forskningstiaret vil kunne måles i henhold til indikatorer utviklet i tilknytning til UNESCOs World Ocean Science Report. Dette resultatrammeverket gjør det også mulig å sammenligne nasjonal innsats innenfor havforskning med andre land over tid og er således et viktig og nyttig styringsverktøy.

Figur 4.18

Illustrasjon/Foto: UNESCO/IOC

¹ På engelsk «The science we need for the ocean we want».

videreutvikling av gode overvåkingssystemer for dokumentasjon av sunn og trygg sjømat.

Godt og egnet areal er en forutsetning for havbruk og for bærekraftig vekst i havbruk. Regjeringen tar sikte på å legge frem en havbruksstrategi før sommeren 2021. Her vil regjeringen ta opp hvordan arealer bør avsettes til oppdrett i fremtiden, både tildeling på konvensjonelle steder (kystnært oppdrett) og til havs, samt rammebetingelsene for oppdrett på land. Strategien vil også ta opp behovet for bedre samordning mellom ulike interesser i sjøarealene og reguleringen av dette. Dette er nødvendig for at både kommunene og næringsaktørene skal ha bedre forutsigbarhet.

4.14.6 Regjeringen vil

Globalt

- Fortsatt bistå utviklingsland med å sikre rene og sunne hav og trappe opp det internasjonale arbeidet med bærekraftig havforvaltning.
- Arbeide for bredest mulig gjennomslag for handlingsplanen til Høynivåpanelet for en bærekraftig havøkonomi (Havpanelet), og at flere kyststater forplikter seg til å utvikle bærekraftige havforvaltningsplaner innen 2030.
- Fortsatt arbeide for en ny global avtale mot marin plastforsøpling og plastforurensning.

Nasjonalt

- Ta en sentral rolle i det blå partnerskapet under Horisont Europa med mål om styrket kunnskapsgrunnlag, bærekraftig vekst og implementering av bærekraftsmål 14.
- Legge til rette for en bærekraftig, mer sirkulær produksjon og verdiskaping i bionæringene.
- Legge frem en havbruksstrategi for å øke veksten i havbruksnæringen innenfor bærekraftige rammer.
- Legge frem en kyststrategi for økt bærekraftig verdiskaping gjennom å fremme lønnsomme arbeidsplasser, konkurransekraft og digitalisering i kystnæringene.
- Videreføre arbeidet med å redusere marin forsøpling, både fra sjøbaserte og landbaserte kilder.
- Samle inn, systematisere og dele kunnskap og data om havet som grunnlag for en god og bærekraftig bruk av havets ressurser og bevaring av økosystemene.
- Reformere den nasjonale fiskerikontrollen og styrke arbeidet mot fiskerikriminalitet nasjonalt og internasjonalt gjennom Blue Justice-

initiativet og den internasjonale deklarasjonen om organisert kriminalitet i den globale fiskerier næringen (Københavnserklæringen).

- Ta utgangspunkt i anbefalinger fra Høynivåpanelet for en bærekraftig havøkonomi i fremtidig politikktutvikling knyttet til hav.

4.15 Livet på land

Figur 4.19 Bærekraftsmål 15: Beskytte, gjenopprette og fremme bærekraftig bruk av økosystemer, sikre bærekraftig skogforvaltning, bekjempe ørkenspredning, stanse og reversere landforringelse samt stanse tap av artsmangfold

4.15.1 Globale utviklingstrekk

Godene vi får fra naturen er grunnlaget for vår eksistens. Naturen gir mat, materialer, medisiner og rent vann, tar opp klimagasser, reduserer luftforurensning, gir opplevelser og rekreasjon og er grunnlag for næringsvirksomhet og sysselsetting. Naturen er truet, og utviklingen globalt går i økende grad i feil retning. Dette er gjennomgående funn i flere store globale kunnskapsrapporter.¹¹⁶

Menneskelig aktivitet har endret naturen betydelig over hele kloden. Store deler av verdens

¹¹⁶ Global Environment Outlook – GEO-6: Healthy Planet, Healthy People. Cambridge University Press, 2019. Global Sustainable Development Report 2019: The Future is Now – Science for Achieving Sustainable Development. United Nations, New York, 2019. Global Resources Outlook 2019: Natural Resources for the Future We Want. A Report of the International Resource Panel. United Nations Environment Programme. Nairobi, 2019.

våtmarksområder og skoger er allerede gått tapt. Flere arter er truet av utryddelse nå enn på noe annet tidspunkt i menneskets historie. Det anslås at åtte millioner arter av planter og dyr lever på kloden i dag, og at én million av dem er truet av utryddelse.¹¹⁷

Globalt er endret bruk av arealer det som påvirker naturen mest, både på land og i ferskvann, tett fulgt av overhøsting, klimaendringer, forurensning og fremmede arter. Påvirkning fra klimaendringer øker mest og er ventet å bli den største negative påvirkningsfaktoren. Naturpanelets (IPBES) arbeidsgrupperapport om naturmangfold og pandemier fra 2020 viser at de samme driverne som forårsaker klimaendringene og tap av naturmangfold kan gi økt risiko for pandemier.¹¹⁸

4.15.2 Norsk perspektiv

Mål 15 sammenfaller i betydelig grad med de internasjonale Aichi-målene for naturmangfold under FN-konvensjonen om biologisk mangfold vedtatt i 2010, som Norge lenge har arbeidet med. Norge har en kunnskapsbasert forvaltning av økosystemene på land.

Delmål 15.1 er å sikre bevaring, gjenoppretting og bærekraftig bruk av land- og ferskvannsbaserte økosystemer og deres tjenester. I dag er om lag 17,5 prosent av Norges fastlandsareal vernet etter naturmangfoldloven – 25 prosent av landarealet når vernet på Svalbard og Jan Mayen regnes med. Vernet er ennå ikke representativt for alle økosystemene. Regjeringen mener at det ikke er behov for et omfattende nytt vern, men at skogvernet skal økes i tråd med Stortingets mål om 10 prosent vern av skogen. I de øvrige økosystemene er det behov for et begrenset vern av enkelte naturtyper som i dag ikke er godt nok ivaretatt i eksisterende verneområder. Om lag 70 prosent av elver og innsjøer har god eller svært god tilstand i henhold til klassifiseringen etter vannforskriften. For andre økosystem er det behov for bedre kunnskapsgrunnlag og metodikk for å kunne vurdere tilstanden til økosystemene og om den kan anses som god.¹¹⁹ En første ekspertvurdering av økosystemene etter ny metodikk er under arbeid.

Nedbygging og annen arealbruksendring gir fragmentering av leveområder, og påvirker naturmangfold, jordvern og klima. De siste elleve årene er om lag 540 kvadratkilometer av landarealene bygget ut.¹²⁰ Dette tilsvarer 0,16 prosent av totalarealet over perioden og 0,015 prosent per år. Av det totale nedbygde arealet var om lag 42 prosent skog, 17 prosent jordbruksarealer og to prosent myr. Det er nødvendig med helhetlig og kunnskapsbasert planlegging fremover for å sikre en bærekraftig forvaltning av karbonrike arealer, matjord og verdifull natur. Klimaendringer er en stadig økende påvirkningsfaktor, se bærekraftsmål 13.

Delmål 15.2 handler særlig om bærekraftig forvaltning av skog. Om lag 40 prosent av Norges landareal er dekket av skog. Det er et krav at det skal legges til rette for at det kommer opp ny skog etter hogst, slik at skogarealets produksjonsevne kan utnyttes i et langsiktig perspektiv. Foryngelsesinnsatsen kontrolleres årlig. Det gjennomføres miljøregistreringer der det drives skogbruk, for å skaffe et godt kunnskapsgrunnlag om livsmiljø for arter og andre miljøverdier.

Matjord, jordhelse og forringet landareal er tema for delmål 15.3. Norsk matproduksjon er avhengig av en langsiktig og bærekraftig forvaltning av jorda. Den nasjonale strategien for jordvern har mål for maksimal nedbygging, som i revidert strategi våren 2021 blir foreslått forsterket. Jordbruk og reindrift bruker utmark til beite. Utmarksbeite bidrar til å opprettholde naturmangfold og variasjon i natur og landskap. Natur- og kulturlandskap er imidlertid mange steder under endring som følge av gjengroing, utbygging og endrede driftsformer.

Delmål 15.4 handler om å bevare økosystemene i fjellområdene. 34 prosent av fjellarealene i Norge er vernet etter naturmangfoldloven. Hoveddelen av fjellområdene ellers er avsatt til landbruks-, natur-, friluft- og reindriftsområder. Dette innebærer at det ikke er lov å utnytte arealene til andre arealformål. Arealinngrep, klimaendringer og fravær av beite medfører endringer i norsk fjellnatur, og Naturindeksen for fjell viser en nedadgående trend. I nærheten av de større byene er det press fra ferdsel og fritidsboliger. Fjellområdene i Sør-Norge er leveområder for villreinen, som Norge har et særskilt ansvar for å ta vare på. Utbygging og menneskelig aktivitet har

¹¹⁷ The global assessment report on biodiversity and ecosystem services. Intergovernmental Science-Policy Platform in Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES, Bonn, 2019.

¹¹⁸ Workshop Report on Biodiversity and Pandemics of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES, Bonn, 2020.

¹¹⁹ Nybø, S. & Evju, M. (red) 2017: Fagsystem for fastsetting av god økologisk tilstand. Ekspertrådet for økologisk tilstand.

¹²⁰ SSB: Planlagt utbygd areal 2019–2030.

ført til fragmentering av leveområdene til villreinen. Det samiske reinbeiteområdet strekker seg fra Innlandet fylke og nordover, og omfatter store fjellområder. Det er også tamreindrift i deler av fjellområdene i Sør-Norge. Ivaretagelse av reindriftens beiteområder er avgjørende for å sikre en bærekraftig reindrift.

Delmål 15.5 handler om truet natur. Av totalt 211 vurderte naturtyper på fastlandet, regnes 66 som truet i Norge. Av disse regnes tre naturtyper som kritisk truet, 22 som sterkt truet og 40 som sårbare. For våtmark oppgir Artsdatabanken at negative påvirkningsfaktorer er grøfting, oppdyrking og nedbygging samt opphør av hevd. For fjell er klimaendringer viktigste påvirkningsfaktor for naturtypene over skoggrensen. For de truede naturtypene i fjell under skoggrensen, er det endret arealbruk eller utbygging av forskjellige typer infrastruktur som utgjør de største negative påvirkningsfaktorene. For de truede naturtypene i skog, er arealinngrep og skogbruk de viktigste påvirkningsfaktorene. Semi-naturlige naturtyper påvirkes mest av endringer i jordbruket og opphør av skjøtsel.

Artsdatabanken har vurdert at 2 355 arter har status som truet. Av disse er 241 vurdert som kritisk truet, 879 som sterkt truet, og 1 235 som sårbare. Flere arter er vurdert som truet fordi de har yttergrense for sin utbredelse i Norge. Størst andel truede arter finner vi blant artsgruppene pattedyr (23 prosent), fugler (20 prosent) og karplanter (18 prosent). 25 prosent av alle pollinerende insekter i Norge er truet eller nær truet. Nær halvparten av de truede artene lever i skog, med skogbruk som viktigste negative påvirkning.¹²¹ Nesten en fjerdedel av de truede artene lever i kulturlandskapet.

Delmål 15.6 er å fremme tilgang til og rettferdig fordeling av goder ved bruk av genetiske ressurser. Tilgang til norske genetiske ressurser reguleres av naturmangfoldloven og forskrift om tradisjonell kunnskap knyttet til genetiske ressurser. Norge gir årlig et bidrag til plantetraktatens fond for fordeling og gir tilgang til plantegenetiske ressurser for mat og landbruk i tråd med traktatens bestemmelser. Både patentloven og planteforedlerloven har kriterier for å gi opplys-

ninger om det genetiske materiale som inngår i en ny oppfinnelse eller sort, for å bidra til samstemthet mellom immaterialrett, tilgang og fordelsbestemmelser.

Delmål 15.7 handler om å stanse krypskyting og ulovlig handel med vernede plante- og dyrearter. Små bestander er særlig sårbare for slik ulovlig uttak fra naturen. Orkideer, sommerfugler og rovfugler, inkludert egg, er eksempler på artsgrupper i norsk natur som kan være utsatt for ulovlig handel. Vi har lite kunnskap om omfanget, fordi oppdagelsesrisikoen er lav. At saker likevel avdekkes med jevne mellomrom, bekrefter at slike ulovlige uttak pågår.

Delmål 15.8 om fremmede arter er relevant for Norge, da fremmede arter utgjør en alvorlig trussel mot naturmangfoldet. Ifølge Artsdatabanken er det registrert 1473 skadelige fremmede arter i norsk natur (fastlands-Norge med havområder) som kan formere seg under norske forhold. 16 prosent av disse utgjør høy eller svært høy risiko for naturmangfoldet. Totalt utgjør 70 prosent av de fremmede artene en økologisk risiko.

Delmål 15.9 er å integrere verdien av økosystemer og biologisk mangfold i planprosesser. Norge har et godt regelverk for å sikre at det tas hensyn til naturmangfold i beslutningsprosesser. Verdsettingen av naturmangfold er utfordrende, og det kan derfor stilles spørsmål ved om verdiene blir godt nok sikret i plan- og beslutningsprosessene.

Delmålene 15.A, 15.B og 15.C gjelder det internasjonale samarbeidet for å bevare og utnytte biologisk mangfold, ressurser til bærekraftig skogforvaltning og global støtte til tiltak for å bekjempe krypskyting og ulovlig handel med vernede arter. Norge bidrar til dette gjennom utviklingspolitikken, klima- og skoginitiativet og gjennom aktiv deltakelse i mellomstatlig samarbeid, herunder i FNs organisasjon for mat og landbruk (FAO).

4.15.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 15

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

¹²¹ Norsk rødliste for arter 2015

Delmål 15.1: Innen 2020 sikre bevaring, gjenoppretting og bærekraftig bruk av land- og ferskvanns-baserte økosystemer og deres tjenester, særlig skoger, våtmarker, fjell og tørre områder, i samsvar med forpliktelser i internasjonale avtaler

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • skogområder som andel av samlet landområde • andel av vernede land- og ferskvannsområder som er viktige for biologisk mangfold, fordelt på type økosystem 	<ul style="list-style-type: none"> • skogområder som andel av samlet landområde* • utvikling i nær truede og truede arter og naturtyper over tid • vernet andel av areal på land og i ferskvann • andel vannforekomster med god eller svært god tilstand • andel av innsjøer og vassdrag som oppfyller målene i vannforvaltningsplanene • areal restaurert våtmark og myr • naturindeks

Delmål 15.2: Innen 2020 fremme innføringen av en bærekraftig forvaltning av all slags skog, stanse avskoging, gjenopprette forringede skoger, og i betydelig grad øke gjenreising og nyplanting av skog på globalt nivå

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • fremgang for å oppnå bærekraftig skogforvaltning 	<ul style="list-style-type: none"> • andel av skogarealet som er sertifisert gjennom PEFC eller FSC • andel av skogarealet der det er gjennomført miljøregistreringer • andel av skogarealet med avsatte nøkkelbiotoper • permanent avskoget areal • nyplantet skogareal • andel skogareal vernet etter naturmangfoldloven • utvikling av Norges skogareal • utvikling i forekomst av død ved, gamle og grove trær over tid

Delmål 15.3: Innen 2030 bekjempe ørkenspredning, restaurere forringet land og matjord, inkludert landområder som er rammet av ørkenspredning, tørke og flom, og arbeide for en verden uten landforringelse

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel av samlet landområde som er forringet 	<ul style="list-style-type: none"> • årlig omdisponert dyrket mark • andel åkerareal med plantedekke høst/vinter

Delmål 15.4: Innen 2030 bevare økosystemer i fjellområder, inkludert det biologiske mangfoldet der, slik at de skal bli bedre i stand til å bidra til en bærekraftig utvikling

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • størrelse på vernede fjellområder som er viktige for biologisk mangfold • indeks over grønne fjellområder («Mountain Green Cover Index») 	<ul style="list-style-type: none"> • utvikling i areal av inngrepsfrie naturområder • andel av fjellarealet som er vernet • utviklingen i truede og nær truede arter og naturtyper i fjell • klassifisering etter Kvalitetsnorm for villrein. • andel reinbeiteområder som ligger innen 5 km fra et fysisk inngrep (bygninger og infrastruktur)

Delmål 15.5: Iverksette umiddelbare og omfattende tiltak for å redusere ødeleggelsen av habitater, stanse tap av biologisk mangfold og innen 2020 verne truede arter og forhindre at de dør ut

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • rødlisteindeks 	<ul style="list-style-type: none"> • årlig nedbygd naturareal • utvikling i antall truede og nær truede arter og naturtyper • andel vernet areal på land og i ferskvann

Delmål 15.6: Fremme en rettferdig og likeverdig deling av godene knyttet til bruk av genressurser, og fremme formålstjenlig tilgang til slike ressurser i tråd med internasjonal enighet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall land som har vedtatt lovgivning og administrative og politiske rammeverk for å sikre en rettferdig og likelig fordeling av goder 	<ul style="list-style-type: none"> • lovgivning og administrative og politiske rammeverk for å sikre en rettferdig og likelig fordeling av goder ved utnyttelse av genetiske ressurser* • årlig innbetalt norsk bidrag til den internasjonale plantetraktatens fond for godefordeling • antall standardavtaler for tilgang til plante-genetiske ressurser som Norge alene og sammen med de øvrige nordiske land signerer årlig

Delmål 15.7: Iverksette umiddelbare tiltak for å stanse krypskyting og ulovlig handel med vernede plante- og dyrearter, og håndtere både tilbuds- og etterspørselssiden ved handelen med ulovlige produkter fra viltlevende dyr

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel av viltlevende dyr utsatt for krypskyting eller ulovlig handel 	<ul style="list-style-type: none"> • antall beslag og anmeldelser fra ulovlig handel av dyr

Delmål 15.8: Innen 2020 innføre tiltak for å unngå innføring og spredning av fremmede arter for å redusere fremmede arters påvirkning på land- og vannbaserte økosystemer i betydelig grad, og dessuten kontrollere eller utrydde prioriterte fremmede arter

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av land som vedtar relevant nasjonal lovgivning og sørger for å avsette tilstrekkelige ressurser for å forebygge eller bekjempe spredning av fremmede arter 	<ul style="list-style-type: none"> vedtatt relevant nasjonal lovgivning og avsatt tilstrekkelige ressurser for å forebygge eller bekjempe spredning av fremmede arter* utvikling i antall arter med svært høy og høy økologisk risiko andel vann og vassdrag med fremmede arter med svært høy og høy økologisk risiko

Delmål 15.9: Innen 2020 integrere verdien av økosystemer og biologisk mangfold i nasjonale og lokale planleggingsprosesser, i strategier for fattigdomsbekjempelse og i regnskap

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> (a) antall land som har etablert nasjonale mål i samsvar med Aichi-mål nr. 2 i strategiplanen for biologisk mangfold 2011–2020 i sin nasjonale biologiske mangfoldstrategi og handlingsplaner og fremdriften rapportert mot disse målene; og (b) integrering av biologisk mangfold i nasjonale regnskaps- og rapporteringssystemer, definert som implementering av System of Environmental-Economic Accounting 	<ul style="list-style-type: none"> etablert nasjonale mål i samsvar med Aichimål 2 integrert i nasjonale regnskaps- og rapporteringssystemer

Delmål 15.A: Mobilisere en betydelig økning i finansielle ressurser fra alle kilder for å bevare og utnytte biologisk mangfold og økosystemer på en bærekraftig måte

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> (a) offisiell bistand til bevaring og bærekraftig bruk av biologisk mangfold; og (b) inntekter generert og finansiering mobilisert fra biologiske mangfoldrelevante økonomiske instrumenter 	

Delmål 15.B: Mobilisere betydelige ressurser fra alle kilder og på alle nivåer for å finansiere en bærekraftig skogforvaltning, og sørge for virkemidler som er egnet til å fremme slik forvaltning i utviklingslandene, blant annet virkemidler for bevaring og nyplanting av skog

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> (a) offisiell bistand til bevaring og bærekraftig bruk av biologisk mangfold; og (b) inntekter generert og finansiering mobilisert fra biologiske mangfoldrelevante økonomiske instrumenter 	<ul style="list-style-type: none"> utviklingsbistand som går til tiltak mot tropisk avskoging og skogforringelse målt i kroner

Delmål 15.C: Øke den globale støtten til tiltak for å bekjempe krypskyting og ulovlig handel med vernede arter, blant annet ved å styrke lokalsamfunnenes evne til å benytte de muligheter som finnes for å opprettholde et bærekraftig livsgrunnlag

Globale indikatorer:

- andel av villlevende dyr utsatt for krypskyting eller ulovlig handel

Mulige norske målepunkter:

4.15.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Et rent og sunt miljø er en forutsetning for å nå bærekraftsmålene om utvikling. Regjeringen har økt innsatsen for globale miljøtiltak og arbeider for at det globale rammeverket for natur, planlagt vedtatt på neste partsmøte i konvensjonen for biologisk mangfold, blir ambisiøst. Regjeringen har, sammen med mer enn 80 andre land, sluttet seg til *Leaders Pledge for Nature* for økte ambisjoner om bærekraftig bruk og vern av naturen og trådt inn i *High Ambition Coalition for Nature and People*, som arbeider for bevaring av 30 prosent av land og hav innen 2030.

Norske bistandsmidler støtter tiltak i utviklingsland for gjennomføring av globale avtaler på miljøområdet, avfallshåndtering og kompetansebygging. Noen hovedkanaler for dette er FNs miljøprogram (UNEP) og Den globale miljøfasiliteten (GEF).

Klima- og skoginitiativet er Norges største satsing internasjonalt for å bidra til at verden når bærekraftsmål 15.

Kunnskapen og forståelsen av hvordan miljøeffekter ett sted henger sammen med adferd et helt annet sted har modnet betydelig de siste årene. Det er viktig å få frem analyser om hvordan aktivitet i Norge henger sammen med arealbruk og miljøeffekter i andre land. Regjeringen vil derfor bidra til kunnskap om konsekvensene av norsk politikk, adferd og verdiskapning i inn- og utland.

4.15.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

For å nå bærekraftsmål 15 er det nødvendig med en god og helhetlig politikk for naturmangfold, landbruk, og vannforvaltning, samt planlegging og styring av arealbruken. Bekjempelse av miljøkriminalitet er også viktig. Klimaendringene krever omstilling og tilpasning på en rekke områder, slik at politikken for å nå bærekraftsmål 13 henger nært sammen med mål 15.

Styrket naturmangfoldpolitikk

Naturmangfoldmeldingen har politikk for økosystemer på hav, i ferskvann og på land.¹²² I tråd med meldingen arbeider regjeringen for å opprettholde eller forbedre tilstanden i økosystemene, ta vare på truet natur og verne et representativt utvalg av norsk natur. De tre nasjonale målene for naturmangfold er 1) økosystemene skal ha god tilstand og levere økosystemtjenester, 2) ingen arter og naturtyper skal utryddes og utviklingen til truede og nær truede arter og naturtyper skal bedres, og 3) et representativt utvalg av norsk natur skal tas vare på for kommende generasjoner. Det er de internasjonale Aichi-målene under FN-konvensjonen om biologisk mangfold som ligger til grunn for disse nasjonale målene. Bærekraftsmål 15 dekker mye av det som inngår i Aichi-målene.

Arbeidet gjennomføres i samarbeid mellom berørte sektorer, kommuner og fylkeskommuner. Nasjonale mål for økosystemene og innretning av forvaltningen i henhold til disse målene er en del av dette arbeidet. Det samme gjelder tiltak for truet natur, der en bredt sammensatt direktoratsgruppe har foreslått en oppfølgingsplan for den mest truede naturen, som ansvarlige departementer sluttet seg til i april 2021. Skogvern, marint vern (jf. bærekraftsmål 14) og annet nytt vern gjennom prosessen for bevaring av verdifull natur som nå er startet, er også en viktig del av oppfølgingen av naturmangfoldmeldingen.

Regjeringen legger hovedvekten på å unngå skade på natur fremfor å reparere, men har også prioritert å restaurere våtmark og vann. Naturpanelet peker på arealbruksendringer som den sterkeste driveren for tap av biologisk mangfold på verdensbasis, noe som også gjelder for Norge. FNs klimapanel trekker frem at å arbeide for arealnøytralitet er et viktig grep for å stanse både klimagassutslipp og tap av naturmangfold. Det er likevel behov for mer kunnskap om hva dette

¹²² Meld. St. 14 (2015–2016) *Natur for livet – norsk handlingsplan for naturmangfold*

innebærer og hva konsekvensene vil være. Regjeringen har i naturstrategien for våtmark varslet at den vil utrede om arealnøytralitet kan være et hensiktsmessig tiltak for særlig viktige våtmarkstyper, der den som bygger ned eller ved annen bruk ødelegger areal med slike viktige våtmarkstyper blir stilt overfor kostnaden for tiltak ved at tilsvarende våtmarksareal blir restaurert.

Regjeringen la i 2020 frem en tiltaksplan om bekjempelse av fremmede skadelige organismer.¹²³ Målet er at den negative påvirkningen fra fremmede organismer på økosystemenes tilstand og deres evne til å levere økosystemtjenester skal være lavere i 2025 enn i 2020. Tiltaksplanen inneholder 28 tiltak, de fleste skal gjennomføres i samarbeid mellom to eller flere sektorer. Tiltaksplanen viser at sektorsamarbeid er nødvendig for å begrense innførselen, spredningen og effektene av fremmede organismer.

Tidlig innsats er viktig for å løse problemene mens det ennå er mulig. Mange fremmede orga-

¹²³ *Bekjempelse av fremmede skadelige organismer. Tiltaksplan 2020–2025. KLD, 2020.*

nismer følger med som blindpassasjerer ved import av planter. Et tiltak er å redusere risikoen for at slike organismer følger med eller klarer å spre seg videre i Norge. Her må man se om det gjeldende regelverket om fremmede organismer bør endres. Det legges opp til at tiltaksgjennomføring og måloppnåelse blir evaluert i 2025. Dette vil gi kunnskap om hvor videre innsats særlig bør rettes. Regjeringen utreder også nå fordeler, ulemper og fremtidig regulering av bruk av utenlandske treslag med høy eller svært høy økologisk risiko.

Regjeringens tverrsektorielle nasjonale pollinatorstrategi (2018) er også et viktig tiltak under mål 15. Målet er å sikre levedyktige bestander av villbier og andre pollinerende insekter for å opprettholde pollinering i matproduksjonen og naturlige økosystemer. Strategien beskriver tiltak i en rekke sektorer med ansvar for arealforvaltning, samferdsel, forsvar, energi, landbruk, miljø og kommunal sektor. Strategien blir fulgt opp med en tiltaksplan i 2021.

Regjeringen vedtok i 2020 en kvalitetsnorm for villrein, som er særlig relevant for delmål 15.4. om

Boks 4.50 KILDEN – NIBIOs kartløsning på internett

Kilden er et nettsted der NIBIO har samlet instituttets nasjonale kartdata. Kartene kan sees sammen med flyfoto og kart fra andre offentlige virksomheter som Kartverket, Norges vassdrag- og energidirektorat, Norges geologiske undersøkelse, Riksantikvaren og Miljødirektoratet. Kilden inneholder blant annet kart over markslag, jordsmonn, skog, vegetasjon og beitebruk. De som bruker Kilden kan også samle inn egne data ved hjelp av GPS og vise disse sammen med kartene fra NIBIO og andre virksomheter.

Nettstedet Kilden er delt inn i seks fagområder: Arealinformasjon, Jordsmonn, Skogportalen, Landskap, Reindrift og Dyreportalen. Arealinformasjon viser et bredt spekter av temakart fra NIBIO og andre offentlige etater. De øvrige fem fagområdene inneholder kartlag med utdypende informasjon om det enkelte fagområdet. Dette er kart og data som benyttes innenfor landbruksforvaltningen og i landbruksnæringene.

Innenfor hvert fagområde kan den som bruker Kilden selv velge hvilke kartlag som skal være synlige og om noen av kartlagene skal

være gjennomslått. Brukeren kan også velge bakgrunn (topografiske kart eller flybilder). Det er mulig å velge mellom nye og eldre flybilder. På dette viset kan den som bruker Kilden komponere sitt eget temakart, tilpasset egne arbeidsoppgaver. Kilden har egen søkefunksjon hvor man kan søke etter adresse, stedsnavn, gårdsnummer eller reinbeitedistrikt. Søket utføres mot nasjonale databaser som matrikkelen og det sentrale stedsnavnregisteret. Kilden inneholder også verktøy for å sammenligne kartlag, vise landskapet i 3D eller beregne avstander og arealer. Målestokk og utsnitt kan endres og brukeren kan komponere og tegne ut kart på papir. Kilden har også funksjoner for å utarbeide areal- og skogstatistikk.

Kilden er et nettsted som bygger på distribuerte løsninger. NIBIO forvalter egne kartdata, mens data fra andre etater forvaltes av, og lagres hos, disse etatene. Derfor er det alltid den nyeste, mest oppdaterte kartinformasjonen som sees i Kilden, også for kart som lages av andre etater enn NIBIO.

Kilde: Nibio

fjell. Den første klassifiseringen av de ti nasjonale villreinområdene ut fra denne normen vil skje høsten 2021.

Regjeringen arbeider med utvikling av bedre metoder for verdsetting av natur, slik at verdien av økosystemtjenester kan bli bedre integrert i planer og beslutningsprosesser. Fellesgoder knyttet til areal og naturressurser er ofte lite verdsatt i beslutningsprosesser, herunder kommunal planlegging. Slike goder har betydelig verdi, men verdiene kommer ikke nødvendigvis de direkte berørte kommunene til gode. Bevaring av natur til friluftsmål gir velferd til kommunens egne innbyggere, men båndlegging av arealer av hensyn til for eksempel naturmangfold eller klimatilpas-

ning gjør det ofte i mindre grad. I et nasjonalt perspektiv er dette viktige bidrag.

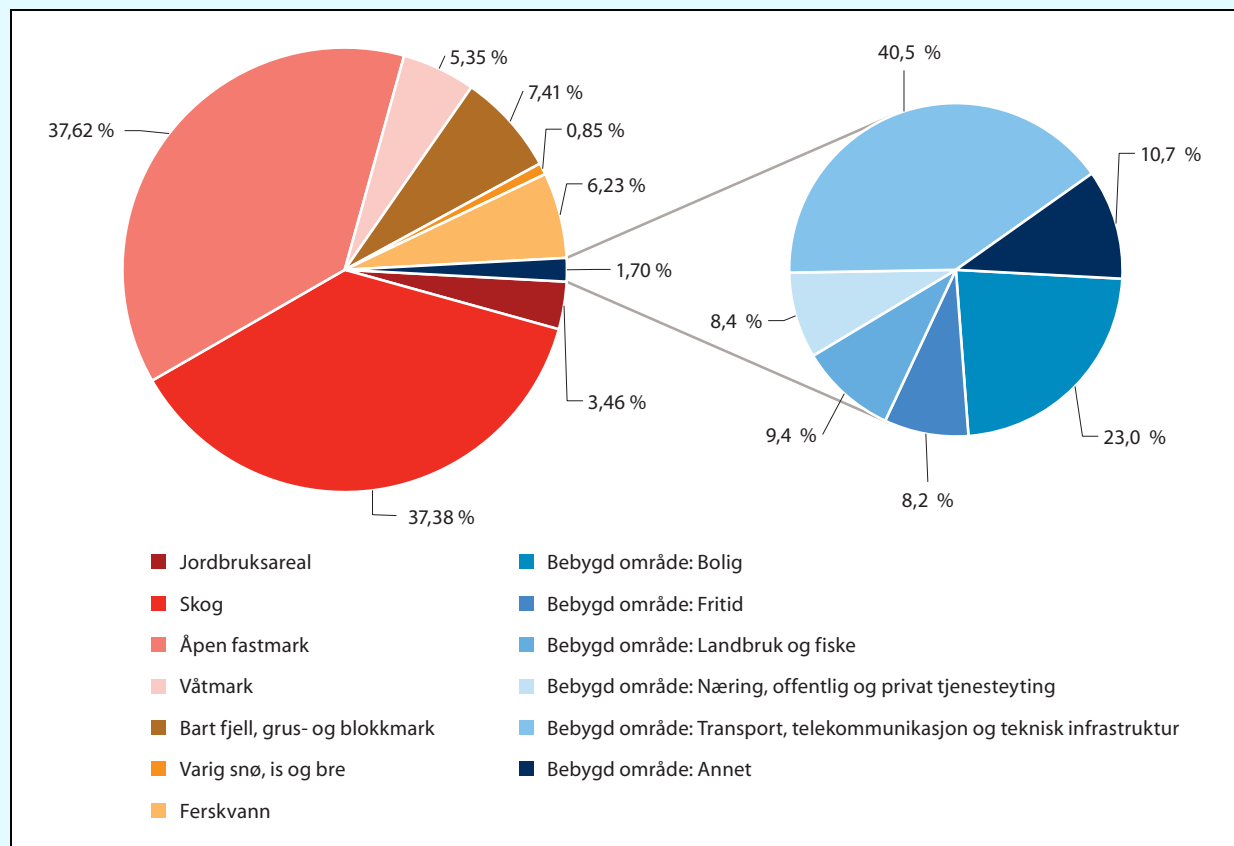
Bærekraftig arealpolitikk

Det samlede areal- og naturressursgrunnlaget må forvaltes bærekraftig for å bidra til oppfyllelse av sentrale samfunns mål og en rekke mål og delmål i 2030-agendaen. Det innebærer at forvaltningen av ressursgrunnlaget skal bidra til blant annet verdiskaping, matsikkerhet, ren energi, klima og miljø, god helse og livskvalitet og bærekraftige byer og livskraftige lokalsamfunn. Næringer og sektorområder har en sentral rolle i forvaltningen av naturressursene, og regjeringen legger bærekraf-

Boks 4.51 Landarealet i Norge

Figuren viser landarealet etter hovedklasser. Utover kategoriene bebygde område og jordbruksareal er bruken blandet. Et eksempel er at det utøves reindrift på rundt 40 prosent av

Norges landareal, samtidig som det samme arealet utnyttes til andre formål, som for eksempel energiproduksjon og friluftsliv. Det bebygde arealet utgjør 1,7 prosent av totalarealet.

Figur 4.20 Arealressurser på land etter hovedklasser, samt fordeling innenfor hovedklassen Bebygde område. Prosent. 2020.

Kilde: SSB

tig forvaltning til grunn for hver av disse næringene. 2030-agendaen utfordrer oss til i større grad å se de ulike næringene i sammenheng, og å se virksomhetenes innvirkning på øvrige samfunns- og miljørelaterte bærekraftsmål. En bærekraftig arealforvaltning innebærer en arealplanlegging og arealdisponering som bidrar til en bærekraftig utvikling. Arealer er en begrenset ressurs som skal forvaltes langsiktig. «Føre var»-prinsippet og prinsippet om at naturens tålegrenser ikke må overskrides, skal legges til grunn for forvaltningen, og miljø skal innarbeides som premiss i all arealdisponering. Dette innebærer at arealutnyttelsen først kan bestemmes etter at konsekvensene for miljø, naturressurser og samfunn er vurdert. Statlige virksomheter skal normalt lokaliseres på allerede bebygd areal og minimere nye arealinngrep. Konsekvenser av alternative lokaliseringer, blant annet for naturmangfold, skal belyses i tidlige utredninger.

Plan- og bygningsloven, som er en sektorovergripende lov, er det mest sentrale virkemiddelet for å oppnå en bærekraftig arealutvikling. Loven gir kommunene myndighet til å utarbeide juridisk bindende arealplaner som skal styre arealdisponeringen. Det utarbeides planer for bruk og vern av ressurser og utbygging, slik at arealbruken og bebyggelsen blir til størst mulig gagn for den enkelte og samfunnet. Siden arealbruksendringer i dag er den største negative påvirkningsfaktoren for økosystemene på land, er plan- og bygningsloven et viktig verktøy for å bidra til måloppnåelsen av særlig delmålene 15.1, 15.4 og 15.5. I regjeringens forventninger til regional og kommunal planlegging for 2019–2023 omtales fylkeskommuner og kommuner som nøkkelaktører for å fremme en bærekraftig samfunnsutvikling.¹²⁴ Det er summen av arealinngrep som er den største utfordringen for en bærekraftig arealforvaltning på land. Mange arealinngrep som hver for seg virker små, kan i sum over tid få stor negativ virkning for naturmangfold, klima, jordvern og reindriftens arealer. Det er heller ikke det nedbygde arealet alene som er en negativ påvirkning, men også effekter som fragmentering av økosystemer eller mer indirekte effekter som for eksempel effekter på vannusholdningen i tilstøtende arealer.

Forskningsprosjektet EVAPLAN konkluderte med at plan- og bygningsloven i all hovedsak fungerer etter intensjonene, men at praktiseringen av loven må bli bedre. Av særlig relevans for mål 15 kan nevnes at naturmangfold må integreres bedre

i loven, og at loven ikke sikrer et godt nok system for å fange de akkumulerte konsekvensene av arealpolitikken for bl.a. naturmangfold.

Både Meld. St. 14 (2015–2016) *Natur for livet – norsk handlingsplan for naturmangfold*, og Meld. St. 13 (2020–2021) *Klimaplan for 2021–2030* inneholder politikk knyttet til den samlede belastningen. I naturmangfoldmeldingen er hovedgrepet å sette tverrsektorielle, nasjonale mål for økologisk tilstand for alle økosystemene, og innrette forvaltningen i henhold til disse. Regjeringen er i gang med å gjøre dette, og har blant annet nylig vedtatt en naturstrategi for våtmark.

I klimameldingen har regjeringen lagt frem flere tiltak for å redusere nedbygging av skog-, myr- og jordbruksarealer. Kunnskap om utslipp fra nedbygging skal vektlegges i kommunal, regional og statlig arealplanlegging, enten det gjelder bolig- og hyttebygging, samferdselsprosjekter, energianlegg eller annet.

En rekke andre lover regulerer også arealbruk, blant annet vannressursloven, energiloven, mineralloven, havn- og farvannsloven og akvakulturloven. Hensynet til klima og miljø inngår i vurderingene etter disse lovene. Politikk som bidrar til å nå bærekraftsmålene, herunder mål 15, er bl.a. nedfelt i Meld. St. 20 (2020–2021) *Nasjonalt transportplan 2022–2033*.

Interesseavklaring gjennom planlegging

Bruken av arealene må baseres på avveininger mellom ulike miljø- og samfunnsinteresser. I noen tilfeller kan ulik arealbruk skje slik at det samme arealet utnyttes til flere formål samtidig, men i mange tilfeller utelukker den ene bruken den andre. En helhetlig og bærekraftig forvaltning innebærer at virkemidler tilpasses de konkrete utfordringene for de ulike interessene. Det betyr at arealene må forvaltes differensiert, fra intensivt bruk til vern der dette er nødvendig. Fjell-, utmarks- og sjøområder er viktige ressurser for næringsutvikling og må forvaltes helhetlig for å sikre bærekraft. Havbruk, mineralnæring, turisme og landbruksbasert næringsvirksomhet er eksempler på slik næringsutvikling. Urbanisering og fortetting understreker behovet for en sosialt balansert arealutvikling, særlig i byene. Regjeringens mål er å få til en mer kunnskapsbasert og helhetlig forvaltning av arealene og større forutsigbarhet. Det er behov for bedre planavklaringer og samordning mellom myndigheter og lovverk slik at det kan legges til rette for bærekraftig vekst. Dette gjelder både for byer og for spredtbygde områder.

¹²⁴ Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019–2023, vedtatt ved kgl. resolusjon 14. mai 2019

Planlegging har som formål å bidra til en bærekraftig utvikling som tar vare på og samordner viktige felles verdier og grunnleggende levekår for ulike grupper. God inkludering på sentrale livsarenaer for alle bidrar til å opprettholde samfunn med små forskjeller, høy tillit og god livskvalitet. Kommunene har et særlig ansvar for å sikre aktiv medvirkning fra grupper som krever spesiell tilrettelegging. I saker med flere samfunnshensyn og interesser kan digitalisering og geografiske verktøy gjøre planprosessene bedre og mer effektive. Bruk av digitale løsninger i beslutningsprosesser kan gi økt innsikt, bedre forståelse og styrke oppslutningen om og oppfølgingen av medvirkning i planlegging.

Kommunene er, gjennom planlegging etter plan- og bygningsloven, den viktigste forvalteren av arealene i Norge. Hvordan kommunene forvalter sine arealer gjennom arealplanleggingen har dermed stor betydning for om Norge når bærekraftsmål 15. Regjeringen har etablert en ordning hvor kommuner kan få tilskudd til å lage og vedta kommunedelplan for natur. Arbeidet med en slik kommunedelplan vil øke bevisstheten om naturmangfold, både i kommunens administrasjon, den politiske ledelse og hos kommunens befolkning. Kommunene får ny og bedre

kunnskap om naturen i sine arealer, samtidig som det legges til rette for medvirkning fra interesseorganisasjoner, næringsliv, privatpersoner og andre. Dette gir et godt grunnlag for å ta vare på viktig naturmangfold i kommunenes planarbeid generelt og særlig i det lokale selvstyrets avveininger og beslutninger. I oppdatert jordvernstrategi foreslår regjeringen å etablere en ordning hvor kommuner kan får tilskudd til å lage jordvernstrategier. Dette vil øke bevisstheten om jordvern og gi et grunnlag for å redusere nedbygging av dyrka mark.

Bekjempelse av miljøkriminalitet

Regjeringen fremmet i 2020 Meld. St. 19 (2019–2020) *Miljøkriminalitet*. Meldingen presenterer en helhetlig politikk for å styrke innsatsen mot miljøkriminalitet nasjonalt og internasjonalt og dermed redusere den negative påvirkningen miljøkriminalitet har på klima og miljø. Stortingsmeldingen legger grunnlaget for et langsiktig oppfølgingsarbeid på tvers av ulike sektorer. Et viktig formål med meldingen er også å sette miljøkriminalitet på dagsorden og å bidra til økt kunnskap, forståelse og engasjement rundt miljøkriminalitet.

Boks 4.52 Kunnskap om rødlistede arter, naturtyper og fremmede arter

Artsdatabanken er ansvarlig for å utgi og oppdatere Norsk rødliste for arter og også Norsk rødliste for naturtyper. Rødlistene utgjør et kunnskapsgrunnlag for forvaltning av naturmangfoldet i Norge og er relevant kunnskapsgrunnlag for mange delmål under mål 15: hvor «stanset tap av artsmangfold» er at av hovedpunktene. Norsk rødliste for arter 2015 er en oversikt over arter som kan ha en risiko for å dø ut fra Norge. De fleste artene på Rødlista har populasjoner eller leveområder som er i tilbakegang, noe som vil føre til lokalt eller regionalt tap av artsmangfold hvis utviklingen fortsetter. Over 21 000 arter innenfor så godt som alle større artsgrupper er vurdert for Rødlista. Rødlista for arter er den eneste samlede oversikten over tilstand og utvikling for norsk artsmangfold. I siste kvartal 2021 vil Artsdatabanken legge frem en ny utgave av Norsk rødliste for arter.

Rødlista for naturtyper er en verdinøytral sammenstilling av kunnskap. Den presenterer hvilken risiko naturtypene i Norge har for å gå

tapt, hvis de rådende forhold vedvarer. Rødlista 2018 omfatter en vurdering av 286 naturtyper.

Artsdatabanken utgir også oversikten over fremmede arter. Fremmedartslista viser hvilken økologisk risiko fremmede arter kan utgjøre for naturmangfoldet i Norge. Den gir en oppdatert og bred kunnskapsammenstilling. Med utgangspunkt i regjeringens nye tiltaksplan mot fremmede arter, vedtatt i august 2020, har Artsdatabanken videreutviklet metodikken for å risikovurdere dørstokkarter, dvs. arter som er på vei inn i Norge. Kunnskap om spredningsveier inn i landet og ut i naturen øker mulighetene for å sette inn målrettede tiltak mot skadelige dørstokkarter. Erfaringer viser også at jo tidligere tiltak iverksettes, gjerne før innførsel til Norge, eventuelt etter at arten er innført, men før den har etablert seg, jo mer effektiv er tiltakene for å hindre videre spredning.

Kilde: Artsdatabanken

Landbruk, jord, skog og vidde

Matjord er en kritisk ressurs, og i oppdatert jordvernstrategi foreslår regjeringen derfor å forsterke målet om å begrense nedbyggingen av matjord, jf. mål 2. Bedre kunnskap og praksis for jordkvalitet, jordhelse og bærekraftig bruk av jordbruksarealene, blir også et viktig arbeid i jordbruket fremover. Beite med husdyr på utmark og innmark er en viktig driftsform som viderefører naturverdier opparbeidet av tidligere tiders drift. I de siste jordbruksoppgjørene har regjeringen prioritert støtte til dyr på beite. Regjeringen har også styrket satsingen på Utvalgte Kulturlandskap, som nå omfatter 46 områder. I tråd med handlingsplaner for pollinatorer og for truede arter legges det til rette for at et større artsmangfold kan finne levesteder i jordbrukslandskapet.

Regjeringen vil legge til rette for en bærekraftig reindriftsnæring. Dette forutsetter at reindriften har tilgang på de arealer som er nødvendige for en bærekraftig reindrift. Det utøves reindrift på 40 prosent av Norges landareal. Reindriftens arealbehov må avveies mot andre samfunnsinteresser.

En mer aktiv forvaltning av de høstbare viltressursene gir potensiale for økt næringsmessig bruk og verdiskaping fra utmarka. Regjeringen ønsker å øke denne verdiskapingen og har lagt frem en egen handlingsplan for næringsutvikling basert på høstbare viltressurser.

Naturmangfoldloven slår fast at genetisk materiale fra naturen er en felles ressurs som tilhører fellesskapet i Norge og forvaltes av staten. Havressursloven bygger på samme forutsetning. Lovene gir hjemmel for å kreve tillatelse fra staten for bioprospektering. For å gjennomføre de folkerettslige forpliktelsene i Nagoya-protokollen om tradisjonell kunnskap, er det fastsatt forskrift om beskyttelse av tradisjonell kunnskap knyttet til genetisk materiale. De genetiske ressursene hos husdyr, fisk og matvekster er en vesentlig del av det biologiske grunnlaget for økt matproduksjon, god ernæring og klimatilpasning av matproduksjonen. Hovedmålet til den nasjonale strategien for genetiske ressurs (2019) er å sikre det genetiske forrådet for fremtidig landbruks- og matproduksjon. Strategien følges opp med en tiltaksplan i 2021, der fasilitering av tilgang til genetisk materiale er en viktig målsetning. Norge gir også et årlig bidrag til Fondet for fordelssdeling under den internasjonale traktaten for plantegenetiske ressurs for mat og landbruk. Fortsatt satsing på avl (husdyr og fisk) og planteforedling vil være viktig grunnlag både for tilpassing til endrede produk-

sjonsforhold som følge av klimaendringer, og for å legge til rette for en bærekraftig produksjon basert på lokale ressurer.

Bærekraftig skogforvaltning er en helhet av økonomi, miljø og sosiale og kulturelle forhold, og er avgjørende for å nå målene om å redusere og stanse avskoging, tap av biologisk mangfold og landforringelse globalt. Bærekraftig skogbruk er også avgjørende for å kunne ivareta og utvikle ressursgrunnlaget og verdiskapingen på lang sikt

Hovedmålene i skogpolitikken er økt verdiskaping, bærekraftig skogbruk og konkurransedyktige skog- og trebaserte verdikjeder. Skogpolitikken bygger på et bredt sett av virkemidler som omfatter lovverk, økonomiske virkemidler i form av tilskudd og skatteordninger, kompetanseoppbygging, informasjon, veiledning, forskning og utviklingstiltak, samt opplegg for overvåking og resultatkontroll. Bærekraftig skogbruk gir grunnlag for verdiskaping basert på fornybare ressurer. Samtidig er skogen leveområde for et stort naturmangfold og inneholder andre miljøverdier som kulturminner. Skogen er også en viktig kilde til friluftsliv, naturopplevelse og næringsvirksomhet.

Det skal legges til rette for at det kommer opp ny skog etter hogst, slik at skogarealets produksjonsevne kan utnyttes i et langsiktig perspektiv. Fordi skogbrukstiltak kan påvirke miljøverdier, har både myndighetene og næringen lagt stor vekt på å utvikle løsninger og systemer som skal sikre at viktige miljøverdier ikke går tapt. Med grunnlag i skogbruksloven med tilhørende bærekraftforskrift og skogbrukets miljøsertifisering gjennom Norsk PEFC Skogstandard, er det etablert et helhetlig system for miljøhensyn i skogbruket som blant annet omfatter følgende elementer:

- Ressurs- og miljøovervåking gjennom Landskogtakseringen (fra 1919) som gir en unik oversikt over de norske skogenes tilstand og utvikling.
- Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer for bærekraftig bruk av skogressursene på den enkelte eiendom.
- Forskrift om bærekraftig skogbruk som gir retningslinjer for ressurs- og miljøforvaltningen der det skal drives et næringsrettet skogbruk.
- Forskrifter om skogbrukets veibygging og skogbrukets foryngelsestiltak med videre, der hensynet til miljøverdier er et grunnleggende premiss.
- Tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket, der det stilles ulike miljøkrav som vilkår for tilskudd til investeringer i oppbygging og stell av skog med videre.

- Oppdaterte ressurs- og miljødata fra skogbruksplanleggingen som blir forvaltet av Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) på oppdrag fra Landbruksdirektoratet. I karttjenesten Kilden hos NIBIO blir slik relevant miljøinformasjon sammenstilt og tilpasset behovene til næring og offentlig forvaltning i en egen Skogportal, jf. boks 4.50.
- Satsing på å fremskaffe relevant kunnskap om skogressurser, miljøhensyn og verdiskapingsmuligheter gjennom forskning.

I tillegg er miljøinformasjon, blant annet fra Norsk rødliste for arter, viktig for helheten i dette systemet for bærekraftig skogbruk. Riksantikvarens kulturminnebase Askeladden gir informasjon om kulturminner i skog, og informasjon herfra er tilgjengelig i Skogportalen.

Skogressursene danner en viktig del av grunnlaget for bioøkonomien, det grønne skiftet og arbeidet med å stanse klimaendringene. Regjeringens bioøkonomistrategi er beskrevet nærmere under mål 12. Regjeringen har lagt frem en egen strategi for skog- og trenæringen: *Skog- og trenæringa – Ein drivar for grøn omstilling*. Målet er økt sysselsetting og fremtidig verdiskaping, basert på bærekraftig bruk av fornybare skogressurser, og bidrag til grønn omstilling av norsk økonomi. Strategien peker på behovet for samspill mellom effektiv og konkurransedyktig råvareproduksjon, teknologiutvikling, foredlingsindustri og

forskning, og skal bidra til at grønne trebaserte produkter blir førstevalget der det er mulig og hensiktsmessig.

Vannforvaltning

Ferskvannøkosystemene er nevnt særskilt i delmål 15.1. Regionale vannforvaltningsplaner legger til rette for beskyttelse og bærekraftig bruk av elver, innsjøer, grunnvann og kystvann. Samordningen mellom ulike sektormyndigheter og myndighetsnivåer i vannplanarbeidet sikrer en omforent forståelse av vannmiljøets tilstand og påvirkninger, rammer for miljømål (ønsket tilstand), prioriteringer og tiltaksbehov. Planene ivaretar vannmiljøets evne til å levere økosystemtjenester som rent drikkevann, god badevannskvalitet, trygg sjømat, fiske, rekreasjon og turisme, samtidig som man sikrer det langsiktige grunnlaget for verdiskaping og næringsutvikling. Robuste vann-økosystem kan dempe effekten av klimaendringene for eksempel i form av flomdemping, overvannshåndtering og vannrensing.

Vannforvaltningsplanene utarbeides i tråd med vannforskriften, som er hjemlet i plan- og bygningsloven, naturmangfoldloven og vannressursloven og gjennomfører EUs vanddirektiv. I 2019 ga Klima- og miljødepartementet i samråd med berørte departementer nye, ambisiøse nasjonale føringer for arbeidet med oppdatering av de

Boks 4.53 Tilbakeføring av Hjerkinnskyte- og øvningsfelt til nasjonalpark

Figur 4.21 Gravemaskin spiser seg innover HFK-vegen Hjerkinnskytefeltet

Foto: Forsvarsbygg

Forsvarsbygg ferdigstilte Norgeshistoriens største naturrestaureringsprosjekt i 2020. Målet var å tilbakeføre 165 kvadratkilometer skytefelt til villmark, og innlemme det i verneområdene i Dovrefjellområdet. Prosjektet har vært viktig i både norsk og internasjonal målestokk fordi det er med på å beskytte, gjenopprette og fremme bærekraftig bruk av økosystemer og stanse og reversere landforringelse, samt stanse tap av artsmangfold. Unike naturverdier har blitt sikret, samtidig som vannveier og våtområder har blitt gjenopprettet. Det er bra for naturmiljø og klimaet, og i tråd med nasjonale og internasjonale miljømål. Det tidligere skytefeltet er tilbakeført til naturen, og innlemmet i nasjonalparken som en del av et formelt vernevedtak for området.

Kilde: Forsvarsbygg

regionale vannforvaltningsplanene. Planene oppdateres hvert sjette år.

Det arbeides med å styrke norsk vannforvaltning gjennom en samordnet innsats mellom berørte sektorer for å følge opp tiltak som fremgår av vannforvaltningsplanene.¹²⁵ Arbeidet med restaureringstiltak i områder som er prioriterte i vannforvaltningsplanene blir videreført, bl.a. ved å utvikle en nasjonal strategi for restaurering av vassdrag for perioden frem mot 2030 og gjennom videreføring av tilskuddsordningen som skal legge til rette for at målet om god økologisk og kjemisk tilstand i vann.

Mineralutvinning

Norge har betydelige mineralressurser som kan gi grunnlag for fremtidig verdiskaping og arbeidsplasser. Mineralnæringen dekker samtidig samfunnets behov for forsyning av byggeråstoffer til infrastruktur, boliger og bygg. Innsatsfaktorer til industriell produksjon og god tilgang på mineraliske råstoffer er nødvendig for å lykkes med det grønne skiftet.

Mineraler må samtidig utvinnes mest mulig bærekraftig og i best mulig sameksistens med andre arealkrevende næringer og interesser. Lov om erverv og utvinning av mineralressurser (mineralloven) regulerer mineralvirksomhet. Mineralloven skal legge til rette for lønnsom mineralvirksomhet, og for at etablering av virksomhet skjer på en fremtidsrettet og bærekraftig måte. Minerallovutvalget ble oppnevnt i juni 2020 og skal vurdere endringer i mineralloven. De skal legge frem sin utredning i slutten av 2021. Utvalget skal vurdere forenklinger, moderniseringer og forbedringer i loven. Utvalget skal blant annet vurdere om mineralloven legger godt til rette for effektive og gode avklaringer i overgangen til annet lovverk, og om dagens organisering og oppgavefordeling mellom mineralloven, forurensningsloven og plan- og bygningsloven gir en hensiktsmessig prosess for større mineraluttak. Utvalget skal også vurdere minerallovens ivaretagelse av samiske interesser ved mineralutvinning for å sikre at mineralloven oppfyller norske folkerettslige forpliktelser.

Mineralnæringens eget arbeid med bærekraftig mineralutvinning er også av stor betydning. Norsk Bergindustri arbeider med å implementere det kanadiske bærekraftinitiativet *Towards sustainable mining* (TSM). Formålet er å bedre næringens arbeid med bærekraftsmålene og for-

holdet til dem som berøres av mineraluttak. Regjeringen vektlegger å ha god og løpende kontakt med mineralnæringen om bærekraftsarbeidet.

Kunnskapsgrunnlaget

Norge har i dag et godt kunnskapsgrunnlag for forvaltningen av livet på land, men det er samtidig behov for mer og bedre kunnskap, ikke minst om tilstanden i økosystemene og om samlet arealbruk på et overordnet nivå. Kunnskapsbehovene for naturmangfold og regjeringens politikk for å følge opp disse behovene, er beskrevet i naturmangfoldmeldingen.

Som en oppfølging av naturmangfoldmeldingen jobbes det med utviklingen av et fagsystem for å vurdere tilstanden i økosystemene. For vannforvaltningen finnes allerede et grundig kunnskapsgrunnlag i databasene Vannmiljø (vannkjemi) og Vann-nett. Informasjonen om miljøtilstand, påvirkning og tiltak rapporteres fortløpende inn i disse databasene.

Regjeringen har også lansert et økologisk grunnkart, hvor data om verdifull natur i Norge er kartlagt, gjort tilgjengelig og klassifisert. Arbeidet har som mål å legge bedre til rette for at verdifull natur ikke bygges ned eller går tapt. Ved å gjøre denne informasjonen lett tilgjengelig for kommunene og andre brukere i forskning, næringsliv og forvaltning, kan det bidra til å styrke kunnskapsgrunnlaget i arealplanene.

Siden naturmangfoldmeldingen ble lagt frem og behandlet har Artsdatabanken i 2018 publisert en ny rødliste for naturtyper og en ny fremmedartsliste. Miljødirektoratet publiserte en ny Naturindeks i 2020. Naturindeks er ikke fullt ut dekkende, men er det beste kunnskapsgrunnlaget vi har for å beskrive status og utvikling for tilstand til naturmangfold.

Kunnskap er også sentralt i beslutningsgrunnlaget for planer og vedtak om utbygging og andre tiltak med negative konsekvenser for klima og miljø. Konsekvensutredningsregelverket har en viktig rolle for å skaffe til veie dette kunnskapsgrunnlaget.

For at arealplanleggingen skal gi reelle interesseavklaringer, med avveininger og avgjørelser som står seg, må den bygge på et oppdatert og tilstrekkelig kunnskapsgrunnlag. Regjeringen vektlegger betydningen av kunnskapsbaserte og gode planbeskrivelser og konsekvensutredninger i arealplaner. Vurderinger av planers virkninger for miljø og samfunn skal være et felles grunnlag for aktørene i planprosessen når de tar stilling til

¹²⁵ Meld. St. 14 (2015–2016) *Natur for livet*

planforslaget, og skal være beslutningsgrunnlag for planmyndigheten. En undersøkelse av hvordan klima- og miljøtemaer håndteres i konsekvensutredninger til kommuneplanens arealdel viser at mange kommuner i for liten grad begrunner fastsettelsen av verdi, graden av påvirkning og vurdert konsekvens for disse temaene.¹²⁶

Regjeringen ga i 2020 ut en veileder om konsekvensutredninger for planer. Den gir en utfyllende beskrivelse av regelverket, og tydeliggjør hvilke krav og forventninger som stilles til kommuner og fylkeskommuner i deres plan- og utredningsarbeid. Miljødirektoratet og Riksantikvaren la høsten 2020 frem en ny veileder om konsekvensutredning, med ny metodikk for utredning av miljøhensyn.¹²⁷ Også for andre temaer er det behov for å se nærmere på metodikken for konsekvensutredninger for å sikre at de relevante vurderingene blir gjort.

Kunnskapen om summen av arealpåvirkning er i dag ikke god nok. Dette gjelder både oversikten over hvilke typer økosystemer som endres og til hvilke formål. FNs internasjonale statistikkbyrå har utviklet en standard for arealregnskap som kan få betydning også for Norge. Et arealregnskap for økosystemene kan gi viktig kunnskap om oppnåelsen av mål 15 fordi det viser utviklingen over tid innenfor et bestemt geografisk område. Dette kan være på nasjonalt, regionalt eller kommunalt nivå.

Et arealregnskap som skal være konsistent og sammenlignbart over tid, fordrer en tydelig metodikk med forutbestemte definerte kategorier av areal typer, en kartlegging av hvordan disse areal typene er fordelt både med hensyn til utbredelse og lokalisering, og indikatorer som dokumenterer utviklingen i disse parameterne over tid. Videreutvikling av arealregnskap er et verktøy bl.a. for å følge opp bærekraftsmålene 15 og 11.

4.15.6 Regjeringen vil

Globalt

- Fortsette å prioritere klima og miljø, både i nærings- og utviklingspolitikken.

¹²⁶ Kvalitet på konsekvensutredninger av klima- og miljøtemaer i kommuneplanens arealdel. Menon, 2019.

¹²⁷ Veileder M-1941 Konsekvensutredninger for klima og miljø. Miljødirektoratet.

- Arbeide for et ambisiøst globalt rammeverk for naturmangfold for 2021–2030.
- Bidra til mer kunnskap om Norges miljøfotavtrykk i andre land og vurdere behov for ytterligere metodeutvikling og forskning.

Nasjonalt

- Iverksette tiltak for å redusere ødeleggelsen av økosystemer, naturtyper og arter, og for å begrense spredningen av fremmede organismer.
- Sørge for god kunnskap, god forvaltning og overvåkingsprogrammer for å sikre bærekraftig bruk og bevaring av økosystemer på land.
- Utvikle et nasjonalt arealregnskap og en felles metodikk som legger til rette for større bruk av arealregnskap i kommunene.
- Utrede bedre insentiver for kommunene til å ivareta fellesgoder som ikke gir direkte verdiskapning innenfor egen kommune.
- Fremme klimatilpasning i hav og på land gjennom naturbaserte løsninger, og ivareta klimatilpassningshensyn i areal- og ressursbaserte næringer.
- Legge til rette for å skape større verdier av norske skogressurser, fremme en bærekraftig skogforvaltning og kombinere økt skogbruksaktivitet med styrkede miljøhensyn i skogbruket.
- Legge til rette for bærekraftig reindrift, herunder ivareta reindriftenes beitearealer som grunnlag for økt produksjon og lønnsomhet i reindriftnæringen.
- Legge til rette for økt verdiskapning fra utmarken gjennom næringsutvikling basert på høstbare viltressurser.
- Arbeide for at det tas hensyn til bærekraftsmålene i regional og kommunal areal- og samfunnsplanlegging.
- Sikre levedyktige bestander av de fem store rovviltartene jerv, ulv, bjørn, gaupe og kongeørn.
- Sikre en tydelig geografisk differensiering mellom rovvilt og beitedyr.

4.16 Fred, rettferdighet og velfungerende institusjoner

Figur 4.22 Bærekraftsmål 16: Fremme fredelige og inkluderende samfunn for å sikre bærekraftig utvikling, sørge for tilgang til rettsvern for alle, og bygge velfungerende, ansvarlige og inkluderende institusjoner på alle nivåer

4.16.1 Globale utviklingstrekk

Internasjonalt samarbeid har bidratt til styrkede rettsstatsprinsipper, ratifisering av flere menneskerettighetskonvensjoner, økt individuell frihet og, i et langtidsperspektiv, fred og mer demokrati. Internasjonalt samarbeid og samhandel basert på felles regelverk har brakt velstand, helse og utdanning til en raskt økende befolkning. Samtidig er fravær av rettsstat, rettssikkerhet og respekt for menneskerettigheter bakenforliggende årsaker til en rekke konflikter, diskriminering og vold. I senere år har vi sett en økende fremvekst av mer autoritære regimer i mange land og tilbakeslag for liberale demokratiske spilleregler.

Maktbaserte relasjoner mellom land og mindre tro på samarbeid kan innebære at verden er på vei over i et mer utfordrende spor. Koronapandemien har gitt ledere i mange land en unik mulighet til å sentralisere makten gjennom særskilte fullmaktslover. I mange land har presset mot demokrati, menneskerettighetsforsvarere, opposisjon og kritiske stemmer økt som følge av krisen.

Skatteunndragelser, korrupsjon og ulovlig kapitalflyt («skitne penger») er et globalt problem

av stort omfang og med alvorlige konsekvenser for økonomisk og sosial utvikling, demokrati, styresett og menneskerettigheter, klima, miljø, sikkerhet og fred. Ingen land er fri for dette, heller ikke de som ligger best an på Transparency Internationals «Corruption Perception Index». Mange utviklingsland skårer dårlig på korrupsjonsindekser og opplever at «skitne penger» øker ulikhet og fattigdom, og utgjør en destabiliserende faktor for samfunnet.

Betydelige utfordringer er knyttet til at en del land tilbyr trygge havner for økonomisk kriminelle. Komplekse selskapsstrukturer og skjulte eiere muliggjør korrupsjon og vanskeliggjør korrupsjonsbekjempelse. Finansiell og juridisk kompetanse stilles til rådighet for å legge til rette for korrupsjon, skatteunndragelser, hvitvasking, o.l. Korrupsjon fører i liten grad til påtale, rettslig prosess, dom og straff. Urettmessig ervervede midler blir i beskjeden grad tilbakeført til rettmessig land eller eier. Slike utfordringer krever systemiske tiltak nasjonalt og internasjonalt.

Økonomisk kriminalitet, IKT-kriminalitet (cybercrime), miljøkriminalitet, narkotikahandel, menneskehandel, våpenhandel og produksjon og omsetning av falske medisiner er eksempler på alvorlig grensekryssende organisert kriminalitet. Dette bidrar til ustabilitet i sårbare stater og truer regional og internasjonal sikkerhet. Miljøkriminalitet bidrar ikke bare til å forringe miljøet, men er også en viktig finansieringskilde for organisert kriminalitet, terror-, milits- og opprørsgrupper. Korrupsjon og annen kriminalitet er vanskelig å få bukt med fordi myndighetspersoner og andre aktører i land der dette er utbredt, kan se seg tjent med tingenes tilstand. Dette undergraver innbyggernes tillit til både statens institusjoner og myndighetene.

4.16.2 Norsk perspektiv

Bærekraftsmål 16 angir forutsetningene for et trygt, rettferdig og stabilt samfunn der innbyggerne gis mulighet til å realisere sitt potensial, og bygger på fire overordnede mål: Effektiv kriminalitetsbekjempelse, menneskerettigheter og rettsstatsprinsipper, demokrati og godt styresett, samt internasjonal innsats og samarbeid med andre stater.

Flere delmål handler om kriminalitetsbekjempelse. Delmål 16.1 tar til orde for å redusere vold i alle former og dødelighet knyttet til vold i hele verden. Delmål 16.2 er å stanse overgrep, utnyttning, menneskehandel og alle former for vold og tortur mot barn. Delmål 16.4 søker å redusere

ulovlige finans- og våpenstrømmer, gjøre det enklere å spore opp og returnere stjålne eiendeler og bekjempe alle former for organisert kriminalitet, mens delmål 16.5 ønsker å redusere korrupsjon og bestikkelser. I global sammenheng har Norge relativt lite kriminalitet. Kriminelle gruppers virkeområder og metoder utvikler seg kontinuerlig for å ligge i forkant av rettshåndhevende myndigheter. Kriminalitet kan representere en vesentlig utfordring for både samfunnets og enkeltindividers opplevde og reelle trygghet, og alle kan potensielt bli dens ofre. Selv om voldstiltfeller og antall drap statistisk sett er lavt i Norge, er det utfordringer særlig knyttet til vold i nære relasjoner og partnerdrap. Partnerdrap er den mest alvorlige formen for partnervold, og det er oftest partnervold før drapet. Det regjeringsoppnevnte Partnerdrapsutvalget leverte sin utredning *Varslede drap?* i 2020, og utvalgets anbefalinger til tiltak er til behandling. Menneskehandel, arbeidslivskriminalitet, kriminalitet på nettet, grensekryssende kriminalitet, miljøkriminalitet, ulovlige finansstrømmer og terrorisme er utfordringer også i Norge.

Tre av delmålene fremmer menneskerettigheter og rettsstatsprinsipper. Delmål 16.3 er å fremme rettsstaten nasjonalt og internasjonalt, samt sikre likhet for loven, rettsikkerhet og rettsvern for alle. Delmål 16.10 er å sikre allmenn tilgang til informasjon og beskytte grunnleggende friheter, i samsvar med nasjonal lovgivning og internasjonale avtaler. Delmål 16.B søker å fremme og håndheve ikke-diskriminerende lover og politikk for bærekraftig utvikling. Menneskerettighetene utgjør både en del av statsforfatningen, den alminnelige lovgivningen og Norges folkerettslige forpliktelser. Velferdsstaten er avgjørende for adgangen til de økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettighetene. Blant annet har rett til mat, vann og rimelig levestandard, rett til utdanning, rett til helse og rett til et sted å bo vært nedfelt i FNs konvensjon for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter siden 1966 og er nå videreført også som bærekraftsmål.

Delmål 16.9 er å sikre juridisk identitet for alle, blant annet gjennom fødselsregistrering. I Norge ble folkerregistrering gjort obligatorisk i 1946, og fødselsnummer ble innført i 1964.

Delmål 16.6 om å utvikle effektive, ansvarlige og åpne institusjoner og 16.7 om å sikre lydhøre, inkluderende, deltakelsesbaserte og representative beslutningsprosesser på alle nivåer, handler begge om demokrati og godt styresett. Korrupsjon beskriver et kriminelt fenomen som samtidig

utgjør en grunnleggende utfordring for mange samfunn og stater, derfor spiller delmål 16.5 en rolle også her. Norge har et robust og rotfestet demokrati som står sterkt i befolkningen og legger grunnlaget for sterk tillit til stat, samfunn og medborgere samt stor grad av frihet. Alle borgere og andre med rettigheter og plikter i Norge har et forhold til de ulike myndighetsorganene, som i all hovedsak blir sett på som både lite korrupte og til å stole på. Institusjonene dekker alle livsområder og er viktige bidragsytere i enhver borgers liv. Å sikre et godt styresett er en forutsetning for å opprettholde tilliten til forvaltning, domstoler og politiske organer.

For å sikre inkluderende beslutningsprosesser på alle nivåer har myndighetene blant annet etablert egne prosedyrer for involvering av og kontakt med samer og nasjonale minoriteter. I saker som kan påvirke samiske interesser, er det egne konsultasjonsprosedyrer. Konsultasjoner skal sikre at samiske interesser kommer tidlig inn i prosessene, og at samene har mulighet til å påvirke beslutningene. Dialogen mellom myndighetene og de nasjonale minoritetenes organisasjoner skjer i Kontaktforum mellom nasjonale minoriteter og sentrale myndigheter, og ved kontakt i konkrete spørsmål som organisasjonene er opptatt av.

Norge har god måloppnåelse. I 2021 ble 22 av 167 land vurdert som fullverdige demokratier av *The Economist*. Norge vurderes som det mest demokratiske landet i verden på tidsskriftets demokratiindeks. *The World Justice Project* rangerer land på bakgrunn av borgernes opplevelse og oppfatning av rettsstaten. Norge ble rangert nest høyest på *The Rule of Law Index* i 2020. Ifølge *Transparency Internationals* «Corruption Perceptions Index» er Norge blant de minst korrupte statene i verden.

Internasjonal innsats og samarbeid med andre stater ivaretas av to delmål. Delmål 16.8 søker å styrke utviklingslandenes deltakelse i institusjoner for global styring, mens delmål 16.A vil styrke relevante nasjonale institusjoner, blant annet gjennom internasjonalt samarbeid, med sikte på å bygge kapasitet for å forebygge vold og bekjempe terrorisme og kriminalitet.

4.16.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 16

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 16.1: Betydelig redusere alle former for vold og dødelighet knyttet til vold i hele verden

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • antall ofre for overlagt drap per 100 000 innbyggere, fordelt på kjønn og alder • konfliktrelaterte dødsfall per 100 000 innbyggere, fordelt på kjønn, alder og årsak • andel av befolkningen som har vært utsatt for fysisk, psykisk eller seksuell vold i løpet av de tolv siste månedene • andel av befolkningen som føler seg trygge når de går alene rundt i sitt eget nærområde 	<ul style="list-style-type: none"> • antall ofre for drap, fordelt på kjønn* • antall ofre for drap, fordelt på alder* • andel av befolkningen som er urolig for vold eller trusler på bostedet* • anmeldelser for vold, mishandling og seksuallovbrudd

Delmål 16.2: Stanse overgrep, utnyttning, menneskehandel og alle former for vold og tortur mot barn

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel av barn i alderen 1–17 år som har opplevd fysisk avstraffelse og/eller psykisk aggresjon fra omsorgspersoner i løpet av den siste måneden • antall ofre for menneskehandel per 100 000 innbyggere, fordelt på kjønn, alder og type utnyttning • andel av unge kvinner og menn i alderen 18–29 år som har opplevd seksuell vold før de fylte 18 år 	<ul style="list-style-type: none"> • anmeldte lovbrudd om menneskehandel • antall personofre for vold, mishandling og seksuallovbrudd etter alder

Delmål 16.3: Fremme rettsstaten nasjonalt og internasjonalt, og sikre likhet for loven, rettsikkerhet og rettsvern for alle

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel av voldsofre i løpet av de tolv siste månedene som har meldt fra om voldshendelsen til kompetente myndigheter eller andre offisielt anerkjente konfliktløsningsorganer • antall varetektsfanger uten dom som andel av det samlede antallet innsatte i fengsler • andel av befolkningen som har opplevd en konflikt de siste to årene og som har tilgang til en formell eller uformell mekanisme for konfliktløsning, etter type mekanisme 	<ul style="list-style-type: none"> • saksbehandlingstid i domstolene • antall varetektsfengslinger i forhold til befolkningen, fordelt på lengde og antall i fengsel totalt • andel av de som er utsatt for lovbrudd som har anmeldt lovbruddet • gjennomsnittlig saksbehandlingstid for straffesaker i politiet • oppklaringsprosent for straffesaker i politiet • publikums opplevde trygghet og tillit til politiet

Delmål 16.4: Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon av ulovlige finans- og våpenstrømmer, gjøre det enklere å spore opp og returnere stjålne eiendeler og bekjempe alle former for organisert kriminalitet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • samlet verdi av inngående og utgående ulovlige finansstrømmer (i dollar etter gjeldende kurs) • andel av våpen som er beslaglagt, funnet eller innlevert, og som en kompetent myndighet har sporet opp eller påvist som ulovlige i tråd med internasjonale avtaler og konvensjoner 	<ul style="list-style-type: none"> • beslag av ulovlige våpen • antall rapporterte mistenkelige finansielle transaksjoner • fratakelse av utbytte fra ulovlige transaksjoner

Delmål 16.5: Betydelig redusere korrupsjon og bestikkelser i alle former

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • andel av personer som i løpet av de tolv siste månedene minst én gang har hatt kontakt med og betalt bestikkelse til en offentlig tjenestemann, eller er blitt bedt om å betale penger som bestikkelse av en offentlig tjenestemann • andel av virksomheter som i løpet av de tolv siste månedene minst én gang har hatt kontakt med og betalt bestikkelse til en offentlig tjenestemann, eller er blitt bedt om å betale penger som bestikkelse av en offentlig tjenestemann 	<ul style="list-style-type: none"> • opplevd korrupsjon • antall korrupsjonssaker/-forhold registrert • antall forhold med domfellelse for korrupsjon

Delmål 16.6: Utvikle effektive, ansvarlige og åpne institusjoner på alle nivåer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • statens primære utgifter som andel av det opprinnelig godkjente budsjettet, fordelt på sektor (eller på budsjettkoder eller tilsvarende) • andel av befolkningen som er fornøyd med sitt siste møte med en offentlig tjeneste 	<ul style="list-style-type: none"> • innbyggernes tilfredshet med offentlige tjenester • innbyggernes tillit til myndighetene

Delmål 16.7: Sikre lydhøre, inkluderende, deltakelsesbaserte og representative beslutningsprosesser på alle nivåer

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andeler av stillinger (fordelt på kjønn, alder, funksjonsevne og befolkningsgrupper) i offentlige institusjoner (nasjonale og lokale beslutningsmyndigheter, offentlig tjenesteyting og rettsvesen) sammenlignet med nasjonal fordeling andel av befolkningen som mener at beslutningsprosessene er inkluderende og lydhøre, fordelt på kjønn, alder, funksjonsevne og befolkningsgruppe 	<ul style="list-style-type: none"> innbyggernes opplevelse av å bli tatt med på råd i utviklingen av offentlige tjenester innbyggernes opplevelse av å bli lyttet til og behandlet med respekt andel innbyggere som de siste 12 måneder har hatt kontakt med en politiker om saker som har opptatt dem

Delmål 16.8: Utvide og styrke utviklingslandenes deltakelse i institusjoner for global styring

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av medlemmer fra og stemmeretter forbeholdt utviklingsland i internasjonale organisasjoner 	

Delmål 16.9: Innen 2030 sikre juridisk identitet for alle, blant annet gjennom fødselsregistrering

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av barn under fem år som ble registrert hos en sivil myndighet ved fødselen, fordelt på alder 	

Delmål 16.10: Sikre allmenn tilgang til informasjon og beskytte grunnleggende friheter, i samsvar med nasjonal lovgivning og internasjonale avtaler

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> Antall bekreftede tilfeller av drap, bortføring, tvungen forsvinning, vilkårlig fengsling og tortur av journalister og tilknyttet mediepersonell, fagforeningsmedlemmer og menneskerettighetsforkjempere i løpet av de tolv siste månedene Antall land som vedtar og gjennomfører konstitusjonelle, lovfestede og/eller politiske garantier om offentlig tilgang til informasjon 	<ul style="list-style-type: none"> Konstitusjonelle, lovfestede og/eller politiske garantier om offentlig tilgang til informasjon*

Delmål 16.A: Styrke relevante nasjonale institusjoner, blant annet gjennom internasjonalt samarbeid, med sikte på å bygge kapasitet på alle nivåer, særlig i utviklingsland, for å forebygge vold og bekjempe terrorisme og kriminalitet

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> Forekomst av uavhengige nasjonale menneskerettighetsinstitusjoner som oppfyller Paris-prinsippene 	<ul style="list-style-type: none"> Norges institusjon for menneskerettigheter – GAMHRI (akkreditering A)* Antall gjennomførte og avvergede terrorangrep

Delmål 16.B: Fremme og håndheve ikke-diskriminerende lover og politikk for bærekraftig utvikling

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> Andel av befolkningen som rapporterer at de har følt seg diskriminert eller trakassert i løpet av de tolv siste månedene på grunnlag av en form for forskjellsbehandling som er forbudt i henhold til internasjonale menneskerettigheter 	<ul style="list-style-type: none"> Andel av befolkningen som har følt seg diskriminert eller trakassert i løpet av de siste tolv måneder* Anmeldte lovbrudd om hatefulle ytringer og diskriminering Etterforskede lovbrudd om hatefulle ytringer og diskriminering etter politiets avgjørelse Antall saker behandlet av Diskrimineringsnemda

4.16.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Norge har en rettighetstilnærming i nasjonal og internasjonal oppfølging av bærekraftsmålene.¹²⁸ Bærekraftsmålene er forankret i Verdenserklæringen om menneskerettigheter og speiler forpliktelser nedfelt i en rekke internasjonale og regionale menneskerettighetsinstrumenter og arbeidslivsstandarder. Fungerende rettsstat er en forutsetning for måloppnåelse og for realisering av menneskerettighetene, også for minoriteter og sårbare grupper.

Et godt styresett med solide juridiske rammer og åpne, ansvarlige og inkluderende institusjoner og prosesser er viktig for tillit, mobilisering av ressurser, for rettferdig fordeling, god tjenesteyting og stabile rammer for investeringer.

Norge er en pådriver i arbeidet for å styrke internasjonale normer, standarder og operative tiltak for å forebygge og bekjempe korrupsjon, bestikkelser, skatteunndragelser, hvitvasking, ulovlig kapitalflyt og miljøkriminalitet. Arbeidet foregår i første rekke i FN, OECD, Global Forum

on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes, Financial Action Task Force (FATF) og utviklingsbankene, men også i Europarådet og Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE).

Faglig samarbeid om skatt for utvikling, anti-korrupsjon og styresett, statistikk, likestilling og naturressursforvaltning utgjør viktige byggesteiner i langsiktig utviklingsinnsats. Anti-korrupsjon er et tverrgående hensyn, og det er nulltoleranse for økonomiske misligheter i utviklingssamarbeidet.

Norge er en partner i konfliktforebygging, konfliktløsning og fredsbygging. I alle dialog- og fredsprosesser der Norge har en formell rolle, fremmes kvinners og sivilsamfunns deltakelse i tråd med *Handlingsplanen for kvinner, fred og sikkerhet*. Norge støtter arbeidet mot seksualisert og kjønnsbasert vold, uavhengig av kjønn, og beskyttelse av barn født i krig og dem som er særlig utsatt pga. diskriminering.

Norge følger opp *Strategisk rammeverk for norsk innsats i sårbare stater og regioner* med vekt på å bidra til forebygging, stabilisering og redusert sårbarhet.

Arbeidet for rettsstat, menneskerettigheter og demokrati utenfor Norge handler også om å sikre norsk trygghet. Store migrasjonsstrømmer utlø-

¹²⁸ Meld. St. 10 (2014–2015) *Muligheter for alle – menneskerettighetene som mål og middel i utenriks- og utviklingspolitikken*.

ses av mangel på personlig sikkerhet og håpløse utsikter. Forsvaret bidrar til å bygge opp institusjoner i stater der krig, borgerkrig eller væpnede konflikter har ødelagt disse. North Atlantic Treaty Organization (NATO) har siden 2007 støttet partnerland med å etablere godt styresett gjennom arbeidet med integritetsbygging. Norge har engasjert seg aktivt og er en av ledernasjonene på dette området i NATO for å bygge opp motstandskraft mot maktmisbruk, korrupsjon og annen uetisk eller kriminell atferd i offentlig sektor. Styrking av institusjoner gjennom integritetsbygging og antikorrupsjonsarbeid bidrar til at relevante allierte og partnerland lettere kan oppfylle sine bærekraftsmål.

4.16.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Demokrati

Det tok mange generasjoner å bygge demokratiet slik vi kjenner det i dag. Regjeringen mener at demokrati og rettsstat er grunnleggende for et godt samfunn. Denne styreformen legger grunnlag for gode og meningsfulle liv ved at alle har mulighet til å delta i beslutninger som gjelder dem selv. Videre legger styreformen til rette for at alle får muligheten til både å utvikle sitt menneskelige potensial og sikre sitt menneskeverd. Demokratiske land har oftere et høyt inntektsnivå. Her ligger det økonomiske fundamentet for velferdsstaten.

Måten norsk statsskikk er organisert på gjennom liberalt demokrati og rettsstat, utgjør grunn-

laget for at FN i en årrekke har kåret Norge til et av de tryggeste og beste samfunn å leve i. Gjennom demokratiet avgir borgerne makt til offentlige institusjoner som de samtidig forventer gir noe tilbake. Dette kalles gjerne for samfunnskontrakten. Det norske demokratiet gir alle rett og frihet til å uttrykke seg gjennom sine stemmer og handlinger, samtidig som alle står fritt til å organisere seg og konkurrere om å fremme interesser, ideer, verdier, livssyn og behov. Slik legges det til rette for sivilsamfunnets og politiske organisasjoners deltakelse som del av demokratiets rygggrad. Friheten kombinert med beskyttelse av eiendomsretten og sikring av avtalefrihet og avtaleoppfyllelse gir insentiv til etablering av næringsliv og arbeidsplasser. Et ukorrupt og pålitelig skattesystem skaffer staten legitime inntekter som den fordeler til prioriterte oppgaver bestemt gjennom demokratiske prosesser.

En åpen forvaltning

Den norske forvaltningen skal være åpen og ha høy tillit i befolkningen. *Open Government Partnership* (OGP) er et internasjonalt samarbeid for å fremme åpenhetsarbeidet i det enkelte av de i alt rundt 80 deltakernasjonene. Norge har vært medlem i OGP siden starten i 2011. OGP arbeider for at offentlig sektor og sivilt samfunn sammen skal skape en mer åpen, velfungerende og brukervennlig forvaltning. Norge har utviklet fire handlingsplaner så langt.

Rettsstat

Rettsstatens grunnleggende formål er å sikre rettferdighet og hindre urett. Dette skal oppnås gjennom å garantere at staten er bundet av rettsregler, at makten er delt og gjensidig kontrollerende, at folkesuverenitetsprinsippet er gjennomført og at staten skal sikre og respektere grunnleggende rettigheter og friheter. Gjennom disse kravene oppnår man likhet for loven og at alle kan forutse sin rettsstilling. Videre tillater dette at folk kjenner sine rettigheter og gjør dem i stand til å gjøre disse gjeldende. For å vinne frem med sine retter må de ha adgang til domstoler eller andre organer som kan avgjøre saken.

Adgang til rettsvesenet og prøving av retts spørsmål utgjør rettsstatens hjørnestein. Dette forutsetter kompetente og effektive domstoler som kan avsi autorative, grundige og raske avgjørelser. Regjeringen har over tid arbeidet for å styrke rettssikkerheten og legge til rette for et likere domstoltilbud i hele landet. Ny domstol-

Boks 4.54 Norsk politi i Mali

Norsk politi deltar blant annet med et spesialisert polititeam i FNs fredsoperasjon i Mali (MINUSMA). Teamet jobber med kapasitetsbygging for malisk politi innen fagområdene åstedsarbeid og kriminalteknikk. Styrking av etterforskningskapasiteten til Malis politi anses som viktig for langsiktig stabilisering av Mali og øvrige deler av Sahel. Uten et effektivt rettsapparat vil det være vanskelig å oppnå en varig forbedring av sikkerhetssituasjonen i landet. Dette kan mer langsiktig bidra til å redusere internasjonal organisert kriminalitet, terrorisme og migrasjonsstrømmer i våre nær-områder.

struktur trådte i kraft i april 2021.¹²⁹ Rettskretsene ble med dette utvidet, samtidig som alle rettssteder ble videreført. Den nye strukturen legger til rette for tilgjengelige domstoler, større faglige miljøer og moderat dommerspesialisering, økt fleksibilitet i saksavviklingen og kortere saksbehandlingstider. Flere tiltak som kan bidra til å styrke rettssikkerheten er til vurdering. Justis- og beredskapsdepartementet arbeider med å følge opp utredninger om rettshjelpsordningen¹³⁰ og om forvaltningsloven.¹³¹

Det finnes mange beredskaps- og fullmakts-hjemler i det norske regelverket for ekstraordinære situasjoner og kriser. Dersom disse ikke er tilstrekkelig utviklet i fredstid, vil det under krise, hvor det er tidspres og mindre tid til diskusjon og kvalitetssikrede prosesser, kunne medføre utfordringer både for demokrati, menneskerettigheter og rettsstaten. Koronapandemien medførte for eksempel et stort press på forvaltningens kapasitet til å behandle lov- og forskriftsprosesser. Koronakommisjonen har i sin rapport (NOU 2021: 6) pekt på manglende høringer ved beslutning om smitteverntiltak og lite veiledning om fullmaktsbestemmelser i smittevernloven. Regjeringen legger til grunn at et kontinuerlig og samordnet arbeid med forebygging og beredskap, med tilstrekkelig detaljering og fokus på de lovmessige sidene, vil bidra til

¹²⁹ Prop. 11 L (2020–2021) og Innst. 134 L (2020–2021).

¹³⁰ NOU 2020: 5 *Likhet for loven*

¹³¹ NOU 2019: 5 *Ny forvaltningslov*

bedre rettssikkerhet. Alle departementer har ansvar for slik planlegging innenfor sine sektorområder. I samfunnssikkerhetsinstruksen, fastsatt av Justis- og beredskapsdepartementet i 2017, er det også fastsatt krav om et samordnet arbeid på tvers av sektorene knyttet til kritiske samfunnsfunksjoner, jfr. kapittel V. Hovedansvarlige departementer for 14 kritiske samfunnsfunksjoner er pekt ut, og det stilles krav om samordning, blant annet til helhetlige risiko- og sårbarhetsanalyser, status/tilstandsvurderinger, samarbeid om beredskapstiltak og felles øvelser.

Kriminalitetsbekjempelse

Norge har relativt lite kriminalitet sett i global sammenheng. En grunnleggende oppgave for staten er å beskytte innbyggerne mot alle former for vold i samfunnet, og da er det utfordrende at for eksempel antallet registrerte voldslovbrudd ikke har blitt redusert over tid, selv om nivået er lavt sammenlignet med andre land. Det er også grunn til å anta at en andel av lovbruddene som tidligere ble gjennomført fysisk, i større grad har fått en digital komponent. Muligheter ved bruk av digitale arenaer, inntektsforskjeller mellom land og enklere mulighet til å krysse landegrensener gir insentiver og muligheter for grensekryssende kriminalitet.

Miljøkriminaliteten øker. Dette fordrer hensiktsmessige mekanismer for kriminalitetsbekjempelse nasjonalt, men også samarbeid og informasjonsdeling internasjonalt. Regjeringen

Boks 4.55 Antikorrupsjonsarbeid i Forsvaret

Integritetsprogrammet er en samlebetegnelse for tiltakene og virkemidlene som hjelper Forsvarsmateriell med å sikre høy etisk standard ved innkjøp. Programmet består av tre hovedkomponenter: Verdigrunnlag, anti-korrupsjonsprogram og etiske retningslinjer. Forsvarsmateriell forvalter store økonomiske verdier på samfunnets vegne. Høy integritet er avgjørende for omdømmet og en forutsetning for omgivelses-tillit. Dette oppnås ved å demonstrere høy etisk standard og integritet i praksis. Kjerneverdiene er integritet, respekt og ansvar. Forsvarsmateriell skal opptre med rettskaffenhets og ikke urettmessig la seg påvirke i etiske spørsmål. Antikorrupsjonsprogrammet er en pågående prosess for å redusere risikoen for

korrupsjon og andre økonomiske misligheter. Dette omfatter blant annet dilemmatrening og annen opplæring av ansatte. For å støtte en positiv samfunnsutvikling med hensyn til mennesker, samfunn og miljø, stiller Forsvarsmateriell krav til leverandørene som omfatter sosialt ansvar, miljøansvar, økonomiske ansvar, korrupsjonsforebygging, samt krav til leverandørens virksomhetsstyring. Etiske retningslinjer for statstjenesten ligger til grunn for arbeidet med etisk kvalitet på tjenesteyting og myndighetsutøvelse. I tillegg skal leverandørene signere en etisk egenerklæring.

Kilde: Forsvarsmateriell

fremmet i 2020 en stortingsmelding om miljøkriminalitet.¹³²

Kunnskapsgrunnlaget om kriminalitet og kriminalitetsutviklingen legger premisset for å gjennomføre en kunnskapsbasert politikk. Derfor bevilger regjeringen midler til forskning som skal ligge til grunn for tiltaksutvikling. Regjeringen er opptatt av å forebygge og bekjempe kriminalitet blant barn og unge, og la i juni frem en stortingsmelding om barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet.

Politireformen ble ferdigstilt i 2020 og har gjort politiet bedre i stand til effektiv og formålstjenlig kriminalitetsbekjempelse. I tillegg har regjeringen styrket politiets beredskap ved blant annet økt bemanning, etableringen av politiets beredskapssenter og investering i tre nye politi-

¹³² Meld. St. 19 (2019–2020) *Miljøkriminalitet*.

helikopter. Samtidig utfordrer utviklingen politiets metoder og verktøy. For å gjøre politiet i stand til å ivareta innbyggernes behov også i fremtiden, vil regjeringen utvikle langsiktige nasjonale planer for politiet, påtalemyndigheten og PST. Nasjonale planer skal gi overordnede prioriteringer for virksomheten og rette oppmerksomheten mot de utfordringer som det er særlig viktig å fokusere på i lys av samfunns-, kriminalitets-, trussel- og teknologiutviklingen.

Det skal i større grad kunne deles taushetsbelagte opplysninger mellom forvaltningsorganer for å bekjempe kriminalitet. Det foreslås en hjemmel i forvaltningsloven for å gi forskrift om at bestemte organer kan dele opplysninger for å løse oppgaver som er lagt til ett eller flere av disse organene, og om annen behandling av opplysningene. Oppgavene som gir grunnlag for slik deling, kan typisk gjelde bekjempelse av kriminalitet.

Boks 4.56 Motvirke arbeidslivskriminalitet og sørge for gode arbeidsvilkår

Statens vegvesen (SVV) er offentlig oppdragsgiver og en av landets største byggherrer. SVV forebygger sosial dumping og arbeidslivskriminalitet gjennom kontrakter med entreprenørene, funn avdekket ved tilsyn og gjennom sin egen krimenheter. Det er et standard kontraktskrav i alle utbyggingsprosjekter at arbeidsvilkår for alle ansatte, innleide og ansatte hos underentreprenører skal dokumenteres. Dersom ikke vilkårene er godt nok dokumentert, gjennomføres det kontroller. Byggherreorganisasjonen har mulighet til å ekskludere entreprenører og andre. SVV har et system for vurdering av underleverandører, og har dialog med andre byggherrer for å hindre at useriøse aktører blir brukt som underentreprenører. Statens vegvesen har de senere årene avdekket en del brudd på lønns- og arbeidsvilkår der handlingene er bevisste og økonomisk motiverte. Eksempel er arbeidstidsordninger, bruk av feil avtaler eller manglende utbetaling av tillegg. Et annet eksempel er juks med renseteknologien i lastebiler. Det er lav risiko for å bli oppdaget. Det er et fragmentert regelverk, og ansvaret er fordelt på ulike myndigheter. Ved å tydeliggjøre eksisterende plikter og håndheve disse, kan oppdragsgivere i større grad stille krav til og kontrollere sine hoved- og underleverandører.

Det er særlig tre områder der utfordringene er store:

- Kabotasje i person- og godstransporten og fusk med fraktdokumenter.
- Utfordringer i vare- og budbilbransjen, med ulovlig opphold, systematisk bruk av overlast og manglende betaling av skatter og avgifter.
- Konkurransefortrinn gjennom sosial dumping, der kriminelle aktører skaffer seg et fortrinn i konkurransen ved å benytte sjåfører fra land med lavt lønnsnivå ved transportoppdrag i Norge.

Statens vegvesen har, som kontroll- og tilsynsmyndighet, flere virkemidler i arbeidet mot transportkriminalitet. Eksempler på dette er bruksforbud, tilbakeholdsrett av motorvogn og kjøretøy, tilbakekalling av løyve, erklæring av transportleder som ikke egnet til å lede transportvirksomhet, overtredelsesgebyr mv. Statens vegvesen kan også anmelde aktører for brudd på regelverket. Utekontrollen og krimenheter i SVV arbeider med å avdekke organisert og profittmotivert kriminalitet som begås av aktører innenfor deler av transportnæringen. Det er nødvendig av flere hensyn, blant annet for å bidra til et sunt arbeidsmarked, en sunn næring og bedre trafikksikkerhet.

Kilde: Statens Vegvesen

Utredningen av ny forvaltningslov inneholder flere regler om større delingsadgang for taushetsbelagte opplysninger.

Vold i nære relasjoner

Regjeringen har et sterkt fokus på å bekjempe vold mot kvinner og vold i nære relasjoner. Dette er alvorlig kriminalitet. Frihet fra vold i nære relasjoner er en forutsetning for likestilling og bærekraftig utvikling. Justis- og beredskapsdepartementet koordinerer det tverrdepartementale arbeidet for et helhetlig og samordnet arbeid mot vold i nære relasjoner, som tilrettelegger for forebygging, for beskyttelse og hjelp til voldsutsatte og for ansvarliggjøring og straffeforfølgning av voldsutøvere. For regjeringen er det viktig å øke bruken av beskyttelsestiltak som flytter belastningen fra den voldsutsatte til den som utøver volden. Kontaktforbud med elektronisk kontroll (omvendt voldsalarm) er et slikt tiltak.

Hvitvasking og korrupsjon

Ny hvitvaskingslov, som implementerer standardene til Financial Action Task Force (FATF) og EUs fjerde hvitvaskingsdirektiv, trådte i kraft i 2018. I desember 2020 ble det publisert en oppdatert risikovurdering om hvitvasking og terrorfinansiering, som styrker kunnskapsgrunnlaget på området. I 2020 lanserte Regjeringen en ny strategi mot hvitvasking og terrorfinansiering.¹³³

Et åpent og gjennomsiktig samfunn bidrar vesentlig til å forebygge korrupsjon. Et viktig tiltak er å sikre åpenhet om hvilke fysiske personer som eier eller kontrollerer selskaper, slik at selskapene ikke kan misbrukes til å kamuflere transaksjoner eller annen aktivitet. Lov om register over reelle rettighetshavere ble derfor vedtatt i 2019. Det arbeides med forskrifter til loven og utvikling av tekniske løsninger for registeret.

Radikalisering og ekstremisme

Justis- og beredskapsdepartementet har hovedansvaret for den nasjonale koordineringen av det forebyggende arbeidet mot radikalisering og voldelig ekstremisme.¹³⁴ Det er radikaliseringskontakter i samtlige politidistrikter og radikalise-

ringskoordinatorer i kriminalomsorgen. I tillegg er det implementert tiltak som spenner fra barnehage, skole og barnevern via helsesektoren til PST, politiets innsats på nett og kriminalomsorgen. I 2020 etablerte regjeringen en nasjonal veilednings- og ressursfunksjon som skal bidra til samordning og sektorovergripende samarbeid, spre kunnskap og gi råd til privatpersoner om hvor de kan henvende seg lokalt ved en bekymring om radikalisering.

Sikkerhetsutfordringer

Globale sikkerhetsutfordringer er grenseoverskridende og sammensatte. Analyse, forebygging og bekjempelse krever derfor internasjonalt samarbeid. Gjennom Schengen-samarbeidet er Norge forpliktet til å bidra til bruken av systemer for utveksling av informasjon. Dette er nødvendige instrumenter for nasjonale politi-, grense- og tollmyndigheter. Norges deltakelse i Europol og Eurojust har stor betydning for norsk politis evne og muligheter til å få rett informasjon til rett tid og til å bekjempe grenseoverskridende kriminalitet.

Internasjonalt finnes det folkerettslige regler og normer som setter rammer og påvirker hvordan land kan og bør samarbeide. Eksempler på slike er resolusjoner fra FNs sikkerhetsråd, kriminalitets- og terrorkonvensjoner fra FN og Europarådet samt resolusjoner vedtatt av FNs narkotikakommisjon og FNs kriminalitetskommisjon.

For Norge innebærer NATO-medlemskapet en sikkerhetsgaranti. Dette er et sentralt element i norsk sikkerhetspolitikk. Mindre sjøis og varmere hav fører til økt maritim aktivitet i sårbare områder i nord. Noen potensielle konsekvenser av utviklingen er at både kommersiell og militær aktivitet øker, samt at fiskeribestander og menneskelig aktivitet flytter seg lenger nordover og til et større geografisk område. Klimaendringene er både en direkte trussel mot fred og rettferdighet og en trusselmultiplikator som forsterker pågående spenninger og konflikter, og således påvirker det globale sikkerhetslandskapet. Dette innebærer nye sikkerhetsutfordringer. Det øker behovet for overvåking og vil kunne medføre ytterligere behov for søk og redning. Med varmere hav vil også tradisjonelt fiske endre seg, og likeledes behovet for innsats for å redusere uregistret og ulovlig fiske.

NATO har satt klimatrusslene høyt på dagsordenen. Videre er det en ambisjon at NATO blir en plattform for å identifisere og monitorere utslipp fra forsvarssektoren og diskutere de

¹³³ *Regjeringens strategi for bekjempelse av hvitvasking, terrorfinansiering og finansiering av spredning av masseødeleggelsesvåpen*. JD og FIN, 2020.

¹³⁴ *Handlingsplan mot radikalisering og voldelig ekstremisme*. JD, 2020.

sikkerhetspolitiske konsekvensene av klimaendringer. Frem mot NATOs toppmøte sommeren 2021 vil klimaendringer bli en sentral del av arbeidet. Målet er å få tilslutning til å revidere NATOs strategiske konsept, slik at det tar høyde for fremtidige sikkerhetspolitiske utfordringer av klimaendringene. Norge er positiv til økt engasjement fra NATO på klimaområdet, ikke minst gitt vår prioritering av klima og sikkerhet i FNs sikkerhetsråd. Samtidig må klimamålene være realistiske og ta høyde for operative krav og sikkerheten til personellet. Forsvarssektoren vil bidra inn i NATOs arbeid på området.

4.16.6 Regjeringen vil

Globalt

- Videreføre innsatsen for å fremme menneskerettigheter, demokrati, rettsstatsprinsipper og styresett preget av åpenhet, ansvarlighet, inkludering og integritet i norsk utenriks- og utviklingspolitikk.
- Videreføre anti-korrupsjon, klima og miljø, menneskerettigheter og likestilling som tverrgående hensyn i utviklingspolitikken.
- Være en pådriver i arbeidet med å fremme internasjonale normer, standarder og operative tiltak for å forebygge og bekjempe korrupsjon, skatteunndragelser og ulovlig kapitalflyt.
- Følge opp *Strategisk rammeverk for norsk innsats i sårbare stater og regioner* med vekt på å bidra til forebygging, stabilisering og redusert sårbarhet.
- Videreutvikle eksisterende og etablere nye freds- og forsoningsinnsatser gjennom strategisk støtte til forhandlinger, politiske prosesser mellom parter og til oppfølging av fredsavtaler.
- Videreføre et omfattende humanitært engasjement, der hovedmålet er å redde liv, lindre nød og beskytte menneskers verdighet i konflikt og kriser.
- Bidra til at NATO forblir en sterk allianse som kan forhindre krig og konflikt i våre nærområder.
- Arbeide for at NATO utreder et mål for reduksjon av klimagassutslipp fra NATOs egne politiske og militære strukturer og installasjoner.
- Samarbeide med EU om sikkerhetsutfordringer i Europa og omkringliggende regioner.
- Fortsette å bidra til internasjonal bekjempelse av hvitvasking og tilknyttet kriminalitet, bl.a. gjennom deltakelse i relevante internasjonale organisasjoner.

Nasjonalt

- Reformere den nasjonale fiskerikontrollen og styrke arbeidet mot fiskerikriminalitet nasjonalt og internasjonalt gjennom Blue Justice-initiativet og den internasjonale deklarasjonen om organisert kriminalitet i den globale fiskerier næringen (Københavnserklæringen).
- Fortsette arbeidet med en kunnskapsbasert videreutvikling av innsatsen mot radikaliserings og voldelig ekstremisme, blant annet i tråd med endringer i trusselbildet.
- Øke innsatsen for å stanse miljøkriminalitet, økonomisk kriminalitet og annen grensekryssende kriminalitet, både globalt og i Norge.
- Videreutvikle en kunnskapsbasert, helhetlig og samordnet politikk med voldsutsattes rettigheter og behov i sentrum, blant annet gjennom en ny tverrdepartemental handlingsplan for forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner, *Frihet fra vold (2021–2024)*.
- Utarbeide en melding til Stortinget om innsatsen mot vold og overgrep.
- Følge opp tiltakene i stortingsmeldingen om barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet.
- Følge opp effekten av domstolsreformen og fortsette moderniseringen av domstolene for å sikre effektiv saksavvikling og avgjørelser av høy kvalitet, med utgangspunkt i Domstolkommisjonens utredning.
- Fastholde målene for politireformen og sikre at den fullføres i tråd med intensjonen fra 2015.

4.17 Samarbeid for å nå målene

Figur 4.23 Bærekraftsmål 17: Styrke virkemidlene som trengs for å gjennomføre arbeidet, og fornye globale partnerskap for bærekraftig utvikling

4.17.1 Globale utviklingstrekk

Mange lands økonomiske situasjon er betydelig forverret under koronapandemien. Mens arbeidsledighet og fattigdom øker, er skatteinntekter, utenlandsinvesteringer, eksportinntekter og private overføringer fra migrantarbeidere redusert. Noen land er nå i en gjeldskrise.

Tall fra OECD viser at bistanden har økt over tid, og de foreløpige tallene for 2020 viser rekordhøyt nivå på om lag 1 300 milliarder kroner. Bistandsbudsjettene ble opprettholdt da koronapandemien rammet, og noen land klarte også å mobilisere ekstra ressurser som svar på de økte behovene. Det er imidlertid bekymring for at bistanden skal avta i 2021, når mange land ventes å stramme inn den offentlige pengebruken.

Målet fastsatt i FN er at 0,7 prosent av bruttonasjonalinntekten (BNI) skal gå til offisielt utviklingssamarbeid. I 2020 var det seks land som nådde dette målet: Danmark, Luxembourg, Norge, Storbritannia, Sverige og Tyskland.

Samtidig som bistanden spiller en viktig rolle, er næringsutvikling og bærekraftig økonomisk vekst prioriterte mål i de fleste utviklingsland. De ønsker å tiltrekke seg investeringer og bli uavhengige av bistand. Velfungerende markeder og et rettferdig multilateralt handelssystem er grunnleggende for å skape arbeidsplasser, økonomisk vekst og fattigdomsreduksjon.

Koronapandemien har endret premissene for internasjonalt samarbeid. Redusert reisevirksomhet har gått ut over dialog, samarbeid, kunnskapsdeling og erfaringsutveksling, men digitale virkemidler har delvis kompensert for dette. I økende grad arrangeres møter og konferanser på digitale plattformer på en måte som muliggjør bred deltagelse, økt hyppighet og lave reisekostnader. Dette gjelder ikke bare nordiske konsultasjoner, samarbeid i OECD, Europarådet, OSSE og med EU, men også i FN og utviklingsbankene. Økt bruk av digitale plattformer vil trolig fortsette også etter pandemien. Uansett vil det være viktig å bidra til å gjøre vitenskap, teknologi og innovasjon tilgjengelig for flest mulig, slik at digitale forskjeller ikke hindrer lands medvirkning i internasjonale partnerskap. Partnerskap er det mål 17 dypest sett handler om.

4.17.2 Norsk perspektiv

Delmålene under mål 17 handler om å mobilisere ressurser, utvikle og dele teknologi, bygge kapasitet, sikre et regelbasert handelssystem, fremme makroøkonomisk stabilitet, utarbeide god statistikk og etablere solide samarbeidsmekanismer for bærekraftig utvikling.

Finansiering, delmål 17.1–17.5: I overensstemmelse med *Addis Ababa Action Agenda* (AAAA) om finansiering av utvikling fremheves skatter og avgifter, bistand, gjeldshåndtering og investeringsfremmende regimer som viktig for mobilisering av ressurser for bærekraftig utvikling.

Teknologi, delmål 17.6–17.8: Disse delmålene understreker behovet for internasjonalt samarbeid for å gjøre vitenskap, teknologi og innovasjon tilgjengelig for utviklingsland og øke kunnskapsdeling, inkludert miljøvennlig teknologi.

Kapasitetsbygging, delmål 17.9: Dette delmålet handler om styrket internasjonal støtte til kompetanse- og kapasitetsbygging i utviklingsland for å gjennomføre 2030-agendaen.

Handel, delmål 17.10–17.12: Disse delmålene er ment å fremme et universelt, regelbasert, åpent, ikke-diskriminerende og rettferdig multilateralt handelssystem under Verdens handelsorganisasjon. Videre understrekes behovet for økt eksport fra utviklingsland, særlig de fattigste, bl.a. gjennom toll- og kvotefri markedsadgang.

Systemiske spørsmål, delmål 17.13–17.19: Makroøkonomisk stabilitet skal fremmes bl.a. gjennom koordinering og samstemthet i politikken. Et globalt, inkluderende partnerskap for bærekraftig utvikling er nødvendig for å mobilisere og dele kunnskap, ekspertise, teknologi og

penger i arbeidet med bærekraftsmålene i alle land, særlig utviklingsland. Videre fremheves betydningen av støtte til kapasitetsbygging mht. innsamling og bruk av data og statistikk av høy kvalitet, blant annet for å måle fremgang i arbeidet med bærekraftsmålene. Bred mobilisering er et stikkord, og gjelder statlige virksomheter, kommuner og fylkeskommuner, forsknings- og utdanningsinstitusjoner, bedrifter og næringslivets organisasjoner og frivillige organisasjoner.

Samstemthet er delmål 17.17. Norge arbeider for å sikre samstemthet både i selve utviklingspolitikken og mellom utviklingspolitikken og

andre politikkområder. Det er et mål at norsk politikk skal bidra til en global utvikling i samsvar med bærekraftsmålene. Som et minimum skal norsk politikk ikke ha negative virkninger på andre lands utvikling enten det gjelder handel, menneskerettigheter, jordbruk, migrasjon, investeringer, klima og miljø, energi eller sikkerhet.

4.17.3 Norske målepunkter for bærekraftsmål 17

Målepunkter merket * finnes det data for på SSBs portal ssb.no/sdg.

Delmål 17.1: Styrke og mobilisere nasjonale ressurser, blant annet gjennom internasjonal støtte til utviklingsland, med sikte på å bedre landenes evne til å kreve inn skatter og andre avgifter

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> statens samlede inntekter som andel av BNP, fordelt på kilde andel av nasjonalbudsjettet som finansieres gjennom nasjonale skatter 	<ul style="list-style-type: none"> offentlig forvaltnings totale inntekter som andel av BNP* andel av statsregnskapet som er finansiert av skatter og avgifter* norsk bistand til faglig samarbeid norsk bistand til den internasjonale innsatsen for å styrke nasjonal ressursmobilisering i utviklingsland

Delmål 17.2: Påse at de utviklede landene fullt ut gjennomfører sine offisielle bistandsforpliktelser (ODA) overfor utviklingslandene, blant annet forpliktelsen som mange av dem har påtatt seg til å gi 0,7 prosent av ODA/BNI i bistand til utviklingsland og 0,15–0,20 prosent av ODA/BNI til de minst utviklede landene; ODA-ytere oppfordres til å vurdere å gi minst 0,20 prosent av ODA/BNI i bistand til de minst utviklede landene

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> netto offentlig utviklingsbistand, samlet og til de minst utviklede landene, som andel av bruttonasjonalinntekten (BNI) til givene i Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utviklings (OECD) komité for utviklingsbistand 	<ul style="list-style-type: none"> ODA (nominelle tall) ODA i prosent av BNI ODA til de minst utviklede landene ODA til partnerland

Delmål 17.3: Mobilisere ytterligere finansielle ressurser til utviklingslandene fra flere kilder

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> utenlandske direkteinvesteringer, offisiell bistand og Sør-Sør-samarbeid som andel av brutto nasjonalinntekt omfang av overføringer (i dollar) som andel av samlet BNP 	<ul style="list-style-type: none"> privat sektors investeringer i utviklingsland Norfunds investeringer i utviklingsland norsk støtte til mobilisering av private investeringer i utviklingsland

Delmål 17.4: Bistå utviklingslandene med å oppnå langsiktige og bærekraftige gjeldsvilkår gjennom en samordnet politikk for å fremme gjeldsfinansiering, gjeldslette eller omstrukturering av gjeld, og behandle de fattigste og mest gjeldstyngede landenes utenlandsgjeld på en måte som reduserer gjeldsrelatert nød

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> betjening av gjeld som andel av vare- og tjenesteeksport 	<ul style="list-style-type: none"> norsk støtte til G20/Parisklubbens gjeldsmoratorium og felles rammeverk for restrukturering av gjeld norsk støtte til IMF og de multilaterale utviklingsbankenes analyser av gjeldsbærekraft og arbeid for styrket forvaltning av gjeld og mer bærekraftige statsfinanser

Delmål 17.5: Vedta og gjennomføre investeringsfremmende ordninger for de minst utviklede landene

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> antall land som vedtar og gjennomfører investeringsfremmende ordninger for utviklingsland, inkludert de minst utviklede landene 	<ul style="list-style-type: none"> norske private investeringer i utviklingsland investeringer i de minst utviklede landene gjennom Norfund

Delmål 17.6: Bedre tilgangen til og styrke nord-sør-samarbeidet, sør-sør-samarbeidet og det triangulære samarbeidet regionalt og internasjonalt om vitenskap, teknologi og innovasjon, og forbedre kunnskapsdelingen på gjensidig avtalte vilkår, blant annet gjennom å samordne eksisterende ordninger bedre, særlig på FN-nivå, og gjennom en global mekanisme for tilgjengeliggjøring av teknologi

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> antall abonnenter med Internett-tilkøpling via fast bredbånd per 100 innbyggere, fordelt på hastighet 	<ul style="list-style-type: none"> faglig samarbeid om digitalisering for utvikling, inkludert støtte til digitale fellesgoder antall utenlandske studenter som tar hele eller deler av sin utdanning i Norge antall norske studenter som tar hele eller deler av sin utdanning i utlandet

Delmål 17.7: Fremme utvikling, overføring, spredning og formidling av miljøvennlig teknologi til utviklingsland på fordelaktige vilkår, blant annet på ikke-markedsmessige vilkår eller på vilkår som på andre måter er gunstigere enn det andre land får, etter gjensidige avtaler

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> samlet godkjent finansiering til utviklingsland for å fremme utvikling, overføring, spredning og formidling av miljøvennlig teknologi 	<ul style="list-style-type: none"> norsk klimafinansiering til utviklingsland

Delmål 17.8: Igangsette teknologibanken og ordningen for kapasitetsbygging innenfor vitenskap, teknologi og innovasjon for de minst utviklede landene innen 2017, og øke bruken av muliggjørende teknologi, særlig informasjons- og kommunikasjonsteknologi

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen som bruker Internett 	<ul style="list-style-type: none"> andel av befolkningen i aldersgruppen 16–79 år som bruker internett*

Delmål 17.9: Øke den internasjonale støtten til å gjennomføre en effektiv og målrettet kapasitetsbygging i utviklingsland og dermed støtte nasjonale planer for gjennomføring av alle bærekraftsmålene, blant annet gjennom nord-sør-samarbeid, sør-sør-samarbeid og trepartssamarbeid

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> dollarverdien av finansiell og faglig bistand til utviklingsland (blant annet gjennom samarbeid mellom nord og sør, sør og sør og triangulært) 	<ul style="list-style-type: none"> støtte til faglig samarbeid for å styrke kompetanse og kapasitet i offentlige institusjoner i samarbeidsland

Delmål 17.10: Fremme et allment, regelbasert, åpent, ikke-diskriminerende og likeverdig multilateralt handelssystem underlagt Verdens handelsorganisasjon, blant annet ved å slutføre forhandlingene under organisasjonens Doha-runde

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> globalt vektete gjennomsnittlige tollsatser 	

Delmål 17.11: Øke utviklingslandenes eksport betydelig, særlig med sikte på å doble de minst utviklede landenes andel av verdens eksport innen 2020

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> utviklingslandenes og de minst utviklede landenes andel av verdens eksport 	<ul style="list-style-type: none"> norsk import fra utviklingsland

Delmål 17.12: Innen gitte tidsrammer gi alle de minst utviklede landene varig avgiftsfri og kvotefri markedsadgang, i samsvar med beslutninger i Verdens handelsorganisasjon, blant annet ved å sikre at preferanseopprinnelsesregler for importvarer fra de minst utviklede landene er klare og enkle, slik at de bidrar til å lette markedsadgangen

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> gjennomsnittlige tollsatser som pålegges utviklingslandene, de minst utviklede landene og små utviklingsøystater 	

Delmål 17.13: Styrke stabiliteten i verdens makroøkonomi, blant annet gjennom politisk samordning og samstemthet

Globale indikatorer:

Mulige norske målepunkter:

- makroøkonomiske instrumenter

Delmål 17.14: Oppnå en mer samstemt og helhetlig politikk for bærekraftig utvikling

Globale indikatorer:

Mulige norske målepunkter:

- antall land som har innført ordninger for å oppnå en mer samstemt politikk for bærekraftig utvikling

Delmål 17.15: Respektere hvert lands politiske handlingsrom og lederskap med hensyn til å etablere og gjennomføre egen politikk for fattigdomsbekjempelse og bærekraftig utvikling

Globale indikatorer:

Mulige norske målepunkter:

- omfang av bruk av landenes egne resultatrammeverk og planleggingsverktøy, fordelt på aktører innenfor utviklingssamarbeid

Delmål 17.16: Styrke det globale partnerskapet for bærekraftig utvikling og understøtte det med partnerskap mellom flere interessenter som kan mobilisere og dele kunnskap, ekspertise, teknologi og finansielle ressurser, for å bidra til at alle land, særlig utviklingslandene, oppnår bærekraftsmålene

Globale indikatorer:

Mulige norske målepunkter:

- antall land som rapporterer om fremgang når det gjelder å få på plass rammeverk som bistandsaktører og andre interessenter bruker for å overvåke måloppnåelse, og som bidrar til å nå bærekraftsmålene
- Norges åpenhet i henhold til International aid Transparency Initiative (IATI)

Delmål 17.17: Stimulere til og fremme velfungerende partnerskap i det offentlige, mellom det offentlige og det private og i det sivile samfunn som bygger på partnerskapenes erfaringer og ressursstrategier

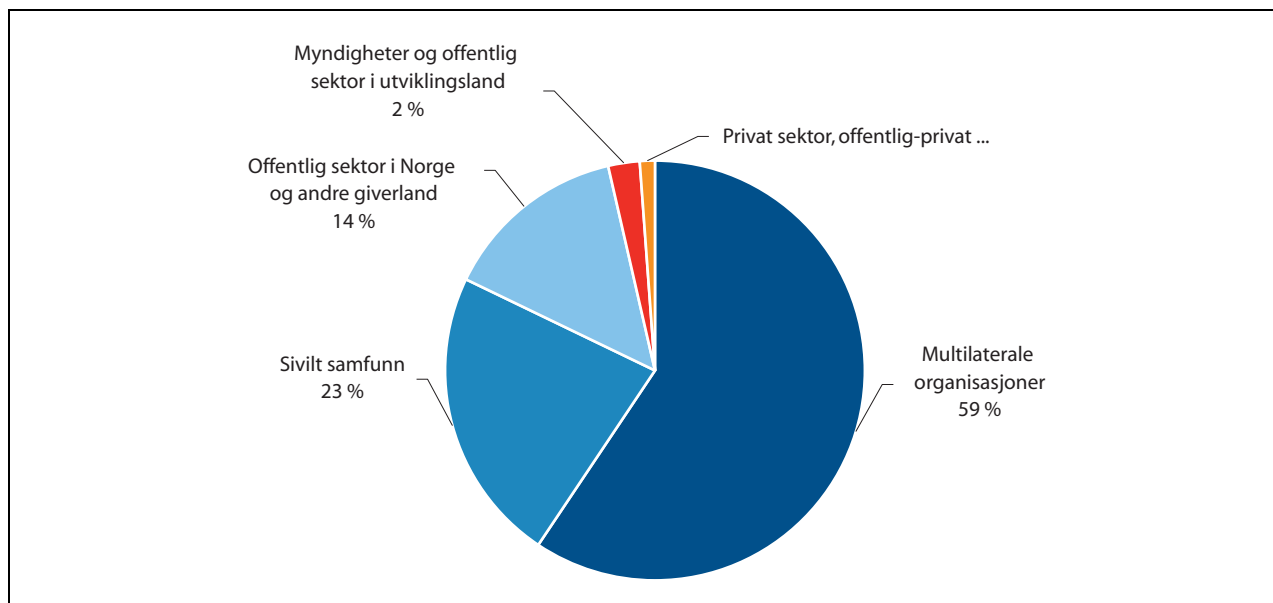
Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • beløp i dollar som øremerkes til partnerskap mellom det offentlige og private og i det sivile samfunn 	<ul style="list-style-type: none"> • satellittregnskap for ideelle og frivillige organisasjoner • antall norske bedrifter som er medlem av UN Global Compact • antall samarbeidsavtaler mellom norske og utenlandske UH-institusjoner • antall kommuner som har implementert bærekraftsmålene i sin planlegging • antallet innovasjonsprosjekter som gjennomføres i partnerskap mellom offentlig og privat sektor

Delmål 17.18: Innen 2020 øke støtten til kapasitetsbygging i utviklingsland, også i de minst utviklede landene og små utviklingsøystater, for i betydelig grad å bedre tilgangen til pålitelige og aktuelle data av høy kvalitet fordelt etter inntekt, kjønn, alder, rase, etnisitet, migrasjonsstatus, funksjonsevne, geografisk plassering og andre nasjonalt relevante kjennetegn

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • statistisk kapasitetsindikator for overvåking av bærekraftig utvikling 	<ul style="list-style-type: none"> • nasjonal statistikklovgivning som oppfyller de grunnleggende prinsippene for offisiell statistikk* • nasjonal statistikkplan som er fullfinansiert og under innføring* • støtte til statistikk og registre for utvikling i og utenfor Kunnskapsbanken i Norad

Delmål 17.19: Innen 2030 bygge videre på eksisterende initiativer for å utvikle målemetoder for bærekraftig utvikling som supplerer bruttonasjonalprodukt, og støtte kapasitetsbygging på statistikkområdet i utviklingsland

Globale indikatorer:	Mulige norske målepunkter:
<ul style="list-style-type: none"> • dollarverdien av alle ressurser som er avsatt for å styrke utviklingslandenes oppbygging av kapasitet på statistikkområdet • andel av land som a) har utført minst én folke- og boligtelling i løpet av de ti siste årene, og som b) har registrert 100 prosent av alle fødsler og 80 prosent av alle dødsfall 	<ul style="list-style-type: none"> • har utført minst en folke- og boligtelling i løpet av de siste ti årene* • har registrert 100 prosent av alle fødsler og 80 prosent av alle dødsfall*

Figur 4.24 Kanaler for norsk bistand i 2020

Kilde: Norad

4.17.4 Overordnede tiltak og strategier for Norges bidrag globalt

Norsk bistand kanaliseres bilateralt, gjennom de multilaterale utviklingsbankene, FN-systemet og sivilsamfunnsorganisasjoner, se figur 4.24.

Nasjonal ressursmobilisering

Norge er en pådriver for å styrke nasjonal mobilisering av ressurser for bærekraftig utvikling. Dette omfatter skattlegging, anti-korrupsjon, handel, investeringer, pengeoverføringer fra migrantarbeidere, god gjeldshåndtering og solid naturressursforvaltning og forutsetter lovgivning, systemer, institusjoner, kompetanse og kapasitet. Dette var et hovedtema da Norge var president i ECOSOC i 2020, og resulterte i etableringen av FNs høynivåpanel for finansiell ansvarlighet, åpenhet og integritet (FACTI-panelet). Norge støtter også internasjonale initiativ for gjeldslette og sletting av gjeld.

Regjeringen har re-etablert og styrket det faglige samarbeidet for å bidra til kompetanse og kapasitet i offentlige institusjoner i samarbeidsland gjennom Kunnskapsbanken som ble etablert i 2018.

Det gis handelsrettet utviklingsbistand til eksportører i utviklingsland, slik at de settes i stand til å oppfylle krav til standarder og kvalitet for å utnytte og utvide markedsadgang.

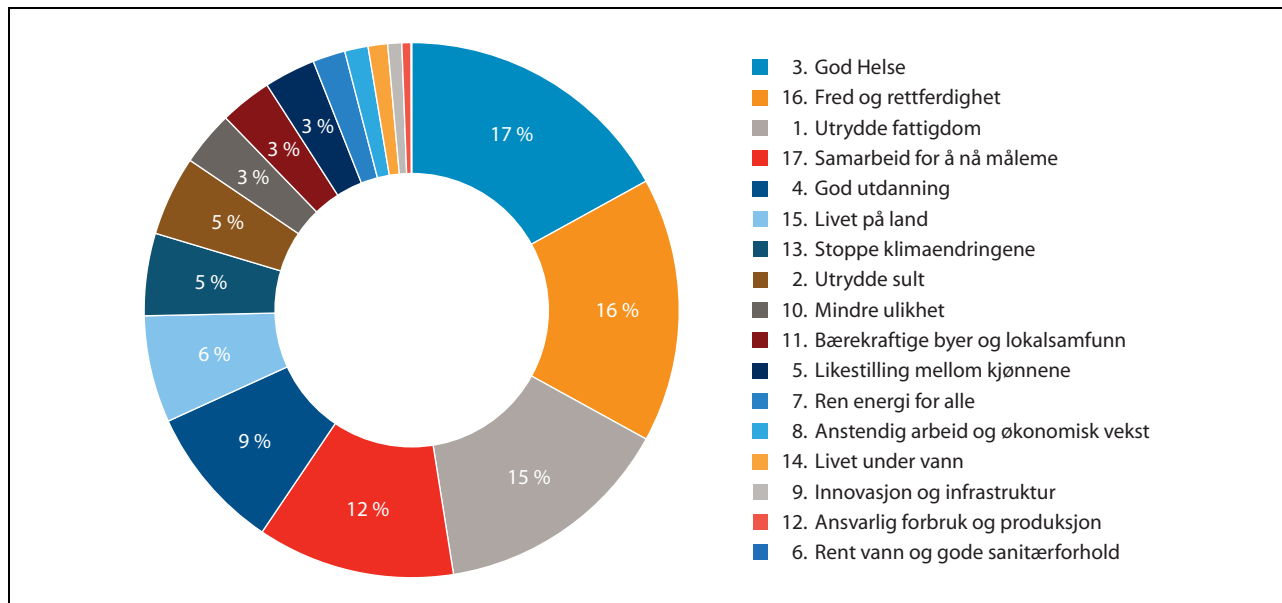
Partnerskap

Sivilsamfunnsorganisasjonene er viktige aktører, og forvaltet 23 prosent av samlet norsk bistand i 2020, se figur 4.24. Norske organisasjoner samarbeider med fagorganisasjoner, kirkesamfunn, og representanter for marginaliserte grupper på landnivå og bidrar til tjenestelevering. De er også aktive endringsaktører internasjonalt og i Norge.

Samarbeidet med privat sektor for å mobilisere ytterligere finansielle ressurser til utviklingsland fra flere kilder står sentralt i norsk utviklingspolitikk. Gjennom opprettelsen av *Pådriverforum for næringsutvikling* og gjennom ordningene *Bedriftsstøtte* og *Strategiske partnerskap* har regjeringen lagt til rette for et strategisk samarbeid med norsk næringsliv og norske kunnskapsmiljøer, med sikte på bedre måloppnåelse.

Den norske bistanden finansierer aktiviteter innen alle bærekraftsmålene. Innsatsen er størst på mål 3 god helse, mål 16 fred, rettferdighet og velfungerende institusjoner og mål 1 utrydde fattigdom, se figur 4.25.

Uten effektivt multilateralt samarbeid er det heller ikke mulig å nå bærekraftsmålene. Det multilaterale systemet legger til rette for at medlemslandene kan utføre oppgaver i fellesskap. Organisasjonene er både regel- og normutvikler, iverksetter og gjennomfører. Systemet produserer globale fellesgoder, som bedre helse, sikkerhet og kunnskap for verdens befolkning. Systemet har også spesifikke roller som gjelder gjennom-

Figur 4.25 Norsk bistand fordelt på bærekraftsmål, 2020. Prosent.

Kilde: Norad

føringen av bærekraftsmålene innenfor enkelte sektorer. Det internasjonale arbeidet for å nå bærekraftsmålene foregår i første rekke i FN, utviklingsbankene, OECD og EU, og også i en rekke andre regionale organisasjoner og forskjellige samarbeidsfora.

Innen EU er hovedtendensen at landene svarer på dagens økonomiske, sikkerhetspolitiske og globale utfordringer med forpliktende samarbeid. EU er tyngdepunktet i samarbeidet, og en pådriver i å forsvare demokrati, menneskerettigheter og det multilaterale systemet. EUs grønne giv er et definerende prosjekt som også setter dagsorden globalt, også for Norge som en aktiv partner for EU.

Norge støtter også opp om EUs grønne giv gjennom nordisk samarbeid. Det gjelder som forsvaret av og i gjennomføringen av Paris-avtalen om klima, men også på områder som luft, kjemikalier, avfall, hav og natur samarbeider de nordiske landene om å få ambisiøse mål inn i det europeiske og det globale arbeidet. Regjeringen vil prioritere arbeidet for et bærekraftig Norden i tråd med visjonen 2030 når Norge overtar formannskapet i Nordisk Ministerråd i 2022. I formannskapet vil Norge være pådriver for at det nordiske samarbeidet tester ut nye løsninger som gir økt kunnskap for å nå bærekraftsmålene.

Barentssamarbeidet har vært en hjørnestein i det regionale samarbeidet i Arktis siden 1993. Norge har formannskapet i Barentsrådet frem til oktober 2021 med kunnskap og bærekraftig utvik-

ling i Barentsregionen som en av prioriteringene. Rapporten *Barents 2050 – Impacts, opportunities, and risks of climate change and climate mitigation* understreker betydningen av innovasjon og bruk av lavkarbonteknologier i Barentsregionen. Denne tenkningen ligger til grunn for norsk bidrag til oppdateringen av klimahandlingsplanen for Barentsregionen som skal vedtas på utenriksministermøtet i oktober 2021. Under Barentsrådet pågår kontinuerlig innsats for klima og miljø, biodiversitet, bærekraftig skogbruk, lavutslipps-transport og -infrastruktur, utdanning og innovasjon. Det legges også betydelig vekt på urfolk og ungdom. Gjennom denne utstrakte virksomheten på en rekke områder har Barentsrådet som mål å utvikle en mer bærekraftig og livskraftig Barentsregion i tråd med 2030-agendaen.

Arktisk råd er det ledende mellomstatlige forumet for fremme av samarbeid, koordinering og samhandling mellom de arktiske statene og arktiske urfolk, med særskilt fokus på bærekraftig utvikling og vern av miljøet i Arktis. Arbeidet utføres primært i seks arbeidsgrupper, som alle arbeider for å fremme Agenda 2030. Arbeidet omfatter reduksjon av utslipp av kortlevde klimadrivere, overvåking og kartlegging av det arktiske miljøet, bevaring av biodiversitet og bærekraften til levende ressurser i Arktis, vern av det arktiske marine miljøet, bærekraftig vekst og blå bioøkonomi. Rådet leverer vitenskapelig kunnskapsgrunnlag til FNs klimapanel og andre internasjonale organisasjoner og stater om globale tiltak for

Boks 4.57 Nordisk samarbeid

De nordiske landene har løftet arbeidet med bærekraftsmålene til en overordnet prioritering i nordisk ministerråds virksomhet i perioden 2021–2024. I den nordiske visjonen for 2030 står de nordiske landene sammen om at «Norden skal bli verdens mest bærekraftige og integrerte region». Det legges økt innsats og ny giv inn i samarbeidet for et bærekraftig Norden langs tre strategiske prioriteringer: 1) Et grønt Norden, 2) Et konkurransedyktig Norden, og 3) Et sosialt bærekraftig Norden. Disse prioriteringene følges opp i særskilte satsinger og i handlingsplanen for 2021–2024.

De globale målene om bærekraftig forbruk og produksjon (bærekraftsmål 12), klima (mål 13), hav (mål 14) og biologisk mangfold (mål 15) står sentralt i det nordiske samarbeidet. De nordiske landene samarbeider i konkrete og ambisiøse prosjekter på prioriterte områder som transport og klima, energi, sirkulær økonomi og natur. Felles for disse prosjektene er at det skal forsterke det tverrsektorielle samarbeidet, styrke kunnskapsgrunnet og gjennomføre prosjekter som leverer på bærekraftsmålene.

å begrense utslipp av drivhusgasser og kortlevde klimadrivere. Norge overtar formannskapet i Arktisk råd i 2023 og vil bidra til arbeidet med bærekraftsmålene.

4.17.5 Overordnede tiltak og strategier nasjonalt

Innbyggerne som ressurs

En nøkkelfaktor i arbeidet med bærekraftsmålene er å involvere og engasjere alle aktører til felles innsats – også innbyggerne. Mange frivillige organisasjoner og grupper er svært aktive og ønsker å bidra til en bærekraftig verden både gjennom egne valg og gjennom å påvirke politikken.

Forum for utvikling og miljø (ForUM) er en paraplyorganisasjon for om lag 50 organisasjoner og har kunnskap om og utvikler politikk innen feltene klima, miljø, utvikling, fred og menneskerettigheter. Til sammen representerer medlemsorganisasjonene et stort mangfold, med en stor del av Norges befolkning som medlemmer som ønsker å stå sammen for å fremme en rettferdig og bærekraftig utvikling i verden. Organisasjonen deltar også i internasjonale nettverk.

Mange kommuner ønsker å styrke dialogen med innbyggerne gjennom aktiviteter for sosial bærekraft. Sosial bærekraft handler om tilhørighet og å sikre innbyggerne like muligheter til å delta i samfunnet. Et eksempel fra Trondheim er *Veien til bærekraftige samfunn*, der kommunen sammen med Eggs Design og CityXChange har utarbeidet metoder og hjelpemidler for å koble lokal politikk, innbyggerdrevet innovasjon og

forretningsutvikling til bærekraftsmålene. Initiativet skal hjelpe politikere og beslutningstakere å bygge et smartere og mer bærekraftig samfunn.

Regjeringen vil undersøke styrker og svakheter ved ulike modeller for innbyggermedvirkning og vurdere hvordan de kan brukes for å styrke arbeidet med bærekraftsmålene.

Samarbeidsavtale med KS

KS og Kommunal- og moderniseringsdepartementet har våren 2021 inngått en samarbeidsavtale om oppfølgingen av bærekraftsagendaen og innovasjon i offentlig sektor.

Målet er å legge til rette for at både kommunene, fylkeskommunene og staten kan satse på nytenking og oppnå en bærekraftig og innovativ offentlig sektor, som evner å imøtekomme utfordringene de neste tiårene og møte innbyggernes behov.

Å løse de store samfunnsutfordringene krever både mindre innovasjoner og større systeminnovasjoner, samarbeid om utvikling av nye virkemidler og en sterkere mobilisering av både kommunal og statlig sektor. Spredning av erfaringer og gevinstrealisering vil være sentralt i både arbeidet med innovasjon i offentlig sektor, og i arbeidet med bærekraftsmålene.

Regjeringen og KS skal samarbeide om å

- teste ut nye løsninger på større samfunnsutfordringer
- utvikle en forståelse av hva bærekraftsmålene innebærer for fylkeskommuner og kommuner, og hvordan målene kan operasjonaliseres på

en måte som speiler utfordringene nasjonalt, regionalt og lokalt

- utvikle kunnskapsgrunnlaget for å måle kommunesektorens bidrag til bærekraftsmålene
- identifisere indikatorer som kan følge utviklingen av bærekraftsmålene over tid, som en støtte til lokal, regional og eventuelt også nasjonal resultatmåling og politiske beslutningsprosesser
- hente inn og formidle erfaringer fra kommunesektorens arbeid med bærekraftsmålene
- sikre lokaldemokratiet i arbeidet med bærekraftsmålene
- utarbeide lokale og regionale rapporter som del av den norske frivillige rapporteringen i FN

Samstemthet

Utviklingssamarbeidet har en særlig rolle i innsatsen for fattigdomsreduksjon globalt. For å oppnå resultater er det helt avgjørende at annen politikk, andre aktører og andre finansieringskilder trekker i samme retning. Det gjelder nasjonal politikk, så vel som internasjonale rammeverk og prosesser.

Norge arbeider for å sikre samstemthet både i selve utviklingspolitikken og mellom utviklingspolitikken og andre politikkområder. Det er et mål at

norsk politikk skal bidra til en global utvikling i samsvar med bærekraftsmålene. Som et minimum skal norsk politikk ikke ha negative virkninger på andre lands utvikling enten det gjelder handel, menneskerettigheter, jordbruk, migrasjon, investeringer, klima og miljø, energi eller sikkerhet.

Begrepet samstemthet har endret seg siden OECD begynte å bruke det på 1990-tallet. Den opprinnelige forståelsen var at et land ikke skulle føre en politikk som undergravde støtten til utviklingsland. Hovedmålet var å unngå effekter som dro i motsatt retning av utviklingssamarbeidet. Senere ble definisjonen utvidet til at øvrig politikk ikke bare skulle unngå å undergrave, men også søke å støtte opp om de utviklingspolitiske målene.

Med 2030-agendaen har fokus beveget seg fra forholdet mellom nasjonale politikkområder og mål for utviklingssamarbeid, til hvordan all politikk som føres ute og hjemme påvirker muligheten til å nå bærekraftsmålene. Norsk politikk innen handel, landbruk, menneskerettigheter, migrasjon, investeringer, klima, miljø, energi og sikkerhet tar sikte på utformes slik at den bidrar til global utvikling i samsvar med bærekraftsmålene.

Siden 2011 er det utarbeidet ni samstemthetsrapporter som del av den årlige budsjettproposi-

Boks 4.58 Multilateral bistand

De multilaterale organisasjonenes virksomhet har en avgjørende rolle i å bidra til å oppfylle bærekraftsmålene innenfor sitt respektive ansvarsområde, og utarbeider langtidspaner med dette som utgangspunkt. Dette gjelder både FN-organisasjonene og utviklingsbankene.

Vedtatte reformer i FNs utviklingssystem innebærer at FNs oppfølging i det enkelte land skal nedfelles i et felles strategisk rammeverk som er avtalt med myndighetene. Dette innebærer felles prioriteringer og samarbeid, ofte på tvers av sektorer. FNs stedlige koordinator er strategisk leder for FNs landteam. Som bærer av FN-paktens verdier, har FNs landteam en viktig rolle i å fremme internasjonale normer og standarder i landenes arbeid for å nå bærekraftsmålene. Prinsippet om at ingen skal utelates er derfor førende, med vekt på inkludering, likestilling og menneskerettighetsbaserte tilnærminger.

De multilaterale utviklingsbankene er alle forpliktet av 2030-agendaen. Målet om å utrydde ekstrem fattigdom innen 2030 (bærekraftsmål 1) ble først formulert av Verdensbanken. Utviklingsbankene er sterkt engasjert i «Building Back Better & Greener», med vekt på grønnere og mer inkluderende økonomisk vekst, med en unik mulighet til også å fremme kvinner og likestilling som en integrert del av dette viktige arbeidet.

Blant mottakerne av kjerne støtte fra Norge er FNs utviklingsprogram (UNDP), som er en viktig aktør i gjennomføringen av bærekraftsmålene og som i kraft av sitt brede mandat har en viktig rolle i FNs oppfølging av 2030-agendaen. Norge gir også store kjernebidrag til utviklingsbankene, særlig Verdensbanken og Afrikabanken, med Verdensbanken som en spesielt kapitalsterk og normativt tung institusjon på utviklingsområdet.

Boks 4.59 Sivilsamfunnet ønsker bedre samstemthet

Kirkens Nødhjelp er blant organisasjonene som, i samarbeid med andre organisasjoner, jevnlig vurderer i hvilken grad politikken regjeringen fører er samstemt for bærekraftig utvikling. I fire rapporter er det satt søkelys på en rekke utfordringer for arbeidet med samstemthet. Det er anbefalt tiltak for å styrke de institusjonelle mekanismene som kan bidra til å sikre samstemthet innenfor og mellom ulike politikkområder, samt pekt på tematiske områder som fremstår som utfordrende. Den siste rapporten sier blant annet at regjeringen bør:

- Utvikle en helhetlig norsk handlingsplan for bærekraftsmålene, hvor samstemthet er en integrert del.
- Styrke rapporteringsmekanismene for samstemthet.
- Tydeliggjøre de ulike departementenes ansvar knyttet til samstemthet.
- Utrede om man skal lovfeste samstemthet, inspirert av den danske loven for internasjonalt utviklingsarbeid.

sjonen til Stortinget: *Globale fellesgoder* (2011), *Investeringer i energisektoren* (2012), *Fordeling og økonomisk vekst* (2013), *Norge og de nye utviklingsmålene* (2014), *Fred, sikkerhet og utvikling* (2015), *Bærekraftsmål 16 om fredelige og inkluderende samfunn med velfungerende rettssystemer og ansvarlige institusjoner på alle nivå* (2016), *Bærekraftsmål 16.5 om bekjempelse av korrupsjon* (2017), *Samstemthetsreformen* (2018) og *Klima og miljø* (2019). Rapportene er utarbeidet av Uten-

riksdepartementet i samarbeid med andre berørte departementer.

Utfordringer for samstemthet

Samstemthet er et politisk begrep. Utfordringene i samstemthetsagendaen reflekterer at det alltid vil være krevende å avveie ulike samfunnsmessige hensyn. Økonomisk ulikhet mellom land, og hvordan man både kan sikre økonomisk utvikling og

Boks 4.60 Bedriftenes rolle i bærekraftsarbeidet globalt

Norske bedrifter vektlegger bærekraft i sine forretningsmodeller og verdikjeder. Enkeltbedrifter, sammen med organisasjoner som NHO og UN Global Compact Norge, er pådrivere. Bærekraftsagendaen gir nye forretningsmuligheter, bl.a. innen energi, transport, grønn teknologi og smarte byer. Noen eksempler:

- Mills AS forpliktet seg til å halvere matsvinnet innen 2030, i tråd med bransjeavtalen om reduksjon av matsvinn og bærekraftsmål 12. Gjennom systematisk arbeid med dette over tid, har Mills klart å innfri avtalen hele tolv år før tiden. Mills vil jobbe for ytterligere reduksjon i matsvinn fremover, i tillegg til å tilby sunnere produkter og smartere emballasje.
- Scatec Solars hovedmålsetning er å levere konkurransedyktig og bærekraftig solenergi globalt. Selskapet bidrar direkte til bærekraftsmål 7 om ren energi til alle. Scatec har drift og utbygging i Europa, Afrika, Midtøsten, Latin-Amerika og Asia. Fornybar energi er et av de raskest voksende markedene globalt.
- Norsk sjømatindustri har fokus på bærekraftig matproduksjon. Laksefôr inneholder proteiner fra soya. Soyaproduksjon anses som én av de største årsakene til avskoging i Sør-Amerika. Oppdrettsbransjen har i lang tid forpliktet seg til å bruke soya som ikke medfører risiko for avskoging av regnskog. Fra august 2020 krever norsk sjømatindustri at soyaleverandørene heller ikke leverer soya som kan føre til avskoging til andre kunder. De leverandørene som leverer til norsk oppdrettsbransje, skal altså ikke formidle soya dyrket på brasiliansk land avskoget etter august 2020 til noen av sine kunder.

Kilder: NHO, Matvett, E24

løse de store, økende og globale klima- og miljøutfordringene som utviklingen både kan bidra til og samtidig trues av, er ofte en kilde til diskusjon om samstemthet. Stenger rike land fattige land ute fra sitt marked gjennom importbegrensende tiltak som toll og høye standardkrav til importvarene? Kan handel undergrave klima og miljøhensyn?

Handel har stor betydning for velstandsvekst og bekjempelse av fattigdom og bidrar til mer effektiv ressursutnyttelse i alle land som tar del i den internasjonale arbeidsdelingen. Gode rammebetingelser for investeringer og gjensidig handelstilgang er viktige bidrag til økonomisk vekst og økt sysselsetting. Det er avgjørende at hele befolkningen får ta del i velstandsøkningen som følger av internasjonal handel.

Norge legger vekt på en prinsipiell tilnærming til spørsmål om handel, investeringer, helse, klima og miljø. Vi må sikre et multilateralt rammeverk for utvikling der tiltak og politiske beslutninger i størst mulig grad trekkes i sammen mot det felles målet om en bærekraftig utvikling. Resultatet av forhandlinger må oppleves som en rettfærdig balansering av ulike lands interesser, med sikte på bredest mulig oppslutning. Respekt for internasjonale kjøregler som bidrar til en bærekraftig utvikling, styrker muligheten for at alle land skal kunne nå bærekraftsmålene.

Regjeringen arbeider for å styrke multilaterale regelverk for handel og investeringer slik at de

bidrar til bærekraftig utvikling. Dette er både i Norges og utviklingslandenes interesse. Det må jobbes aktivt for å hindre at internasjonal handel gir nasjonale eller internasjonale aktører anledning til å utnytte markedsrett på en slik måte at den truer velferd, miljø og en bærekraftig produksjon. I 2015 vedtok medlemslandene i WTO å avvikle bruken av eksportsubsidier innen utgangen av 2020. Norge har som mange andre land tollfrihet ved import av alle varer fra de minst utviklede landene i verden, og redusert toll ved import fra øvrige utviklingsland i henhold til OECDs DAC-liste. Innenfor handelsrettet utviklingssamarbeid satses det på bistand til eksportører i utviklingsland, slik at de settes i stand til å oppfylle krav til standarder og kvalitet for å utnytte og utvide markedsadgang.

Koronapandemien har vist hvordan en trussel mot folks helse kan spre seg over hele kloden og få store konsekvenser for både det enkelte lands økonomi og for verdensøkonomien samlet. Ett enkelt land kan ikke løse utfordringene alene. For å bekjempe viruset må land gå sammen om utvikling av og tilgang til vaksiner. Om vaksinen forbeholdes de som har størst betalingsevne, vil man ikke få bukt med viruset, og det vil kunne spre seg på nytt. Betalingssterke lands behov for å vaksinere sine innbyggere kan derfor gå på bekostning av utviklingslands behov for det samme. Det er også denne erkjennelsen som ligger under de

Boks 4.61 En global investeringspilot

Norge bidrar til den globale kunnskapsutviklingen for å gi grunnlag for politikktutforming hjemme og globalt. Det er behov for å utvikle mekanismer som støtter opp om kunnskapsflyt mellom land, med mål om å bygge kapasitet innenfor vitenskap, teknologi og innovasjon i lav- og lavere mellominntektsland. Det handler også om å løfte likeverdige partnerskap (*equitable partnerships*) som fremmer partnernes egen forskningsagenda og prioriteringer. Partnerskap med institusjoner i lav- og lavere mellominntektsland skal sikre forskning av høy kvalitet og relevans for utfordringene i landene. Forskningsrådet har tatt initiativ til å etablere en global plattform for å investere i bruk og videreutvikling av resultater fra pågående og nylig avsluttede forsknings- og innovasjonsprosjekter spesielt rettet mot bærekraftsmålene.

Forskningsrådet fremmer også forskningsbasert kunnskap gjennom Global Research Council (GRC), en medlemsorganisasjon for forskningsfinansierende institusjoner med global utbredelse. I løpet av 2021 lyser Forskningsrådet ut prosjekter som ber søkerne om å etablere klynger av eksisterende eller nylig avsluttede forsknings- og innovasjonsprosjekter, med sikte på innovativ implementering av resultater. Forskningsorganisasjoner, myndigheter, frivillige organisasjoner, industri og sivilsamfunn kan alle være kvalifiserte partnere i pilotprosjektene. Prosjektene som finansieres bør ta opp motstridende mål, flaskehals, hindringer for implementering og interaksjoner mellom bærekraftsmål, og hvordan de best kan håndteres.

Kilde: Norges forskningsråd

grepen Norge og andre har tatt for å sikre lik og rettferdig tilgang til vaksiner for utviklingsland.

Klimaendringene og tap av naturmangfold øker risikoen for pandemier gjennom påvirkning på miljøet. En helse-tilnærmingen vektlegger at man må se menneskers, dyrs og miljøets helse i sammenheng. Dette understreker behovet for samstemthet også mellom forskjellige utviklingspolitiske innsatsområder, ikke bare i forhold mellom utviklingspolitikk og nasjonal politikk.

Innspillsforum

For å nå bærekraftsmålene må man tenke helhetlig og foreta vanskelige avveininger fra sak til sak. Hvordan balanserer man ulike hensyn opp mot hverandre? Hva er positivt for Norge og hvilke effekter har politikken på verden? Hva er bra på kort sikt, og hvordan vektlegges dette i forhold til mer langsiktige virkninger? For regjeringen er det viktig å sikre at mulige positive og negative virkninger for utviklingsland blir inkludert i beslutningsgrunnlaget og tatt hensyn til når politiske vedtak fattes. Det er et politisk mål at nasjonal politikk henger sammen med utviklingspolitikken og arbeidet for bærekraft internasjonalt. Politikken skal være samstemt.

Samstemt politikk skal sikre at bredden i regjeringens arbeid bidrar til å nå bærekraftsmålene. Fra flere aktører har det over mange år vært et stort engasjement for at regjeringen fortsetter å arbeide helhetlig med samstemthet i politikktutforming, se boks 4.59. Deltakere som

representerer næringslivet, academia, frivillige organisasjoner og arbeidslivsorganisasjonene har derfor vært invitert til et innspillsforum for å gi innspill til regjeringens statssekretærutvalg for oppfølgingen av bærekraftsmålene. Regjeringen ønsker å etablere et *Nasjonalt forum for 2030-agendaen* med et bredere mandat, og at innspillsforum blir en del av dette, se kapittel 5.

4.17.6 Regjeringen vil

Globalt

- Bidra til en bred nasjonal og internasjonal mobilisering av ressurser for bærekraftig utvikling og fortsatt vektlegge at bistanden i størst mulig grad mobiliserer andre kapitalstrømmer til utviklingsformål.
- Fremme bruk av digital teknologi og nye kommunikasjonsmidler i både langsiktig utviklingssamarbeid og humanitære kriser på en slik måte at den digitale transformasjonen bidrar til å lukke det digitale gapet mellom land.
- Videreutvikle Kunnskapsbanken som et fremtidsrettet og effektivt instrument for faglig samarbeid for å styrke kompetanse og kapasitet i offentlige institusjoner i samarbeidsland.
- Fortsette å prioritere de minst utviklede landene når det gjelder handelsbistand.
- Videreutvikle samarbeidet med sivilsamfunnsorganisasjoner, academia, media og privat sektor for å bidra til å oppnå bærekraftsmålene og å styrke sivil samfunn i utviklingsland.
- Sørge for at Norges økonomiske støtte til gjennomføringen av bærekraftsmålene via de multilaterale organisasjonene fremmer bedre koordinering og samarbeid, effektivitet og resultater, blant annet ved å gi flerårige indikative bidrag og vri bidragene mot mer kjernestøtte.
- Fremme god koordinering av det multilaterale arbeidet mellom alle deler av norsk statsforvaltning.
- Bidra til at det nordiske samarbeidet gir økt kunnskap og tester ut nye løsninger for gjennomføring av bærekraftsmålene.
- Løfte gjennomføring av bærekraftsmålene i det norske formannskapet i Nordisk ministerråd i 2022 i tråd med handlingsplanen for Visjon 2030.
- Bidra til at det innenfor Barentssamarbeidet legges til rette for å utvikle nye bærekraftige løsninger som harmonerer med bærekraftsmålene, bl.a. gjennom den oppdaterte klimahandlingsplanen for Barentsregionen.

Boks 4.62 Norge bidrar gjennom EØS-finansieringsordningene

EØS-midlene for perioden 2014–2021 utgjør 2,8 milliarder euro til 15 av EUs mindre velstående medlemsland frem til 2024. Midlene støtter opp om bærekraftsmålene og da spesielt utvikling av et *grønt, konkurransedyktig og inkluderende Europa*. EØS-midlene støtter dermed godt opp om EUs grønne giv.

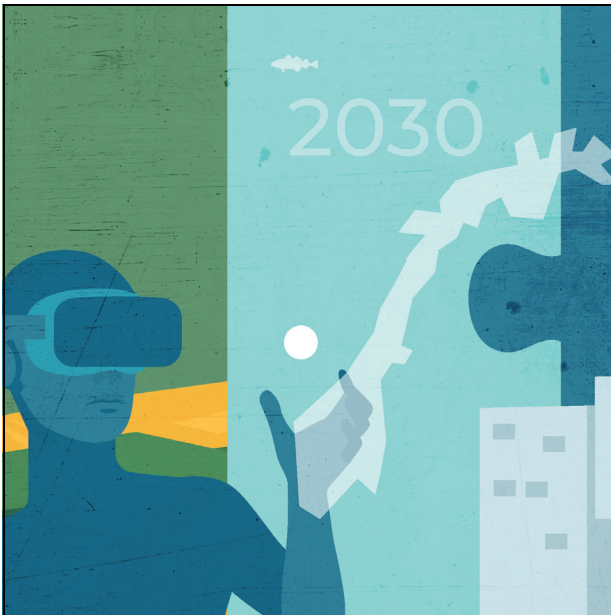
EU har nylig vedtatt et langtidsbudsjett med store bevilgninger til strukturfondsmidler til land som mottar EØS-midler, og det forventes at forhandlinger om EØS-midler for en ny periode vil starte i løpet av 2021. I denne sammenheng vil regjeringen arbeide for at også EØS-midlene skal bidra til Europas grønne giv og til reduserte klimautslipp.

- Bidra til gjennomføring av bærekraftsmålene i det norske formannskapet i Arktisk råd 2023–2025.
- Være en aktiv og relevant partner til EU for et mer bærekraftig Europa og i utviklingen og gjennomføringen av Europas grønne giv.
- Integrere samstemthetsforumet i Nasjonalt forum for 2030-agendaen, og sikre åpenhet om sakene som diskuteres i forumet.
- Forbedre og effektivisere rapporteringen av samstemthet og gjøre rapporteringen av arbeidet med bærekraftsmålene reelt tverrsektoriell.

Nasjonalt

- Føre en samstemt politikk for bærekraftig utvikling, slik at nasjonal og internasjonal politikk bidrar til å nå bærekraftsmålene.
- Undersøke metoder for innbyggermedvirkning i arbeidet med bærekraftsmålene.
- Samarbeide med KS om oppfølgingen av bærekraftsagendaen og innovasjon i offentlig sektor.

5 Helhetlig oppfølging mot 2030

Figur 5.1

5.1 Alle skal bidra

Trekke i samme retning

Alle må bidra til at Norge når bærekraftsmålene innen 2030. Regjeringen ønsker å mobilisere alle deler av samfunnet til forsterket felles innsats.

Innbyggernes innsats har stor betydning. Valgene hver av oss gjør i hverdagen, kan påvirke miljøet i positiv eller negativ retning. Som enkeltmennesker kan vi også gjøre gode valg for egen helse og bidra i det sosiale fellesskapet nasjonalt og globalt.

Innovasjonsevnen, kompetansen og kapitalen i privat sektor er avgjørende for å nå bærekraftsmålene. Mange bedrifter er godt i gang med å utvikle strategier for sin innsats og tilpasse sine produkter, tjenester og forretningsmodeller. Det er etablert samarbeid mellom bedrifter på områder som går på tvers av bransjer og sektorer. Et eksempel er de løsningsplattformene som UN Global Compact Norge legger til rette for, se boks 5.1.

Når de bærekraftige løsningene også blir de mest lønnsomme, vil omstillingstakten øke. Mynighetene kan bidra til å utvikle et marked og

legge til rette for at markedet selv finner frem til gode løsninger. Eksempler er avgifter på miljøskadelige utslipp, internasjonale kvotemarkeder, offentlige virkemidler som stimulerer til nye, bærekraftige løsninger og offentlige anskaffelser. Universiteter, høyskoler og forskningsinstitusjoner bidrar til kunnskapsutvikling og til innovasjon i næringslivet og offentlig sektor. Samspeillet mellom de som utvikler og de som anvender kunnskapen har fått økt oppmerksomhet, enten det er i næringslivet, organisasjoner, kommunesektoren eller staten. Et tettere samspill er viktig for å kunne bruke kunnskapen til å utvikle praksis.

Sivilsamfunnet har en betydelig rolle i arbeidet med bærekraftsmålene, nasjonalt og globalt. Både kulturliv, idrettsforeninger, menigheter og frivillige organisasjoner arbeider målrettet. Betydningen er særlig stor for arbeidet med de sosiale og miljømessige dimensjonene av bærekraftsmålene, der sivilsamfunnet mobiliserer store ressurser.

Arbeidslivets parter har en nøkkelrolle i omstillingen til et mer bærekraftig Norge. Både Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), kommunesektorens organisasjon KS og hoved-

Boks 5.1 Løsningsplattformer

En løsningsplattform i UN Global Compact betyr en planlagt prosess med utgangspunkt i et område som går på tvers av flere bransjer og sektorer. I dag finnes nasjonale løsningsplattformer innen sirkulær og klimanøytral økonomi, hav, bærekraftige matsystemer, Arktis og finans. Formålet er å utvikle konkrete løsninger gjennom fire faser: forprosjekt, idefase, diskusjonsfase og implementering. UN Global Compact Norge ønsker å være en tilrettelegger for bedrifter som ønsker å samarbeide om å finne løsninger på bærekraftsmålene.

Kilde: UN Global Compact Norge

sammenslutningene på arbeidstakersiden har et stort engasjement for bærekraftsmålene. I Hovedtariffavtalen for staten (2020–2022) er partene enige om at de ønsker å bidra til regjeringens handlingsplan for bærekraftsmålene. Hovedavtalen for KS-området (2020–2021) slår fast at klima- og miljøtiltak som fremmer bærekraftsmålene, inngår som en del av partssamarbeidet. Det er også inngått en samarbeidsavtale mellom Kommunal- og moderniseringsdepartementet, KS og hovedsammenslutningene i kommunesektoren. Partene skal samarbeide om å utvikle en felles forståelse av hva bærekraftsmålene innebærer for fylkeskommuner og kommuner, og hvordan målene kan operasjonaliseres på en måte som speiler utfordringene nasjonalt, regionalt og lokalt. Partene skal samarbeide om å sikre lokaldemokratiet i arbeidet med bærekraftsmålene. Regjeringen vil videreutvikle trepartssamarbeidet og samarbeide om bærekraftsmålene.

Fylkeskommuner og kommuner er viktige for å realisere en bærekraftig samfunnsutvikling. De er nærmest befolkningen, bedriftene og organisasjonene. De har ansvar for store deler av den sosiale og fysiske infrastrukturen som påvirker befolkningens levekår og utviklingsmuligheter. Fylkeskommuner og kommuner er tjenesteleverandører, eiendomsforvaltere, arbeidsgivere og innkjøpere,

og har dermed stor innflytelse på utviklingen lokalt og regionalt. Fylkeskommunene har ansvar for den regionale samfunnsutviklingen i fylkene. De aller fleste kommuner og fylkeskommuner følger opp regjeringens forventninger om å legge bærekraftsmålene til grunn for sin samfunns- og arealplanlegging. Regjeringen vil samarbeide med kommunesektoren for å videreutvikle bærekraftskompetansen i kommuner og fylkeskommuner, og som en del av dette delta i utviklingen av målepunkter for arbeidet med bærekraftsmålene som kan brukes lokalt og regionalt, jf. kapittel 2.

Statsforvalterne er en del av statens regionale forvaltning. De skal samordne statens oppgaver og interesser overfor kommunesektoren. Statsforvalterne bidrar i dialogen om hvordan bærekraftsmålene skal følges opp i de regionale og kommunale styrings- og planprosessene. En del av samordningsrollen er å sørge for at relevante statsetater bidrar med sin kunnskap til kommunenes og fylkeskommunenes arbeid.

Regjeringen og departementene har det overordnede ansvaret for politikktutvikling og gjennomføring av regjeringens arbeid. Departementene har ansvar for styringen av underliggende virksomheter og deres innsats for bærekraftsmålene, men også for å finne løsninger i samarbeid med andre sektorer. Statlige virksomheter

Boks 5.2 Jakten på bærekraftsmetoden

Jakten på bærekraftsmetoden er et prosjekt som skal utvikle en metode for å finne løsninger på lokale bærekraftsutfordringer i Møre og Romsdal. Prosjektet kom i stand som et samarbeid mellom Møre og Romsdal fylkeskommune, OiER/U4SSC, KPMG Pure Sustainability, United Future Lab Norway og UN Global Compact Norge. Sparebanken Møre finansierte prosjektet.

Prosjektet tok utgangspunkt i bærekraftsutfordringer for kommunene Ålesund, Molde og Kristiansund. Tre områder ble valgt:

- *lønnsgap mellom menn og kvinner* (for hver krone en mann i fylket tjener, vil en kvinne tjene mellom 60 og 70 øre)
- *vann og avløp* (vannforbruket er høyt – mye vann går tapt mellom rensesanlegg og forbruker)
- *avfallshåndtering og sirkulær økonomi* (avfallet går til forbrenning og ikke til resirkulering)

Målet med prosjektet var å finne ut: Hvordan gå fra funn i målinger til konkrete løsninger?

Prosjektet arbeidet langs to dimensjoner: Produkt og tjenesteinnovasjon (konkrete produkter eller tjenester) og prosessinnovasjon (utvikling av metodikk og strukturer for å fjerne hindringer og gjøre veien mot bærekraftig omstilling lettere). Formålet med arbeidet var å skape bærekraftige forretningsmuligheter.

Metoden legger til rette for samarbeid og dialog mellom aktører på tvers av tradisjonelle skillelinjer. Både næringsliv, det offentlige og politikere ble invitert til å delta i prosjektet. Deltakerne løfter frem Sparebanken Møres finansieringsrolle som avgjørende.

Prosjektet har presentert konkrete forslag til løsninger innenfor vann og avløp (digital VA-tvilling som visuelt beslutningsgrunnlag), sirkulær økonomi (ReSirkHub), og løsningen GET GREEN – som involverer studenter og ungt entreprenørskap.

Boks 5.3 Bærekraftsløftet og bærekraftsnettverket

KS, NHO og LO har, sammen med kommunene i Bærekraftsnettverket, tatt initiativ til et bredt nasjonalt partnerskap mellom offentlig og privat sektor. *Bærekraftsløftet* skal både bidra til å utvikle Norge i en bærekraftig retning og være et internasjonalt utstillingsvindu. Ambisjonen er å svare på konkrete behov gjennom innovasjon og skalerbare løsninger, der kommunene og fylkeskommunene er levende laboratorier. Tyngdepunktet i Bærekraftsløftet ligger på regionalt nivå. Det gjør det mulig å bygge på lokale data og forutsetninger. Det gir også anledning til å koble på det nasjonale og regionale virkemiddelapparatet. Arbeidsformen sikrer et løft som inkluderer alle kommuner, også de minste, i felles regionale veikart for bærekraftig utvikling og verdiskaping.

Bærekraftsnettverket er et prosjekt der norske kommuner, fylkeskommuner, organisasjoner og bedrifter samarbeider med FN om å nå bærekraftsmålene – både nasjonalt og internasjonalt. Aktørene samarbeider med 16 FN-organisasjoner under paraplyen *United for Smart Sustainable Cities* (U4SSC). Arbeidet er rettet

mot smart bærekraftig utvikling av byer og lokalsamfunn. Målet er å bidra til at Norge jobber mest mulig effektivt med å nå bærekraftsmålene gjennom bærekraftig verdiskaping. Samtidig er det et mål at resultater og løsninger fra Norge kan bidra til bærekraftig verdiskaping i andre byer og lokalsamfunn gjennom deling av kunnskap og løsninger. Våren 2020 ble det etablert en prosjektorganisasjon og en nasjonal styringsgruppe for bærekraftsnettverket, bestående av kommune- og fylkespartnerne, KS, Innovasjon Norge og DOGA. Det norske prosjektet støttes av et FN-senter i Trondheim, og et utvalg av kommuner og fylkeskommuner som inngår i et FN-støttet «Network of Excellence». Sammen med FN viser kommunene og fylkeskommunene i nettverket hvordan det er mulig å nå bærekraftsmålene ved å innarbeide lokal informasjon om bærekraft i plan- og styrings-systemer, organisasjons- og ledelsesutvikling, innbyggerinvolvering og offentlige anskaffelser.

Kilde: KS

er sentrale både for å arbeide med målene i egen virksomhet og som pådrivere og tilretteleggere for samarbeid mellom sektorene.

Å *skape møteplasser* mellom alle som ønsker å bidra til å nå bærekraftsmålene, er et viktig virkemiddel. Et eksempel på slike møteplasser er Ålesund Fremtidslab, som er en del av FNs program for smarte og bærekraftige byer. Bærekrafts-senteret i Trondheim er et annet eksempel, et samarbeid mellom Trondheim kommune, Trøndelag fylkeskommune, Kommunenes Sentralforbund, NTNU, SINTEF, Næringsforeningen i Trondheimsregionen og Trøndelags Europakontor. Prosjektet *Jakten på bærekraftsmetoden* er et eksempel der offentlig sektor og næringsliv setter seg sammen for å finne løsninger på lokale bærekraftsutfordringer, se boks 5.2.

Nasjonalt forum for 2030-agendaen

For å nå ambisjonen om at alle sektorer og aktører i samfunnet skal delta i oppfølgingen av bærekraftsmålene, er det behov for å etablere en bedre struktur for samarbeidet.

Regjeringen vil invitere kommunesektoren, næringslivets organisasjoner, arbeidstakersammenslutningene, frivillige organisasjoner og statlige virksomheter til et Nasjonalt forum for 2030-agendaen. Målet er å etablere en møteplass for å diskutere muligheter, utveksle erfaringer om utfordringer og dilemmaer i arbeidet med bærekraftsmålene og koordinere innsatsen på tvers av sektorene. Forumet vil også gjennomgå status for måloppnåelse, blant annet med utgangspunkt i de nasjonale målepunktene. Oppdraget til Innspillforum for samstemthet vil bli videreført i mandatet for Nasjonalt forum for 2030-agendaen. Forumet skal spille sammen med Bærekraftsløftet (se boks 5.3) og andre etablerte initiativ.

5.2 Innovasjon og nye arbeidsformer

Kultur, ledelse og kompetanse

Kultur defineres ofte som de felles ideer, verdier, holdninger, regler, vaner og tradisjoner som preger et samfunn, en virksomhet eller et miljø. I Innovasjonsmeldingen¹ slår regjeringen fast at kultur,

Boks 5.4 Statens arbeidsgiverstrategi 2020–2023

Den statlige arbeidsgiverpolitikken skal bidra til at statens virksomheter oppfyller sine samfunnsoppdrag gjennom å rekruttere, utvikle og beholde kompetente medarbeidere. Regjeringen har fastsatt en revidert arbeidsgiverstrategi for staten for perioden 2020–2023 som peker på behovet for at statlige virksomheter har høy endringskapasitet og gjennomfører omstillingsprosesser, møter fremtidens kompetansebehov og har ledere som er kompetente og tydelige i arbeidsgiverrollen. Høyere endrings- og omstillingstakt, utfordringer som går på tvers av sektorer og fagområder, effektivisering, økte forventninger fra innbyggerne, digitalisering og ny teknologi kjenner tegner samfunnsutviklingen og får betydning for statens kompetansebehov og medarbeiderenes arbeidsoppdrag. Arbeidsgiverpolitikken i staten skal reflektere disse utfordringene og mulighetene, og strategien understøtter derfor også arbeidet med bærekraftsmålene.

ledelse og kompetanse for innovasjon er nødvendig for å legge til rette for omstilling og endring. Dette gjelder også for arbeidet med bærekraftsmålene. Kultur for innovasjon er kjennetegnet ved nysgjerrighet til å oppsøke ny kunnskap og læring og å utforske muligheter og motsetninger, åpenhet til å se en problemstilling på nye måter slik at kursen kan endres underveis, og mot til å utfordre det bestående. Offentlig sektor har en viktig funksjon i å sørge for stabilitet og forutsigbarhet. Innovasjonspolitikken slår fast at det likevel er nødvendig å utfordre dagens løsninger for å møte utfordringene som vi står overfor.

Lederplakaten *God ledelse i staten* omtaler forventninger til ledere, bl.a. om å omsette samfunnsoppdraget til mål og strategier, å tydeliggjøre roller, ansvar og krav i egen organisasjon og å involvere og utvikle organisasjonen kontinuerlig. Bærekraftsmålene danner et bakteppe som virksomhetens samfunnsoppdrag til enhver tid skal ses i sammenheng med. Derfor ser regjeringen at det kan være behov for en ytterligere forsterket forståelse av bærekraftsmålenes innhold hos både

ledere og medarbeidere. Statens arbeidsgiverstrategi peker på betydningen av lederne bidrar til kunnskapsutvikling, se boks 5.4. Mulige nye arbeidsformer er blant annet tjenestedesign og systemorientert design, «lean» og andre smidige arbeidsformer, fremsyn, «dulting» og atferdsvitenskap, i tillegg til digital kompetanse.

Som i annet innovasjonsarbeid vil løsningene være ukjente ved oppstart av arbeidet med de mest komplekse bærekraftsmålene. Det gir en annen inngang til risiko og gevinst enn i prosjekter og utviklingsløp der løsningen er kjent. Ledere i offentlig sektor må gi handlingsrom for medarbeiderne til å utforske nye løsninger. Ved å undersøke behovet og teste flere mulige løsninger før man konkluderer, vil risikoen bli mindre enn i store prosjekter. Risikoen ved ikke å gjøre endringer er også ofte lite utredet og forstått.

Finne nye løsninger

Økt innovasjon i offentlig sektor er en av regjeringens hovedstrategier for å løse samfunnsutfordringene i årene fremover. Regjeringen har derfor lagt frem en melding til Stortinget om innovasjon i offentlig sektor.²

Det er den enkelte kommune og virksomhet som er ansvarlig for å finne nye og bedre måter å løse sitt samfunnsoppdrag på, gjerne i samarbeid med andre. I noen tilfeller har de behov for insentiver i form av økonomiske midler, andre ganger er det nødvendig med økt kapasitet eller kompetanse. Det er derfor etablert egne virkemidler for innovasjon i offentlig sektor. Hovedaktørene som har virkemidler på feltet er Innovasjon Norge, Design og arkitektur Norge (Doga), Nasjonalt program for leverandørutvikling, Digitaliseringsdirektoratet, Direktoratet for forvaltning og økonomistyring, statsforvalterembetene og Forskningsrådet. Fylkeskommunene har ordningen Regionale forskningsfond som kan finansiere forskning for innovasjon i offentlig sektor. Distriktssenteret har som mål å styrke distriktskommunenes evne til innovasjon og omstilling for lokalt arbeid med bærekraftig samfunnsutvikling.

Kommunesektorens organisasjon KS har virkemidler for innovasjon og digitalisering som understøtter bærekraftsagendaen. KS har blant annet etablert et *Partnerskap for radikal innovasjon* som tar tak i de store samfunnsutfordringene, og som ser på innovative løsninger på utfordringer som ungt utenforskap og den demografiske

¹ Meld. St. 30 (2019–2020) En innovativ offentlig sektor – kultur, ledelse og kompetanse.

² Meld. St. 30 (2019–2020) En innovativ offentlig sektor – kultur, ledelse og kompetanse

utviklingen. Regjeringen har inngått en avtale med KS for å forsterke samarbeidet mellom staten og kommunesektoren om bærekraftsmålene og innovasjon i offentlig sektor.

Regjeringen vil etablere et råd for innovasjon i offentlig sektor. Rådet skal bidra til en helhetlig og brukerrettet utvikling av innovasjonsvirkemidlene, og skal bestå av representanter fra virksomheter som er i målgruppen for virkemidlene og fra virksomheter som forvalter slike virkemidler.

Stortingsmeldingen om innovasjon i offentlig sektor understreker betydningen av å bruke tid på å undersøke hva behovet egentlig er og deretter utforske mulige løsninger, i stedet for å definere en løsning med detaljerte spesifikasjonskrav. En bør være åpen for at både problemet eller behovet og løsningen kan være noe annet enn man først har antatt. Løsningen er kanskje heller ikke oppfunnet eller utviklet ennå. Når man undersøker behovet, er det viktig å involvere alle berørte: innbyggere eller brukere, næringsaktører, sivilsamfunnet og offentlig sektor selv.

Å gjennomføre det grønne skiftet og oppfylle de ambisiøse klimamålene krever endringer på flere områder samtidig. Eksperimentering og forsøk er da nødvendig. Et eksempel er prosjektet *Venneslabrua*, se boks 5.5. Et annet eksempel er såkalte *regulatoriske sandkasser*, et grep som er brukt av Datatilsynet for å teste ut ansvarlig bruk av kunstig intelligens.³ Sandkassen hjelper enkeltaktører med å følge regelverket og utvikle personvernvennlige løsninger. Datatilsynet bruker eksempler og læring fra ulike prosjekter til å lage veiledning som er relevant for andre som tar i bruk kunstig intelligens. StimuLab er en ordning etablert for å utforske nye løsninger med utgangspunkt i brukernes behov på tvers av virksomhetene, noe som også er relevant for å nå bære-

³ Se Sandkassesiden på datatilsynet.no

Boks 5.5 Venneslabrua – forsøk for å redusere utenforskap

Venneslabrua er et prosjekt i Agder, rettet mot ungdom og unge voksne som står i fare for å havne utenfor utdanning og arbeid. Ungdom mellom 16 og 30 år mottar ytelser på om lag 60 millioner kroner i måneden fra NAV i Agder. Personer som ikke fullfører videregående skole mottar trygde- og stønadsordninger i langt større grad enn personer som fullfører. I dette prosjektet omdisponeres midler fra folketrygden til utdanningsavdelingen i fylkeskommunen. Prosjektet prøver ut effekten av å sette inn ekstra ressurser i videregående skole før ungdom havner i NAV-systemet. Målet er at flere gjennomfører videregående skole, og at færre unge mennesker trenger ytelser fra NAV. Agder fylkeskommune, Vennesla kommune, NAV og næringslivet samarbeider og samordner innsats og virkemidler overfor den enkelte ungdom. Det handler om å skreddersy tilbud for den enkelte, og å bruke midler mer samordnet på tvers av sektorene. Universitetet i Agder er forskningspartner og skal gjennomføre resultatmålinger.

kraftsmålene, se boks 5.6. Offentlig sektor kan være pådriver ved å gi rammebetingelser, handlingsrom og insentiver til å tenke nytt. Gjennom å fremme kultur og ledelse som tillater prøving og feiling, legges det til rette for forsøk og utprøving. Regjeringen ønsker at offentlig sektor skal benytte en mer eksperimenterende arbeidsform og vil utvikle en veileder for dette.

Boks 5.6 StimuLab

StimuLab er et samarbeid mellom Digitaliseringsdirektoratet og DOGA som skal stimulere til økt innovasjon, tjenstedesign og brukerorientert eksperimentering i offentlige virksomheter. Ordningen gir faglig og økonomisk støtte til komplekse prosjekter som bare kan løses på tvers av sektorene. StimuLab støtter prosjekter i statlige og kommunale virksomheter som ønsker å tenke nytt om roller, prosesser og

systemer for å levere bedre tjenester til brukerne, som også er relevant for å nå bærekraftsmålene. Eksempler på prosjekter:

- Justisdepartementet: forbedret bistand og beskyttelse til ofre for menneskehandel
- Miljødirektoratet: bedre luftkvalitetsdata for publikum og forvaltningen
- Statsbygg: bedre arbeidsforhold og mer bærekraftig utnyttelse av bygg

Boks 5.7 Ålesunds digitale tvilling

Ålesund kommune utvikler en digital tvilling der det er mulig å få visualisert ulike tema og modeller knyttet samfunnsplanlegging. Ved bruk av et slikt digitalt verktøy ønsker de å se hvordan forskjellige løsninger og scenarier kan se ut, og kommunisere kompliserte data og sammenhenger på en bedre måte. Utviklingen skjer i tett samarbeid med akademia og privat næringsliv, blant annet gjennom prosjekt finansiert av Norges Forskningsråd.

Det digitale verktøyet har potensial til å hente ut verdier i form av:

- Bedre digitale grunnlag for beslutninger: Det er ikke lett å vite hva som er rett når samfunnet skal planlegges. Gjennom digitale verktøy får de som skal bestemme, nye metoder for å se data og modeller som kan støtte dem når de skal fatte beslutninger.
- Økt effektivitet og reduserte kostnader i planprosesser: Når samfunnet skal planlegges, bruker vi i dag store ressurser på inn-samling og bearbeiding av data. Samtidig tar det lang tid å lage en plan, og det er ikke alltid like lett å forstå hva som er tanken bak ordene og faguttrykkene. Om de som arbei-

der med planene kan vise innbyggerne hva de tenker i en interaktiv digital tvilling, kan det gjøre at vi som innbyggere synes det er lettere å komme med innspill og også forstår bedre hva som er tenkt. Da er vi som innbyggere tidligere inne og eventuelle konflikter kan bli løst. Det er også viktig at vi legger til rette for at politikere enklest mulig kan sette seg inn i kompliserte kunnskapsgrunnlag når en avgjørelse skal tas.

- Økt demokrati og tillit i samfunnet: Tidlig og god involvering sikrer tillit mellom dem som bestemmer og oss innbyggere, og gjør at vi får bidra med det vi vet og kan. Samfunnet går i et raskere tempo enn før og krever arenaer for involvering og samarbeid mellom innbyggere, det offentlige, akademia og næringslivet.

Den interkommunale temaplanen for klima, areal og transport for Ålesund, Sula og Giske brukes til utprøving av verktøyet.

Kilde: United Future Lab Norway

Teknologi som verktøy for å nå bærekraftsmålene

Regjeringen ønsker å utnytte teknologi for å nå bærekraftsmålene. Regjeringens strategi for digitalisering av offentlig sektor skal understøtte digital transformasjon som også kan bidra til å nå bærekraftsmålene.⁴ Teknologien kan endre de grunnleggende måtene vi løser oppgavene på. Et eksempel er potensialet som ligger i 5G og tingenes internett, ofte i samvirke med sensorteknologi, GPS, stordataanalyse og bruk av og kunstig intelligens. Sentralt for dette potensialet er evnen til å samle, lagre, analysere og bruke data i et langt større omfang enn tidligere. Den raske utviklingen av nye nett og nettjenester kan spille en sentral rolle for at det norske og globale samfunnet skal kunne løse noen av de største utfordringene vi står overfor.

Smarte byer (se mål 11) brukes gjerne som et samlebegrep for byer som ønsker å bli mer bære-

kraftige, effektive og bedre å bo i. Tilnærmingene er forskjellige i de om lag 50 byene som har implementert smartbykonsepter. Flere søker å bruke trådløs teknologi for å samle inn distribuerte data og analysere dem for å finne gode løsninger på miljø-, samfunns- og infrastrukturutfordringer. Et eksempel er *Ålesunds digitale tvilling*, som gir Ålesund kommune et verktøy for å visualisere ulike løsninger i samfunnsplanleggingen, se boks 5.7.

Regjeringen har nylig lagt frem stortingsmeldinger om elektronisk kommunikasjon⁵ og om hvordan Norge skal bli bedre til å utnytte mulighetene i data som ressurs.⁶ På grunnlag av politikken beskrevet her, ønsker regjeringen å fremme økt bruk og etisk forsvarlig deling av data som grunnlag for effektivt samarbeid, bærekraft og innovasjon.

Tilgang til og bruk av geografisk informasjon er et nyttig verktøy i arbeidet med bærekrafts-

⁴ En digital offentlig sektor: Digitaliseringsstrategi for offentlig sektor 2019–2025. KMD, 2019.

⁵ Meld. St. 28 (2020–2021) Vår felles digitale grunnmur.

⁶ Meld. St. 22 (2020–2021) Data som ressurs – Datadrevet økonomi og innovasjon.

målene. Regjeringen satser på å videreutvikle nasjonal infrastruktur for geografisk informasjon for å styrke deling og bruk av data mellom offentlig og privat sektor. Norge har vært tidlig ute og har god erfaring med å etablere samarbeid for å samle, forvalte og dele denne typen data. Som eksempel blir detaljerte kart- og eiendomsdata vedlikeholdt og oppdatert av kommunene i nasjonale fellesløsninger som Felles kart-database og matrikkelen. Marine grunnkart i kystsonen og kartlegging av havnedata bidrar til et bedre kunnskapsgrunnlag om det kystnære havområdet og havneinfrastrukturen langs kysten. Detaljerte data om terreng og infrastruktur til lands og til vanns brukes til blant annet å beregne flomsoner og skredfare, og til detaljplanlegging av infrastruktur som vei, jernbane og kai-anlegg.

Som en del av Norge digitalt-samarbeidet er det opprettet en nasjonal fellesløsning for stedfestet informasjon, geonorge.no. Her kan alle søke etter og få tilgang til data, tjenester og grensesnitt. Med en voksende datamengde blir geografi stadig viktigere for å gi dataene kontekst og relevans. For å utnytte potensialet som ligger i geodata, er det avgjørende med en oppdatert og lett tilgjengelig infrastruktur for deling og bruk. Økt digitalisering skaper nye forventninger til datakvalitet og innhold, bruk av ny teknologi og informasjonssikkerhet. En geografisk infrastruktur som imøtekommer disse behovene, vil bidra til å øke bruk og deling av data fra både offentlig og privat sektor, og bidra i arbeidet for å oppnå bærekraftsmålene og måle fremdrift.

Spredning av innovasjon skjer når en ferdigutviklet og implementert løsning, som har gitt verdi ett sted, blir implementert og skaper verdi et nytt sted. Skalering er relatert til spredning og handler om å øke bruken av et utviklet system eller løsning, for eksempel digitale løsninger eller innovative anskaffelser. Et eksempel er Nasjonalt velferdsteknologiprogram, som er et samarbeid mellom Helsedirektoratet, Direktoratet for e-helse og KS, og der om lag 340 kommuner har deltatt. Målet er at velferdsteknologi skal være en integrert del av tjenestetilbudet i den kommunale helse- og omsorgstjenesten. Det innebærer delmål om økt kvalitet på tjenesten, øke brukernes opplevelse av trygghet, mestring og tilgang til helsetjenester, og å bidra til økt bærekraft.

Nasjonalt velferdsteknologiprogram har i perioden 2013–2020, hovedsakelig gjennom satsingen på trygghets- og mestringsteknologi, bidratt til at om lag 71 prosent av landets kommuner har inn-

ført velferdsteknologi på minst ett av de anbefalte områdene, og tilbyr dette på lik linje med andre tjenester. Gevinstrapportene som er utarbeidet i programmet på bakgrunn av tilbakemeldinger fra kommunene, viser potensielt store samfunnsøkonomiske gevinster ved riktig implementering og bruk av velferdsteknologi i tjenestetilbudet. Videre har programmet bidratt til å øke kommunenes evne til innovasjon og omstilling gjennom å gi kommunene verktøy, råd og prosessveiledning. I 2021 består programmet bl.a. av tiltak knyttet til spredning og innføring av utprøvd trygghets- og mestringsteknologi, som for eksempel innføring av lokaliseringsteknologi (GPS) og elektronisk medisineringsstøtte.

Teste ut nye løsninger før de tas i bruk

Det siste tiåret har en rekke land bygget opp policylaboratorier for offentlig sektor. Dette er rom – fysiske eller metodiske – der testing, eksperimentering og måling skjer i kontrollerte former. De bruker metoder som tjenstedesign og analyse av stordata for å utforske og teste før løsning blir valgt.

I Sverige har regjeringen gitt i oppdrag til den statlige innovasjonsmyndigheten Vinnova å innføre eksperimenterende arbeidsformer gjennom Policylabs. De har etablert et arbeid innenfor ti sentrale områder for en bærekraftig fremtid der de mobiliserer aktører fra ulike deler av samfunnet, identifiserer behov og finansierer forskning og innovasjon.⁷

Regjeringen vil etablere et policylaboratorium i oppfølgingen av denne planen. En åpen prosess for politikktutvikling der også innbyggerne trekkes inn, har blitt langt mer vanlig, og er et hovedpoeng for å nå bærekraftsmålene.

KS utreder å etablere *Kommunesektorens policy lab* og har startet et FoU-prosjekt for å samle inn internasjonal og nasjonal erfaring og utvikle et konseptforslag. Flere departementer og direktorater er invitert til å delta i en statlig referansegruppe for prosjektet.

Samfunnsoppdrag

Samfunnsoppdrag er en tilnærming eller metode hvor ulike aktører samarbeider om å løse bestemte utfordringer som er komplekse og hvor det kreves koordinert innsats for å løse dem. Metodikken er fremtredende i EUs nye program *Horisont Europa*, og drøftes også i forbindelse

⁷ Tio områdene for en hållbar fremtid. Vinnova, 2021.

Boks 5.8 Nullvisjonen for trafikken

Et eksempel på et samfunnsoppdrag er nullvisjonen om ingen drepte eller hardt skadde i veitrafikken, fastsatt av Stortinget i 2001. Reduksjonen fra 560 drepte i trafikken i 1970 til 95 drepte i 2020 skyldes systematisk innsats på en rekke felt over mange år, deriblant et tett samarbeid mellom Samferdselsdepartementet, Statens vegvesen, politiet, Helsedirektoratet, Utdanningsdirektoratet, kommunale og fylkeskommunale myndigheter, Trygg Trafikk og en rekke andre organisasjoner. Innbyggernes rolle har også vært avgjørende: Stadig flere holder fartsgrensen, mer enn 97 prosent bruker bilbelte, og atferden på veiene gjør bilkjøring tryggere. Informasjonskampanjer er et av virkemidlene. Nullvisjonen er ikke nådd, men å videreføre denne gir en retning for den brede tverrsektorielle innsatsen fra alle aktørene.

med ny langtidsplan for forskning og høyere utdanning som vil bli lagt frem i 2022.

Arbeidsmåten er også relevant for arbeidet med bærekraftsmålene. Et eksempel på en samfunnsutfordring som krever samarbeid fra mange aktører, er nullvisjonen for trafikken, se boks 5.8. Metoden kombinerer ambisiøse mål med bredt engasjement og innsats. En slik tilnærming kan legge til rette for innovasjon i et samarbeid mellom offentlig, privat og frivillig sektor.

Offentlige anskaffelser for bærekraftige løsninger

Offentlige anskaffelser er et potent verktøy for å fremme bærekraftig utvikling. Dette omtales mer grundig under bærekraftsmål 12. Offentlige anskaffelser fremmer også samarbeid mellom offentlig og privat sektor. Derfor omtales det også her.

Offentlige virksomheter har behov for å utvikle nye tjenester og produkter som del av samfunnsoppdraget. Næringslivet kan utvikle løsningene. Dette er vinn-vinn: Offentlig sektor får de nye løsningene, mens næringslivet utvikler nye produkter som også kan selges til andre. På den måten skapes nye markeder.

Ved for eksempel å stille krav om å vurdere livssyklus-kostnader, kan staten og kommunesek-

toren bidra til å redusere skadelig miljøpåvirkning og fremme klimavennlige løsninger. Det kan også stilles krav om at leverandører sikrer at forsvarlige arbeidsforhold blir ivaretatt.

Norske kommuner har sammenfallende oppgaver og leverer ensartede tjenester til sine innbyggere. Dette legger til rette for at de kan lære av hverandre og bygge videre på hverandres løsninger og beste praksis. En løsning eller anskaffelse i én kommune, kan spres til andre kommuner.

På oppdrag fra Klima- og miljødepartementet har Leverandørutviklingsprogrammet utviklet et konsept kalt «fast track» for sirkulær økonomi, en modell for rask gjennomføring av idékonkurranser på fem definerte områder for sirkulære løsninger, se boks 5.9. Målet er å øke innovasjonseffekten av offentlige anskaffelser.

Kapasitet og kompetanse i kommuner og fylkeskommuner

Kommunene er planmyndighet, og har varierende kompetanse og kapasitet til å utføre sine planoppgaver. Kapasitet og kompetanse på planlegging er ikke minst en utfordring i distriktskommuner. Regjeringen vil bidra til bedre plankompetanse og kapasitet i kommunene gjennom å styrke utdanningsinstitusjonenes kapasitet til å utdanne planleggere og rekruttere til planfagene.

Boks 5.9 Fast Track for sirkulær økonomi

Sirkulær økonomi handler om å gå fra lineær-økonomiens bruk og kast-system til et system for optimal bruk og gjenbruk. Dette reduserer råvareforbruket, avfallet, utslippene og energiforbruket til et minimum. Klima- og miljødepartementet finansierer utviklingen av fem prosjekter:

- sirkulære løsninger for å håndtere brukt kunstgress (Trøndelag fylkeskommune)
- sirkulære skillevegger i tre med integrert akustisk demping (Statsbygg)
- sirkulær mobilitet i hyttekommuner (Øyer kommune)
- bærekraftig energiforsyning for instrumentering langs vei (Statens vegvesen)
- sirkulær emballasje for byggeplass (Bærum kommune)

For å sikre innbyggerne tilgang på gode og likeverdige offentlige tjenester, trenger vi bærekraftige kommuner med sterke fagmiljøer. Det er forskjeller mellom kommuner både i størrelse, kompetanse og hvor godt de ivaretar sine oppgaver, og det er fare for at disse variasjonene forsterkes. Det er særlig utfordringene knyttet til behovet for en mer helhetlig og bærekraftig samfunns- og næringsutvikling, som gjør det nødvendig å jobbe videre med en enda mer fremtidsrettet kommunestruktur.

Kommunereformen som regjeringen har gjennomført, har gitt de største endringene i kommuneinndelingen på over 50 år. Fra 1. januar 2020 ble 43 nye kommuner etablert. På oppdrag fra departementet har statsforvalterne vurdert situasjonen i de nye kommunene – ett år etter at de fleste sammenslåingene i reformen trådte i kraft. Basert på statsforvalternes tilbakemeldinger er Kommunal- og moderniseringsdepartementets vurdering at de nye kommunene jobber godt for at reformens mål skal oppfylles. De nye kommunene har allerede positive erfaringer fra sammenslåingene, særlig ved at de har styrket kapasitet og kompetanse på flere fagområder.

Interkommunalt samarbeid vil alltid være et supplement til gjeldende kommunestruktur og oppgavefordeling, og det foregår på mange områder og i ulike former. Samarbeid og deling av kunnskap og erfaringer på tvers av kommunegrensene om nærings-, samfunns- og tjenesteutvikling kan gi gevinster.

Planlegging etter plan- og bygningsloven skal legge til rette for kunnskapsbaserte og demokratiske beslutninger om fremtidig samfunnsutvikling og arealbruk, og er et sentralt verktøy for oppfølging av bærekraftsmålene. Bærekraftsmålene omfatter tema som å sikre robuste lokalsamfunn, utforme gode fysiske omgivelser for alle, verne livet på land og i havet, stoppe klimendringene og følgene av dem, samt å redusere ulikhet, sikre helse og utdanning. Dette er tema og oppgaver som sammenfaller med forvaltningens planoppgaver.

De kommunene og fylkeskommunene som har kommet lengst, er i gang med å utvikle læringsressurser både for medarbeidere og ledere. Også på områdene digitalisering og innovasjon utvikles læringsressurser, bl. a. av Digitaliseringsdirektoratet og Direktoratet for forvaltning og økonomistyring. Regjeringen vil vurdere kompetansetiltak for ledere og andre i staten som kan bidra til et nødvendig kunnskapsløft, og vurdere om dette kan knyttes til den felles digitale læringsplattformen i staten.

5.3 Samordne innsatsen i offentlig sektor

Å trekke i samme retning

Bærekraftsagendaen krever samarbeid på tvers av sektorer, politikkområder og forvaltningsnivåer. Kortsiktige økonomiske og politiske hensyn vil ofte fortrenge beslutninger med lengre perspektiver. Offentlige budsjetter er tilpasset sektorinndelingen og i liten grad tilpasset arbeidet med å nå bærekraftsmålene, da dette må foregå mellom politikkområder, forvaltningsnivåer og mellom offentlig, privat og frivillig sektor.

Å få mange aktører til å trekke i samme retning er en utfordring. En undersøkelse fra OECD viste at den største utfordringen landene opplevde var å koordinere innsatsen mellom departementene.⁸ Rapporten peker på at det er behov for et *kulturelt skifte* mer enn endringer i tekniske løsninger og rutiner. OECD beskriver flere mekanismer for god styring som understøtter arbeidet med bærekraftsmålene: Helhetlig politikk, en åpen forvaltning som engasjerer interessenter og innbyggere, budsjettverktøy som bidrar til «grønne budsjetter», og tilgang til informasjon gjennom å evaluere og revidere offentlige virksomheter åpent.

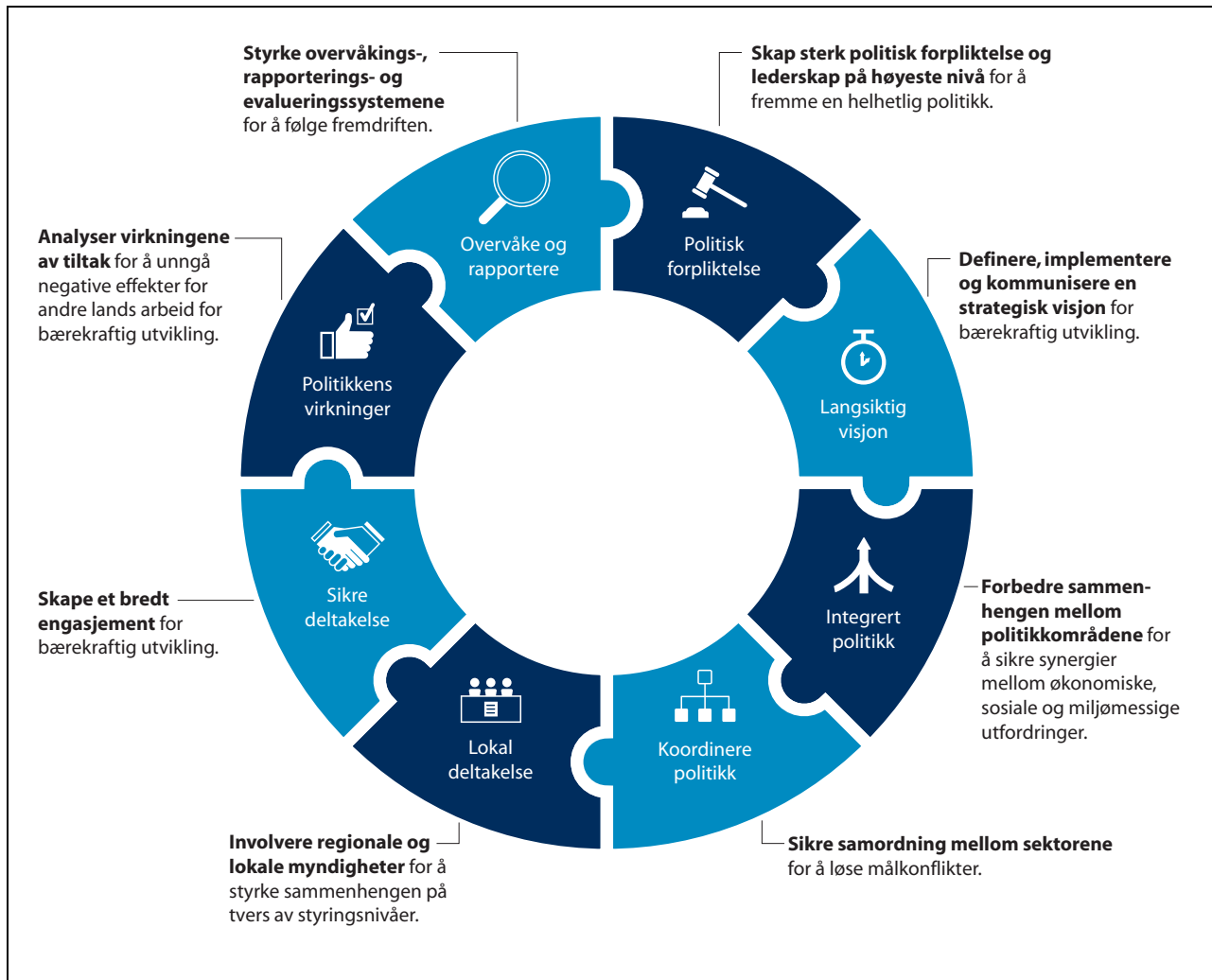
For å bistå medlemslandene har OECD vedtatt en anbefaling⁹ med åtte byggesteiner for å skape en helhetlig politikk for bærekraftig utvikling, se figur 5.2. Anbefalingen gir retning og rammer for regjeringers innsats for å utvikle og gjennomføre sammenhengende og helhetlig politikk på alle områder. Norge har sluttet seg til anbefalingen, og den ligger til grunn for tiltak og strategier i denne meldingen.

Aktører som samhandler med departementene må ofte forholde seg til en sektorisert stat. I rapporten *Departementene i førersetet for omstilling*¹⁰ gir Difi (nå DFØ) anbefalinger til departementene. Rapporten peker på at hvert departement er orientert mot egen sektor, mens tverrgående omstillingstiltak i praksis får lav prioritet. Virksomhetene bør ifølge DFØ være forpliktet til å løpende vurdere tverrgående omstillingsbehov og eventuelt drøfte disse med andre berørte.

⁸ Steering and Implementing the Sustainable Development Goals. OECD, 2016.

⁹ Recommendation of the Council on Policy Coherence for Sustainable Development. OECD, 2019.

¹⁰ Departementene i førersetet for omstilling? Difi-rapport 2019:3.

Figur 5.2 Helhetlig politikk for bærekraftig utvikling

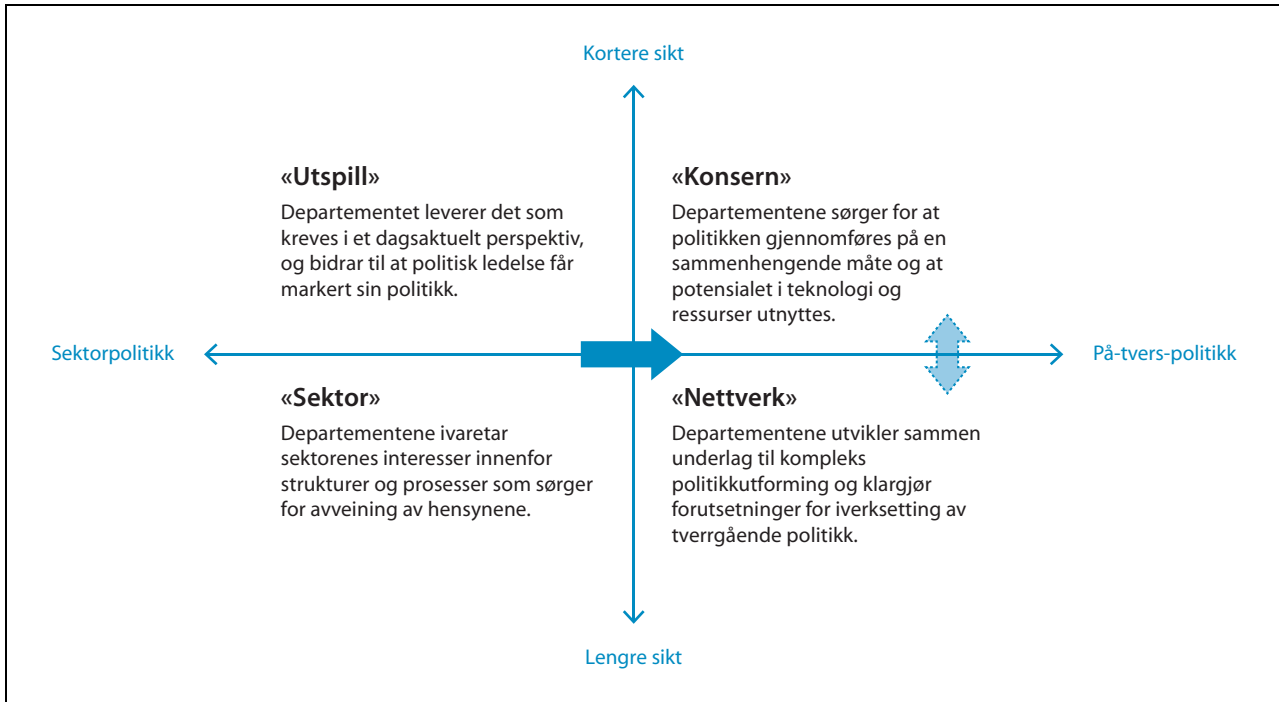
Kilde: Policy Coherence for Sustainable Development 2018: Towards Sustainable and Resilient Societies. OECD 2019.

Departementene skal samarbeide om å løse komplekse og sammensatte samfunnsutfordringer, men det er krevende å arbeide effektivt på tvers av politikkområder og funksjoner. På grunnlag av blant annet rapporten *Gode hver for oss. Best sammen. (2021–2025)* har regjeringen utviklet en overordnet strategi for departementsfellesskapet. Utviklingsområder i strategiperioden er særlig arbeidsmåter som fremmer samordning og samarbeid for å styrke departementene som fellesskap og departementsfellesskapets arbeid med sektorovergripende samfunnsutfordringer. Regjeringen vil øke den strategiske orienteringen 3–6 år frem i tid og bidra til at departementene leder an i omstillingen av offentlig sektor. Ved at departementene arbeider mer som én virksomhet med felles mål, kan sammenhengene i gjennomføring styrkes og ressursene utnyttet bedre.

Gjennom å arbeide i nettverk, kan forutsetningene for å håndtere komplekse sammenhenger forbedres, se figur 5.3.

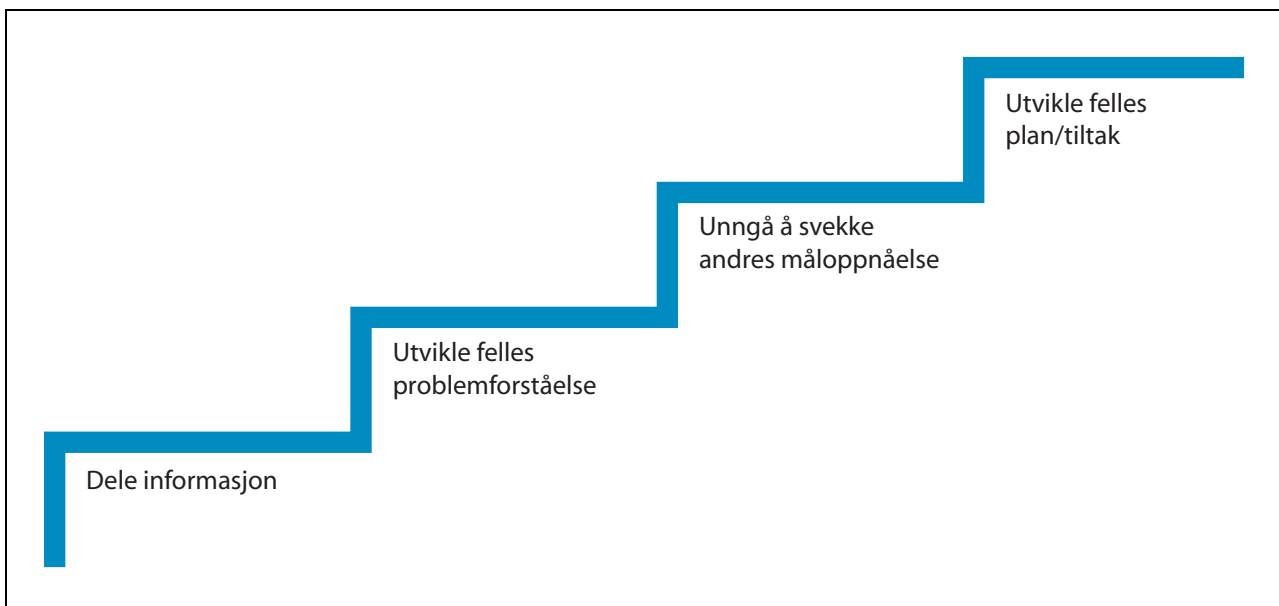
Regjeringen har startet arbeidet med departementsstrategien gjennom å etablere såkalte *kjernegrupper* på utvalgte områder som skal arbeide med komplekse spørsmål. Disse har deltakere fra ledelsen i flere departementer og arbeider med områder der departementene er avhengige av hverandre for å nå målene. Kjernegrupper er i gang på to områder: *Bedre samordning av arbeidet for utsatte barn og unge* og *felles kompetansesatsing i staten og departementene*.

Samordningstrappen illustrerer de ulike gradene av samordning, se figur 5.4. Det er behov for å komme høyere på denne trappen for å kunne utvikle en mer helhetlig politikk for å nå bærekraftsmålene. Felles politikktutvikling er nødven-

Figur 5.3 Mer på-tvers-politikk

Kilde: Gode hver for oss – best sammen (2021–2025)

Figur 5.4 Samordningstrappen

Kilde: DFØ

dig for at arbeidet med de enkelte bærekraftsmålene skal bidra til at også de andre målene nås. Å dele informasjon og utvikle en felles problemforståelse er starten. Det neste trinnet er å kjenne årsakssammenhengene så godt at en tar hensyn til andres måloppnåelse. Å utvikle felles tiltak er det mest krevende.

Samordne hensyn og interesser gjennom samfunns- og arealplanleggingen

Agenda 2030 og bærekraftsmålene omfatter mange hensyn og interesser som kan være motstridende. Samfunns- og arealplanlegging etter plan- og bygningsloven skal nettopp sikre at sekto-

rer, oppgaver og interesser ses i sammenheng, slik at planmyndigheten kan komme frem til helhetlige og samordnede løsninger. Det krever at berørte myndigheter og aktører deltar aktivt i planprosessene. Evaluering av plandelen av plan- og bygningsloven har vist at loven har moderniseringsbehov, særlig når det gjelder evnen til å ivareta ambisiøse og flersektorielle mål. Flere sektorlover og utredningssystemer for tidligfaseutredninger må kobles bedre til plansystemet for å sikre koordinering og samordning i arealforvaltningen. Regjeringen utreder hvordan samordningen i planprosessene kan styrkes med tiltak som skal bidra til tidlig dialog, bedre samordning av ulike interesser og bedre håndtering av konflikter.

Statsforvalteren samordner statens oppgaver og interesser overfor kommunesektoren. Regjeringen oppfordrer statsforvalteren til å utfordre andre statsetater til å arbeide aktivt med bærekraftsmålene inn mot den regionale og kommunale planleggingen, og påse at de bidrar med den kunnskapen og de vurderingene det er behov for i disse prosessene. Dette skal bidra til at nasjonal politikk i større grad tilpasses de regionale og lokale forholdene, slik at alle bærekraftsmålene følges opp.

Også i tilfeller der arealplanleggingen skjer gjennom statlig plan, vil bærekraftsmålene bli lagt til grunn i planleggingen.

Statlige virksomheter arbeider med bærekraftsmålene

Regjeringen har besluttet at departementene skal omtale virkningene av foreslåtte tiltak på bærekraftsmålene i alle meldinger, proposisjoner og strategier hvor det er relevant. Departementene skal beskrive hvilke mål som blir påvirket, både positivt og negativt, og effekten av arbeidet de gjør.

De fleste statlige virksomheter har oppgaver som bidrar til å nå bærekraftsmålene. For å ivareta sammenhengen mellom sektorenes oppgaver, skal virksomhetene i tillegg ha et helhetsperspektiv. Dersom et tiltak i en virksomhet kan hemme måloppnåelsen for andre virksomheter, skal de finne frem til gode helhetlige løsninger i et samarbeid. Fra 2021 skal alle statlige virksomheter vurdere hvordan oppgavene kan innrettes for å styrke arbeidet med å nå bærekraftsmålene. Arbeid og resultater skal omtales i virksomhetenes årsmeldinger. Omtalen skal beskrive hvilke bærekraftsmål virksomhetens arbeid har bidratt til, hvordan de vil arbeide fremover og eventuelle utfordringer de ser.

*Utredningsinstruksen*¹¹ er et verktøy som skal sikre at virkningene av statlige tiltak er godt

beskrevet før endelige beslutninger tas. Instruksen krever at berørte parter skal involveres tidlig. Instruksen skal blant annet bidra til at departementer og virksomheter i større grad samordner sine tiltak.

Informasjon samlet på ett sted

Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Utenriksdepartementet vil i samarbeid informere om oppfølgingen av bærekraftsmålene i Norge. På ett felles nettsted vil alle kunne finne informasjon om fremdriften mot 2030, statistikk som viser hvordan Norge skårer på de globale indikatorene og nasjonale målepunktene, og informasjon om Norges innsats globalt.

På oppdrag fra regjeringen gjennomfører Norad kampanjer for å spre kunnskap om bærekraftsmålene til befolkningen (boks 5.10).

Regjeringen vil forbedre kunnskapsgrunnlaget for arbeidet med bærekraftsmålene. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 2. Et utvalg av norske data for de globale indikatorene finnes på Statistisk sentralbyrås bærekraftsportal. Her vil det også bli lagt inn opplysninger om status for de nasjonale målepunktene, etter hvert som Statistisk sentralbyrå og andre kunnskapsprodusenter leverer data.

Rapportere til Stortinget og i FN

Utviklingen i Norge skal følges frem til 2030. Regjeringen vil gjøre rapporteringen av arbeidet med bærekraftsmålene mer tverrsektoriell. Derfor inkluderes samstemthet i den frivillige nasjonale rapporteringen til FN om bærekraftsmålene hvert fjerde år, som erstatning for dagens rapportering i forbindelse med budsjettproposisjonen. I tillegg til rapporteringen av arbeidet med bærekraftsmålene i departementenes budsjettproposisjoner, utarbeides også en årlig statusoppdatering om arbeidet med bærekraftsmålene nasjonalt og internasjonalt. Dette vil bidra til et bedre helhetsperspektiv.

Det årlige høynivåmøtet under FNs økonomiske og sosiale råd (ECOSOC) er den viktigste FN-plattformen for bærekraftig utvikling. I forumet deltar statsledere, ministre, ordførere, ledere fra sivilt samfunn, arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner, akademia og næringsliv. I forbindelse med møtet legger landene frem status for oppfølging av bærekraftsmålene (Voluntary

¹¹ Utredningsinstruksen. Finansdepartementet, 2016.

Boks 5.10 Kampanje om bærekraftsmålene rettet mot befolkningen

På oppdrag fra regjeringen har Norad gjennomført kampanjer for å spre kunnskap om bærekraftsmålene siden 2016. Hovedkonseptet har vært *Nattevandringene for bærekraftsmålene*. Vandringene er arrangert i åtte byer med til sammen 70 000 deltakere, filmet og spredd i sosiale medier. Filmene er sett 13 millioner ganger av 1,3 millioner nordmenn. Høsten 2020 gjennomførte Norad en kampanje på nett og sosiale medier, *Verdens viktigste mål*, der de inviterte befolkningen til å teste hvilket bærekraftsmål som var viktigst for dem. Mer enn 110 000 personer tok testen. En undersøkelse gjort av Norstat høsten 2020, viste at 69 prosent av befolkningen i Norge kjenner til bærekraftsmålene. Regjeringen har gitt Norad i oppdrag å videreføre sitt kommunikasjonsarbeid for å formidle hva bærekraftsmålene er og hvilken betydning de har.

Boks 5.11 Rapportering til FN fra kommunene

Flere norske kommuner har fått sitt arbeid med bærekraftsmålene evaluert ved hjelp av standarden United for Smart and Sustainable Cities. Resultatene for Asker, Rana, Trondheim og Ålesund ble presentert for FN i forbindelse med UNECEs Forum of Mayors i oktober 2020. De 56 medlemslandene i UNECE, inkludert Norge, besluttet at det skal utvikles nye internasjonale retningslinjer for frivillig lokal rapportering basert på indikatorene i U4SSC. KS samarbeider med sin verdensorganisasjon UCLG og medlemmene om lokal og regional gjennomgang av bærekraftsarbeidet i kommuner og fylkeskommuner. Norge blir dermed et av få land som rapporterer på flere nivåer. De frivillige lokale rapporteringene utfyller Norges nasjonale rapportering (Voluntary National Review/VNR) til FN i juni 2021.

Kilde: Bærekraftssenteret, Trondheim kommune

National Review, VNR) i sine land. Regjeringen tar sikte på å legge frem nasjonale rapporter for FN hvert fjerde år.

Norge var blant de første landene som presenterte en slik rapport, allerede i 2016. Senere er det utarbeidet fremdriftsrapporter i 2018 og 2019. En ny gjennomgang av den norske innsatsen presenteres på høynivåmøtet i FN sommeren 2021. I forbindelse med høynivåmøtet i 2021 åpnes det også for rapportering fra regioner og kommuner. KS og kommunene i Bærekraftsnettverket vil utnytte denne muligheten, slik at Norge blir et av de første landene med slik rapportering, se boks 5.11. Regjeringen samarbeider tett med KS og sivilsamfunnet i arbeidet med den nasjonale rapporten for 2021.

5.4 Regjeringen vil

- Legge til rette for et bredt og inkluderende samarbeid med næringslivet, sivilsamfunnet, kommunesektoren og academia, og etablere *Nasjonalt forum for 2030-agendaen* som møteplass for å utvikle og koordinere arbeidet med bærekraftsmålene.
- Legge til rette for at Nasjonalt forum for 2030-agendaen kan gi innspill i politiske prosesser om hvordan regjeringen kan bidra til mer samstemt politikk for bærekraftsmålene, og styrke dialogen om regjeringens politikk.
- Videreutvikle trepartssamarbeidet med arbeidsmarkedets parter til et samarbeid om bærekraftsmålene.
- Invitere KS og hovedsammenslutningene til et samarbeid for å utvikle verktøy for arbeidet med bærekraftsmålene og styrke kompetansen i kommunesektoren.
- Samarbeide med kommunesektoren om å videreutvikle nasjonale målepunkter som kan brukes av kommuner og fylkeskommuner til å styrke beslutningsgrunnlaget for politiske vedtak lokalt og regionalt.
- Fremme økt bruk og etisk forsvarlig deling av data som grunnlag for effektivt samarbeid, bærekraft og innovasjon.
- Videreutvikle nasjonal infrastruktur for geografisk informasjon for å styrke deling og bruk av data på tvers av offentlig og privat sektor.
- Etablere et policylaboratorium for bærekraftig utvikling og utvikle en veileder for eksperimenterende arbeidsformer.

- Videreutvikle konsepter som fast track for å øke innovasjonseffekten av offentlige anskaffelser.
- Utvikle kultur, ledelse og kompetanse for bærekraftig utvikling, bl.a. gjennom eksperimenter og forsøk der kommunesektoren og statlige virksomheter deltar.
- Følge opp behovet for bedre plankompetanse og plankapasitet i kommunene gjennom å styrke utdanningsinstitusjonenes og KS' kapasitet til å utdanne og etterutdanne planleggere og rekruttere til planfagene.
- Gjennomføre strategien for departementsfellesskapet *Gode hver for oss. Best sammen. (2021–2025)* for å forsterke samordningen.
- Gi alle statlige virksomheter i oppdrag å rapportere på hvordan virksomheten bidrar til bærekraftsmålene og vurdere hvordan bidraget kan økes.
- Vurdere konsekvensene for bærekraftsmålene i nye proposisjoner, stortingsmeldinger og strategier.
- Legge bærekraftsmålene til grunn ved planlegging av statlige utbyggingstiltak etter plan- og bygningsloven.
- Formidle informasjon om bærekraftsmålene og arbeidet med dem, og spre erfaringer og gode eksempler.
- Gi Statistisk sentralbyrå og andre nasjonale kunnskapsprodusenter i oppdrag å arbeide videre med å utvikle målepunktene, og utarbeide statistikk og data som viser utviklingen frem mot 2030 i tråd med disse.
- Utarbeide en årlig statusoppdatering om arbeidet med bærekraftsmålene nasjonalt og internasjonalt, i tillegg til rapporteringen i departementenes budsjettproposisjoner.
- Rapportere om arbeidet med bærekraftsmålene i Norge til Høynivåmøtet i FN hvert fjerde år.

6 Økonomiske og administrative konsekvenser

Figur 6.1

Denne meldingen inviterer hele det norske samfunnet til en felles innsats for å nå bærekraftsmålene. Meldingen er en nasjonal handlingsplan som peker ut prioriterte utfordringer og viser retning for innsatsen de neste ti årene.

Nye tiltak i denne stortingsmeldingen som krever bevilgninger, dekkes innenfor de til enhver tid gjeldende budsjetttrammer eller med forbehold om når de kan gjennomføres.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet

t i l r å r :

Tilråding fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet 23. juni 2021 om Mål med mening – Norges handlingsplan for å nå bærekraftsmålene innen 2030 blir sendt Stortinget.

Bestilling av publikasjoner

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
www.publikasjoner.dep.no
Telefon: 22 24 00 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på
www.regjeringen.no

Omslags- og kapittelillustrasjoner: Anne Leela, Konsis

Trykk: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon – 06/2021

